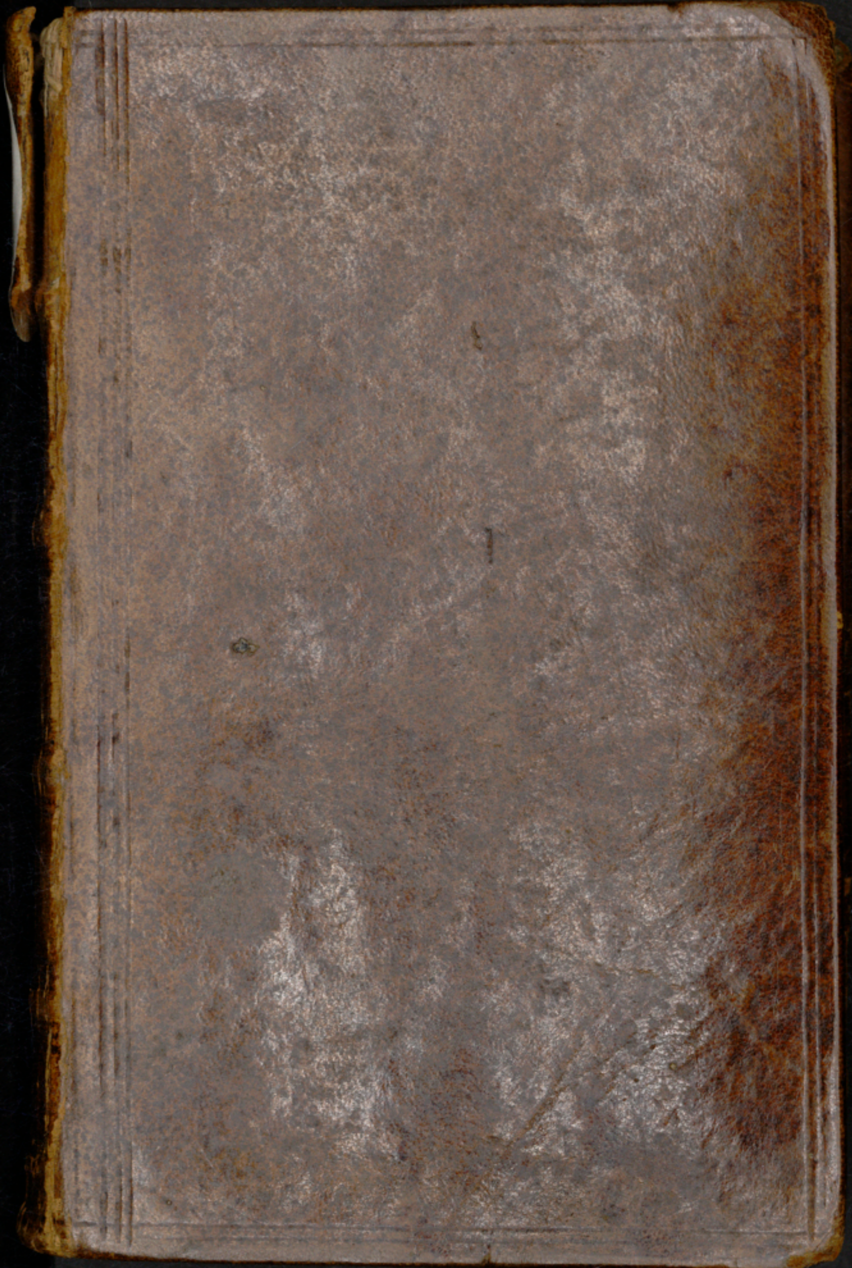
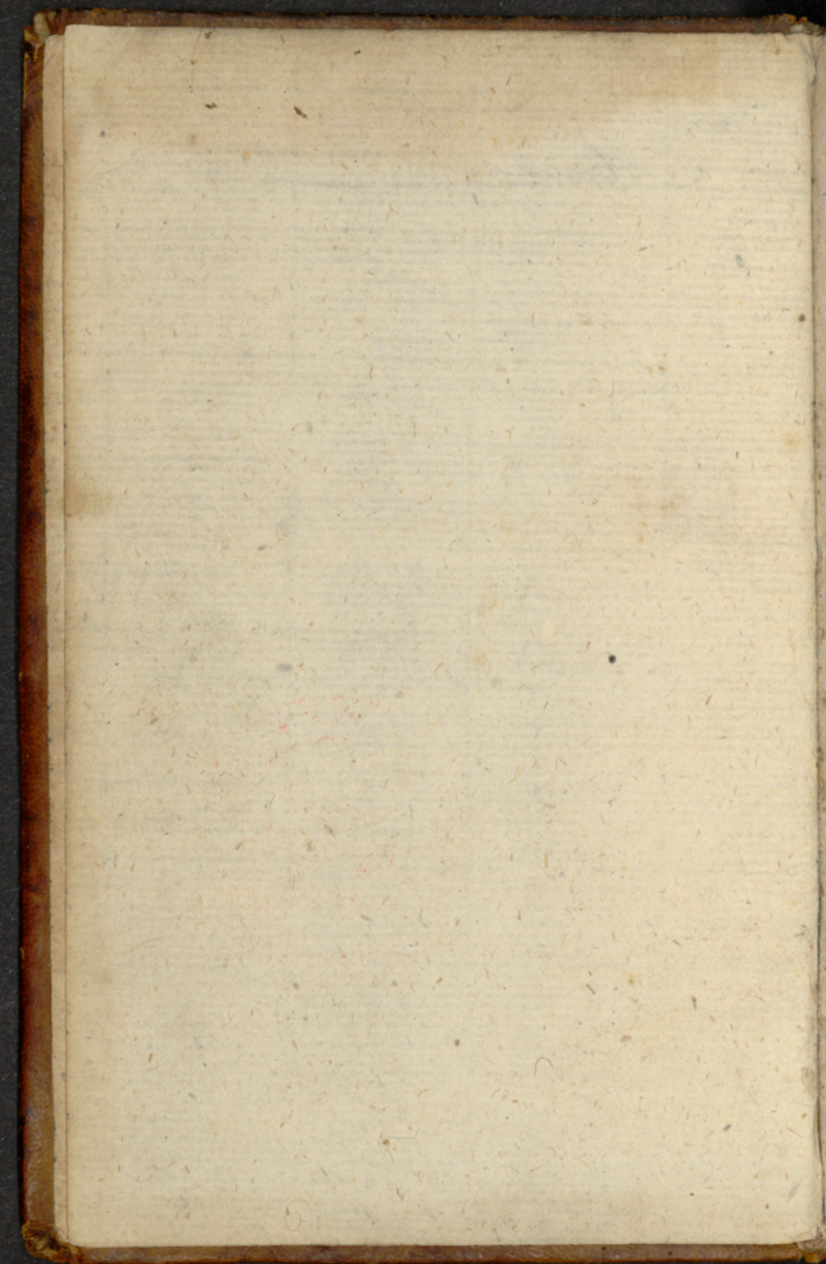
HOLBERG
EPISTLER
T: II.

Malcolm Macleane

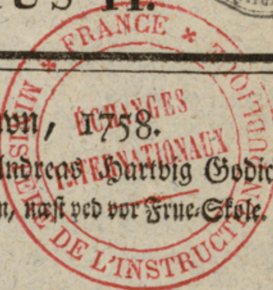

Jh: C. S.

LUD. HOLBERGS
Epistler,

TOMUS II.

Kiøbenhavn, 1758.
Trykt og bekostet af Andreas Hartvig Godiche,
boende i Skinder-Gaden, næst ved vor Frue-Skole.

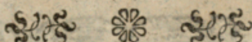
EPISTOLA LXXXII.

Til * *

Du undrer dig over, at vor tilfelles Ven * * endnu henger ved den gamle Meening om Solens og Firmamentets Gang og Jordens Stilleſtaaelſe. Jeg bekiender, at du haver Aarſag at forundre dig over ſaadant, helſt hos en Mand, der haver Mangel hverken paa Forſtand eller Læſning af gode Bøger; Thi Jordens Gang og Solens Stilleſtaaelſe er med ſaadanne Beviisligheder af Naturkyndige lagt for Dagen, at den groveſte Almue ikke meer tager i Betænkning at forlade den gamle Meening, og Eraſmi Montani Lærdom udi ingen Landsbye meere

 for-

fordømmes som Kietterie. Du siger, at vor Ven nægter sig vel ikke at bevæges af de Argumenter, som vor Tids Naturkyndige fremføre til deres Lærdoms Bestyrkelse; men at han ikke kand antage den, efterdi den Hellige Skrift siger udtrykkeligen, at GUD haver grundfæstet Jorden, saa den ikke skal bevæges: Jeg maatte gierne vide, om han ikke lader sig nøye med de Forklaringer, som giorts over dette og andre af Skriftens Steder, som tale om Solens Gang og Jordens Ubevægelighed, nemlig, at de hellige Skribentere have indrettet deres Tale efter Almuens Begreb, og at de hellige Bøger ere ikke skrevne for at oplyse Mennesker udi Astronomie, men for at veyvise dem udi Saligheds Sager. Hvis han ikke vil lade sig nøye med saadan Forklaring, da kand du giøre Forsøg med en anden, som jeg vil communicere dig: Thi det er mig ikke meer end andre forbudet at commentere over et Skriftens Sprog. Naar Skriften siger, at Jorden er grundfæstet, kand man forklare Ordene efter Bogstaven saaledes, nemlig, at man i visse Maader kand sige, at den er ubevægelig, saa at den aldrig gaaer af den Situation, hvorudi den engang er satt, men haver sine Poler stedse fæstede til en Punct, som de ikke forlade. En Deel Astronomi holde vel for, at Jorden haver forandret, og ved et og andet Tilfælde kand forandre sin Axin. Den bekiendte Whiston udi hans Theoria Telluris meener, at den samme Comete, som foraarsagede Syndfloden, haver ved sin Nærmelse forandret Jordens første Situation, og drevet den ud af sin forrige Axi,

saa

saa at saadant haver givet den en Zodiacalsk eller Ecliptisk og skev Gang, hvorved Sommer, Vinter, Høst og Foraar foraarsages, da tilforn var et stedsvarende Æqvinoctium eller Jævndøgn. Andre holde for, at Polerne stedse declinere, saa at der er skeed en stor Forandring med Jordens Situation; hvorudover de have ophitted en Periodum af to Gange 1944000 Aar, udi hvilken Tiid skulde foraarsages, at Jorden kunde gandske velte sig om, saa at dens Indbyggere skulde see Solen tvende Gange at gaae ned udi Vesten, i den Sted at den nu stedse gaaer ned udi Østen. Til hvilken Meening er tagen Anledning af de Ægyptiske Præsters Traditioner, som, efter Herodoti Vidnesbyrd, foregave, at Solen udi en Tiid af nogle 1000 Aar var tvende Gange oprunden, hvor den nu neddaler, og to Gange at have neddalet, hvor den nu oprinder (Τετράκις ἔλεγον τὸν ἥλιον ἀνατεῖλαι, ἔνθα τε νῦν καταδύεται &c.) Andre igien holde for, at Jorden kand ved Jordskielv komme ud af dens Axi, og at Polerne ved saadan eller anden Hendelse kand forandres. Men saadant og andet grunder sig alleene paa pure Gisninger, og paa nogle u-efterretlige Observationer, sær af Hipparcho, hvor af man vil slutte, at Polerne siden den Tiid til vor Alder ere forandrede. Man kand heller bifalde dem, som holde for, at Jorden er et Magnetisk Corpus, hvorved forstaaes ikke alleene, at den, som Magneten, haver en til sig trekkende Kraft, men end ogsaa saadan een, som naturligen setter sig selv udi en vis og uforanderlig Situation,

saaledes, at dens Poler vendes til et vist Sted, hvorfra de ikke kand rykkes. Hvoraf følger, at de Jordens Parter, som nu ere ved Polerne, naturligen ikke kand være under Æqvinoctial-Linien, men maa stedse blive Nordlige Lande, efterdi de ligge ved den Jordens Pol, som udi Kraft af dens magnetismus stedse maa vende mod Norden. Og, efterdi saaledes er beskaffet, kand man slutte, at, hvis Jordens Klode enten ved Jordskielv eller ved Nærmelse af et andet Corpus, som Whistons Comete, blev dreven fra dens rette og gamle Puncter, enten til Øst eller Vest, den da af sig selv vilde gaae tilbage igien, og ikke standse, førend den kom udi sin forrige Polarske Situation igien. Denne Uforanderlighed maa man forestille sig, enten man imaginerer sig Jordens Stilstaaelse eller dens circulaire Gang: og kand dertil sigte, hvad som siges om Jordens Grundfæstelse, eftersom den stedse beholder den samme Situation. At saadant er ikke af en Hendelse, som en Forandring underkastet, men en Virkning af den Magnetiske Kraft, sees af andre Himmelske Legemer, sær af Jupiter og Solen, hvilke bestandigen have de samme Poler, om hvilke de velte sig. Naar du skriver mig til igien, saa lad mig vide hvad Smag vor tilfelles Ven finder udi denne Forklaring. Man kand ellers undskylde den gode Mand, efterdi hans Scrupel grunder sig paa en Frygt, og efterdi han drister sig ikke til at antage en Meening, som synes at stride mod Skriftens klare Ord. Men du derimod kand ingenlunde undskyldes, som henger ved den gamle Lærdom, al-

leene

leene efterdi Forfædrene bestandigen saadant have troet, og efterdi Menneskets Hovmod derved flatteres. Hvad kand være større Beviis paa daarlig Hofmod, end at nogle usle Madiker, som ere Beboere af en liden Plet, bilde sig ind, at den tilsyne u-endelige Skabning, og de utallige Stierner, hvoraf enhver holdes for at være ti hundrede tusinde Gange større end Jorden, skulde alleene være dannede for deres Skyld, og at det heele Firmament udi 24 Timer skulde velte sig om et saadant lidet Støvkorn. Man beleer den Franske Bonde, hvilken, da han udi Fastens Tiid, paa hvilken det er forbudet at æde Egg, bagede en Pandekage, og der paa samme Tiid tordnede, bildte sig ind, at det skeede for at advare ham, og derfor sagde: **Hvilken Allarm for en stakkels Pandekage!** (quel bruit pour une omelette?) Men de fortiene meere at belees, sær efter den Oplysning, som man nu haver udi Astronomien, hvilke endnu henge ved den gamle Meening om Jordens Stilleståaelse. Hvis i noget Tilfælde haver været fornødent at vige fra gamle Forklaringer over et eller andet Skriftens Sprog, saa er det her nødvendigt. Og meener jeg derfore, at min anførte Forklaring kand være antagelig, efterdi man deraf seer, at, endskiønt Jorden velter sig om Solen, den dog i Henseende til dens Poler haver en uforanderlig Situation, og derfore kand siges at være grundfæstet. Jeg forbliver 2c.

Epistola LXXXIII.

Til * *

Jeg var forgangen Uge udi et Selskab med en Proprietario, som af alle holdes for ingen Helgen. Vi talede da om den store Uheld, som regierede paa Landet i Henseende til Horn-Qvæget. Jeg spurte, hvad Tanker han havde om samme Svaghed, og hvad naturlig Aarsag man gav dertil. Han svarede dertil, at det var ikke andet end GUds Straf. Jeg spurte da, om denne U-lykke ikke havde treffet hans Gods: hvortil han svarede, at GUD havde hørt hans Bønner, og bevaret ham; thi alting paa hans Gods var friskt og sundt. Saasom jeg nu kiendte Manden, blev jeg af dette Svar saa heed om Hovedet, at jeg forglemte noget af min Orthodoxie, og udi Hidsighed sagde, at, hvis denne Uheld ikke kand tilskrives naturlige Aarsager, men alleene holdes for en særdeeles GUds Straf, saa var det ikke let at begribe, hvi han var bleven befried, da saa mange brave Mænd og gudfrygtige Enker udi denne almindelige Plage havde tabt deres heele Velfærd, skiønt de havde bedet ligesaa vel som han. Dette gav Anledning til en heftig Disput. Han beskyldte mig for Heterodoxie og falsk Lærdom: Jeg derimod beskyldte ham for Hofmod; i det han bildte sig ind at

være

være større i GUds Øyne, end andre. En brav Mand, som da var tilstede, og om hvis Lærdom og Forstand Folk ere eenige, søgte derpaa at skille Tretten, og brød ud i saadan Tale, som jeg underkaster min Herres Dom og Skiønsomhed. Hans Bekænkning her over var denne. Vi maa, sagde han, herudi gaae en Middelvey, saa at vi paa den eene Side ikke nægte GUds Forsyn og Direction, og paa den anden Side, at vi ikke føre en Lærdom, hvorved et Menneske styrkes udi sin Hovmod samt syndige Levnet, og Sværd gives de Vantroende udi Hænder til at bestride Religionen. For at undgaae begge disse Labyrinther, som ere lige farlige, holder jeg for, sagde han, at GUD ikke alleene dirigerer alting udi Almindelighed, men at han ogsaa i Særdeeleshed lader see Prøver derpaa, og det ved besynderligen at straffe og belønne, at nedrive og opbygge, at ydmyge og ophøye, naar det sigter til noget særdeeles got, som at bestyrke et Folk udi Troen, eller at skrække det fra Synd; hvorpaa man seer udi det Jødiske Folk merkelige Exempler, som vi ere forbundne til at troe, og ikke kand nægte. Dette kand vi holde os fast ved; saasom paa den eene Side GUds Direction derved ikke nægtes, og Vantro-

 ende

ende paa den anden Side derved ingen Anleedning faaer til at criticere den Guddommelige Forsyn, naar de see onde Menneskers Velstand, og gudfrygtige Børns Lidelse her i Verden, og derover foregive, at det er sikkere med Epicuro ingen Forsyn at troe, end at tillegge GUD særdeles Øyemerke og Direction af all Straf og Belønning, som dagligen skeer, saasom de meene, at det er mindre anstødeligt for en Konge, at man negter hans Activitet udi Regimentet, end at man tilskriver hans Anstalter alle de U-lykker, som vederfares, og holde dem for at være pure Virkninger af hans Direction. Det er derfore sikkerst at troe og lære, at GUD haver skabt alle Ting, og ved sin Forsyn underholder dem, uden at fingere sig et Slags daglige Miracler, som hverken GUD ere anstændige, eller som han ikke øver, uden derved sigtes til noget, som er af stor Vigtighed. Thi, hvis vi anderledes lære; saa criticere vi GUds viise Regimente; saa tale vi og mod Erfarenhed; saa svække vi og vor egen Troe, og bestyrke Mennesker udi deres Hovmod og Ondskab. Vi criticere GUds Regimente, naar vi foregive, at alt hvad som dagligen vederfares, Velstand, Væstand, Straf, Belønning,

skeer

skeer ved Guddommelige Ordres, eftersom Efarenhed viser, at det ofte gaaer ugudelige Mennesker vel, og GUds Børn ilde. Vi svække ogsaa derved vor Troe, og bestyrke Mennesker udi Hovmod: Thi, naar, for Exempel, udi en almindelig Lande-Plage, nogle blive befriede, indbilde de sig, at, eftersom Straffen ikke haver troffet dem, enten at de ere større i GUds Øyen end andre, og at GUD haver været fornøyet med deres Levnet og Opførsel, eller at der ingen Guddommelig Forsyn er; saa at de derover fremture i deres Ondskab. Ja Virkningen af det daglige Mundheld om GUds Straf i all Uheld, hvoraf ofte giøres Misbrug, kand være denne, at gode Mennesker blive onde, og onde værre, end de have været. Slige U-leyligheder undgaaes, naar vi troe, at GUD sielden straffer og belønner i denne Verden; men at han exeqverer sin Lov udi det andet Liv: Thi derved til intet giøres de Vantroendes Critiqve over GUds Forsyn; Derved giøres GUds Børn taalmodige udi Lidelser; Derved bestyrkes ikke ugudelige Mennesker udi deres Ondskab, vidende, at Straffen, som ikke skeer i denne Verden, kand haves til gode efter Døden, naar Regnskabs-Dagen kommer.

mer. I seer heraf, sagde han videre, kiære Venner! at jeg ikke nægter GUds Straf og Belønning her i Verden, men at jeg laster alleene visse misbrugelige Talemaader, som have slette Virkninger, og at jeg holder for, at man af de fleeste Lykker og U-lykker ikke kand giøre sig visse Regler om GUds Providence. Den hellige Skrift lærer os, at GUD, for at straffe en Ægyptisk Konge, og for at redde sit Folk, lod drukne Pharao udi det Røde-Hav; Men deraf følger ikke, at alle Skibbrud maa henføres til en særdeeles GUds Straf, item at jeg maa bilde mig ind, naar min Naboes Skib udi Storm forgaaer, og mit derimod bliver reddet, og kommer lykkeligen i Havn, han derfor er større Synder end jeg, og at jeg deraf kand anføre Exempel paa Straf og Belønning. Videre: GUD lod til Straf engang Sodoma og Gomorra fortære ved Ild; men deraf flyder ikke, at hver Ildebrand skeer af samme Motif. Thi, da denne Hovedstad for nogle Aar siden blev lagt i Aske, kunde man derfor ikke just sige, at GUD var meere vreed paa Kiøbenhavn, end paa Helsingøer, Kiøge eller Holbek; Thi Synd og Ondskab var efter Stædernes Størrelse og Indbyggernes Proportion

tion allevegne lige stor: Ey heller kunde de overblevne Huuses Eyere deraf formere sig noget vist Systema over GUds Straf og Belønning, saasom man saae Kirker, Hospitaler og Skoler afbrænde, og derimod adskillige Veneris Vaaninger langs Volden conserverede. Videre: GUD slog Israels Folk engang udi Davids Tiid med Pestilentze: saadant skeede efter Skriftens Vidnesbyrd til Straf; Men deraf flyder ikke, at denne Contagion, som her haver givet Anledning til Tvistighed, haver samme Sigte, med mindre denne gode Mand, som beretter, sit Gods at være reddet, holder sig for at kunne aflegge rigtig Regnskab for sit Liv og Levnet, og at ingen synderlige Annotater derudi kand giøres. Vi maa see vel til, at vi udi deslige Ting ikke dømmer for frit, og at vi ikke henføre alle Hændelser og Uheld til GUds Straf, hvorved et Menneske ofte fatter for høye Tanker om sig selv, og for slette om sin Næste; Ja hvorved GUds Regimente underkastes Critiqve, som man haver Møye at besvare: Thi Vantroende lade sig ikke nøye med de Forklaringer, som gemeenligen her over giøres, nemlig, at den Irregularitet, som dagligen sees udi Straf og Belønning,

synes

synes alleene at være en Irregularitet, efterdi vi den ikke begribe. Thi, saasom man ved saadan Forklaring kand reede sig ud af alle Vanskeligheder, saa løses derved ikke Knuden. Men man kand stoppe Munden gandske til paa Vantroende og Epicuræer, naar man siger, at Straf og Belønning reserveres egentlig til den store og almindelige Regnskabs Dag, da man skal see Beviis paa GUds Retfærdighed og herlige Oeconomie udi meere Fuldkommenhed, end udi dette Liv. Saavidt denne lærde Mand: Det syntes, at han endnu vilde sige meere; men, som der indkomme andre Fremmede, ophørede denne Discours, som jeg ikke haver kunnet efterlade at meddeele min Herre, for at høre hans Tanke derom. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola LXXXIV.

Til * *

Jeg takker for det mig tilskikkede Skrift om Europæ nu værende Tilstand. Autor haver derudi Ret, at denne Tiid, som vi leve udi, haver været frugtbar paa store Forandringer, og at der findes nu visse Nationer, der ere gandske ukiendelige fra hvad de tilforn have været. Udi saadan Metamorphosi er dog intet u-naturligt; thi een eeneste Regent, en Lovgiver, kand gandske omstøbe et Folk. De Ungarske Folk, som tilforn vare udi ingen Anseelse, have en Tiid lang figtet som Løver og Biørne, saa at de nu omstunder kand regnes blant de stridbareste udi Europa. De nu værende Ungarer ere af samme Materie, som de forrige: Det samme Blod løber udi deres Aarer, som udi deres Forfædres: De leve af samme Luft og samme Føde, som under forrige Regiering, da de giorde ikkun maadelige Figurer udi Krigs-Sager. At de nu findes gandske omstøbte, og at Feighed samt Utroeskab er forvandlet til Tapperhed og Redelighed, kand tilskrives alleene det Talent, som den regierende Dronning, nu Keyserinde, haver til at vinde Undersaatternes Hierter; saa at man seer, at et ungt Fruentimmer ved saadant Middel haver kunnet udvirke meere, end de stridbareste Regentere. Det er i den

Hen-

Henseende, at adskillige Potentater have heller betroed deres Kriigs-Hær til maadelige Generaler, som have været elskede af Soldaterne, end til store og habile Feltherrer, som ingen Villie eller Evne have havt til at vinde de Underhavendes Hierter. Et andet Middel, hvorved en Nation kand giøres stridbar, er ved Kriigs-Discipline. Derpaa sees i vor Tiid mærkelige Exempler udi Brandenborger og Rysser. Hvad de første angaaer, da var i forrige Seculo ingen Forskiel imellem deres og andre Tydske Krigs-Tropper. Men under de tvende sidste Konger er den Brandenborgiske eller Preussiske Kriigs-Magt kommen udi saadan Anseelse, at den fast holdes for u-overvindelig. Den forrige Konge banede ved Milicens Indretning Vey til de mange og store Seyervindinger, som hans Søn og Successor haver erholdet; saa at den første i den Henseende kand agtes som en Philippus, der lagde Grundvold til hvad den Sidste, som en Alexander haver fuldfærdiget. Rysserne, som tilforn vare lidet agtede udi Europa, bleve ved samme Middel af den store Petro Alexiowitz saaledes omstøbte, at de udi Tapperhed nu omstunder give ingen Nation efter. Men hvad som meest kand giøre et Folk anseeligt iblant deres Naboer, ja forskrækkeligt for alle andre Nationer, er et utilladeligt, men derhos et sikkert Middel; som bestaaer derudi: At man haver indprentet Undersaatterne en Enthusiasmum, indbildende dem, at de Krige, som de føre; ere efter Himmelens Befalning, og at de, som ville hindre deres Fremgang, og forsvare sig imod dem, ere

Guds

GUds Fiender og Rebellere, som sette sig imod Himmelens Raad. Derpaa haves mange Exempler udi Historien: Og seer man, at Konsten er meget gammel; thi Bacchus, som oversvømmede heele Asien indtil Indien, holdes for at have havt saadanne prophetiske og illuminerede Tropper. Men intet viser herpaa større og grueligere Exempel, end det Saraceniske Folk, hvilke ved saadant Middel af en feig og foragted Nation udi nogle faa Aar bleve en Skræk for den heele bekiendte Verden. Man kunde holde for Digt og Pralerie, hvad derom bliver fortaalt af Arabiske Skribentere: Men det Saraceniske Herredoms hastige og umaadelige Tilvæxt giør alting troeligt, og viser, at saa store Seyervindinger og saa mange Landes Erobringer ikke have kundet tilveyebringes uden ved en fast overnaturlig Tapperhed og en fanatisk Affect, hvoraf det heele Folk, saavel Regentere og commanderende Personer, som gemeene Soldater vare indtagne. Alt dette er en Virkning af Mahomeds Lærdom; hvilken enten var en stor Bedrager eller en stor Enthusiast, der enten gav sig ud for en Prophet, eller der troede sig at være en GUds Apostel, eller en Josua, der af GUD var bestilt til at oprette en nyt Herredom, og med Sværd at undertvinge det heele menneskelige Kiøn. Saa snart denne Lærdom rodfæstede sig hos hans Tilhængere, ansaae hver Borger, hver Soldat sig, som Folk der vare i GUds Livrée, og som Instrumenter, der af Himmelen vare beskikkede til saadant Herredoms Oprettelse. Og, saasom Lærdommen iblant andet førte dette med sig, at hvo der omkom

 i Kriig,

i Kriig, var en GUds Martyr, der med Støvler og Sporer lige fra Val-Stedet, hvor han faldt, blev af Engle bragt ind udi Paradiis, saa voxede deraf saadan Foragt for Døden, at de ginge til Felt-Slag som til Giestebud, og enhver Soldats Symbolum var enten at døe eller at vinde Seyer. Herpaa grunde sig de mange fortvivlede og heroiske Gierninger, som af de første Saracener, da Enthusiasmus var udi sin største Heede, bleve øvede. Man hørte udi Leyren ikke uden Citationer og Sentenzer af Alcoranen, som opmuntrede dem til at stride imod andre Folk, som de gemeenligen kaldte GUds Fiender: Hver høy Officier agerede en Catechet, og Regenterne vare ypperste Præste tillige; saa at de udi Religions-Sager ansaaes med samme Øyen, som de Romerske Paver iblant Christne; thi de dømmede udi alle geistlige Controversier, og deres Domme bleve holdne for Oracler, som ingen torde imodsige. Den Forskiel var alleene imellem dem og christne Biskopper: At de Saraceniske Calipher selv dagligen catechiserede og prædikede for Folket, da de christne Biskopper paa den Tiid giorde hverken det eene eller det andet. Deres Prædikener ginge gemeenligen ud paa at opmuntre Folket til Dyd og Ædruehed. Under saadan Dyd befattedes fornemmeligen at bruge Sværdet mod dem, der negtede GUds Eenighed, hvorved de betegnede de Christne. Hvorudover alle deres Krige bleve anseede som hellige Krige, saa at Mord og Stæders Ødeleggelse bleve forrettede med yderlig Devotion. Hvad som blant andet banede dem Vey til

Seyer-

Seyervindinger, og bestyrkede deres Herredom, var det, at de gave de undertvungne Folk Samvittigheds Frihed, naar de alleene betalede en maadelig Skat aarligen; og at de gemeenligen holdte deres Løfter ubrødeligen. Derpaa anføres mærkelige Exempler, især udi een af deres første Felt-Herrer, Abu Obeidah, paa hvis blotte Ord man forlod sig meer end paa anders eedelige Forsikkringer. Adskillige andre af deres Anførere øvede samme Dyd; saa at de første Saracener vare anseelige ikke mindre af deres Redelighed end af deres Tapperhed. Med et Ord: Virkningen af denne indprentede Enthusiasmo var denne, at Arabien i en Hast vrimlede af Philosophis og store Helte: De vare Philosophi uden stor Lærdom, og Helte, uden at have gaaet i Kriigs-Skole. Alting bestoed hos dem udi Praxi, da andre lode sig alleene nøye med Theorie, og at tale om Dyder, uden at øve dem. De første 20 Aar efter Mahomed tilveye bragte saa mange store Helte, at intet udi Historien kand lignes derimod: En Amru, en Derar, en Caled &c. vare saadanne, som gave ingen af de meest heroiske Romere noget efter. Med all deres Tapperhed var dog saadan Lydighed mod Regenterne, at de aldrig knurrede udi hvad som vederfoer dem, men skikkede sig udi Haanhed og Foragt, som dem af Calipherne tilføyedes, saa at man kand tvivle, om deres Ydmyghed mod Øvrigheden var større, end deres Frækhed mod Fiender. Hvorledes Calipherne selv vare dannede, sees af de Portraits, som gives de fire første af Arabiske Skribentere. Om Abubeker,

 som

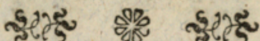

som succederede Mahomed, taler Awalkidi saa-ledes: Han bragte aldrig Penge ind udi sit Skat-Kammer; men hver Fredag deelede dem ud iblant Personer af Merite, først til Soldaterne, derefter til andre. Hans Kydskhed, Indgetogenhed og verdslige Tings Foragt var exemplarisk. Han giorde Regnskab til Ayesha Mahomeds efterladte Hustrue for alt det, som i hans Regierings Tiid var indkommet, forbeholdende sig alleene 3 Drachmas, som en Belønning for sin havte Møye med Regimentet; saa at hans heele Inventarium efter hans Død bestoed udi 5 Drachmis; hvilket da hans Successor Omar hørede, sagde han: Abubeker **haver efterladt et Exempel, som er vanskeligt for hans Efterkommere at følge.** Omar, udi hvis Tiid Syrien, Ægypten, Palæstina, Africa og de herligste Lande med utroelig Riigdom blev erhverved, gives af de Arabiske Skribentere ikke mindre prægtig Character. Awalkidi siger, at han gik gemeenligen til Fods, med en Kiep udi Haanden, men dermed indjog større Frygt og Ærbødighed, end andre med deres Sværd og Harnisk. Hans daglige Spise var Byg-Brød: Hans Sauce dertil var Salt; og lod han sig undertiden nøye med Brød alleene uden Salt. Hans Drik var purt Vand. Han iagttog flittigen hellige Ceremonier, og giorde udi de 10 Aar, i hvilke han regierede, 9 Pillegrims-Reyser til Medinah. Han dømte selv udi alle Sager med stor Upartiskhed. Han bragte efter sine Formænds Exempel intet af den store Riigdom, som i hans Tiid erhverve-

vedes,

vedes, ind udi Skat-Kammeret, eller beholdt noget selv deraf: Men, ligesom Abubeker hver Fredag uddeelede alle Penge til de meest meriterede, saa deelede han dem ud til de meest Nødlidende; udi hvilken Henseende han bliver meere berømmed, og pleyede han at sige, at verdslige Ting gives os af GUD, for at hielpe paa Fattigdom, og ikke for at belønne Dyd og Meriter, efterdi Belønning maa alleene ventes udi det andet Liv. Udi det Tog, som han giorde til det hellige Land, for at erobre Jerusalem, saae man ham ride paa et Cameel med tvende Sække, som vare fyldte med Levnets Midler, som bestoede af Byg, Riis og Hvede, med en Lær-Flaske fuld af Vand, og forlod han aldrig nogen Sted paa Veyen, førend han havde giort sin Morgen-Bøn. Da han havde erobret Jerusalem, lod han see saadan Devotion og Ærbødighed for den hellige Stad, at han laae næsgruus ned paa Jorden. Udi Othmans Tiid begyndte den Arabiske Heroismus at aftage. Samme Calif foragtede ikke Penge, som hans Formænd; thi han samlede stor Riigdom, dog var han derhos gavmild, og uddeelede meget til Trængende. Han berømmes ogsaa i Henseende til hans Devotion. Den fierde Calif, nemlig Ali, var i samme Anseelse iblandt hans Tilhængere, som Salomon blandt Israëliter, ja end meere, saasom de ikke alleene holdte ham for en Prophet og den viiseste Mand, men og uden Synd og Laster. Man haver endnu 100 af hans moralske Sententzer, som af Arabisk ere oversatte paa Tyrkisk og Persisk.

 Der-

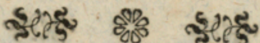

Derforuden tillegges ham mange andre, som findes hos adskillige Autores. Det anseeligste Skrift, som ham tillegges, fører Titel af Jefr we Jame. Det samme er skrevet paa Pergament udi forblommede Characterer med Figurer, som ingen siges at have kunnet forklare uden Jaafer Sadek. Hans Mildhed og Sagtmodighed var saa stor, at han derudi ikke havde lige: Hvorudover Persianerne holde ham næst Mahomed for det fuldkommenste Menneske, og kalde hans voldsomme Død et Martyrium. Efterdi nu det Saraceniske Folk var saaledes danned, og Landet vrimlede af Mænd, der skinnede ikke alleene af Stridbarhed, men af heroiske Qvaliteter, som vare Virkninger af en indprentet Enthusiasmo, der en Tiid lang gik ligesom i Arv, saa er ikke vanskeligt at begribe, hvi Saracenerne i saa stakket Tiid haver kundet af et ringe og foragtet Folk blive det mægtigste paa Jorden. Jeg siger i stakket Tiid: Thi under Omar, som var den tredie Calif efter Mahomed, havde de allerede erobred foruden heele Arabien, Palæstina, Syrien, Ægypten, Persien &c. saa at man kand sige, at disse store Conqveter skeede udi en Tiid af 11 eller 12 Aar. Thi Omar døde Anno 23 fra Hagirah eller Mahomeds Flugt. Ingen Kriigs-Hær, hvor Tallriig, og ingen Fæstning, hvor sterk den end var, kunde holde dem tilbage; og er det troeligt, at Caled eller Derar, som stridede udi Abubekers Tiid, skulde ikke have vegret sig gandske alleene at angribe nogle tusinde Fiender paa een Gang. Enthusiasmus virkede ligesaa sterkt hos

Qvin-

Qvinder, som hos Mænd. Et mærkeligt Exempel vises derpaa udi nogle fangne Qvinder af den Hamgariske Stamme, hvilke under Anforsel af Caulah Derars Søster forsvarede sig mod en heel Christen Kriigs-Hær, med Stave og Stænger, indtil andre komme dem til Undsætning. Awalkidi vidner, at Caled engang opmuntrede en Hob fornemme Arabiske Qvinder til Striid, med saadan Tale: **Værer forsikkrede, I ædle Qvinder og Jomfruer! at hvad I giøre, er GUD og hans Apostel Mahomed behageligt: I ville ved eders Tapperhed erhverve et udødeligt Navn, og Paradises Porte ville aabnes for eder: I maa vide, at jeg fæster en stor Deel af min Tilliid paa eder: Hvis I anfaldes af nogen Græker, da figter for eder selv; og, hvis I seer nogen Musselman eller Rettroende vende Rygg, da slaaer ham, og sporger ham, hvi han løber fra sin Familie og sine Børn. Ved saadant et Middel ville I opmuntre de Rettroende til at figte.** Anforerne havde ikke mindre Tilliid til Soldaterne, end Soldaterne til Anforerne. Naar nogen Fare var paa færde, og enten Kriigs-Hær eller Province truedes med fiendtlig Overfald, sagdes der gemeenligen: **Man haver intet at befrygte sig for, saalænge som Caled anfører Hæren,** Amru **foreståaer Provincien, &c.** Man seer heraf, hvorledes et Folk kand omstøbes, hvorledes Jis

 kand

kand forvandles til Ild, og Feighed til Tapperhed. ja til Heroismus, naar en Regent eller Lovgiver forstaaer at skierpe dets Imagination og at styrte det udi Enthusiasmum. Historien viser derpaa adskillige andre Exempler, især udi Engelland i Cromwels Tiid. Og synes det, at den store Peruvianske Seyer-Herre Manco Capac haver betient sig af samme Middel: Thi han foregav sig at være Solens Søn, der var nedskikked paa Jorden for at cultivere det menneskelige Kiøn, og at tæmme barbariske Nationer. Paafundet havde den Virkning, at han derved med en haandfuld af Folk lagde Grundvold til et mægtigt Herredom. Jeg tilstaaer vel, at saadant ikke kunde practiseres allevegne med lige Succés, efterdi et Folk kand naturligen have større Dosin af den sorte Galde end et andet, og at derfore habile Anførere nøye maa, ligesom Medici, først føle en Nation paa Pulsen, og examinere, enten Acidum eller Alcali, enten Flegma eller Galde meest prædominerer. Men, endskiønt dette i den Henseende ikke allevegne kand giøres med lige Succés, saa er Konsten dog probat, efterdi man haver seet de dovenste og søvnagtigste Nationer ved saadant Middel at være bragte udi Activitet og Fermentation. Jeg haver tilforn sagt, at det er vanskeligt at sige, om det Arabiske Folks Omstøber Mahomed var en Enthusiast eller en Bedrager. Hvis han selv ingen Fanaticus var, men alting maa tilskrives et overlagt Forsæt, da maa giøres en Streg over alt det, som om ham er antegnet af Europæiske Skribentere, hvilke have afmalet ham som en

grov

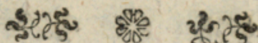
grov og uskionsom Mand. Han kand i saa Maade heller regnes iblant de allerstørste Genier; thi, endskiønt man med Græske og Romerske Autores holder for, at han var saa u-lærd, at han hverken kunde læse eller skrive, saa gior det intet til Sagen, saasom Erfarenhed viser, at ligesom der kand være Lærdom uden Klogskab, saa kand der og være Klogskab uden Lærdom. Man seer at en ung Bonde-Pige udi Frankrig (la Pucelle d'Orleans) haver spillet en Rulle med lige Succés, og i en Hast ved at indprente de Franske en Enthusiasmum, saaledes omstøbet dem, at de bleve gandske ukiendelige. At Mahomed udi sin Alcoran haver indført saa mange vanskabte og u-rimelige Lærdomme, deraf kand hans Uskionsomhed ey heller vises: Tvertimod, man seer heller deraf, at han haver nøye udstuderet det menneskelige Kiøns Natur, især Arabernes Beskaffenhed; thi, naar man først haver indbildet Mennesker, at man er en Prophet, og at Lærdommen er guddommelig, bestyrker man heller end svækker den ved vanskabte og u-rimelige Revelationer, saasom Almuen fornemmeligen gior sig en Merite af at troe ubegribelige Ting, som man giver Navn af Mysteriis. Herudover siger Fontenelle, at hvis 10 hellige og anseelige Mænd udi et Land vilde begynde at lære og udstrøe, at Solen havde hverken Skin eller Varme, vilde saadant med Tiden overalt blive en Troes Artikel: Ja man kand holde for, at de, som siden talede derimod, vilde holdes for Fritænkere og store Kiettere. Det var i den Henseende, at Mahomeds Disciple og

Efterkommere funde for godt, efter Bogstaven at forklare hans selsomme Himmel-Reyse, og forkastede deres Raad, som vilde henføre den til Allegorie, saasom de holdte for, at dette Paradox vilde give Religionen meere Anseelse helst hos Almuen; hvorudi ikke toges feyl: Og er det troeligt, at hvis Alcoranen havde befattet end meere vanskabte og utroelige Ting, Saracenerne skulde være blevne end meere sterktroende, og Enthusiasmus hos dem skulde end have giort større Virkninger. Mahomedanernes Enthusiasmus varede dog ikke længe, kunde ey heller være af lang Bestandighed: Thi det er saaledes beskaffet med alle Passioner, at, jo stærkere de rase, jo hastigere faae de Ende; da derimod jevne Affecter holde længst ved; derfore sige og Medici, naar Paroxysmus hos en Febricitant er hæftigst, at Febren vil tage Afskeed. Saaledes gik det med denne Nation: Thi efter 20 til 30 Aars Forløb saae man ikke mange Levninger af forrige Heroismo; Religions-Iver mod tilfelles Fiender forvandledes til Tvistighed de meo & tuo imellem Undersaatterne, og til Successions-Striid imellem Regenterne; saa at de Christne derved begyndte igien at respirere, og det Græske Keyserdom blev reddet fra total og hastig Undergang. Thi, hvis den Saraceniske Enthusiasmus havde end en Tiid lang raset med samme Kraft, vilde dette Folk, som en vældig Flod, have oversvømmet alle Lande og oprettet det største Herredømme, som nogen Tiid haver været seet paa Jorden. Men jeg haver viset, at, saasom Heeden var saa heftig, kunde den natu-

turli-

turligen ikke vare længe. Man saae strax Saracenerne, der tilforn havde foragtet Doden, at faae Lyst til at leve, saavel som andre Mennesker: Man saae dem ofte at vende Rygg imod deres Fiender, og ikke at erindre sig meere det Løfte, som deres Prophet havde giort om Paradiis til dem, som døde med Kaarden i Haanden. Man saae dem endeligen at sette Kriigs-Sager til Side, og at legge Vind paa Boglige-Konster; saa at de, især fra Califen Almamons Tiid, af det stridbareste Folk blev forvandled til det lærdeste. Man kand sige om de første Saracener, som Kong Wilhelm den Tredie sagde om de Engelske Soldater, nemlig, at man maatte betiene sig af dem, medens det Engelske Kion laae dem endda udi Maven. Thi, da den hæftige Heede havde udfermenteret, ophørede deres Heroismus, og de bleve ligesom andre Mennesker igien. Man kand ellers anføre end et Middel, hvorved en Nation giøres stridbar, som bestaaer derudi, nemlig at man indprenter dem høye Tanker om sig selv, og ringe om andre Folk. Alexander Magnus sagde fordum: Fama bella stant: Det er: Krigens Lykke grunder sig paa Reputation og Rygte. Derfore seer man gemeenligen, at een Seyer er en Følge af en anden foregaaende Seyer. Utallige Exempler kand herpaa anføres af Historien: Men intet tiener til sterkere Beviis end de Franskes Exempel i Begyndelsen af denne Alder. Samme Folk, som udi lang Tiid vare vante til at victorisere, bleve ved det fatale Slag ved Hochsted ligesom metamorphoserede og omstøbte udi

anden

anden Form; saa at med den forrige Ambition den gamle Stridbarhed forsvandtes, og de bleve sig selv ukiendelige udi den heele Kriig. Derfore beroer det meget paa, hvad Fremgang man haver i Begyndelsen af en Kriig, saasom et Folk derved indprendtes Ambition og Mod, som gemeenligen haver gode Virkninger. Der ere saaledes fire kraftige Midler til at giore en Nation stridbar, nemlig ved Kiærlighed, ved Krigs-Discipline, ved Ambition, og endelig ved at indprente dem Enthusiasmum; hvilket sidste Middel er af alle det kraftigste, og haver utroelige Virkninger. Jeg haver udi en særdeeles Dissertation søgt at udleede Aarsagen til Roms forunderlige Tilvæxt, og viset, at Romerne ere drevne af samme Vind, som siden Saracenerne. At den Romerske Heroismus var bestandigere, og varede længere end den Saraceniske, kand tilskrives tvende Aarsager; først, efterdi den Fanatiske Affect rasede ikke saa sterkt hos de første, som hos de sidste, hos hvilke den som et heftig sydende Vand kogede og skummede over alle Bredde, og derfore hastigere maatte ophøre: Da den Romerske Enthusiasmus derimod var som Vand, der koger ved en sagte Ild, og derfore saa snart ikke evaporerer. Dernæst er dette hos Romerne at mærke, at, endskiont Enthusiasmus hos dem kunde ansees som det store Seyl, der fornemmeligen drev dem frem, saa vare dog andre Ting, som tillige med coopererede: Ja man kand sige, at alle de 4. anførte Midler hertil hiulpe; thi enhver Romer elskede sin Fæderne Stat meer end Hustrue og Børn, ja meere end

sig

sig selv: Kriigs-Discipline blev bragt paa den høyeste Spidse; og Ambition regierede udi saadan Grad, at enhver Romersk Borger ansaae sig som et Creatur af ædlere Skabning end andre Mennesker. Naar alle disse Midler samles, og alle disse Hiul trekke, kand man være forvissed ikke alleene om en stor, men endogsaa en bestandig Fremgang: Thi det er derved, at store Monarchier ikke alleene kand oprettes, men endogsaa blive bestandige. See, her haver du en Epistel, som er lang nok, og haaber jeg, at du herefter ikke besværger dig oftere over mine Laconiske Breve, som du pleyer at kalde dem. Hvis du ingen Smag finder udi dette lange Brev, da kand du indbilde dig, at det er skrevet til Straf; hvis derimod dig synes, at Materien er nogenledes vel udført, saa haver du Vahrer nok for Post-Pengene. Jeg forbliver ꝛc.

EPI-

EPISTOLA LXXXV.

Til * *

Det er mig kiært, at mit sidste Skrift haver fundet min Herres Approbation. Min Herre skriver, at han forundrer sig over, hvorledes jeg i den Alder, og udi en saa slet Helbred, kand bestride mit Embedes Forretninger, og tilligemed skrive saa mange Bøger. Saadant kand giøres af mange andre, naar man vil i Agt tage en Hoved-Regel, som jeg stedse følger, og som bestaaer derudi: at jeg ikke bemænger mig med umagtpaaliggende Ting, og at jeg gemeenligen udi faa Linier befatter, hvad som andre udføre udi heele Ark. Hvis jeg saadant ikke havde i Agt taget i mine daglige Forretninger, havde det været mig umueligt at præstere saa meget in Literis. Jeg tager mig vare for Breve-Vexlinger, helst saadanne, som bestaae udi Complimenter, og hvorpaa gemeenligen ellers en stor Tiid spildes: Hvorudover, om alle mine Breve vare samlede, skulde de intet findes at indeholde andet en Giensvar paa Begiering og Spørsmaal; Ja alting indtil Skiøder, Kiøbe-Breve, Fæste-Breve og Obligationer ere uden sædvanlige Præludier. Jeg erindrer mig, at en Mand skikkede mig engang et Fæste-Brev tilbage, efterdi det var kun forfatted udi 6 Linier: men

jeg

jeg lod ham igien vide, at, hvis jeg skulde nødes til at omskrive det, skulde jeg giøre det end en Linie kortere. Jeg fik udi min Ungdom engang Tiltale af en Præst, efterdi en Prædiken, som jeg holdt for ham, havde kun varet et Qvarteer. Men jeg meenede, at, naar Tautologier og unødige Repetitioner bleve borttagne af hans Taler, vi prædikede lige længe. Thi, ligesom en Times god Søvn er lige saa kraftig, som 4 Timers Slummer; Saa kand en med faae Linier betyde det samme, som andre med heele Ark. De fleeste klage over Dagenes Korthed: mig derimod synes de lange nok; thi mit Middags-Maaltid, som begynder præcisè Klokken 12, varer kun et Qvarteer, saa at jeg udi halvanden Time, nemlig fra Klokken Tolv til halvgaaen To, haver spiset, læset en halv Time, faaet en liden slummer, drukket min Caffee, og skrevet en Side, førend jeg ved samme Klokkeslet klæder mig og gaaer ud, da jeg endda ofte finder andre Folk siddende at maabe efter den anden og tredie Ret. Naar min Herre dette og andet betænker, begriber han let, at man uden Hexerie kand forrette det samme, som jeg. Jeg recommenderer derfor altid Korthed, skiønt jeg gierne derhos tilstaaer, at man i Forretninger og kand forsee sig ved at være alt for Laconisk. Jeg anseer derfor dette, som en Comisk Affectation hos de gamle Lacedæmonier, at de undertiden i vigtige Sager ved en eeneste Stavelse søgte at give deres Meening tilkiende. Saaledes, da en af deres Naboe-Stæder havde ladet dem vide, at, dersom de komme ind udi deres Land,

vilde

vilde de ødelegge alting med Sværd og Ild, svarede de Lacedæmonier intet dertil, uden med et Ord: **Dersom:** givende dermed tilkiende, at det vilde blive dem vanskeligt at komme ind udi Landet. Til adskillige Forslag, som den Macedoniske Konge giorde dem, svarede de ikke, uden med et eeneste Ord: **Ney:** Og da samme Konge tilskrev dem engang et Brev, fuldt af Trusler, svaredes alleene derpaa saaledes: Dionysius **var en stor Konge udi** Syracusa, **men** agerer **nu Skolemester udi** Corintho. Saa sparsommelige vare de Lacedæmonier udi Tale og Skrifter: Og er derfor troeligt, at Mester Geert Westphaler neppe vilde have søgt om at nyde Borgerskab udi deres Republiqve. Men der maa holdes Maade udi alting; saa at man gaaer en Middelvey imellem dem, som spilde Tiden ved unyttige Ting, og dem, som laconisere for meget. Om begge Deele maa giøres Erindring, skiønt om det første meere end om det sidste, efterdi Erfarenhed viser, at de fleeste Mennesker henfalde til Vitløftigheder. Min Herre forlanger ellers at vide, om Qvæg-Sygdommen er ogsaa kommen paa mit Gods: Hvi skulde jeg gaae meere fri, end andre? Mine Kiør ere reent bortdøde. Men min Gienboes Lænke-Hund derimod, som jeg saa ofte haver besværget mig over, efterdi den ved u-ophørlig Giøen og Tuden er mig Nat og Dag til Plage, lever endnu, og er ved god Helbred. Men man maa skikke sig saavel udi det eene, som i det andet. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA LXXXVI.

Til * *

Jeg møtte forgangen Uge paa Gaden en gammel Figtmester, som jeg haver kiendt for meer en 30 Aar siden. Den samme saae ilde ud, og var slet i Klæder, saa at jeg deraf sluttede, at han ingen synderlig Næring havde. Jeg fik ved nøyere Efterspørsel og at vide, at Mangel paa Næring saadant havde foraarsaget. Dette gav mig Anleedning til at eftertænke, hvorledes adskillige Ting paa en kort Tiid her i Landet ere forandrede. For 40 Aar siden var en Figtmester udi samme Anseelse som en Professor ved Universitetet: I det ringeste kunde han blant vore Studentere regne lige saa mange, om ikke fleere Scholarer; Thi en Norsk Student, som ikke havde freqventeret Figtskolen i Kiøbenhavn, blev anseet ved sin Hiemkomst som een, der havde anvendet Tiden ilde ved Universitetet. Figt-Øvelser vare da ogsaa nødvendige, efterdi det var grande Mode for alle Folk, saavel gamle som Unge at duelerede med hinanden uden for Stads-Porten: saa at man da hørte lige saa meget tale om duellerende Personer og deres Secundanter, som nu om Præsidis udi Cathedris og deres Respondenter: Ja det Sted uden for Porten, kaldet Fugle-Stangen, var meere bekiendt,

end

end det store Academiske Auditorium. Nu derimod er samme Valsted og Figtebane, som af alle, indtil Born var bekiendt, saa reent forglemt, at end Navnet er fremmed for alle. Blant adskillige onde Sædvaner og Misbruge, som i vor Tiid ere afskaffede, kand fornemmeligen regnes den fordærvede Skik, at duellere, som forhen gik saa meget udi Svang, at den ved Love og Forordninger ikke kunde hemmes: Aarsagen dertil var denne, at, endskiont saadant under Straf var forbudet, saa ansaaes det dog som et Tapperheds Tegn, helst hos militaire Personer; saa at, endskiont en Duellist undertiden offentligen blev straffet, saa blev han dog hemmeligen roset. Og saa længe som denne Maxime varede, tienede Straf heller til Opmuntring end til Afskrækkelse. Nogle nye Moralister have saadant mærket, og derfor holdet for, at den Uskik ikke kunde hemmes, uden ved at kaste Foragt paa dem, som giore sig en Point d'Honneur af at duellere. Og haver jeg, dette til Bestyrkelse, anfort en Lov udi den Underjordiske Verden saaledes, at den, som udfordrede sin Medborger til ene Kamp, skulde ansees, som en foragtet og skrobelig Person, ja dommes, som et Barn, til at staae under Formynderskab, efterdi han ikke kunde regiere sine Affecter. Det synes ogsaa, at den Foragt, som vore Tiders Mennesker have ladet see mod saadanne Folk, haver udvirket, hvad de strængeste Love fordum ikke have kundet remedere: Thi, saasom Point d'Honneur var det eeneste Tonder til Ilden, saa maatte Uskikken ophore, da det blev ingen Point d'Hon-

d'Honneur meere. U-ordenen er nu ogsaa fast gandske afskaffet, og Conseqventer Figtmesternes Næring mærkeligen formindsket. Men de og andre, hvis Velstand grunder sig paa Uskik, bør ikke besværge sig derover: Thi ingen Reformation er saa nyttig udi Almindelighed, at jo nogen lider derved udi Særdeeleshed. En Medicus taber sin Næring udi sunde, og en Kriigsmand udi fredelige Tider: En Kiøbmand lider ved Manufacturers Stiftelser, en Kok, en Viintapper og en Brændeviinsmand ved en Nations Ædruelighed. En Procurator giødes af Folkes Tretter: Og en Landmand er henge-færdig, naar han hører tale om got Kiøb paa Korn og Føde-Vahrer. Alle besværge sig over Tidernes Vanskelighed, men som Vanskeligheden just flyder af Landets Velstand, bør de ikke lade sig mærke med saadanne Klagemaal. En vis Skriver udi en Ret beklagede sig engang for mig, at fast to tredie Deele af hans aarlige Indkomster vare ham betagne. Jeg spurte ham om Aarsagen dertil: Han svarede sukkende dertil, at siden den Forordning udkom, at temerè litigantes skulde bøde til Justitz-Cassen, kand ingen ærlig Mand leve længer. Jeg sagde da, at, efterdi hans Uheld flyder af saadan Kilde, saa vilde jeg ønske, at jeg kunde være saa lykkelig at opfinde noget Middel, hvorved han ogsaa kunde blive skildt ved den øvrige tredie Deel, men derimod at han paa anden Maade kunde hielpes. Det kommer mig ellers og for, at Dantzemesterne ey heller maa være fornøyede med Verdens nu værende Tilstand: Thi N. N. som til-

forn var saa pynted, og gik stedse med oprakt Hoved, seer nu ud, som han gierne vilde give 8 eller 10 pro Cento, hvis nogen vilde laane ham Penge.

Non erat hac facie miserabilior Crepereius
Pollio, qvi triplicem usuram præstare paratus
Circuit, & fatuos non invenit. - - -

Da jeg videre erkyndigede mig derom, fik jeg at vide, at det ogsaa var formedelst Mangel paa Næring, skiønt Næringens Mangel reysede sig ikke deraf, at Folk ophørede med at dantze, men, efterdi Dantzekonsten er ikke saa vanskelig som i fordum Dage, da den udfordrede længer Tiid end en Cursus udi Philosophien. Nu lader man sig nøye med en simpel Menuet, da man tilforn betienede sig af adskillige Dantze, som Passe pied, Rigadon, la Bourrè, item adskillige andre, og endeligen endede med Folie d'Espagne: hvilken sidste Dantz bestoed udi adskillige Variationer; saa at der fast behovedes lige saa lang Tiid til at doctorere udi det Videnskab, som enten udi Philosophie eller Medicine; Thi, naar en kom ud af Dantze-Skolen, førend han havde absolveret sin Folie d'Espagne, blev han anseet som en Deserteur. Eftersom nu der doceres ikke saa mange Præcepta meer paa Dantze-Skolerne, og det heele Studium er indskrænket til en simpel Menuet, som snart er lært, og nogle Engelske Dantze, som læres uden Mester, saa ere Lære-Tiden

nu

nu ikkun kort, og Consequenter Næringen ikkun maadelig for Mesterne; hvilket er meget vel: Thi, endskiønt man i sig selv ikke kand fordømme Dantze, helst udi disse Nordiske Lande, hvor Legemets og Lemmernes Bevægelse er meere nødig end udi andre Lande, saa kand man ikke nægte, at jo deraf tilforn er giort Misbrug, og at det haver været en Øvelse, som haver foraarsaget baade Tids- og Penge-Spilde. Man seer af dette og andet, at der ere visse Ting, hvormed man kand gratulere vor Alder; og at derfore de, som saa hæftig declamere mod nu værende Tider, og tale om vore ærbare Forfædre, ikke nøye nok have examineret Verdens Løb. Men man maa derhos sige, at, ligesom adskillige gamle Feyl ere rettede, saa er derimod adskillige nye komne i Steden derfore igien: saa at det synes, at Mennesker ikke kiedes saa meget ved Daarligheder selv, som ved Maaden, paa hvilken de skee, og at de, ligesom udi Klædedragt, ville extravagere nu paa en Façon, nu paa en anden; saa at ofte det, som synes at være Reformation, er ikke andet end Scenernes Forandring udi samme Skuespill. Dette kunde jeg forklare ved adskillige Exempler; men jeg vil lade mig nøye med at anføre kun et eeneste. Tilforn læsede alle, men ingen vilde skrive; nu vil alle skrive, men ingen læser: da vilde ingen meddeele andre, hvad han vidste; nu underviser enhver udi det han selv ikke veed: saa at hvis dermed fremtures, ville der omsider blive fleere Autores end Mennesker. Jeg forbliver 2c.

Epistola LXXXVII.

Til * *

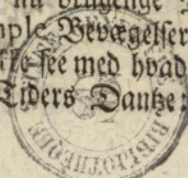
Min Herre skriver, at de Betænkninger, som jeg haver giort over Figtekonst og Dantz, haver befaldet ham: han meener derhos, at begge disse Øvelser haver været større udi ældgamle Dage. Jeg tilstaaer gierne, at Figte-Konsten haver været meer øvet blant de gamle Romere og Græker, end udi vore Tider: Og seer man, at der udi Rom haver været en saadan Mængde af Figtmestere, at de engang giorde Opstand og truede Republiqven med Undergang. Men de Græske og Romerske Athletæ vare andet Slags Folk, end saadanne, som jeg udi min Skrivelse haver omtalt. Udi Grækenland figtedes paa de Olympiske og andre aarlige Kiempe-Pladse, alleene for en Øvelse uden Fiendskab: Og udi Rom bleve Figtemesterne forestilte, naar Høytidelige Spectacler holdtes. Men alt dette haver ingen Overeensstemmelse med de nu brugelige Dueller, hvorved en udfordrer den anden, for med Kaarden i Haanden at afgiøre en Tvistighed, og som ofte endes med en af de stridende Parters Nederlag. Paa saadanne Eenekampe skal intet Exempel findes, hverken udi Romerske, Græske, Ægyptiske eller Persiske Historier. Julius Cæsar søgte ikke saadan Satisfaction af Cato, da

han offentligen af ham blev insultered; ey heller Themistocles, da Eurybiades truede ham med sin Stok: Kort at sige: man finder hos ingen gammel Skribent Exempel paa saadanne Dueller; hvorudover Alciatus vildfarer, som søger deres Oprindelse hos Græker og Romere; (thi de Dueller, som hos dem omtales, vare alleene for publiqve Sager, og for at ende en Kriig mellem stridende Partier.) Men de have deres Oprindelse her udi Norden, og af Nordiske Folk ere indbragte udi de fleeste Europæiske Lande, hvor de for mange hundrede Aar siden have været udi Brug, ja saa stærkt, at de end ogsaa ved Love have været autoriserede; Og haver jeg udi Friderici 3. Historie anført et Exempel til Beviis, at saadant endda skeede ved Ovrighedens Ordre, og viset, at Generalitetet udi Norge beskikkede Tiid og Sted for tvende duellerende Officiers ved Kriigshæren. At saadant siden den Tiid efter Ovrighedens Anordning her i Landet er skeed, kand jeg med intet Exempel vise: dog seer man, at Dueller haver været i fuld Brug indtil vore Tiider. Hvad Dantz angaaer, da haver den været meget brugelig og heel konstig i ældgamle Dage, og det, end iblant de ærbareste Nationer, end ogsaa blant Cretenser og Lacedæmonier; og er det mærkeligt, at Socrates selv lærede at dantze af Aspasia. Vel findes, at Romerne en og anden Gang forbode Dantz; thi Tiberius lod Dantzere forvise Staden, og Domitianus skilte nogle Raads-Herrer ved deres Værdighed, efterdi de havde dantset: Men dette maa alleene forstaaes om usomme-

 lige

lige og ublue Dantze. De Gamle havde ellers 3 Slags Dantze: Een, som var ærbar, og kaldtes Emmelia; en anden, som var lystig, og kaldtes Cordax; og den tredie, som var en Blanding af Lystighed og Ærbarhed, hvilken havde Navn af Siccinis. Man distingverede derforuden mellem militaire og geistlige Dantze. Cretenserne betienede sig af en Dantz, naar de ginge bevæbnede mod deres Fiender: saadan Dantz kaldtes Pyrrhicha, og siden blev brugt af andre, sær af Lacedæmonier udi samme Tilfælde. Om geistlige Dantze tales udi det Gamle Testamente: Og seer man af verdslige Historier, at Numa stiftede en Dantz for de Salii, det er Martis Præster, hvilke dantzede bevæbnede. Derom findes noget antegnet udi adskillige Orchesographier, eller Skrifter om Dantzekonsten, hvoraf sees, at det hos de Gamle haver været et vigtigt Videnskab. Men intet tiener til større Beviis herpaa, end hvad som fortælles om de saa kaldede Panto-mimis. De samme bragte Konsten paa den høyeste Spidse, saa at den blev anseet som et vanskeligt Videnskab, hvorudi faa Mennesker kunde naae nogen Fuldkommenhed. Zvidas vidner, at Konsten havde sin Oprindelse udi Rom under Keyser Augusto. De 2 første Pantomimi vare Pylades og Bathyllus; hvoraf den første lod see sin Behændighed meest udi Tragoedier, og den anden udi Comoedier. Disse Pantomimi kunde exprimere alle Affecter og heele Historier stiltiende, alleene med Dantz og Gebærder; hvorudover Cassiodorus kalder dem Mennesker,

ſker, hvis veltalende Hænder havde ligeſom en Tunge paa hver Finger. (Orcheſtarum loqvaciſſimæ manus, lingvoſi digiti, ſilentium clamoſum. Lucianus ſiger, at de ved ſaadanne Gebærder kunde opvække Graad ligeſom ved kraftig Tale: Han fortæller ogſaa, at en Aſiatiſk Konge begierede af Keiſer Nero en Pantomimum, for at bruge ham til Tolk imod omliggende Nationer. Derfore udfordredes af en Pantomimo, at han maatte være ovet udi adſkillige Videnſkaber, ſom i Poetiſke Fabler og Hiſtorier, ſom ved Gebærder og Dantz forklaredes: Og vidner ovenmeldte Autor, at en Pantomimus ved Dantz og Spring ſaaledes engang udtrykkede den Fabel om Martis og Veneris Elſkov, at alle Tilſkuere kunde ligeſom læſe den heele Hiſtorie. Man ſeer heraf, at Dantze-Konſten i ældgamle Dage haver været langt meere ovet og af ſtorre Vanſkelighed og Vidtløftighed, end udi vor Tiid, end og, da de mange Slags Dantze vare i Brug; Thi de ſom med ſtørſte Berømmelſe bleve dimitterede fra forrige Seculi Dantze-Skoler, kunde med alle deres Menuets, Bourreés, Anjoux, Rigadons, Folies d'Eſpagne, ikke agtes uden Sinker imod de gamle Dantzere, helſt Pantomimis, der ikke uden mange Aars Ovelſe og en ſærdeeles naturlig Diſpoſition kunde naae nogen Fuldkommenhed. Allermindſt kand der giøres nogen Comparaiſon med de nu brugelige Dantze, hvilke ere ikke andet end ſimple Bevægelſer; Og, naar ſaaledes er, kand jeg ikke ſee med hvad Grund man kand fordømme vore Tiders Dantze; thi det

 er

er ligesom at legge Folk til Last at gaae hastig frem og tilbage paa et Stuegulv. At Fanatici declamere saa hæftigen mod dem, reyser sig deraf, at de ere Hadere af all uskyldig Lyst, og at de have Afskye for en Ting, just fordi andre derudi finde Fornøyelse. Thi det er af samme Aarsag, at de ere ved bedre Humeur udi Regn og Slud end udi Soelskin. Jeg er selv ingen Elsker af Dantz; men laster det dog ikke hos andre: Hvis jeg var forsikkred om, at der udi Dantzen var saadan sund Bevægelse, som nogle foregive, beqvemmede jeg mig endnu udi min gamle Alder til at dantze. Men det gode, som Bevægelsen kand foraarsage, fordærves igien af Nattevægt, Støv og Qvalme. Det er sundt at ride, men hvis man rider udi ont Veyer, tabes meer end vindes udi Helbreden. Det er ellers merkeligt, at en Hoved-Raison, som anføres af dem, der fordømme Dantz, er denne, at, hvis man vil stoppe Ørene til paa et Ballet, ville de Dantzende have Anseelse af galne Mennesker: Men, saasom det samme kand siges om en Prædikant eller Orator, der bevæger sig udi Cathedra, uden at høres; saa er saadan Raison af ingen Betydelse. Jeg forbliver &c.

Epistola LXXXVIII.

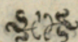
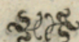
Til * *

Du legger mig i din sidste Skrivelse til Last, at jeg udi Fortalen til mine moralske Tanker taler med Koldsindighed om Telemachs Avantures, da det dog er et Skrift, som af alle Nationer er høyt agtet, og anseet som et stort Mester-Stykke. Jeg haver ikke lastet Skriftet, men alleene sagt, at jeg ikke derudi seer de Herligheder, som andre: Jeg haver tilskrevet saadant en særdeeles egen Smag, som foraarsager, at jeg tit gaaer ud af den alfare Vey. Jeg haver dog siden med meere Agtsomhed igiennemlæset Skriftet, for at see, om jeg ikke kunde finde de Herligheder, som ved løslig Læsning forhen kunde være skiulet for mig. Men jeg bekiender, at jeg hænger endnu udi den selv samme Heterodoxie som tilforn, ja end stærkere, og det saavel i Henseende til Materien, som til Stilen. Jeg støder mig derover, at en ung Person udskikkes for at oplede sin Fader, som udi mange Aar havde været borte, og just udi de slibrigste Tider, da hans Nærværelse meest behovedes, og Thronen var ledig: At en Fader flakker igiennem alle Lande, for at oplede en ung Søn, som kand være forført af onde Mennesker udi fremmede Lande, for at tvinge ham ved Faderlig Myndighed

at reyse hiem igien. Derudi er meere Rimelighed: Thi, naar en Fader vil eller kand komme hiem, kommer han nok, uden at Sønnen henter ham. Jeg støder mig end meere over hans Hofmester, som er Gudinden Minerva under Mentors Person, hvilken beskrives længe at have conditioneret eller været Skolemester udi Ulyssis Huus. vid. pag. 128. Det lastes hos Homerum, at han giver Guder og Gudinder nedrige Forretninger: Men intet af alt kand lignes herimod; thi her bliver en stor Gudinde giort først til en Domestiqve udi en Amme-Stue, og siden til Hofmester hos en ung Herre, med hvilken hun omflakker fra et Land til andet: Een Dags Opvartning kunde være sterk nok for en Gudinde. De hæftige og u-afladelige Forfølgelser, som Telemach lider paa sine Reyser, opvækkes af Venus: Men der anføres ingen synderlig Motif til saadant Had; thi, hvorfore at forfølge ham meere end andre kydske Personer. Virgilis, som Autor herudi vil imitere, viser derimod en vigtig Aarsag til de Forfølgelser, som Juno øvede mod Ænéam, og derpaa grunder sit Poëma. Dette er Argumentum Historiæ eller Skriftets Indhold. Examinerer jeg Specialia, da møder mig overalt noget, som jeg støder mig over: Deraf vil jeg ikkun lade mig nøye med at anføre nogle Poster. Da de udi den vilde Søe mødte en fiendtlig Flode, lod Mentor sette Blomster-Kroner paa Skibs-Folkenes Hoveder, ligesom de havde kundet være udi en Urte-Gaard. Da Mentor blev giort til Slave, tales intet om, hvad ham udi saadant Slaverie var vederfaret; hvilket

ket havde været meer Magtpaaliggende, end Pygmalions og andres vidtløftige Historie, som Sagen intet vedkommer. Naar den Stad Tyrus beskrives, siges den at ligge paa en Øe: Da det dog er bekiendt, at Staden da laae paa det faste Land, og at det ikke var uden længe efter den Tiid, at den nye Tyrus blev anlagt paa en Øe. Han beskriver samme Stads Herlighed og Riigdom, og tilskriver alt saadant Stadens herlige Love, Regieringens Opmuntring til Handel, og den store Frihed, som alle Fremmede der havde, og kort derefter afmaler Tyrierne, som de allerulyksaligste Folk under Pygmalions Tyrannie. Intet er meer outrered, end den Character, som tillegges Pygmalion, hvilken siges, intet at have ædt uden Urter, som han sankede med egen Haand, og intet drukket uden Vand, og det af Frygt for at blive forgiven, hvilket ikke var fornødent, helst saasom han kort derefter siger, at hans Maitresse maatte for Sikkerhed æde og drikke forud alt hvad som var tillavet. Videre: Mentors eller Minervæ Sigte ved denne unge Printzes Opdragelse, skal være at giøre ham til en dydig og duelig Regent. Han synes at bane ham Vey til den Cretiske Throne, som var ledig just ved deres Ankomst til Creta. Han lader ham overvinde alle Kiæmper, som figtede for at erholde Kronen, item alle viise Mænd udi de Spørsmaal, som af Raadet bleve foresatte. Men just, da Telemach eenstemmigen af det heele Land blev udvalt til Konge, overtaler han ham til at forkaste saadant Tilbud, sigende, at det var bedre og anstændigere at reyse

hiem

hiem igien, for at fortælle sin Moder, hvad ham paa Reysen var vederfaret, end at regiere over et stort Rige, som befattede 100. Stæder, og som kunde ikke andet end have foraarsaget en inderlig Glæde hos hans Forældre. Ved dette Raad bedrøvede han Cretenserne, skillte sin Pupill ved en herlig Promotion, og til intet giorde Oraclet, som havde sagt, at det Cretensiske Rige skulde falde udi en Fremmeds Hænder, der vilde bringe Landet i Flor og Velstand. Ingen Hofmester kunde af en ung Herres Forældre vente sig Tak for saadan Opførsel. Derforuden kand dette antegnes, som noget latterligt, at Cretenserne, som levede under det fornuftigste Regimente, og havde de allerviseste Love, skulde falde til at erklære den værdigst til Thronen, som havde de sterkeste Arme, og som udi en Carousel kunde lade see størst Adresse i at fælde Kiæmper. Autor haver villet imitere Virgilium saavel udi den hæftige Kiærlighed, Dido fattede til Ænéam, som udi de bestandige Forfølgelser, som Juno opvakte mod ham. Lader os see, hvor lykkelig han haver været udi saadan Imitation. Dido lader hente til sig Æneæ unge Søn Ascanium, hvis Skikkelse Cupido paatager sig, og derudover falder hun udi Snaren. Saadant er vel imagineret. Men her kommer Venus aabenbare selv frembærende med sin Søn, der skal sette saavel Calypso som heele Landets Nympher udi Fyr: Hvilket er ilde inventered. Telemach taber da all sin Heroismum, og bliver en usel Kiærligheds Slave; og Mentor, som paa den Øe Cypro bødede

med

med sit Skiold mod Cupidinis Piile, gior her intet, men tilsteder Telemach at henfalde til yderligste Skrobelighed, hvorfra han ikke kand cureres, uden ved at styrte ham ned af en Klippe udi Havet. Aarsagen, hvi Venus saa bitterligen forfulgte Telemach, foregives at have været hans Kydskhed. Men den hæftige Kiærlighed, hvorudi han forfaldt til Eucharis, gav tilkiende, at han var hendes lydige Undersaat, saa at hun ikke havde nødigt med Graad at besværge sig over hans Stivhed for Jupiter, og at opvække ny Forfølgelser. Man haver ikkun at conferere Virgilium med Telemachs Avantures, for at see, hvor ilde Imitationen er geraaden. Videre: Saa snart Mentor med Telemach styrter sig ned udi Havet, er strax efter Sædvane en Deus e machina, nemlig just saadant et Skib af en Hendelse ved Kysterne, som man helst kunde ønske. Af deslige Ting, som er imod all Rimelighed, er Skriftet fuldt. Paa Skibet er deres fortroeligste Vens Narbals Broder, og det paa samme Tiid, som Narbal giorde Opstand mod Regieringen udi Tyro, og var bleven Premier Ministre under den nye Konge. Paa en saadan Tiid var det ubeleyligt for hans Broder at flakke om med et lidet Skib udi Søen. Derpaa følger en lang og kiedsommelig Beskrivelse over Hispania Bætica eller Andalusia, der ingen Overeensstemmelse haver, hverken med Landet eller dets Beboere paa de Tider, og derforuden er Historien gandske uvedkommende. De moralske Prædikener om en Konges Pligt, som Mentor siden holdt for Idumeo, blive

admi-

admirerede: og lader jeg det staae ved sit Værd, skiønt jeg bekiender, at intet er mig meere kiedsommeligt end trivial og opkoget Morale, som det altsammen er, og at det derfor ikke hos mig kand bøde paa de Feyl, som findes udi Idomenei Historie. Samme Idomeneus beskrives nyeligen tilforn at være flygtet fra Creta med nogle faa Soldater; og nu strax derpaa finder man ham en mægtig Konge udi Hesperien, ja saa mægtig, at baade Græske og barbariske Nationer foreene sig imod ham: Det selsomste er, at man finder ogsaa Nestor bevæbned udi Spidsen af den foreenede Magt. Samme gamle Mand kunde Autor i det ringeste have ladet blive hiemme, helst efterdi han formedelst sin høye Alder blev dispenseret for adskillige Kriigs-Forretninger udi den Trojanske Kriig, som for mange Aar siden var endet. Den Tale, som de angrændsende, vilde og barbariske Folk holde for Idomeneo er smuk og opbyggelig, men u-rimelig i barbariske Folkes Mund. Det er jo saadant, som man laster hos Curtium, naar han lader de Schytiske Gesandter holde philosophiske Taler for Alexander, skiønt Schyterne vare ikke aldeeles barbariske, og deres Taale var den 10de Deel ikke saa philosophisk, som den der anføres at være holden af disse vilde Hesperiske Bierg-Folk. Saa at jeg kand sige, at jeg haver seet mange maadelige Skrifter, hvorudi vraisemblence er meere iagttaaget, end udi dette store Mester-Stykke. Den Historie, som Idomeneus fortæller om sine onde Ministrer, holdes for en Zirat udi dette Verk, saasom derudi vises, hvorledes

ledes Ministrer kand captivere deres Herrer, enten ved Hyklerie, eller ved at giøre sig necessaire: Iligemaade den List de bruge, for at sværte og styrte de troeste Undersaatter. Men der anføres et selsomt Exempel paa saadan List, som ikke vel kand practiseres. Protesilaus formaaer sin Client Timocrates at giøre en troe Tiener Philocles mistænkt hos Kongen. Samme Timocrates siger, at Philocles arbeydede paa at giøre en Opstand imod Regieringen, og at Protesilaus var i Ledtog med ham. Men ingen kand see, hvad Protesilaus kunde være tient med en saadan Intrigue, hvorved han ligesom arbeydede paa sit eget Fald tilligemed sin Fiendes. Suiten af Historien er denne, at Kongen giver Ordre til at myrde Philocles, men lader Protesilaus blive udi sin Post, og beholder ham stedse derudi, endskiønt samme Protesilaus ved sin onde Opførsel havde skilt ham ved Regimentet udi Creta. Intriguen her er u-rimelig, og Kongens Taalmodighed saadan, som faa eller ingen Exempler haver, endogsaa udi de allerdaarligste og stupideste Regentere: Da dog Idomeneus berømmes baade for sin Forstand og Tapperhed. Blant de mange uvedkommende Historier, som giøre fast den halve Deel af Verket, er ingen mig kiedsommeligere forekommen end Philoctetis. Samme Philoctetes fortæller Telemach Herculis og sit eget heele Liv og Levnet: Historier, som ere forslidte og alle bekiendte, og som Telemach forhen kunde vide paa sine Fingre. Saadant kand i mine Tanker ikke henføres til andet, end til Fylde-Kalk, og bliver hos adskillige Skribentere censure-

 red

red. Udi Telemachs Character findes store Stridigheder. Da han var udi den Ægyptiske Ørk, førte han sig op, ikke alleene som en stor Philosophus, men og som en Konge, og udi Tyro var hans morale saa outrered, at han ikke vilde redde sit Liv ved at negte sit Navn og sin Herkomst; og, endskiønt Narbal forestillede ham, at saadan Scrupel var ilde grundet, blev han dog ved sit Forsæt: Begge disse Ting skeede udi Mentors Frqværelse, og af hans egen Drift. Udi Mentors Nærværelse derimod forestilles han rasende af Kiærlighed; og udi Hesperien lastes hans Stolthed, Hidsighed og andre slemme Passioner: Thi det var der, at han duellerede med Hippia, og i stykker brød den guldfæstede Kaarde, hvilken hans Farfader, som da i det ringeste maa have været 150 Aar gammel, ved Udreysen siges at have foræret ham; hvilket man kand lade staae ved sit Værd; skiønt man ikke kand begribe, hvorledes Telamach, som havde været udi Slaverie, og som udaf Skibbrud var dreven nøgen til Landet, og havde havt saa mange bedrøvelige Avantures, kunde have ført denne Guld-Kaarde med sig til Hesperien. Det selsomste er, at, forend der tales om hans Frækhed og Hidsighed, siges han ved sin Douceur og Føyelighed saaledes at have indtaget Philoctetem, at hans Had forvandledes til Kiærlighed. Udi den Strid, som holdtes med de Daunier, beskrives Telemachs Skiold med saadan Vidtloftighed, at Oedipi og hans Successorum heele forslidte og triviale Historier ved den Leylighed fortælles. Dette skal være en Imitation

af

af Homero, der beskriver Achillis Vaaben: Men samme Beskrivelse er herken saa vidtløftig eller saa kiedsommelig, som denne. Historien hos den Græske Poët er behagelig, saasom den største Helt blant Grækerne havde tabt sine Vaaben; saadanne, som med menneskelige Hænder ikke kunde giøres; hvorfore Thetis hans Moder maa giøre en Reyse til Vulcanum. Hvad som findes paa den anden Side af Telemachs Skiold, kand jeg nu ikke sige: Thi at bekiende Sandhed, da haver jeg denne Gang ikke kunnet komme videre med Bogens Læsning, hvilken jeg vil overlade andre, som saaledes have forelsket sig udi dette Skrift, at de agte det høyere end Homeri og Virgilii Poëmata. Hvis Autor havde udført Telemachs Reyse paa Vers, havde Læsningen været mig meere taalelig: Men intet kand i mine Tanker være meere anstødeligt, end udi solut Stiil, helst paa et Sprog, som ingen Affectation lider, over alt at finde saadan Høytravenhed, især, saasom Argumentum ikke er af den Vigtighed, som Homeri; thi her handles alleene om en ung Persons Reyse, som af hans Moder udskikkes, for at lede efter sin Husbond. Jeg vil ellers gierne tilbage kalde min Censure, og tilstaae, at den er for stærk, hvis andre ville moderere deres Lovsange, og bekiende, at Telemachs Avantures er et Skrift, som haver kunnet giøres uden Hexerie. Jeg holder for, at Autors Navn og Anseelse haver givet største Vegt til dette Skrift, og troer, at det neppe var bleven saa admireret, hvis en simpel Fransk Abbé, eller Doctor af Sorbone havde sammensmedet det sam-

me. Vist nok er det, at Folk her i Landet meer Smag haver fundet udi den Danske Oversættelse. Du vil maaskee legge Nationen dette til Last: Men jeg kand af Erfarenhed sige, at hvis mine Landsmænd ikke have saa fiin og høy Smag som Franske og Italiener, saa have de den dog meere naturlig og mindre forderved. Herpaa haver jeg seet Prøver udi vore Skue-Spill; thi fast ingen af de oversatte Franske Comœdier have succederet paa vor Skue-Plads uden Molieres: da dog den Franske Nation finder en Himmel-Behag udi de fleeste nye Comœdier, hvilket jeg tilskriver Spectatorum fordervede Smag. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola LXXXIX.

Til * *

Du forundrer dig over, at en saa pen Jomfrue, som N. N. haver kunnet fatte Kiærlighed til M. M, og indladet sig i Ægteskab med en Person af saa slette Qvaliteter, og om hvilken intet andet kand siges, end at han er een af de største Tabacs-Smøgere udi Landet. Jeg derimod forundrer mig ikke derover; Det kand just være derfor hun haver fattet Kiærlighed til ham; Thi man seer jo, mange Mennesker at finde større Smag udi røget end udi ferskt Kiød; Iligemaade, at mange fatte Kiærlighed til det, som andre have Afskye for. Derpaa vil jeg anføre tvende mærkelige Exempler; et af den gamle, og et af den nye Historie. En fornemme Jomfrue, ved Navn Hipparchia, forelskede sig saaleedes udi den skidne Cyniske Philosopho Crates, at hun præfererede ham for alle kiønne, fornemme og rige Beilere: Ja hendes Elskov gik saa vidt, at hun lod sine Forældre tilkiendegive, at, hvis hun ikke maatte bekomme Crates til Ægtefælle, vilde hun omkomme sig selv. Forældrene bade Crates selv, at han vilde raade hende fra saadant Forsæt; hvilket han og giorde: og, saasom hans Formaning var forgieves, visede han

alle sine Pialter og Elændigheder, sigende, at hun maatte beqvemme sig til samme Skidenfærdighed og usele Levnet, hvis hun vilde være hans Ægtefælle. Dette tog Hipparchia ikke udi Betænkning; men iførte sig Cyniske Pialter, og omflakkede allevegne som en Stodder med Crates, efterfuldte hans Levnet udi alting, og undsaae sig ikke ved aabenbare at øve alle de Usømmeligheder, og at underkaste sig all den Haanhed og Foragt, som den Cyniske Philosophie med sig fører. Et andet Exempel af vor Tids Historie er udi en Høy-Adelig Dame, hvilken havde en u-overvindelig Afskye for hendes første Ægtefælle, skiønt han blant alle Undersaattere var den fornemmeste og tilligemed den galanteste Herre udi Riget; og varede dette indtil paafulte Skilsmisse, da efter et nyt Ægteskab, som ogsaa havde et ulykkeligt Udfald, hun omsider tredie Gang begav sig udi Ægteskab med en gemeen Matrods; med hvilken, endskiønt han dagligen handlede ilde med hende, hun sagde, sig at leve langt meere fornøyet, end udi det første Ægteskab. Og haver jeg saadant hørt af hendes egen Mund, da jeg var i hendes Huus, som var ved et Færgested udi Falster, paa samme Tiid, da hendes Mand var arresteret formedelst en Misgierning. Saa at det synes, at just det, som kunde være afskyeligt for andre, var Tønder til Elskov og Fornøyelse hos hende. Jeg kunde anføre adskillige andre Exempler paa saadan fordærvet Smag; men jeg lader mig alleene nøye med disse tvende: Forundrer mig derfore ikke, naar jeg hører tale om selsomme Ægteskab. Thi det er her-

med bestillet, som med Mad og Drikke, hvorudi een finder Vellyst i det selv samme, som hos de fleeste foraarsager Væmmelse. Derfore siger man, at den foranderlige Smag foraarsager, at hver Jomfrue bliver gift, hver Mad ædt, og hver Bog læset. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA XC.

Til * *

Saasom jeg ofte er i Dispute med Sprogets Purister, det er saadanne, som ingen fremmede, skiønt antagne Ord ville bruge; saa haver jeg og igien twistet med en Grammatico om det Ord Capitaine, hvilket han med andre fremmede Gloser fordømmede, helst saasom man havde et beqvemt Dansk Ord, nemlig Hovedsmand, paa Tydsk Haubtmann. Jeg svarede ham derpaa, at man i saa Maade ogsaa maatte vrage alle andre militaire Ord, og skille en Krigshær ved dens heele prima Plana baade til Lands og Vands. Man maatte da ogsaa forkaste de Ord, General, Brigadier, Lieutenant, Amiral, Vice-Amiral, Schoutbynacht, Commandeur, ja end Sergeant, Caporal, indtil Soldat, som alle ere fremmede Ord: hvilket var ikke andet, end at ødelegge en heel Kriigs-Hær og Flode paa engang. Han meenede, at saadan Forandring kunde skee efterhaanden, og at man kunde giøre Begyndelse med det Ord Capitaine, hvilket er det samme som Haubtmann. Jeg spurte da, hvoraf han meenede, at det Ord Capitaine havde sin Oprindelse: Hvortil han svarede, at Capitaneus eller Capitaine kommer af det Latinske Ord Caput, ligesom Admiral er det samme

som Admirabilis eller Anseelig. Jeg maatte da vise ham, at han feylede i begge Ords Derivation. Der er en Neapolitansk Province udi Abrusso, kalden Capitanata, hvilken fik saadant Navn, da de Græske Keysere eyede Landet. Den heedte i Begyndelsen Catapania efter en vis Gouverneur Catapan, som de Græske Keysere skikkede derhen. Udi Tidens Længde blev Catapania forvandlet til Capitanata, hvoraf kommer det Ord Capitaine, som endnu bruges for at betegne, enten en som er Hoved for et Compagnie af Soldater eller for en heel Krigshær. Det andet Ord, som bør skrives Amiral, og ikke Admiral, hvilket er en Vildfarelse, er Arabisk: thi Amir betyder paa det Sprog en Herre; og deraf flyder Amiræ og Amiralii hos Tyrker og Saracener, hvilke ere Hovdinger og Kriigs-Anførere. Europæer have siden betegnet dem dermed, som ere Hoveder for Kriigs-Skibe og Floder; og nogle, helst Nordiske Folk, have lagt et d dertil, saa de i Steden for Amiral have skrevet Admiral, indbildende sig, at det var et Latinsk Ord, og det samme som Admirabilis. Sees deraf, at vi hverken have laanet de Ord af Latinen eller af det Franske Sprog. Hvis man vil saaledes scrupulere over Gloser, maa man i saa Maade og forkaste det Ord Almanac, hvilket og er Arabisk, men antaget over heele Europa. Hvoraf det Ord Peruqve haver sin Oprindelse, er mig ikke vitterligt: man seer, at fast alle Europæiske Folk betiene sig af det samme. De Nordiske Nationer have intet andet Navn derpaa: Engelænderne sige

Perevig; Italienerne Perucca. Spanierne have vel brugt det Ord Cabellera i Steden for Peruqve, og Cabellero i Steden for Perukmagere: men man mærker, at de nu omstunder ogsaa conformere sig efter andre Nationer, og betiene sig af det Ord Peruqvero, hvormed de betegne en Perukmager. Peruqvers rette Brug er ellers ikke gammel, man regner deres Begyndelse til imod Enden af det 15de Seculum, da det store Tog til Italien blev giort af den Franske Konge Carl 8. Frugten af samme Tog var, at de Franske bragte tilbage med sig den saa kalden Neapolitanske Sygdom, som Spanierne havde faaet udi America, og derfore kalde Sarva de Indias eller Las Buvas. Herrera siger vel, at Sygdommen af Spanierne blev bragt først til Mexico, og at det er langt fra, at de der finge den: men andre vidne, at det er en Epidemisk Svaghed udi America, hvorvel mindre farlig end udi Europa. Ligesom nu Spanierne have kaldet den den Indianske Sygdom, saa have Italienerne, som dermed af Spanierne bleve befængede, kaldet den den Spanske. De Franske, som bragte den med sig fra det Neapolitanske Tog, have givet den Navn af Malde Naples eller den Neapolitanske Svagheð; og andre Nationer, som de Franske have besmittet, kalde den Frantzoser; hvilket Navn er endnu brugeligt udi Norden. De Franske have og ellers givet den Navn af Pelade eller den Skaldedgiorende Sygdom, efterdi Haarene derved falder fra Hovedet: Og medens der, at saadant haver givet Anledning til Peruqvers rette

Brug,

Brug, for at skiule de skaldede Hoveder; saa at det maa ikke have været reputeerligt i Begyndelsen at lade sig see med Peruqve. Jeg siger Peruqvers rette og almindelige Brug: Thi man finder, at de Gamle ogsaa have betient sig af et Slags fremmed Haar bag udi Nakken; og skiemter derfore Martialis og Juvenalis med Fruentimmerets falske Haar. Der tales ellers om saadanne Haar, som Hannibal brugte, for at giøre sig ukiendelig; Og er intet meere latterligt end hvad som Lampridius fortæller om Keyser Commodi Peruqve, som var bestrøed med Guldstøv, og parfumeret med et Slags Liim, for at holde Guldstøvet til Haarene. Men deres rette Brug maa henføres til ovenmeldte Tiid, nemlig mod Enden af det 15de Seculo, da den af Fornødenhed blev indført: og vare Peruqver endda udi Begyndelsen meget simple; thi de bestoede udi nogle Calotter, hvortil Haarene bleve fæstede. Men man haver Tiid efter anden konstlet derpaa; saa at det er bleven anseet som en stor Zirath. Franske Skribentere holde for, at det var udi det Aar 1629, man udi Frankerig begyndte at bruge lange Peruqver: Og at Geistligheden allerførst 1660 betiente sig deraf; hvorvel det end længe derefter blev lagt dem til Last. Thi man seer, at Cardinal Grimaldi udi det Aar 1684, forbød Præster uden Nød at bruge Peruqver. Jeg finder her i Landet Perukers Brug Geistligheden at have været forbuden. Forbudet skeede paa et Landemode holdet 1628. med disse Ord: Cavendum a nova forma Capillitii more Hallicano. Nu omstunder ere mange Fa-

çons

çons paa Peruqver: hvo som vil have Kundskab derom, haver kun at læse Seigr. Drubins Catalogum, som findes udi vore Ugentlige Aviser. Det er troeligt, at Martinianer, saavidt man kand see af Klims Underjordiske Reyse, maa have bragt Konsten til en større Fuldkommenhed, end udi Europa, saasom samme Folk vare meest frugtbare paa Inventioner. Men jeg maa her spørge, hvor det var jeg slap. Det er ellers en Digression, som ikke kand pardonneres, og som Mester Geert Westphaler selv neppe vil holde mig til gode: Digressionen er dog ikke tør, og Anmærkningen ikke triviale. Mit Forsæt var alleene at vise, at det Ord Peruqve, som synes at være opfundet i Frankerig, er antaget fast blandt alle Europæiske Folk. Den eene Nation laaner Ord af den anden; Og seer man, at de Franske selv, hvor riigt deres Sprog end er, have laant fast alle Søe-Termini af Hollændere eller Hanse-Stæder. Naar man nøye igiennemgaaer Sprog, vil man finde, at, hvis man skiller sig ved alle fremmede Ord, den 3die eller 4de Deel af Sprogene forgaaer; saa at man taber ikke alleene Konst-Ord, men end ogsaa vocabula domestica eller Huus-Gloser, som er: Ager, Olie, Melk, Viin, Tabac, Papiir. Jeg er derfore af de Tanker, at de Herter Purister giörde ikke ilde, om de herudi modererede deres Patriotiske Iver, og lode den see udi andre magtpaaliggende Ting. Jeg forbliver &c.

Epistola XCI.

Til * *

Du laster mig for min Thee- og Caffé-Drik, som du holder for at være skadelig for min Helbred, og at svække min Mave. Jeg derimod er af andre Tanker, helst i Henseende til Caffé, hvormed jeg bilder mig ind at kunne formilde alle Svagheder, saa at jeg bruger den ogsaa mod Tandpine. Denne Cur vil vel komme dig latterlig for: men jeg taler af Erfarenhed, kand ogsaa give naturlig Aarsag til saadan Virkning. Min Tandpine kommer gemeenligen af heede og skarpe Dunster, som stige op af Maven, og gravere saa vel Tænder som Hoved. Caffé styrker Maven, hindrer Dunsterne at opstige, og Conseqventer stiller saa vel Tand- som Hoved-Pine, hvilket jeg saa ofte haver erfaret, at jeg gandske er bleven overbeviset derom. Hvis ingen anden Nytte var ved Thee og Caffé, var dog denne, at Drukkenskab, som tilforn gik saa meget i Svang, derved temmelig er kommen af Brug. Nu kand vore Hustruer og Døttre giøre 10 Visiter en Eftermiddag, og komme gandske ædrue tilbage. Dette kunde ikke skee i gamle Dage, da man intet andet havde at byde de Besøgende, uden Gylden-Vand, Sek, Spanskbitter-Viin, Luttendrank, og andet, hvoraf

af et Fruentimmer maatte i det mindste pimpe lidt paa hvert Sted, saa at, naar man lagde alle de smaa Doses sammen, som toges i hver Barsel-Stue, det omsider kunde beløbe sig til noget: I det ringeste finge de Smag paa visse stærke Liqveurs, hvorom de nu ingen Idée have, og derfor ingen Lyst kand faae dertil; Thi, hvor ingen Aspectus er, kand ingen Usus blive, og man kand ikke faae Lyst til en Ting, førend man faaer Smag derpaa. Du forlanger ellers at vide, hvorlænge Thee og Caffé haver været i Brug blandt Europæer, item Historien derom. Hvad Caffé-Bønner angaaer, som Tyrkerne kalde Cahuch eller Caoua, da voxe de paa Træe udi Arabien af samme Navn, og er det saadanne, som kaldes Levantske Bønner. Fra Indien haver man nu ogsaa begyndt at føre dem; men de samme ere nær ikke saa gode som de Levantske. Bønnernes Brug paa de fleeste Europæiske Steder henføres til mod Enden af det 17 Seculum. Her udi Norden er den sildere indbragt; thi jeg hørte i min Barndom intet derom tale: Og mange betienede sig i Begyndelsen af brændte Bygkorn, som man paa Thee-Huusene skiænkede for Caffé, efterdi Folk ingen Forskiel endda kunde giøre paa Smagen. Der siges, at disse Bønners Kraft blev først mærket af en Munk, for hvilken en Hyrde, som vogtede Geeder og Cameeler ved de Steder, hvor Bønnerne voxe, tilkiendegav, at, naar samme Creature deraf aade, vaagede de, og stimede derpaa den heele Nat. Hvorudover han, som Prior for Munkene, lod deres Brug indføre udi Kloste-

ret,

ret, for at hindre, at Brødrene ikke efter Sædvane skulde forsove deres Morgen-Lovsange. Der ere ellers adskillige Tvistigheder om disse Bønner: Nogle tillegge dem stor Dyd, andre igien holde dem heel skadelige. Blant dem, som meest declamere derimod er vor bekiendte Medicus Simon Pauli udi hans Commentarier mod Thee og Tabac. Thee haver udi Europa været længe bekiendt; dog ikke forend langt hen udi forrige Seculo: Thi jeg finder, at Olearius og Mandesloe udi deres Reyse-Beskrivelser taler derom, som en tilforn os u-bekient Urt, hvis Dyd prægtigen beskrives, skiønt den saavel som Caffé ogsaa haver sine Fiender; hvilket blant andet sees af den Medicinske Dissertation de tribus impostoribus Thee Caffé & Chocolade. Hvad Tabac angaaer, som Americanerne kalde Petun, og mod hvilket ovenmældte Simon Pauli declamerer, da blev det først af Spanierne bekiendt udi den Americanske Province Jucatan, og udi Frankerig blev den først presenteret til den store Prieur, og til Dronning Catherine de Medicis ved den Franske Ambassadeur Jean Nicot, hvorudover det fik Navn af den Nicotianske Urt, og endnu paa Latin heeder Herba Nicotiana. Det førte ogsaa en Tiid lang Titel af Herbe au grand Prieur, eller Herbe à la Reine. Urten haver, foruden Simon Pauli, haft adskillige Anfægtere. Jeg haver udi den Persiske Konges Schak Abas Historie talet om det artige Middel, hvoraf han betienede sig, for at vende sine Undersaatter derfra. Kong Jacob I. udi Engeland haver skrevet en Tractat imod Tabac.

bac. Og Pave Urbanus 8. lod udgaae en Bulle, hvorudi de excommuniceres, som bruge Tabac udi Kirken; hvilket ikke kand forstaaes uden om Snus-Tabac. Det blev tilforn alleene ført fra Indien: nu derimod plantes Tabac paa adskillige Steder udi Europa, hvorpaa haves stor Aftrek, saasom det ikke alleene røges og bruges for Næsen, men end og paa visse Steder tygges, sær af Norske Bønder, som udi dets Tyggen finde en Himmel-Smag. Andre tale prægtigen om denne Urts Dyd og Herlighed. Vi have paa Dansk et Vers til Tabacs Berømmelse, som er et Mesterstykke udi den Danske Poësie. Jeg for min Part, saasom jeg ikke disputerer nogen sin Smag, saa hverken roser eller laster jeg dem, der finde Behag derudi. Om dets Brug haver den gode Virkning, som nogle foregive, kand jeg ikke sige. Det alleene maa man tilstaae, at udi Røgen er ingen naturlig Angenemhed, item at Stuer derved skiddnes og Klæder fordærves, ikke at tale om, at mange U-lykker og Ildebrande ere foraarsagede af Tabacs-Piber: hvorudover man blant Gaards-Articler og Fogde-Instruxer gemeenligen lader indføre den Artikel, at ingen paa Gaarden maa smøge Tabac, skiønt den sielden bliver efterlevet; thi Begierlighed dertil haver hos de fleeste taget saadan Overhaand, at hverken Straf eller Trusler kand holde dem derfra. Paa intet Sted giøres deraf større Misbrug end udi Holland; hvilket man fornemmeligen mærker hos reysende Folk paa Trækskøiter: thi man hører saa snart ikke, at en blæser sin Pibe reen, førend

Fyr-

Fyrtøyet slaaes derpaa igien. Af Snus-Tabac giøres og stor Misbrug; saa at adskillige have lige saa mange Tabacs-Daaser, som Lommer, og seer man dem ikke saa snart at giemme een, førend de i en anden Lomme gribe efter en anden. Deraf haver jeg selv giort Excés, som jeg dog paa nogen Tiid haver søgt at moderere; hvilket jeg giør i alting, end ogsaa udi Caffé, som du raader mig fra. Thi jeg bruger gemeenligen ikke meere end 4 à 5 Skaale om Dagen. Jeg forbliver 2c.

Epistola XCII.

Til * *

Min Herres Spørsmaale om Hexerie kand jeg ikke besvare paa anden Maade, end om Spøgelser, nemlig, at der fortælles saa mange troeværdige Historier, saa at det er vanskeligt aldeeles at nægte Hexerie; Ligesom paa den anden Side der fortælles saa mange u-rimelige Fabler, saa at man haver Aarsag intet at troe. Hvad som meest svækker den Lærdom om Hexerie, er dette, at jo meere man tvivler om dets Realitet, jo meere tager det af: Thi hvad som man ved en stærk Troe dagligen haver seet at tilvoxe, haver man ved Vantroe dagligen seet at aftage; saa at Tvivlsmaal herimod haver meere virket, end den haardeste Straf og de strængeste Love. I gamle Dage, da man stovede efter Hexer og Hexemestere, og straffede dem med Baal og Brand, sagdes hver anden Matrone paa visse Steder at ride paa Kosteskafte til Bloksbierg eller Hecla, da fandt man Forskrivelser, som en og anden havde udstedet til Fanden. Udi Jacobi 1. og Caroli 2. Tiid stovede man sterkt efter Hexer, og da vrimlede Engeland deraf. Udi Henrici 4. Tiid bleve ved Parlamentet udi Bourdeaux brændte meer end 600 Troldfolk: men, saa snart man ophørede med Straffen, forsvandtes Konsten

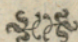
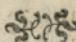
efter

efterhaanden. Udi det Parisiske District hører man faſt intet om Troldom, efterdi Parlamentet ikke dømmer i saadanne Sager. En Cornelius Loos, en Becker, og andre, have ved deres Skrifter gandske skilt Fanden ved sin gamle Næring udi Holland. Ja Fandens Handel haver her udi Landet efterhaanden saa aftaget, at den omsider er indskrænket til Findmarken alleene, hvor den nogenledes haver floreret indtil Enden af forrige Seculo, saalænge Amtmændene og Laugmændene vare hengende ved Landets gamle Orthodoxie. Den første som giorde Skaar herudi, var Amtmand Lork. Paa samme Mands Heterodoxie herudi kand jeg anføre et Exempel, som i min Tiid er passeret udi Bergen. Da han engang besøgte Laugmanden, og saae paa hans Stuegulv liggende udstrakt en Finlap, studsede han derved. Da han spurte, hvad saadant skulde betyde, sagde Laugmanden: **Vær stille, mon Frere! nu er Siælen fra Legemet, og, naar den kommer tilbage, ville vi høre et og andet Nyt.** Amtmanden sagde da: **Det vil maaskee vare forlænge; jeg skal strax bringe Siælen tilbage**, tog derpaa til sin Stok, og gav Finlappen saadant Slag for Rumpen, at han strax sprang op, og gav et stort Skraal fra sig. Man saae deraf, hvor meget denne Amtmand havde vanslegtet fra sine Formænd, og at han vel kunde blive en god Justitz-Mand, men en skadelig Øvrighed for den Findmarske Handel; Thi Fanden kunde aldeeles ikke være tient med saadan

Amtmand: Man haver ogsaa fra den Tiid seet Handelen mærkeligen at aftage; Og bestyrkes man udi den Tanke, at Hexerie og den sorte Konst grunder sig mestendeels paa Øvrighedens Overtroe og Vantroe; med mindre man vil holde for, enten, at Fanden ved Alderen haver tabt sin forrige Activitet, eller at han er geraaden i en Slags Uvederhæftighed, saa at han formedelst Penge-Mangel ikke kand underholde saa mange Hexemestere som tilforn; Ja at ingen ved Haandskrifter meere vil forbinde sig, efterdi de mærke, at han ikke er i Stand til at giøre de sædvanlige Penge-Forskud, eller paa sin Side meer kand præstere præstanda. Jeg haver udi min Ungdom engang fundet en Forskrivelse, hvorudi en ung Person havde forbundet sig til Fanden, og derfore stipuleret sig aarligen en Tønde Guld. Jeg overleverede Forskrivelsen til hans privato Præceptori, hvilken reev den i Stykker, og bad mig tie dermed, sigende, at han i Eenrum vilde straffe ham derfor. Man kand heraf indbilde sig, at Fanden da ikke var par Cassa, for at udreede saadan Sum, og derfor ikke havde denne Gang villet imodtage Obligationen. Men slige Meeninger kand dog intet Bifald finde; Er derfore troeligt, at det meste, som om Hexerie er fortaalt, grunder sig enten paa pure Illusioner eller Fabler: Og at derfore Bekkers betoverde Wereld kunde holdes for et nyttigt Skrift, hvis Autor ikke havde gaaet for vidt, og giort alt hvad som fortælles om Aander, til Fabel og Indbildning. Den gaaer sikkere frem, der ikke forkaster alle Historier, ey heller antager dem

dem alle. Men de fleeste kand ikke standse udi deres Reformationer: thi, saa snart mærke de sig ikke engang bedragne, forend de henføre alting til Bedragerie. Hvorledes saadant kand skee, og dagligen skeer, haver jeg viset udi det Skuespill, kalden **Uden Hoved og Hale.** Derudi forestilles, hvorledes man kand forfalde, fra Vantroe til Overtroe, og igien fra Overtroe til Vantroe; saa at, naar man ikke i agttager visse Regler, som her ved foreskrives, og ikke ved en Tings Examen gaaer som med Tommen i Haanden, man styrtes af et Extremo i et andet, saa at man nu troer for meget, nu for lidet; nu alting, nu igien intet. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA XCIII.

Til * *

Min Herre skriver, at det er ham kiært, at N. N. er hiulpen til et Embede, hvorved han kand have sin rigelige Udkomst. Det er mig ogsaa kiært; men end kiærere, naar jeg hører, at et Embede er hiulpen til en beqvem Embedsmand, hvorved det vel kand forestaaes: Thi enhver Regent, endskiønt mange Regierings-Regler af ham bleve forsømte, kunde holdes for en kostbar Øvrighed, naar udi Bestillingers Distribution man ikke leedede efter Embeder, for dermed at hielpe Personer, men efter Personer, for dermed at forsyne Embeder. Thi, ligesom intet er større Styrke for et Huus, end at det er forsynet med beqvemme Tienere til hver Huusgierning; Saa er og intet større Styrke for en Stat, end at hvert Embede er vel besatt. Naar en Huusfader vil have en Fuldmægtig, en Kok, en Kiældersvend, en Kudsk, søger han ikke efter den, som meest trænger til Brød, men efter den, som er beqvemmest til en Huus-Forretning, som er leedig; Thi at hielpe en Nødlidende er priseligt, men Hielpen maa ikke skee paa den Maade. Publiqve Bestillinger maa ligeleedes ikke bortgives til Mænd, men Mænd til Bestillinger; De maa ikke være Gaver og Almisser, men Belønninger:

ger: Man maa ikke sige, **see! her er en god Mand, som maa hielpes, men, see! her er en vigtig Bestilling, som maa forsynes.** Men, at saadant gemeenligen ikke skeer, vise alle Landes og alle Tiders Historier. Embeder, som burde heede Byrder, blive overalt kaldne Beneficia; hvorudover man siger ikke, at Embedet er beneficeret med en Mand; hvilket i alle Sprog nu er uforstaaeligt; men at Manden er beneficeret med et Embede. De fleeste Solicitanters Ansøgninger give og saadant tilkiende; thi de prældudere og endes gemeenligen med de Ansøgendes Nødlidenhed og slette Tilstand; hvilket bør være lige saa liden Motif til at erholde et publiqve Embede, som om een søger at blive en Herres Kudsk, alleene paa det Fundament, efterdi han er en fattig Mand: Thi Huus-Herren spørger ikke om hans Tilstand, men om hans Capacitet at styre en Vogn-Hest, Han spørger ey heller om hans andre Qvaliteter: thi han kand være en god Huus-Fader, der vel styrer sin Hustrue og sine Børn, men kand derfor være gandske ubeqvem til at styre Heste. Det heeder: Hic Rhodus, hic Salta. Jeg bekiender vel, at det er ikke saa let for en Regent, der haver et stort Land at foreståae, at opfylde denne Pligt, som for en Huus-Fader, der er kun Regent udi Mignature, og til en liden Oeconomie behøver kun faa Tienere. Men, som en høy Regent haver større Oeconomie, saa haver han og fleere Fuldmægtige og Stats-Ministre, hvis fornemste Pligt det kunde blive at udfinde Middel til at hæve de

Vanskeligheder, som derved møde. Intet kunde være større Styrke for en Stat; en Regent vilde glæde sig ved at see alle Embeder udi Landet vel forsynede; og enhver Embedsmand vilde opmuntres til at efterleve sin Pligt, og at svare til den Tillid, som Regieringen havde ladet see til hans Person, ved at betroe ham et Embede, som man havde holdet ham frem for andre beqvem til at opfylde. Om denne Regel røres dog lidet eller intet af dem, der have skrevet vidtløftige Bøger om Regenteres Pligt. Jeg finder ellers udi samme Bøger nogle andre Poster ikkun løseligen omtalede, hvorvel de ere af stor Vigtighed i Henseende til de Consequencer, som flyde deraf. Een er denne, at, naar Tiderne udfordre, at en almindelig extraordinaire Skat maa paaleegges, der da fornemmeligen tilsees, at alle efter Proportion og Tilstand bære lige Byrde; thi Erfarenhed viser, at hvor stort et Paalæg end er, saa skikker enhver sig der udi, naar det er lige for alle. Tvert imod, hvor liden og maadelig en Byrde er, synes den tung og utaalelig, naar eens Naboe eller Medborger derfor dispenseres. Man mærker saadant daglig ved Hoverie-Bønder, hvilke med Taalmodighed bære store Byrder, naar de ere almindelige; men deres Skuldre blive forsvage til at bære de mindste, naar de see een eller anden af deres Naboer gandske befriede: thi da bliver Fluer til Elephanter, og Skaalpund til Lispund. Herudover tager en Landmand nøye i Agt, ingen Bonde at befrie for ringeste Hoverie, med mindre han betaler Arbeydet med Penge. Udi Byrdets Paaleg

møde

møde vel Vanskeligheder, saavel som udi Embeders Uddeeling: men Regelen maa i Agt tages, saavidt som muligt. Det var at ønske, at alting kunde veyes ud efter Lod og Qvintin; thi i saa Maade kunde en Øvrighed uden Møye og uden Undersaatternes Klynken erholde alting. Saasom nu Dispensationer udi almindelige Paaleg føde Fortrædeligheder, og enhver Borger bilder sig ind, at all den Byrde, som tages fra sin Medborger, legges paa sig, saa kand man sige, at enhver giør ilde, som anholder om saadan Dispensation: thi han giver dermed tilkiende, at han vel vil være deelagtig udi alle Fordeele, men ikke udi Byrder; hvilket er mod alle Societeters Love. Og bekiender jeg for min Part, at, hvis i saadant Fald Dispensation mig blev tilbuden, jeg ingenlunde vilde eller kunde beqvemme mig til dens Modtagelse. Dog kand her, som i andre Ting, være Omstændigheder, hvorved saadant kand forsvares. Thi een kand ved en særdeeles Merite eller Tieneste være bleven Publici Creditor; og derfore kand imodtage saadan Befrielse udi almindelige Paaleg, som en Belønning, og ansee den som en Liqvidation: skiønt man kand sige, at det er sikkerst og raadeligst, at Belønningen skeer paa all anden Maade, end saadan, som opvækker andres Fortrydelse, og setter et heelt Societet i Fermentation; Thi, endskiønt en Ting kand være den samme, saa foraarsager dog Maaden, paa hvilken den skeer, at den ikke bliver den samme. Derpaa grunde sig de mange Inventioner man haver udi Byrders Paaleg, og de mange

Navne man setter paa Skatte; hvilke mange ansee, som idel Pedanterie, da dog derudi er en stor Politiqve, saasom Erfarenhed viser, at de fleeste Mennesker ville tracteres som smaa Børn, og at man uden Møye kand bringe dem til at undergaae Byrder, naar de paalegges under visse Navne. Saaleedes, naar for Exempel, en settes i Skatt for 20 Rdlr. kand han krympe sig derved; men naar den samme Sum deeles, saa at en Part settes paa Peruk, en anden paa broderede Veste, finder han sig bedre derudi, saasom han indbilder sig, at det er ikke ham selv, men Peruken og Vesten meened. Ellers er udi alle extraordinaire Skatter intet bedre Middel, end at taxere efter Ting, som alleene bruges til Vellyst og Overdaad, item paa Titler, som søges af pur Vanitet; thi derved slaaes to Fluer med een Smække: thi Penge bringes i den publiqve Casse; og Borgere kand i Fremtiden blive meere tarvelige og mindre forfængelige. Min Herre seer af disse Anmærkninger, at jeg ogsaa kand tale om Stats-Sager, naar jeg vil ryste mine Ærmer: Han maa selv dømme om de ere vel grundede, eller om de bør settes i Classe med Herman von Bremens Maximer. Jeg forbliver &c.

EPI-

Epistola XCIV.

Til * *

Min Herre forlanger at vide, hvoraf det Ord Crone (Corona) kommer, item, naar det først er bleven en Skik at krone Konger. Nogle meene, at det Ord Corona haver sit Navn af Cornu eller Horn, efterdi de gamle Kroner vare spidsede, som Horn: Vist nok er det, at Horn og Krone exprimeres udi hebraisk med samme Ord; og man finder, at ved Horn fordum betegnedes Høyhed, Styrke og Anseelse. Nogle Skribentere tillegge Kroners Invention den ældgamle Italienske Konge Jano; og vidner Athenæus, at der vare adskillige Italienske og Sicilianske gamle Penge, paa hvis eene Side stoed en Krone, og paa den anden en Janus med tvende Hoveder. Min Herre forstaaer vel ved det Ord Krone, det Hoved-Smykke, hvorved Potentater zires ved deres Regierings Tiltrædelse, og som de bære udi andre Høytideligheder: Thi Corona eller Στέφανος, som saa ofte findes hos Latinske og Græske Autores, er gandske andet. Saadanne Kroner, som vare flettede af Roser, Laurbær-Blade rc. brugtes for at zire berømmelige Mænd, saavel udi Fred som i Kriig. De brugtes ogsaa til Vellyst og udi Giestebude: Ja Slaver, som udi Kriig vare fangne, bleve og offent-

fentligen folgte med Kroner paa Hovedet; hvoraf kommer den latinske Talemaade: sub Corona venire. Hvad Kongelige Kroner angaaer, da er det vanskeligt at sige, naar de udi et hvert Land ere komne udi Brug. Blant de 12 første Romerske Keysere ere Nero den eeneste, som findes at have baaret en Krone: Thi Augustus blev dermed ikke beæret, førend efter hans Død; og den Krone, som Julius Cæsar bar, var ikkun af Laurbær-Blade. Justinianus er den første, som findes at have brugt en lukked Krone: Men udi Middel-Alderen finder man paa Mynten over alt Keyserlige Kroner med 12 Spidse eller Straaler. Paa den Franske Mynt, som er slagen af Konger af den første og anden Stamme, finder man faa kronede Hoveder. Det veed man dog, at Carolus Magnus lod giore en Guld-Krone ziret med Edel-Steene, som forvares udi St. Dionysii Kloster, og hvormed de Franske Konger krones. Kroners Brug kand man her udi Norden henføre til det 12. Seculum. Thi Svend Grathe, som af nogle Tydske Skribentere kaldes Petrus, siges at have faaet Kronen af Friderico Barbarossa; hvilket vises af samme Keysers Brev til Ottonem Frisingensem med disse Ord: Rex Danorum Petrum coronam regni de manu nostra accepit; med mindre man vil holde for, at ved det Ord Krone forstaaes intet uden Riget, hvormed det ofte confunderes. Blant de efterfølgende Danske Konger finder jeg intet taelt om Kroning, førend udi Waldemari II. Tiid; Thi samme Konge siges at være kronet af Erke-Bisp Andrea til Lund

Lund 1203. Det kand være, at saadant er forglemt at antegnes saavel af de foregaaende som efterfølgende Konger: saa at man ikke kand sige noget sikkert om Kroningers bestandige Brug, forend Kongerne af den Oldenborgiske Stamme. Udi den Norske Historie findes intet talet om Kroning, forend udi Magni Erlingsens og Hagen Hagensens Tiid: Og er det troeligt, at det tilforn ikke haver været brugeligt, efterdi Paven, som ved en Cardinal saadant lod forrette, derfore vilde betinge sig visse Fordeele. Dette er, hvad jeg løsligen kand sige for at besvare min Herres Sporsmaal. Jeg forbliver 2c.

Epi-

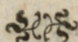
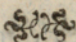
Epistola XCV.

Til * *

Du forlanger udi din sidste Skrivelse at vide, hvi den Omløben paa Gaderne udi Kiøbenhavn med Viser og Eventyr, som udi nogle Aar haver været forbuden, nu igien er kommen i fuld Drift. Om Forbudet er ophævet, eller Visemagerne selv have taget sig nye Frihed igien, kand jeg til visse ikke sige. Jeg for min Part er ikke nøyeseende her udi, saasom jeg haver fundet, at saadant er brugeligt udi alle Lande: Thi man holder for, at den gemeene Almue maa have noget at amusere sig med, og Bogtrykkere derved kand vinde en Haand-Skilling. Det kunde dog ikke skade, om man blant de mange Viser og Eventyr, som paa Dansk ere trykte, eengang holdt en Mynstring, for at dømme, hvilke af dem maatte tillades, som uskyldige, og hvilke som usømmelige og forargelige maatte settes paa Index. Blandt de sidste regner jeg det bekiendte Danske Skrift om Doct. Fausto. Samme Skrift haver i lang Tiid af Almuen været læset med saadan Andagt, som det kunde være en Symbolisk Bog; ja den presser endnu Taarer ud af mangen gammel Matrones Øyen. Hvad kand være usømmeligere, end at giøre et saadant hæsligt Portrait over en Mand, til hvis Erindring der burde være Æres-Støtter opreysede udi alle Lande? Denne Johan Faust eller Fust, om hvilken er skreven dette hæslige Sorge-Spill, og som siges af

Fan-

Fanden at være bortført, var den, som først inventerede den herlige Bogtrykker-Konst, hvorved Boglige-Konster saa meget ere forfremmede. Det er herudi gaaet denne fortreffelige Mand, som andre, der ved særdeeles Videnskab have distingveret sig, at man haver holdet dem for Troldmænd og Fandens Disciple. Adskillige fornuftige Mænd have udi de nyere Tider igiendrevet slige grove og ugrundede Meeninger, især Gabriel Naudæus udi det Skrift kaldet: **Om berømmelige Mænd, som falskeligen for Troldom ere mistænkte.** Hvad som herforuden haver givet Anledning til den hæslige Historie om Joh. Fausto, er dette, at ingen haver skrevet noget om hans Endeligt, hvilket synes forunderligt, efterdi vi have saa mange Pedanters Historier beskrevne. En Autor haver dog nyeligen udi et Skrift viset, at det er gandske troeligt, at denne berømmelige Mand udi det Aar 1466 er død af den Pest, som da grasserede til Paris. Thi Johan Faust, saasom hans Føde-Sted Mayntz blev indviklet udi store U-roeligheder formedelst de Tvistigheder, som reysede sig imellem tvende Concurrenter om Erke-Bispedommet, begav han sig til Paris, for der at sælge sine trykte Bøger: Og, saasom man veed, at han der opholdt sig samme Aar, da Pesten regierede, kand man slutte, at han af samme smitsomme Syge maa være henrykt. Og er i saa Maade ingen Under, at der ikke bliver talet om hans Død, saasom man udi en almindelig Mortalitet ikke giver Agt paa enhvers Afgang og Endeligt. Jeg forbliver &c.

Epistola XCVI.

Til * *

Jeg var forgangen Uge udi et lærd Selskab, hvor der giordes adskillige Gisninger om Etymologien af det Ord Campana eller Klokke. Jeg giorde mig Umage ved min Hiemkomst at efterlede hvad Skribentere derom anføre. Nogle holde for, at Klokke er et Nordisk Ord; thi man finder udi de ældste Nordiske Historier disse Ord: ut Cloca habeatur in Ecclesia. Hvoraf sees, at man udi Christendommens Begyndelse her i Norden betienede sig af det Ord Cloca i steden for Campana. Nogle Franske Skribentere derivere det Ord Cloca eller Cloche af clocher eller at halte; thi ligesom en Halt gaaer til begge Sider, saa gaaer ogsaa en Klokke: Andre søge Ordets Oprindelse udi det latinske Ord Clangor eller Lyd, item af det græske Ord κκλέω, det er: **Jeg raaber**; ja der findes de, som derivere det af det Ord Cochlea en Snegl, efterdi den haver samme Skikkelse, som en Klokke. Jeg overlader min Herre at dømme, hvilken Meening er rimeligst. Hvad det latinske Ord Campana angaaer, da er troeligt, at det haver

ver været først i Brug udi Italien, hvor det haver faaet sit Navn, nemlig udi Nola i Campanien: og holdes Bisp Paulinus at have været dens første Inventor. Det synes ellers, at man haver kaldet de store Klokker Campanas og de mindre Nolas. Jeg siger, at Paulinus holdes for første Inventor deraf: Skiønt derved alleene maa forstaaes Klokkernes Brug udi Kirke-Tieneste. Thi man seer hos de gamle Romerske Skribentere, at der længe tilforn have været saadanne Machiner, som kaldes Tintinabula, nu Bielder, hvormed gaves Tegn, og Folk sammenkaldtes. Udi Orienten haver Klokkers Brug længe ikke været bekiendt: Thi der kaldede man Folk til Kirke ved Slag af Træe-Hammere, ligesom Tyrkerne endnu ved Raaben give tilkiende, naar deres GUds-Tieneste skal gaae for sig. Udi gamle Dage ringede Præsterne selv med Klokkerne, især udi Hoved-Kirkerne; hvorudover de blev kaldne Campanarii eller Klokke-Mænd. De Roman-Catholske døbe Klokker, og vælger man Faddere ud til saadan Daab, hvorved de indvies til hellig Brug. Helgaudus vidner, at dem i Daaben bleve givne Navne ligesom Mennesker. Ingulfus siger: **Han lod giøre to store Klokker, som kaldtes Bartholomæus og Bettelinus, og to smaa, som finge Navn af Pega og Bega.** Man søger vel, at undskylde saadant, sigende, at det er ingen Daab, men ikkun et Tegn af Daab; hvilket dog er ikkun en Chicane. Det er ellers vanskeligt at sige, naar man først haver begyndt

 ved

ved Klokke-Slag at give Tiid og Timer tilkiende. Her udi Riget meenes saadan Brug først at være indført af en Klokker i Ribe ved Navn Elia, som siden blev Bisp sammesteds udi det 12 Seculo, thi derom taler Chronicon Anonymi Ripense saaledes: Hic dies & horas campanarum pulsatione distinxit. Paa disse Machiner haver man som paa alt andet konstlet; og haver man brugt dem ikke alleene til at advare om Guds-Tienester, men endogsaa til andre Høytideligheder, og især til Begravelser; saa at Folk paa mange Steder ved saadan idelig Klang haver fundet sig incommoderede. Det er dermed den Franske satyriske Poët skiemter med det bekiendte Vers:

Pour honnorer les morts, ils font
mourir les vivans.

Fra Ringen distingveres Kimen, som er et Slags Klokke-Spill, der bruges ved adskillige Leyligheder, som Glædes-Tegn; derfor siger en gammel Poët:

Au jour qve naqvit chatillon
On sonna double carillon.

Udi intet Land er saadant meere brugeligt end udi Engelland, hvor enhver kand for Penge faae Klokkerne til at chime: Derfor kaldes Engeland the ringing Island. Sangverk, som ogsaa kaldes Carillon er endnu noget andet. Saadanne findes udi alle Nederlandske Stæder; saa at det er en Neder-

derlandsk Invention. Det Sangverk, som for nogle Aar siden er anlagt udi Kiøbenhavn, er et af de fuldkomneste udi Europa: At Indbyggerne udi Almindelighed finde mindre Behag derudi, end udi det gamle, som for Ildebranden var udi Hellig Geistes Taarn, er ikke Sangverkets Skyld, men saadant maa alleene tilskrives de flestes slette Øren. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA XCVII.

Til * *

Saasom min Herre forlanger, at jeg vil communicere ham, hvad som forefalder udi lærde Sager ved vort Universitet: Da kand jeg denne Gang ingen nye Skrifter skikke ham, saasom intet af Betydelse paa nogen Tiid er kommen for Lyset. Jeg vil i Mangel deraf melde det, at jeg for nyeligen var udi et lærd Selskab, hvor der blev talet om Oprindelse til de gamle Hedenske Guder og Gudinder, iligemaade til store Helte. Jeg bifaldt eens Betænkning udi Selskabet, helst over de udi Historien berømte store Helte, som man uforskyldt haver ophøyet over andre Mennesker, alleene efterdi de have opofret utallige Mennesker og excelleret udi et Studio, som ikke er andet end et Videnskab at myrde Folk; saa at der er ingen Forskiel imellem dem og ordinaire Slagtere, uden denne, at de første forstaae at slagte Mennesker, og de sidste Qvæg. Hvad den gamle Apotheosis angaaer, hvorved mange af de første Mennesker ere blevne giorte til Guder og Gudinder: da tilstoed jeg ogsaa de Tiders Blindhed herudi, men meenede dog derhos, at der kunde være meere at sige paa adskillige Canonisationer af den Romerske Kirke. De gamle Hedninger beviisede guddommelig Ære til Ceres,

res, efterdi hun havde lært Mennesker at dyrke Jorden; til Hercules, efterdi han havde reenset adskillige Lande fra Rovere og Mordere; og til andre formedelst store Velgierninger, de havde beviset det menneskelige Kiøn. Mange af de Roman-Catholske Helgene derimod kand ikke vise nær saa god Adkomst til deres Apotheosin eller Canonisation, saasom adskillige af dem have været u-nyttige Jordens Byrder, og ere blevne giorte til Guder alleene ved Ørkesløshed, blind Overtroe og Hyklerie. Censeo, ne qvis post hanc diem Deus fiat ex his, qvi ἀεργῆς καρπὸν ἔδεσιν: Det er: **Jeg holder for, at man herefter ikke maa sette udi Gudernes Tall Mennesker, som alleene have levet for at æde,** sagde fordum en Romersk Raads-Herre; hvilket passer sig end bedre paa disse Pavelige Helgene. Vel foregives, at slige Helgene ingen guddommelig Dyrkelse bevises: Men, naar man seer, at aarlige Feste for dem ere indrettede, Kirker til dem indviede, daglige Bønner til dem udøsede, og Mennesker at ligge næsgrus ned for deres Stotter og Billeder, finder man liden Forskiel imellem den Dyrkelse, som bevises dem og de hedenske Guder, hvilke ikke af Hedninger bleve anseete uden som Subalterne af den hoveste GUD. Saa at derfore ingen Forskiel er imellem Hedningernes Apotheoses og den Romerske Kirkes Canonisationer uden alleene i Navnet. Canonisation siges af det Ord Canon, som betyder en Liste eller et Register, saa at canonisere er det samme som

at sette paa Helgenes Register. Af samme Aarsag kaldes ogsaa Bibelske Bøger canoniske Skrifter, efterdi de almindeligen ere antagne, og som autentiqve Bøger ere satte paa Kirkens Liste eller Canon. Canonisationer skeede fordum af den heele Kirke: Man holder for, at Pave Alexander III. var den første, som tilegnede sig Ret eene at canonisere. Man canoniserer gemeenligen ikke uden 50 Aar efter Helgenens Død. Saadant skeer med stor Høytidelighed; og assignerer man da den Afdøde en offentlig Dyrkelse og Navns Paakaldelse udi Kirker. Exempel paa en ret høytidelig Canonisation er den Augsburgiske Bisp Luitolfs, hvilken blev erklæred Helgen af Pave Johanne XV. udi det Aar 995. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola XCVIII.

Til * *

Min Herre takker mig for tilskikkede første Tome af vort lærde Societets actis, og siger, at han med stor Behag haver læset den Tractat om Kuglers og Kruds Invention. Det er mig kiært, at min Herre herudi er af samme Tanker som jeg: Thi jeg finder Skriftet vel udarbeydet og fuldt af solide Erudition. Alle holde for, at Paafundet er skadeligt; saa at den første Inventor af Krud kand heller ansees som en Fiende end som en Velgiorer af det menneskelige Kiøn. Jeg selv er og af samme Tanker, skiønt jeg derhos maa sige, at, ligesom intet er saa ondt, at jo noget godt deraf flyder, saa haver denne heel skadelige Invention ført den Nytte med sig, at mange Mennesker, som tilforn have brystet sig af deres Styrke, og ligesom anmasset sig et slags Herredom over andre, efterdi de havde de stærkeste Arme, nu ere blevne ydmygede, saasom den stærkeste Kæmpe kand ved et Bysse-Skud ligesaa let fældes, som en Dverg, og en Breteur derfore ikke er nu omstunder et saa farligt Phænomenon, som udi gamle Dage, da det maatte heede: Cede fortiori. Den Invention, som med større Foye fortiener at fordømmes, er Bombers Brug; thi de samme bruges ikke saa me-

get til at bestorme, som at ødelegge Stæder: Hvorudover M. Blondel, som haver skrevet en Bog om den Konst at kaste Bomber, synes at kunde have vendt sit Arbeyd bedre an paa at undervise Mennesker udi andre nyttige Konster. Thi det er ikke meget anstændigt for en Philosopho at vise Mennesker de Maader, hvorved Stæder og Kirker i en Hast kand kuldkastes og legges i Aske. Man holder for, at en Borger i Venlo udi Geldern ophittede den Konst at giøre Bomber udi det Aar 1588. skiønt ikke til andet Brug, end at tiene til konstigt Fyrverk. Dog sige nogle, at Prøven til Krigs-Brug blev giort til Horn af en Italiensk Ingenieur, og at Greven af Mansfeld betienede sig deraf udi Beleyringen af Wachtendonck, som samme Aar blev foretagen. En Engelsk Ingenieur ved Navn Maltbus haver ex Professo viset Maade at tractere Bomber paa. Ordet haver sit Navn af det Græske Βόμβος eller det Latinske Bombus, som betyder et Knald eller Bulder, og fører den med rette saadant Navn, i Henseeende til det Knald, som den foraarsager, naar den creverer. Der meenes, at Bombers Brug haver givet Anledning til Potentater at anlegge Casteller ved Stæder, og at besette dem med reglerede Tropper, under den Prætext, at man som forhen ikke kunde betroe Stædernes Forsvar til deres egne Borgere og Indbyggere, efterdi de ved første Bombe-Kast vilde overgive sig, for at hindre en Stads-Ødeleggelse. Man seer saaledes, at Bomber ere ikke gamle, skiønt der udi den Franske Konges Ludovici XI. Historie tales om en Machine, som haver Lignelse dermed,

med, og som beskrives af Monstreles, saaledes, nemlig, at den havde et stort Rum, hvorudi man lagde Krud, og tilstoppede Rommet med en Tap, hvilket er ligesom nu skeer med Bomber. Thi, endskiønt samme Machine da førte Navn af Canon, saa blev den dog ikke brugt til at skyde mod Muur eller Vold, men for at nedslaae Huuse, paa hvilke den nedfaldt. Men, saasom ikke tales om Bomber videre, førend mod Enden af efterfølgende Seculo, kand man ikke regne deres Brug førend fra den Tiid, som forhen er viset. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA XCIX.

Til * *

Du undrer dig over, at jeg, som er ved Alder og stedse haver været hengiven til Studeringer, finder meere Behag udi Fruentimmers end udi Mænds Omgiengelse. Men du vil end meere forundre dig, naar jeg siger, at det er just i Henseende til mine Studeringer, at jeg søger saadant Selskab. For at giore Reede til dette Paradox, maa du vide, at, naar jeg er hiemme, er jeg idelig udi et Slags Arbeyd, som foraarsager Hovedbryden, saa at jeg gaaer ud alleene for at lade Hiernen have fornøden Hvile. Saadan Hvile faaes fornemmeligen udi Fruer-Stuer, hvor der forefalder gemeenligen ikke uden jævn Snak, som ingen Meditation behøver. Og er det derfore, at, naar jeg haver studeret mig en Hovedpine til, jeg ingen heller besøger, end Madame N. N., hvilken fortæller mig intet uden hvad Mad hun haver spiset den Dag, eller hvor mange Egg hendes Høns have udlagt den Uge, eller andre saadanne Materier, hvorved Hiernen ikke brydes eller Hovedets Seener strekkes. Udi Mænds Selskab derimod forefalde Discourser, som forgarsage en Hovedbryden: Der tales gemeenligen om Rettergang og Stats-Sager; hvilke Materier kand være nyttige, ja og-

saa

saa behagelige paa visse Tider, men ikke naar man søger Selskab alleene for at recreere Sindet og unde Hiernen Pauser. Man begynder, saasnart første Hilsen er aflagt, at forklare mig en Sag, som den Dag er dømt paa enten udi Raadstuen, eller Høyeste-Ret, for at høre min Betænkning derover, eller man vikler mig ind udi Stats-Sager, hvortil enten en nye Forordning eller sidste Posts Avis giver Anledning; hvilket er ligesom at presentere Skakspill til en, som kommer træt ud af sin Skriverstue, og bringe ham til at studere paa nye igien. Det er i den Henseende, at Engelænder blant andre Ting, hvorudi de tilkiendegive deres Skiønsomhed, ikke lide Spill, som udfordre Meditation. Deres Back Game for Exempel, er ikke nær af den Vidtløftighed, som vor Forkeering. Det samme kand siges om andre Spill, med Haners, Bulldogs-Figtninger, og andet deslige. Le jeu dechec, sige de Franske, n'est pas assez jeu: Det er, Skakspill og andre af samme Betydelse, er ikke Spill, men et Studium. Saadant kand man presentere dem, som intet have at bestille, og som af Ørkesløshed kand frygte for Hiernens Forrustelse, men ikke arbeydsomme Folk, der udi Spill og Selskab søge Recreation. Man finder derfore, at Folk af Forretninger have beskikket visse Timer om Dagen, hvorudi de intet vil høre uden uskyldig Sladder; Og fortelles der, at det var i den Henseende, at Richelieu en Time om Dagen opholdt sig udi saadant Selskab: thi han fandt ikke sin Regning ved at entrere udi en Metaphysisk Materie,

naar

naar han kom træt ud af sit Cabinet. Det var ogsaa af den Aarsag, at Socrates undertiden stimede med sine Børn. En anden Aarsag, hvi jeg heller søger Fruentimmer-Selskab, er denne: Naar jeg kommer i Mænds Selskab, presenteres mig enten et Glas Viin eller en Pibe Tabac, som aldeeles ikke er min Ragout. Udi Fruentimmer-Selskab derimod faaer jeg Thee, Cafée og jævn Polse-Snak; hvilket accommoderer mig best udi mine ledige Timer. See der haver du Aarsagen til min Levemaade herudi. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA C.

Til **

Jeg haver bekommet dit sidste Brev, hvorudi du tilkiendegiver at approbere hvad som jeg haver skrevet om Fruentimmer-Selskab, i sær, hvad jeg haver anført om Skakspill. Du forlanger ved den Anledning at vide min Meening om samme Leegs Oprindelse, item hvoraf den haver faaet sit Navn. Schak-Spill heeder paa Latin Ludus Latrunculorum, efterdi Steenene flyttes, ligesom Latrunculi eller Tyve gaae frem for at besnære Folk; hvilket Ovidius giver tilkiende i saadant Vers:

> Qvod latrocinii sub imagine calculus iret.

Hvoraf det nu brugelige Ord Schak haver sin Oprindelse, derom ere adskillige Meeninger. Den rimeligste Meening er deres, som holde for, at det er et Persisk Ord; thi Schak betyder Konge, og Schak mat er det samme som Kongen er død. Men med nogle at giøre den Persiske Mathematicum Statrenscha til Autor og Inventor af dette Spill, kand intet Bifald finde; thi man seer, at det er meget gammelt: Og, hvis det er sandt, som foregives, at den Græske Helt Palamedes er Inventor

deraf,

deraf, maa man henføre dets Ælde til den Trojanske Kriigs Tider. Jeg dømmer saaledes derom, at, saasom man finder, at Schak haver været bekiendt af de gamle Græker, saa er det en Græsk Invention, og at det Græske Navn Zatrikion udi Persien er forvandlet til Schak; hvilket Navn er siden bleven antaget blant Europæer. Saasom dette Spill bestaaer ikke af Lykke, men alleene af Konst, og man haver anseet det som en Prøve paa naturlig Capacitet, saa haver det opvakt Ambition hos mange, og Conseqventer givet Anledning til Fiendskab; hvorpaa kand anføres adskillige Exempler. Da Canutus Magnus spillede Schak-Tavle med Ulf Jarl, fulte kort derefter Jarlens Mord. Det samme finder man om Kong Erik, hvilken strax paa saadant Spill blev omkommen af sin Broder Abel. Aubery vidner, at Prinz Mauritz af Oranien var ligesom fra sig selv, naar han tabte et Spill udi Schak-Tavle. Thi, naar man udi andre Leege taber, kand man skylde paa Lykken; men herudi haver man intet at beskylde uden egen U-agtsomhed. Den Epirotiske Konge Pyrrhus regnes blant de største Schak-Spillere. Iligemaade Tamerlan og Carolus Magnus, hvis Skakspill endnu vises udi St. Dionysii Kloster udi Frankerig. Nogle Theologi forbyde Skakspill, efterdi saa megen Tiid spildes derved: Jeg fordømmer det hos studerende Personer af den Aarsag, som jeg i mit sidste Brev haver tilkiendegivet; recommenderer det derimod til ørkesløse Folk: hos hvilke man og seer, at det haver været, og end er meest i Brug. Spanierne, hvis

hvis Hoved-Qvalitet ikke er Arbeydsomhed, have giort saadan Exces her af, at man haver seet heele Stæder at udfordre hinanden til Skakspill. Det maa ogsaa være formedelst Mangel paa Arbeyde, at Islænderne dermed drive Tiden bort. Ja man kand holde for, den Slags Occupation, som antegnes hos Palamedes, bør tiene til Beviis paa, at den Trojanske Kriig maa have været fort med temmelig Søvnagtighed; saa at det er ingen Under, at Trojæ Beleyring varede udi 10 Aar. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA CI.

Til * *

Min Herre takker mig for den Anmærkning, jeg udi min sidste Skrivelse til ham haver giort over den Svaghed, som gemeenligen her udi Norden kaldes Pokker eller Frantzoser: men meener, at Svagheden udi Europa er ældere end fra den Tiid Vest-Indien blev opfunden; og at den egentligen ikke kand siges først at være bragt fra America. Min Herre grunder sin Meening paa de Anmærkninger, som findes af den Engelske Chirurgo Becket; Iligemaade paa andres Gisninger, som holde for, at Svagheden er langt ældere, skiønt den tilforn haver haft andet Navn, og haver været det samme som Spedalskhed. Men jeg er ikke af de Tanker; saasom man mærker, at der er stor Forskiel imellem disse Svagheder: thi Spedalskhed er incurable; da derimod enhver Chirurgus kand curere den anden, helst naar den ikke haver taget formeget Overhaand. Man mærker ogsaa, at begge Svagheder haver diverse Aarsager. Spedalskhed kand samles paa i mange Aar, forend den giver sig udvortes tilkiende; Den anden Svaghed kand faaes i en Hast ved en Debauche: Hvorudover Veneriske Svagheder eller Frantzoser fra den Tiid de udi Europa ere blevne

ne bekiendte, stedse have været distingverede fra Spedalskhed. Hvad som i Besynderlighed er at mærke ved Spedalskhed, er dette, at den haver hænget ved visse Nationer, udi hvilket Land de end have opholdet sig. Saaledes haver Joderne stedse dermed været plagede. Græske og Romerske Skribentere vidne, at Israeliterne dermed vare stærkt besængede udi Ægypten: Og man seer af det Gamle Testamentes Historie, at denne heslige Sygdom haver været meget gangbar blant dem udi Palæstina. Nogle paastaae, at Spedalskhed kand cureres ved Borns Blod; og maa dette have givet Anledning til de Beskyldninger, som ofte have været giorte mod Joderne, nemlig, at de hemmelig have slagtet Christne Born. Fra den Tiid Joderne bleve adspredede, haver der ingen Epidemisk Svaghed meere været blant dem: Dog haver den over alt udi Europa været nogenledes gangbar, indtil for 200 Aar siden, da den fast gandske haver ophoret, undtagen paa visse Steder, som udi Norge og Jisland, hvor den endnu grasserer, sær blant Fiske-Bonder; hvoraf man slutter, at den samles af salt Vand, og Fode, som bestaaer af Fisk og Lever. Det Ord Spedalskhed, hvormed Svagheden her i Norden betegnes, kommer af det Ord Hospital, efterdi de Syge blive indsluttede i Hospitaler, som Norske Folk endnu kalde Spedaler; saa at Spedalske er det samme som Hospitalske, eller Syge, som indqvarteres i Hospitaler. Spedalskhed tager ellers ogsaa meer og meer af i Norden: Saa at det er troeligt, om Verden staaer længer, at

saadan Svaghed gandske vil ophøre. Det synes, at adskillige Svagheder have sine visse Epochas og non plus ultra, og at andre, som tilforn have været ubekiendte, succedere udi deres Sted. Blant de sidste kand man regne Smaakopper. Denne Svaghed, som man ellers kalder Børnekopper, efterdi man angribes gemeenligen deraf i Barndommen, var ikke bekiendt udi Hippocratis, Celsi og Galeni Tider, efterdi samme store Medici intet tale derom. De første, som derom melde, ere Arabiske Skribentere, som Avicenna, Rasis og andre, som have levet udi det 12te Seculo; hvoraf man slutter, at den er ikke ældere, item at den haver sin Oprindelse udi Arabien. Man haver i vor Tiid ophittet en Maade at give Smaakopper ved Inoculation, ved at plante en Koppe paa Arm eller Been: hvorved Sygdommen faaes, men den bliver ikke saa stærk ey heller saa farlig, som naar den kommer af sig selv; saa at ved saadant Middel der doer kun en Person mod hundrede, som doe af ordinaire Børnekopper. Men denne Invention haver som alle andre sine Censores: og de fleeste Mennesker ville ikke beqvemme sig til saadan Prøve, og underkaste sig en vis Svaghed for en u-vis; helst, saasom de ikke ere forsikkrede om, at de rette Kopper ey derfore kand komme, og det er farligere for gamle end for unge Folk. Der siges, at Inventionen er kommen fra Constantinopel, og at den bruges med Succes udi Engeland. Udi andre Lande derimod haver man ikke villet antage den: og veed jeg ingen udi vor Norden, som haver villet be-

qvemme

qvemme sig til den Cur. Udi Island er denne Svaghed ikke gangbar; dog rasede den engang for nogle Aar siden saa stærkt, at en stor Deel af Landets Indbyggere deraf omkomme; saa at man her kunde sige: kom den silde, saa kom den stærk (tarditatem gravitate compensavit. De Franske kalde denne Sygdom Verole af det Latinske Ord Variola. Jeg forbliver 2c.

Epistola CII.

Til * *

Min Herre skriver, at u-anseet den ordentlige Diæt, han stedse holder, han dog jævnlig er svag. Jeg vil ikke raade ham fra sit ordentlige Levnet, skiønt, saasom jeg i adskillige Ting er Paradox, saa er jeg og udi Medicinen, og derfore holder for, at en alt for nøye afpassed Diæt ikke er saa tienlig for et Menneskes Legem, som man indbilder sig. Man siger vel paa Spot, at der er ingen bedre Syge end at foræde sig: men derudi kand være nogen Sandhed; thi paa en Debauche udi Mad og Drikke følger ofte en Evacuation eller et Anstød af Feber, som begge rense Legemet. Jeg haver selv engang forsøgt at underkaste mig den strænge Diæt, som haver været practiceret af den bekiendte Cornaro, saa at jeg haver veyet min Spise. Jeg kand ikke sige, at jeg befandt mig ilde derved: dog mærkede jeg dette, at derpaa fuldte en Art af Obstruction, saa at jeg imidlertiid ikke havde den Stoelgang, som jeg ønskede. Da jeg brød over tvers, og forlod denne Mathematiske Levemaade, kom alting udi forrige Skik igien; Saa at jeg fra den Tiid haver bildet mig ind, at en liden Irregulairetet ikke kand være saa skadelig, som Doctor Diaforius eller hans Søn

Mag.

Mag. Thomas foregive. Formegen Ordentlighed synes at være mod Menneskets Natur; og mærker man, at Sindet saavel som Legemet derved kand henfalde til en Slags Dosighed, og at det igien kand opmuntres og komme udi Activitet ved en Affect, som enten Vrede eller Alteration, skiønt slige Passioner i Almindelighed holdes skadelige. Skræk og Vrede kand foraarsage en Svaghed: en Svaghed kand ogsaa ofte cureres derved. Ligesom Legemet formedelst Mangel af Motion kand samle paa Skiørbug og Forraadnelse: saa kand det ogsaa ved en uforanderlig Diæt og Levemaade henfalde til en Slags Langueur. Jeg troer i samme Henseende, at bestandigt got Veyr er ikke aldeeles saa sundt som foregives. Jeg erindrer mig, at der udi et Aar fast i 6 Uger var bestandigen saadant Veyrligt, som alle Syge ønske sig: Jeg befandt mig en Tiid lang vel derved; men da det varede forlænge, syntes mig omsider, at mig fattedes noget, og at Sindet lige saavel som Legemet behøvede Vind, Regn, Slud og ont Veyr igien. Det er troeligt, at, hvis Cornari Diæt var probat, fleere havde practisered den med samme Succes: Men jeg finder intet andet Exempel paa saadan Diæts Virkning; hvoraf jeg slutter, at den ikke holder Stik. Mine Tanker er, at Menneskets Constitution heller holdes ved lige end destrueres ved Omvexling af Ont og Got. Man seer at der kand komme ligesom en Gangræna eller Kaaldfyr udi Sindet, naar det altid er udi eens Situation. Der fortælles om en Engelænder, der opholdt sig en Tiid

lang udi Paris, søgende der intet uden Vellyst, men at hun omsider blev saa kied af dens Bestandighed, at han hang sig selv. Saadant Exempel anfører og Cicero: Saasom Sindet ved Vellyst, uden den omverles ved Gienvordighed, kand blive døsig; saa kand og Legemet ved en bestandig og afpasset Diæt ligesom forrustes. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CIII.

Til * *

Min Herre takker mig for mine sidste Orthographiske Anmærkninger, sigende, at han stedse haver corrigeret det Ord Amiral, hvor han haver fundet det, og forandret det til Admiral, som han haver meenet at være rettest, efterdi det saaledes findes udi vore beste Skrifter, end ogsaa i vor Lovbog. Der ere derforuden adskillige andre Ord, som Almuen orthographerer bedre end lærde Mænd, og som de uden føye søge at corrigere. Deraf vil jeg kun anføre nogle militaire Ord, som ere af samme Beskaffenhed. Saa ofte Almuen skriver Caporal, meener lærde Folk, at det er en Vildelse, og forandre det til Corporal: da det dog er rettest at skrive Caporal; thi Italienerne skrive Caporale af det Ord Capo, hvoraf de Franske have faaet deres Caporal, som siden hos andre Nationer er kommen udi Brug. Det Ord Cornet skrives ogsaa uriatigen; thi det heeder Cornette efter det Italienske Ord Cornetta, og ikke Cornet, som er et Musicalsk blæsende Instrument. En Cornette haver faaet det Navn af det Latinske Ord Cornu eller Fløy af en Krigshær, efterdi man posterer dem paa Fløyerne, naar en Armee settes udi Orden; saa at man paa Latin

kunde kalde en Rytterie-Fænrik Cornutus, skiønt ikke udi den Meening, som Ordet gemeenligen bruges; Thi en saadan ung Officier burde heller heede Cornifex end Cornutus, saasom han heller paasætter andre Horn, end lader sig dem af andre paasette. Colonel skrives ogsaa af Vildfarelse med et dobbelt l. Det samme haver og sin Oprindelse af det Italienske Colonello eller Coronello; hvorefter man maa rette sig. Man seer ellers, at de fleeste nu brugelige militaire Navne ere bragte til os fra Italien. Fra samme Land have vi og det Ord Soldat eller Solidat; hvorved betegnes saavel høye og lave, men fornemmeligen gemeene Kriigsfolk. Man deriverer det af Solidata eller Sold, som betales til Stridsmænd. Derom tales udi den Engelske Konge Johannis Charta saaledes: Qvi terram non habent, illi veniant ad capiendas solidatas nostras. Det er ogsaa af samme Aarsag, at en Skiøge blev kalden Soldataria, efterdi hun lader sig bruge for Sold. Udi den Aragoniske Konges Jacobi I. Constitutioner nævnes en saadan Soldataria med disse Ord: Statuimus, qvod nulla Soldataria sedeat ad mensam Militis, nec osculetur eundem. Saasom disse og andre Ord for længe siden ere laanede af Fremmede, og allevegne antagne, maa vi af Nødvendighed bruge dem: Ligemaade er fornødent at vi følge deres Orthographie, som have givet Ordene først deres Navne. Jeg forbliver 2c.

EPI-

Epistola CIV.

Til * *

Jeg takker for det mig tilskikkede nye Manuscript om de 4 Hoved-Religioner, nemlig den Christelige, den Mahomedanske, den Jødiske og den Hedenske. Materien er vel udført: Men jeg kand ikke bifalde Autor derudi, at han holder for, at Mahomedaner ere meere tallrige end Christne. Hvad som haver forledet ham til den Vildfarelse, er dette, at han alleene haver regnet Landenes Storhed, hvorover Mahomedanerne herske, og derved ikke i Agt taget, at samme Lande vrimle af Christne; da derimod i de Christnes Lande ere ingen Mahomedaner: Thi for det første veed man, at heele Europa er besat med Christne alleene, naar man undtager det Stykke, hvorover Tyrkerne herske, hvori dog ere fleere Christne end Mahomedaner; thi man kand sikkert udi Thracien mod een Tyrk regne 2 Christne, som leve under Tyrkisk Herredom. Foruden Europa er heele Abyssinien, Mingrelien, Armenien &c. Christne. Adskillige saavel Mahomedanske, som Hedenske Lande udi Asien og Indien vrimle og nu af Omvendte. Den fornemste Part af America er besatt med Christne Europæer, item indfødde Indianer, som ere døbte. Naar man dette betragter, seer man, at Autors

 tors

tors Overslag er ikke rigtig. Vil man derimod regne dem alleene iblant Christne, som ere oplyßede i den Christelige Religion, og som have meere end det blotte Navn deraf, da bliver Antallet ikke saa stort: Thi der findes adskillige saa kaldne Christne Lande, hvilke intet andet Beviis kand anføre paa deres Christendom end Daaben alleene. Udi hvad Tilstand Christendommen, for Exempel, er udi Mingrelien, sees fornemmelig af Chardins Persiske Reyse-Beskrivelse, hvorudi Autor vidner, intet af Religionen at i Agt tages, uden nogle Ceremonier, og det end heel Cavalierement: Thi med hvilken Ærbødighed deres Messe forrettes, sees deraf, at en Præst, som eengang saae ham, nemlig Chardin ved Kirke-Døren, og mærkede, at han var en fremmed Kiøbmand, løb fra Alteret, for at tale med ham. Saadan Religion, saadanne Præste: Og var det derfor, at en Mingreliansk Ædelmand ikke tog i Betænkning at sælge en Hob Præste, som han engang havde buden til Giest, efter at han tilforn havde solgt Hustrue og Børn. Europæiske Missionarii tale vel prægtigen om utallige Indianers Omvendelse; men man kand intet sige om deres Christendom, uden at de ere døbte: Thi den Information, som de siden faae, og de Prædikener, som de høre, ere ikke af stor Betydelse. Jeg erindrer mig at have læset hos en troeværdig Fransk Reyse-Beskriver dette, nemlig; at han paa en Paaske-Dag, hørte en Præst udi Indien at begynde sin Prædiken aaledes: **Det er brugeligt paa saadan stor Høytiid, først at lykønske Tilhørerne,**

rerne, for det andet at giøre en Erindring til dem, og for det tredie at sige dem noget, som er behageligt: J den Henseende, sagde han, ynsker jeg eder alle først en glædelig Paaske-Fest; dernæst maa jeg erindre eders Kierlighed, at Jikke forglemme Eders Paaske-Egg til Præsten; endeligen maa jeg fortælle Eder en lystig Historie; hvilken var om en Borger i Staden, som man kaldte den tykke Jan (la gros Jean). Den Franske Ingenieur Frezier fortæller udi hans Reyse-Beskrivelse til Chili, Peru og Brasilien, at han udi en Dominicaner-Kirke horte en Prædiken paa St. Dominici Fest-Dag saaledes. Prædikanten talede om det store Venskab, som havde været imellem de tvende Ordens-Stiftere St. Dominicum og St. Franciscum, hvilken han lignede med den Kierlighed imellem Adonis og Cupido. Han tilstod derpaa, skiønt mod sin egen Ordens Interesse, at Franciscus var den største Helgen udi Paradiis; thi, sagde han, da Franciscus kom til Himmelen, fandt Jomfrue Maria intet Sted helligt nok for ham, og derfore gav ham en Plads af sit eget Sæde, paa det han kunde sidde imellem hende og GUD Fader. Da Dominicus siden kom til Paradiis, reysede Franciscus sig, for at indrømme ham den halve Deel af sit Sæde: Men Jomfrue Maria, som saadant ikke vilde tillade, rykkede end lidt til Side, paa det at disse tvende store Helgene kunde have baade et anstændigt og mageligt Sæde; saa at de endnu begge sidde imellem

lem hende og GUD Fader. Skribenten, som holder for, at Historien ingen Troe vil finde, siger, at levende Folk af tre Skibe, som hørte samme Tale, kand med ham bekræfte den. Han siger ogsaa, at de omvendte Americaner bære Mad til Helgenes Billeder; hvilket de holde for en Christendoms Pligt: Thi, saasom de see, at de Spanske Præste udstaffere samme Billeder med prægtige Klæder, meene de consequenter, at de ogsaa bør have Mad. Man kand af slige og mange andre Historier slutte, hvor slet det er bestilt med de saa kaldne omvendte Asiatiske Folk og Indianer, og at derfore de Christnes Antall bliver mærkeligen formindsket, naar man, som billigt er, udsletter dem af Listen. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CV.

Til **

Da jeg forgangen Sommer var paa min Gaard, og der saae, med hvilken Myndighed en halv-voxen Dreng exercerede en stor Flok af unge Faar, gaves mig Materie til efterfølgende Tanker. Alle Mennesker ere begierlige efter at herske over andre: Et hvert Menneske øver ogsaa et Slags Herredom. De som trædes af alle under Fødder paa et Sted, træde igien paa andres Halse paa et andet Sted: saa at enhver er som en Art af Potentat udi sit District og paa sin Bolgade. En Konge hersker over et Rige, en Statholder over en Province, en Borgemester agerer Potentat udi en Kiøbstæd, enhver Huus-Fader udi sit eget Huus, en Skolemester udi en Skole, hvor han fingerer sig Cathedra og Færle som Throne og Scepter; Ja en Hyrde-Dreng eller Hønse-Pige, som haver Inspection over Øxen, Faar, Høns og Gies, giver sig udi saadan Function samme Air, som en stor Monarch. Regimentets Øvelse er den samme; Forskiellen bestaaer alleene udi Districterne, hvoraf nogle ere større, andre mindre. Om Øxen, Faar og Svin kunde raisonnere, vilde de dømme, at Fæ-Hyrder vare de høyeste Magistrats-Personer paa Jorden, saa-

som

som de have med ingen anden at bestille. Heraf kommer det og, at, endskiønt en Ridefoged er kun et lidet Creature i Henseende til hans Superieurs, bliver han dog af Bønder anseet med store Øyen, og agtet høyere end et fraværende Herskab; ligesom Disciple udi deres Skolegang ansee sig som Undersaatter ikke af Konger, Øvrighed eller egne Forældre, men alleene af deres Skolemestere, hvilke de adlyde som Jordiske Regientere og Souveraine Monarcher. Det var i den Henseende, at Kiellingen, der hørte meget got at tales om hendes Konge, sagde, at, hvis det stod til hende, skulde ingen uden han blive Borgemester udi Aars: thi, saasom hun ikke havde været uden for sit Fødested, vidste hun ingen, der havde meer at sige. Der fortælles om en af vore Konger, at, da han engang paa sin Reyse kom til en liden Kiøbsted, lod Byefogden sig indfinde, for at giøre sin Opvartning; Da Kongen adspurte ham hvo han var, svarede han: **Jeg er Eders Majestæts Øvrighed her paa Stedet;** hvortil Kongen smilede, og sagde: **Saa vil jeg recommendere mig udi Eders Bevaagenhed, og haabe i Eder at have en naadig Byefoged;** Og kunde, maaskee, endeel af Stadens Indbyggere, der ikke havde været videre, holde saadan Compliment at være gandske alvorlig, saasom de ingen anden Øvrighed havde seet, og det er kun det nærværende og synlige, som udvirker Lydighed og Ærbødighed. Heraf kommer det, at all verdslig Øvrighed, efterdi den er synlig, udvirker

virker ved Bud og Love meere end den himmelske store Monarch, efterdi han for Mennesker er usynlig, og synes ligesom fraværende, da dog alle jordiske Monarcher ere kun som Avner for GUD, og den heele Jordklode mindre end et Sandskorn, naar den lignes mod den store Verden, som er under Guds Herredom. Dette oververyer dog gemeenligen ikke Mennesker, men lade sig forblinde af det synlige. Dette oververye ey heller store jordiske Sever-Herrer, men ansee deres Magt og Herredom med store Oyen, da det dog indeholder kun en liden Deel af et Sandskorn, naar det lignes mod GUDs store Monarchi. Der fortælles om en liden Africansk Monarch, som havde hoye Tanker om sit Herredom, at, da ham af en Europæer blev viset et Landkort, leedede han efter sit Land, hvilket han ikke kunde finde; Da han forundrede sig derover, sagde den Fremmede, at man ikke tegner saa smaa Lande paa almindelige Landkorte. Dette foraarsagede, at han tabte de hoye Tanker, som han tilforn havde haft om sit Herredom. Ligeleedes vil det og gaae de storste jordiske Monarcher, naar de med Philosophiske Oyen beskue sig selv og, ved at ligne deres Herredom mod det GUDdommelige, mærke, at det bliver kun et Chiffre. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CVI.

Til * *

Min Herre melder udi sin sidste Skrivelse om den store Seyer, som Schack Nadir haver udi dette Aar erholdet over Tyrkerne, og derover gior saadan Reflexion, nemlig: At den ustridbareste Nation kand ved en duelig Regent saaledes omstøbes, at den ikke alleene kand blive stridbar, men og fast u-overvindelig. Min Herre haver herudi ikke U-ret: Thi ingen kand nægte, at jo Persianerne under den nu regierende store Monarch saaledes have tiltaget udi Tapperhed, at de synes ikke at være de samme Folk, som de vare under forrige Regiering, da de af Agvanerne lode sig træde under Fødder. Men; hvis min Herre holder for, at Persianerne stedse forhen have været ustridbare, og at de allerførst under Schack Nadir ere blevne Soldater, saa viser han derved, sig ikke at være kyndig udi den Persiske Historie, hvoraf man seer, at Persianernes Hoved-Qvalitet stedse haver været Tapperhed; hvorudover man kand sige, at Schack Nadir heller haver opmuntret dem til forrige Tapperhed igien, end at han af feyge Folk haver giort dem stridbare. Dette til Beviis haver man ikkun korteligen at igiennemløbe den Persiske Historie fra første Begyndelse indtil denne Tiid.

Efter

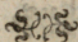
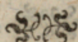
Efter Xenophons Beretning vare de ældste Persianer de stridbareste og meest disciplinerede Folk udi Asien. Under den store Cyro fremskinnede deres Tapperhed allermeest, saa at ingen kunde imodstaae deres Magt, end ikke Græker. Udi Cambysis Tiid saae man, at de ikke havde vanslægtet fra den gamle Dyd: thi det var da, at de bragte heele Ægypten under Aaget. Darii Hystaspis Regiering er ogsaa en Kiæde af Seyervindinger: Thi da blev Indien undertvungen tilligemed alle Græske Stæder udi Asien. Dette varede indtil det u-lykkelig Slag ved Marathon, hvorved Persianerne paa engang saaledes tabte deres Mod, at de siden i lang Tiid derefter ingen Stand kunde holde mod Græker. Asiens og Ægyptens heele Rigdom, der igiennem adskillige Floder strømmede til Persien som et Centrum, foraarsagede her som andensteds, at Nationen forfaldt til Vellyst og Kræsenhed, og Consequenter til Feighed og Qvindagtighed, som meer og meer tog til, indtil de af den store Alexander bleve undertvungne. Man kand saaledes i denne Persiske Historie sette en Periodum af henved 150 Aar, nemlig fra Dario Hystaspe til Darium Codomannum, udi hvilken den Persiske Nation var bleven sig selv ulig: men man haver strax derpaa igien seet fornyet den gamle Tapperhed, som haver varet indtil denne Dag. At man i Almindelighed haver saa slette Tanker om Persianerne, reyser sig af Græske og Romerske Bøger, som befatte samme Periodi Historie, og som ere udi alle studerende Personers Hænder: Om Persianernes forrige, og

i sær om deres efterfølgende Bedrifter haves derimod ikke saa omstændige Skrifter; dog seer man, at det Persiske og Parthiske Herredom, som reysede sig kort efter Alexandri Tiid, haver eene udi mange 100 Aar holdet Stand mod den Romerske Magt, for hvilken alleene alle andre Nationer maatte bukke. Da Saracenerne kort efter Mahomeds Dod overswømmede Asien, blev vel ogsaa det Persiske Herredom kuldkastet: men det reysede sig strax igien, og haver stedse holdet Stand imod den store Tyrkiske Magt indtil denne Dag. Mahomed II. som giorde Ende paa det Græske Keyserdom, og som undertwang saa mange Riger, kunde ingen Ære indlegge udi de Persiske Krige, som han forte; og Persien haver siden den Tiid stedse været en Kirkegaard for Tyrkerne. Den Haanhed og Foragt, som for nogle Aar siden overgik Persien, maa ikke tilskrives Nationen, men den forrige Konges slette Regimente: Thi, hvilke Folk Persianerne ere, viser nu værende Regiering, da man seer Tyrkerne, som med Succés have fort Kriig med de mægtigste Europæiske Potentater, at tabe all deres Reputation udi Persien. Den Fremgang Persien haver mod Tyrkerne, skiønt det er ikkun et maadeligt Rige mod det Ottomanniske Herredom, som udstrækker sig vidt over twende Jordens Parter, kand derfore ikke andet end tilskrives Persianernes naturlige Stridbarhed. Dertil hielper og Regieringens Form, som bedre er indrettet udi Persien, end enten udi Tyrkiet eller den store Mogols Rige. Det synes vel, at Regieringens Form er den samme udi alle 3 Riger; men

efter nøyere Betragtning findes stor Forskiel. De Persiske Konger ere absolute Monarcher, som ingen Controlleurs have. Udi Tyrkiet synes vel og at være et absolut Monarchie, men Erfarenhed viser, at Regieringen er udi Milicens Hænder; saa at Staten kand henføres til et militaire Democratie. Paa hvad Grundvold det Mogolske Regimente er bygget, haver jeg viset udi min Helte-Historie; Hvoraf man seer, at der behøves større Regierings Konst udi Indostan end udi Engeland eller Polen. Jeg forbliver &c.

Epistola CVII.

Til * *

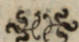
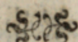
Du skiemter ideligen med vor tilfelles Ven, og beleer hans indbildte Syge. Jeg undrer mig ikke over, at andre, som i Medicine ere ukyndige, føre saadan Tale: men det er selsomt at høre dig som en erfaren Medicus bifalde Almuens Domme herudi. Jeg drister mig til at sige, at ingen bilder sig ind at være syg, han jo virkeligen og er det; thi deslige Imaginationer kand ikke avles, naar Legemet er sundt og vel constitueret. Man laster jo ikke en Febricitant, efterdi han seer Spøgelser, og lader sig skrække af sin egen Skygge, item af Ting, som ey existere: naar saadant mærkes, kalder man det en Virkning af Febren, som man med Medicamenter maa søge at curere, saasom Erfarenhed viser, at Imaginationen tilligemed Sygdommen ophører. Der fortælles om den bekiendte Hobbesio, at, endskiønt han i sine Skrifter ideligen haver søgt at bestride Overtroe, og skiemtet med dem, som have ladet sig skrække af Ting, som ingen Realitet have, han dog ikke torde gaae alleene udi Mørke. Saa ofte han i den Henseende blev beleet og lastet, som den derved sin Opførsel kuldkastede sin egen Lærdom, svarede han med Poeten: Video meliora, proboqve; deteriora seqvor.

qvor. Det er: Jeg veed bedre, men et Vitium udi mit Blod foraarsager saadan Imagination, og driver mig til at skrækkes for det, som jeg veed er ikke til, og ligesom at troe det, som jeg aldeeles ikke troer. Dette og andre Exempler vise, at Phantasier og indbildte Sygdomme ere virkelige Sygdomme, som reyse sig af Blodet og Vædskerne, og at derfore Magister Petronius udi Comoedien med Grund deriverede Lucretiæ Vegelsindighed af samme Kilde. Jeg veed vel, at Folk udi Almindelighed tilskrive saadant Siælen, som de kalde Vitium Animi, og derfore søge ved Bebreydelser og Erindringer at corrigere det, sigende: Troe, at du er frisk, saa er du og frisk. Men, saasom Erfarenhed viser, at mange Patienter, som laborere af den saa kaldte indbildte Syge, selv søge, skiønt forgieves, at bestride saadan Indbildning; saa er det klart, at den ikke reyser sig af Villien; men at her er vitium Corporis og en virkelig Legems Svaghed, som lader sig fordrive heller ved Tincture og Piller end ved Prædikener, heller ved Senes Blade end ved Seneca. Enhver haver kun at examinere sig selv, saa vil han finde, at herudi er en Demonstration, saasom han maa tilstaae, at Imaginationen virker meer og mindre, ligesom Legemet er bedre eller slettere disponeret. Hvorudover de Bebreydelser, som giøres til indbildte Syge, ofte er lige saa ilde grundede, som de, der giøres til Febricitanter, og den Talemaade: Troe, at du est frisk; er her lige

saa grundig, som: Troe, at du haver friske Tænder, saa haver du ey heller Tandpine. En som laborerer af den saa kaldte Indbildnings-Syge, græmmer sig stedse og er misfornøyet; hvilket viser, at den ikke flyder af Villien; thi ingen græmmer sig over det, som han selv vill: Tvertimod en Mands Villie er, som man siger, en Mands Himmerige. Hvo vil være bedrøved, naar det staaer i hans Magt at være glad? Og hvo vil være syg, naar det staaer i hans Villie at være frisk? Jeg kommer ihu, at jeg engang qvælede mig med en Mistanke mod nogle af mine Bekiendte. En Ven, som jeg aabenbarede samme Mistanke, viisede mig, at den var ilde grundet; men alt omsonst. Jeg satt mig udi disse Griller paa en Hest, da jeg efter en Times Riden mærkede, at min Scrupel havde bestaaet i pur Indbildning, for hvis Befrielse jeg havde Hesten meer at takke end min Vens grundige Harangue. Jeg mærkede da, Mistanken at forsvinde, saa snart Maven ved denne Bevægelse kom i sin rette Stand igien. Der ere derforuden adskillige andre Feyl og Skrøbeligheder, om hvilke man ligeledes kand dømme, uden at synde mod den moralske Orthodoxie. Jeg haver kiendt en Gnier, der efter en udstanden Feber er bleven gavmild; Hvoraf jeg slutter, at et hovmodigt Menneske kand og ved Salivation blive ydmyg, og ens Ødselhed kand ved samme Middel forvandles til Oeconomie. Jeg haver mærket sagde Henric udi Mascaraden, at man ved Dantz

kand fordrive Løsagtighed. Thi mangen Gang naar jeg tager en Jomfrue op at dantze med, er jeg saa forliebt som en Spanier; men ofte, naar Dantzen er til Ende, er jeg saa kydsk, som en West-Friser: saa at jeg slutter, at Cupido gaaer ud ved Bevægelse og stærk Sveed. Jeg vil dog ikke poussere disse Tanker videre; men gierne tilstaaer, at adskillige Skrøbeligheder ved Lærdom og Formaninger kand corrigeres. Men, saasom Orthodoxe Moralister selv tilstaae, at Vredagtighed renser sig af Galden, Løsagtighed eller Venus à Cerere & Baccho, det er, af Overflod i Mad og Drikke ꝛc. saa er det klart, at hvis de ville ansee dette mit Paradox som Kietterie, de da giore til Kietterie en Lærdom, som er en Consequence af deres egne Principiis. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA CVIII.

Til * *

Monarchier ere meget gamle; ja man kand sige, at de allerførste Regierings-Forme have været monarchiske: Men de samme, helst udi Europa, have fordum staaet paa slette Fødder; og haver man ikkun at sammenligne de nu værende Riger med de forrige, for at see, at hine have fast intet andet havt end det pure Navn af Monarchier. Tilstanden udi de gamle Riger var denne. Kongerne deelede gemeenligen Riget imellem deres Sønner, ligesom andet Arve-Gods, hvorved store Herredommer ofte forvandledes til mange smaa Riger og Herskabe. Det skulde vel heede, at den ældste Prinds havde Overherskabet, og at ham, som Hovedet af Familien, de andre skulde være subordinerede. Men Erfarenhed viser ikkun faa Exempler paa saadan Foreening: Tvertimod, disse Deelinger have givet Anledning til indbyrdes Krige imellem Brøderne selv, saasom enhver haver meenet, sig ved Skiftet at være forfaaed; og, naar de deelede Lande ere siden gaaet i Arv paa enhvers Afkom, er hvert Rige med Tiden bleven et gandske separat Land. Det er troeligt, at de regierende Dronninger af Kiærlighed til visse af deres Sønner, som have været deres Kiæledegger, og, som de ha-

ve elsket meere end den Første-Fødde, have givet Anledning til saadan Uheld, og formaaed deres Herrer til at giøre saadanne skadelige Testamenter. Den Danske Historie giver herpaa et mærkeligt Exempel udi Dronning Dorothea Christiani I. Gemahl: Thi hendes utidige Kiærlighed saavel til Døtter som til den yngste Søn foraarsagede, at Norge blev skilt ved Orkenøer ꝛc. og Dannemark med den halve Deel af Slesvig-Holsteen; og var det ikke hendes Skyld, at hendes yngre Søn Frideric ey kom til at arve det heele. Ingen Riger vise ellers fleere Exempler paa slige skadelige Deelinger end Spanien og det vestlige Keyserdom udi den Carolingiske Familie. Heraf kommer det, at de fleeste Provincier i Spanien endnu føre Titul af Riger, efterdi hver Province var ved Deeling bleven et adskilt Rige, og derfor endnu alle have Navn af Riger, endskiønt de ere komne under et Hoved igien. Hvorledes det store vestlige Keyserdom, som var anlagt af Carolo Magno, ved Deeling blev svækket, vises af Tydske og Franske Historier. Hvad som i Begyndelsen skeede ved Kongernes frivillige Anordning, blev siden anseet, som en sat Ret; saa at enhver Prinds paastoed Ret til sin Deel af Riget, ligesom til privat Arve-Gods: Og maa man forundre sig over, at Stænderne ikke protesterede mod saadant, især, saasom de allevegne havde meer at sige udi Regierings Sager end nu omstunder. Men det er troeligt, at Rigernes Adel og store Mænd selv have fundet deres Regning ved saadan U-orden: Thi man seer, dem selv at have anholdet om Provincier

til Forlehning paa deres Livs Tiid; hvilket ogsaa gemeenligen skeede; saa at saadant kand regnes for den anden Aarsag til de gamle Monarchiers Svækkelse. Thi enhver af disse Lehns-Herrer ansaae sig ikke alleene som Souverains, men arbeydede ogsaa paa at forplante de betroede Provincier paa deres Afkom. Og er dette Oprindelse til de mange adskildte Stater udi Tydskland, hvor Statholderne Tiid efter anden have anmasset sig saadan Ret, saa at de af Rigets Embeds-Mænd ere forvandlede til souveraine Førster og Herrer, og en Tydsk Keyser derved er bragt udi den Tilstand, at, naar han selv ikke besidder vigtige Arve-Lande, han neppe kand føde Kone og Børn, end sige holde den prægtige Keyserlige Stats ved lige. Af saadan Forlehning med Provincier paa Statholdernes Livs-Tiid i steden for aarlig Gage flode trende Uheld, som svækkede et Rige: Thi først satte Statholderne sig saa faste udi deres anfortroede Lehn, at de ikke kunde rykkes: Dernæst toge de Floden og de beste Indkomster af Provincierne, saa at Kongerne havde ikkun lidet eller intet deraf. Man seer af den Danske Historie, at Adelen havde anmasset sig ret til alle Kronens Lehn, og at Lehns-Mændene i steden for Salario havde Provinciernes Indkomster imod en maadelig Afgift til Kronen. Herforuden var udi alle Lande en utallig Mængde af Trælle og Vornede, hvilke heller kunde ansees som adelige Proprietariers end Kongernes Undersaatter; og viser Historien, at saa ofte en saadan Herre satt sig op mod Regieringen, havde han alle sine Underhavende til

Tiene-

Tieneste. Udi saadan Forfatning er endnu det Kongerige Polen; hvilket foraarsager, at samme helst store og mægtige Rige ikkun gior slette Figurer udi Europa, saa at det maa søge Beskyttelse hos andre Riger, over hvilke det ellers kunde herske. Disse Feyl, hvoraf Riger allevegne laborerede, have Regentere udi de tvende sidste Aldere søgt at hæve, hvorved adskillige smaa og svage Stater ere blevne stærke og anseelige. For det første er Førstefødsels Ret allevegne indført, saa at et Rige ikke meere kommer under Skifte som andet Arve-Gods, men hvor stort og vidtløftigt det end er, saa falder det dog heelt og ubeskaaret til den Førstefødde Prinds alleene; saa at de yngre Prindser enten maa lade sig nøye med visse apanagerede Provincier, hvilke de som Statholdere forestaae, saa længe som det er Kongerne behageligt, eller ogsaa visse Indkomster udi reede Penge blive dem assignerede, som er brugeligt her i Norden. Dernæst ere Provinciernes Statholdere eller Gouverneurs satte paa anden Fod: Thi, da de tilforn nøde alle Provinciens Indkomster mod en vis Afgift til Kronen, saa nyde de nu aarlige Gager af de Kongelige Skat-Kammere, og Provinciernes Indkomster gaae lige ind i den almindelige Cassa. Hvor Forskiel der er hos os imellem de gamle Lehns-Mænd og de nu værende Stifts-Befalings-Mænd, sees af de sidstes Instruxer. Det tredie Middel, hvoraf Regentere have betient sig til at bestyrke deres Riger, er Trældoms Ophævelse. Der foregives vel, at saadant alleene er skeed udi christeligt Forsæt: Men man kand ikke tvivle om,

at

at saadan Trældoms Ophævelse jo grunder sig fornemmeligen paa politiske Aarsager, og for at desarmere store og mægtige Familier. Stats-Maximen er probat, hvorvel nogle Regentere have drevet den for vidt, og derfore ere faldne af een U-leylighed udi en anden. Udi Engeland, for Exempel, var Adelen og Rigets Baroner voxne Kongerne over Hovedet; hvorudover Kongerne have meer og meere søgt at ophøye Almuen: Men, saasom de udi den Stats-Maxime ikke have holdet Maade, have de spillet all Myndighed Almuen i Hænder; saa at Under-Parlamentet, som tilforn var ikkun et dødt Corpus, er nu Siælen udi Regieringen, og Kongerne selv saavel som Rigets Baroner have udi Almuen incommode Controlleurs. En Regent kand intet sikkere giøre, end at følge den Plan, som udi disse Riger er lagt af Høylovlig Ihukommelse Kong Friderich III., nemlig, at tractere Undersaatter af Adel og Borgerstand paa en lige Fod; og at ansee heller Meriter end Fødsel: Thi det er paa saadan Ballance og Æmulation imellem begge Stænder Regieringens Styrke og Sikkerhed er grundet. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA CIX.

Til * *

Jeg haver mærket paa mine udenlandske Reyser, at, jo meere man kommer imod Synden, jo mindre Mad faaer man og jo fleere Complimenter. Dermed ere vore Nordiske Folk ikke tiente, saasom de heller ville have en Ret Mad meere, og en Compliment eller Hoflighed mindre. Det var i den Henseende, at een af vore Hofmænd, som reysede med den Høysalige Konge Frider. IV. udi Italien, bestilte udi alle Herberger sammesteds Mad for 4 Personer, skiønt han var alleene. Complimenter derimod tage til, jo meere man avancerer mod Aeqvinoctial-Linien eller jo færre Gradus latitudinis man regner, indtil de omsider blive gandske latterlige og u-rimelige. Her udi Norden lader man sig endnu nøye med at hilse hinanden udi saadan Stiil, nemlig: **Hans Tiener** eller **Tienerinde**; hvilken Hilsen vore Bønder, som alleene sige **GUds Fred!** eller **god Dag!** holde dog for at være temmeligen affecteret. Udi Frankerig vil den Hilsen ikke forslaae; thi der siger man: **Jeg haver den Ære at være hans Tiener.** Udi Italien gaaer man end videre; thi der siger end ogsaa en Bonde til en anden: **Jeg er en Slave af eders**

Her-

Herrskab (Schiavo di Vossignoria). Og udi Spanien complimenterer man end Gade-Tiggere, som man ingen Almisse vil give: Thi i steden for at betiene sig af den Nordiske Stiil, nemlig: **Du faaer intet denne Gang**; eller af den Franske Anviisning: Dieu vous benisse, som er noget finere, skiønt den mætter ikke meere, afvise de Spanske en Tigger med vidtløftige Complimenter, bevidnende, at det giør dem ondt, at de ikke kand rekke ham Haanden, og bede om, at saadant med Fortrydelse ikke maa optages. Udi Orienten, fornemmeligen udi China ere Talemaaderne prægtigst, og Complimenter meest opskruede, saa at det ansees som en Grovhed at exprimere sig naturligen. Alting er der afpassed; man complimenterer hinanden en halv Time for at gaae igiennem en Dør: Alting skeer efter Cadence, saa at man i Giestebude spise efter Tacten. Adskillige Reyse-Beskrivere have antegnet orientalske Civiliteter, som uden Latter af Europæer ikke kand sees eller høres. Udi Persien er, for Exempel, uhøfligt at sige til nogen, at en er død; man bruger i steden derfor saadan Talemaade: **Han haver skienket eder den øvrige Tiid, som han havde kundet leve udi.** Og fortæller Chardin, at denne Compliment blev eengang misbrugt, og gav Aarsag til Latter. Chach Abbas II. havde givet en Officier en Hest udi Forvaring, hvilken døde under hans Varetægt; da Kongen engang spurgte om Hesten, sagde bemeldte Officier: **Den haver skienket**

Eders Majestet den øvrige Tiid, som den kunde leve udi; hvørtil Kongen maatte lee, og sige: Du skal have Tak for at ville skienke mig en Heste-Alder. Dette bringer mig til Erindring en Condolence, som her engang blev aflagt i en Sørge-Stue, hvor Personen, i steden for at sige: Det giør mig ondt, at eders Fader er død, sagde, for at exprimere det meere ziirligen: Det giør mig ondt, at eders kiære Fader saa hastig er kommen i Himmerig. Hvortil den anden svarede: Jeg takker for eders Condolence, og ønsker, at eders kiære Fader ikke saa hastig maa komme der. Jeg for min Part finder intet meer misbydeligt end opskruede Taler og afpassed Levemaade; hvorudover, saasom jeg gemeenligen undskylder mig, naar jeg her bliver buden til Giest, jeg ikke kunde beqvemme mig til et Chinesisk Giestebud, uden jeg ved en Ret blev dømt dertil. Jeg forbliver &c.

Epistola CX.

Til * *

Naar man disputerer om Religioner, som ofte, desværre! uden Frugt er skeed, og, som efter Anseelse vil blive ved, saa længe som Verden staaer, efterdi enhver stedse hitter paa Argumenter, for at besmykke sin egen og at svække andres Troe; naar, siger jeg, saadant skeer, og et Menneske deraf bliver forvildet og vankelmodigt, da er intet, som kand trøste det meer end saadan Tanke: Endskiønt min Troe er ikke i alle Maader uden Vanskelighed, og adskillige Artikle derudi synes at vakle; saa dog kand jeg give mig tilfreds, efterdi alle mine Modstandere maa tilstaae, at Hoved-Artiklen er ret, og at udi Grunden af min Religion intet anstødeligt er, og som giver slet Idée om det Guddommelige Væsen, som jeg dyrker; ligesom en Søe-Mand glæder sig ved at være kommen udi en Havn, hvilken, endskiønt den ikke er den rette, saa er den dog tryg, og kand redde ham fra Skibbrud. Det er med saadant Argument, at Mahomedaner kand forsvare sig nogenledes mod Hedninger; thi Summen af den Mahomedanske Troes Bekiendelse er denne: Jeg troer, at der

er en eeneste GUD og Skaber, som jeg bør dyrke, og at han haver skikket sin Prophet Mahomed, for at give mig saadant tilkiende. Udi denne Bekiendelse eller Hoved-Artikel, siger han, er intet anstødeligt: Thi endskiønt man kand giøre Indvendinger mod Mahomeds Creditiv, saa maa man dog tilstaae, at den Lærdom om GUds Eenighed er gandske rigtig, og uden Fare kand troes, da I Hedninger derimod synde mod det Guddommelige Væsen, ved at multiplicere det, og at giøre andre deelagtige udi den Dyrkelse, som eders Skaber alleene tilkommer. Naar Objectioner giøres mod andre Bi-Artikle og Dogmata angaaende Dyrkelsens Maade, svarer en Mahomedaner: Deslige Indvendinger kand giøres mod andre Religioner, og end større og fleere udi eders, nemlig den Hedenske: Nok er det, at vi have den Trøst frem for eder, at vor Grund-Lærdom efter alles Tilstaaelse er uden Critiqve; thi, endskiønt der kand være Vildfarelse i Dyrkningens Maade, saa er der dog ingen udi Dyrkningen i sig selv. Herudover, endskiønt eders GUds-Tieneste kunde synes at være grundigere og ordentligere end vores; saa dog, eftersom I ved Apotheoser forringe det Guddommelige Væsen, giøre Skaar

 udi

udi dets Majeſtet, og, ved at adjungere ham Colleger udi Regieringen, ligeſom diſputere ham hans Souverainetet og Eenevolds Magt, ſaa er eders GUds-Tieneſte dog ingen GUds-Tieneſte, efterdi Grunden er u-rigtig, og af en ſkiden Kilde intet godt Vand kand flyde. At der er meere Sikkerhed udi vor u-ordentlige end udi eders ordentlige og philoſophiſke Religion, kand viſes af ſaadant Exempel. En Konge haver to ſlags Underſaattere: Nogle af dem celebrere hans Feſter og Fødſels-Dag med grove og u-ordentlige Ceremonier, giøre udi Vildfarelſe vrange Forklaringer over hans Love og Forordninger, tillegge ham viſſe Qvaliteter, ſom ikke ere hans Egenſkabe, men derhos troe, at han er deres rette og eeneſte Herre, til hvilken Troeſkabs Eed alleene maa aflegges, at ingen uden han er berettiget til Regimentet, og at hans Bud og Befalinger bør alleene være Rette-Snoer for dem. Andre derimod ere lykkeligere i at udfinde de Kongelige Loves rette Meening, dyrke deres Regent med meere anſtændige Ceremonier, dømme ret om hans Guddommelige Egenſkabe; men derhos holde for at dependere af fleere Herrer end ham alleene. Det er ingen Tvivl paa,

at

at jo Kongen vilde ansee de første som gode, de sidste derimod som onde Undersaatter, efterdi hine erkiende ham for deres eene retmessige Herre; disse derimod disputere ham lovlig Udkomst til det heele Regimente. Den Mahomedanske Alcoran maa derfor være saa fuld af U-rimeligheder og vanskabte Ting, som den være vil; saa er den sikkere og meere antagelig end de beste philosophiske Systema, hvorudi Grunden er falsk, og GUds Unitet og Eenevolds-Magt negtes, og Mennesker giøres til Guder. Mahomedaner have derudover den Fordeel mod Hedninger og Polytheister, at, naar der handles om Religions-Stifternes guddommelige Mission og Creditiv, de første kand sige: Vi bekymre os ikke meget om saadant at bevise; nok er det, udi vor Grund-Lærdom er intet Paradox, men en Sandhed, som den sunde Fornuft byder os at antage, af hvem den og er bleven lært: I derimod beraabe eder paa en Revelation, som strider imod Fornuften, og derfore behøve Beviis for eders Stifters Mission. Det er i den Henseende, at vi Christne, saasom, udi den Christelige Hoved-Lærdom om den Hellige Treefoldighed og Manddoms Paatagelse af GUD er et Mysterium, som Fornuften ikke begriber, arbeyde paa at vise Stifternes guddommelige Kald, som bestyrkes ved Prophetier og Miracler; thi derpaa

grunder sig Apostlernes Catechisation, naar de sige, at den Lærdom om den korsfæstede Christo er en Forargelse for Hedninger, og alleene søge at vise dens Rigtighed af Prophetier, Miracler og Christi herlige Morale, hvorved saadant Paradox bliver forvandlet til et helligt og venerable Mysterium og en af GUD aabenbaret Hemmelighed, som vi ere pligtige til at troe, endskiønt den overgaaer Fornuften. Derpaa grunder sig vor Religions Rigtighed; og derved kand vi acqviescere: Hvilket ikke kand siges om andre, der lære Ting, som enten modstride eller overstige Fornuften, naar dem mangler Beviis paa deres Religions Stifteres guddommelige Kald, og derfore Lærdommen ikke kand ansees som et Mysterium, men som et unaturligt og farligt Paradox. Man seer heraf, at Mahomedaner udi Religions-Tvistigheder kand med Hoved-Artiklen udi deres Lærdom, som grundes paa Naturens Lys, forsvare sig mod andre, der anføre Paradox-Lærdom, som de kalde Mysterium: Men ikke mod Christne, der alleene kand giore reede for deres Religions Mysteriis, efterdi de ved guddommelig og verificered Revelation dem og alle ere paabudne at troe; saa at de imod dem, som imod andre ikke kand sige, at det er sikkerst at blive ved deres simple Confession, som enhver Lovgiver uden Creditiv kand dictere: Thi Revelation, som er alle tilkiendegivet, og som ved Prophetier og Miracler er bestyrket, betager dem all Undskyldning, og for dem ingen Undskyldning kand være, uden de Christnes Beviisligheder om Revelationen brøstede.

Af

Af dette, som jeg her haver anført, sees ogsaa, at det er sikkere at forblive udi den Protestantiske Religion, som byder, ingen at bevise guddommelig Dyrkelse, uden GUD alleene, end udi den Romerske, der adjungerer canoniserede Mennesker GUD til Colleger, og ligesom deele Dyrkelsen imellem ham og deres Helgene. Thi der kand aldeeles ingen Fare være derved, at GUd dyrkes alleene; da derimod man kand frygte for GUds Vrede, naar man gior andre deelagtig udi den Ære, som han selv tilkiendegiver, sig alleene at tilkomme. Det samme kand siges om adskillige andre Troes Artikle udi den Romerske Religion, som ere af samme Natur. Endeligen kand man og sige, at det i samme Henseende er mindre farligt at dyrke mange Guder, end slet ingen; saasom Polytheister svække GUds Magt, hvilken Atheister gandske negte: Med mindre ved Polytheismum følger saadan Lærdom, som giver os en hæslig Idée om det Guddommelige Væsen, og som tillegger Guder Tyrannie, Løsagtighed, Falskhed, og andre onde Egenskabe, som vi see gamle Poëter og Almue have giort med Græske og Romerske Guder; thi i saadan Fald kand man bifalde M. Bayles Theses, og med Plutarcho holde for, at det er sikkere, ingen Troe at have, saasom det er mindre farligt at negte en Regents Existence eller hans Forsyn, end at sværte ham med Tillegg af Lyder og hæslige Qvaliteter; ligesom det er bedre at være doven og et u-nyttigt Jordens Byrde, end at lade see Arbeyde og Activitet udi Misgierninger. Epicurus siger: **Den er ikke ugudelig,**

 lig,

lig, som forkaster Gudernes Mængde; men den, som tillegger Guder saadanne Ting, som ere Guddommelighed u-anstændige: Hvis han havde sagt, mindre ugudelig, kunde man saadant med ham underskrive; thi Begge kaldes ugudelige, skiønt den første mindre. Jeg forbliver 2c.

Epi-

EPISTOLA CXI.

Til **

Min Herre takker for de tilskikkede Persiske Breve (Lettres Persannes) som han siger sig med stor Behag at have læset. Min Herre er derudi eenig med mig. Jeg tilstaaer, at det er et Mesterstykke: thi jeg finder fast paa hvert Blad Tanker, som ere ugemeene; og, om de ikke ere alle nye og originale, saa have de dog Anseelse deraf. Man finder vel, at Autor ofte støder an mod den almindelige Orthodoxie, saavel udi Theologie som Morale; men, saasom han giver Anledning til at efterforske adskillige vigtige Ting, som rinde ikke enhver i Sinde, og bringer for Lyset adskillige skiulte Sandheder; Saa holder jeg for, at enhver Læser, i Henseende til Skriftets Meriter udi Almindelighed, bør være lemfældig udi sine Domme, og eftertænke, at adskilligt, som af vore Forfædre haver været holdet anstødeligt og paradox, nu holdes for axiomata og u-imodsigelige Sandheder. Jeg for min Part kiedes ved intet meere end ved triviale og opkaaget Morale, udi hvilken Stiil det end er satt, og udi hvilken Klædedragt det end forestilles, og derfore setter langt høyere Priis paa dette Skrift end paa Telemachs Avantures, hvoraf de fleeste giøre saa stort Væsen. Min Herre

 spor-

spørger mig ellers om, hvad jeg dømmer om de Argumenter, som Autor til de Persiske Breve anfører om Aarsagerne til Jordens Aftagelse i Henseende til dens Beboere, og hvi Menneskens Tall dagligen formindskes. Mig synes, at de anførte Argumenter over alt ere gode; men at Knuden dog derved ikke gandske løses. Autor meener 1) At saadan Aftagelse kand tilskrives Contagioner, særdeles den saa kaldte Sorte Død, der ødelagde alting, indtil Roden af Planter. Men store Peste have ogsaa regieret udi gamle Dage, da Jorden vrimlede af Indbyggere, og den Sorte Død grasserede udi det 14de Seculo, da Menneskers Tall allereede forhen var mærkeligen formindsked: og hvor stor Ødeleggelse end samme Pest foraarsagede, saa var den dog ikke saa stor, som den der skeede ved Syndfloden, da ikkun en eeneste Familie blev reddet; og dog vrimlede Jorden nogle faa 100 Aar derefter af Indbyggere. 2) Tilskrives saadan Aftagelse Polygamie: men det Argument holder ey heller gandske Stik. Vel er sandt, at en Følge af Polygamie er Castration, hvorved mange Mennesker giøres ubeqvemme til Afkoms Forplantelse: Men Polygamie haver ogsaa været i Brug i gamle Dage, og nu ikke er tilladt uden i Tyrkiet og Orienten; saa at, hvis saadant var Aarsag dertil, maatte de Christne Lande være frugtbarere; hvilket dog er mod Erfarenhed. Det 3die Argument tages af den Omhyggelighed, de Gamle lode see i at formeere deres Slavers Tall, saasom bemidlede Folks Velstand fornemmeligen bestod i deres Slavers Mængde:

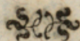
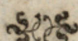
de: Men, alle vore Landmænd have nu omstunder lige saa stor Interesse udi deres vornede Tieneres og Bønders Multiplication; og dog seer man dem ikke saaledes at multipliceres, som i gamle Dage. Det 4de Beviis tages af Egteskabs Skilsmisse, som over alt fordum var tilladt, men ved Christelige Love blev forbudet. Ingen kand nægte, at saadant Forbud jo haver hindret Afkoms Forplantelse; Saasom, naar en faaer en ufrugtbar Hustrue, som han stedse maa holde sig ved, Egteskabet bliver stedse ufrugtbart, saa længe som hun lever; Men saasom de Lande, hvorudi Skilsmisse er tilladt, laborere ligesaavel af Mangel paa Indbyggere, som de, hvorudi Skilsmisse er forbudet; kand man ikke ansee saadant som nogen Hoved-Aarsag til Menneskers Aftagelse. Det 5te Argument tages af Præste- og Munke-Standen, hvorudi saa mange tusinde Mennesker forbindes til ævigvarende eenlig Stand: Men saadant strækker sig alleene til Roman-Catholske Lande, hvilke man seer dog at være ligesaa Folkrige som de Protestantiske, Thi et er at giøre Kydskheds Løfte, et andet er at holde det; hvilket man ikke kand formode af saa mange veltrivende og feede Munke, som synes at giødes udi Klosterne, alleene for at giøres beqvemme til Afkoms Forplantelse: Hvorudover Virkningen af dette Forbud og dette Kydskheds Løfte kand eene være denne; at udi de Romerske Lande fødes fleere u-ægte, og i de Protestantiske fleere ægte Børn. Det 6te Beviis tages af de mange Colonier, som Europæer have stiftet udi Indien, sær udi America;

rica; men derved kand man ikke sige, at noget Land besynderligen er bleven depeuplered uden Spanien. En vigtigere Aarsag kand tages af det Nederlag, som Spanier have giort paa Americanske Indbyggere, item som Tyrker have giort paa de erobrede Steder; hvilket dog alleene viser Aarsag til Menneskers Aftagelse udi Vest-Indien og Tyrkiet. Man seer heraf, at, hvor vigtige de ovenanførte Argumenter ere, saa kand dog Knuden derved ikke løses, efterdi man finder det Menneskelige Kiøns Formindskelse udi alle Jordens Parter, undtagen udi China; hvilket Land uden Tvivl er ligesaa Folkerigt, som det nogen Tiid haver været, saasom Reyse-Beskrivere vidne, at det ikke kand bierge fleere Mennesker. Man kunde hertil føye end een Aarsag, nemlig i Henseende til silde Ægteskab; thi man seer nu omstunder over alt Mands Personer, i sær dem som ere af Stand, at gaae 30 til 40 Aar og derover, førend de begive sig udi Ægteskab, efterdi en fornemme Kone holdes for et kostbart Meuble, og et Huus, formedelst Stats og Pragts Tiltagelse koster dobbelt saa meget at underholde som i gamle Dage, da Fruer med deres Døttre ginge til Fods udi hiemgiorte Klæder, og man ikke vidste af saa mange Laqveier og Domestiqver at sige. Saasom nu alle Landets Moder udfordrer større Bekostning til en Familes Underholdning, saa drister sig ingen til at træde udi Ægteskab, førend han haver satt sig i Stand at underholde en Familie efter Moden, det er, førend han er kommen af Stand til at forplante Verden. Men dette Argument, hvormeget

meget Skin det end haver, kand dog ikke hæve Vanskeligheden. Thi først kand dette ikke siges om den gemene Almue, i sær om Bønder, hvilke gifte sig nu omstunder ligesaa tiligen som i gamle Dage, og dog mærker man Mangel paa Mandskab saa vel udi Landsbyer, som udi Kiøbstæder. Dernest er ikke troeligt, at fornemme Mands Personer, som have opsat deres Ægteskabe, til de ere blevne 40 Aar gamle og derover, have anseet unge Piger all den Tiid som forbudne Livsens Træer alleene, men det er fast ingen Tvivl paa, at jo mangen Stue-Pige imidlertiid bliver befordret. Man haver derfore stor Møye med at løse denne Knude, med mindre man vil holde for, at hvad som udi gamle Historier anføres om Menneskers Mængde, maa henføres til prægtige Fabler. Dette drister sig dog ingen at sige, helst om Jøderne. Hvorudover jeg fortænker ikke dem som falde paa det Paradox, som af mange ellers belees, nemlig, at Jorden af Alder er bleven ufrugtbar, og at den ligesom en Ager, der ideligen slides, taber omsider sin forrige Kraft, skiønt det sikkerste er at bekiende, at man ingen ret tilforladelig Aarsag dertil kand give. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA CXII.

Til * *

Naar man betragter de slette Frugter, som gemeenligen høstes ved Skrifter, maa man forundre sig over, at der findes saa mange Skribentere. Jeg vil ikke tale om de Fortrædeligheder, Skribentere ere underkastede, som Avind, naar de skrive vel, og Spot, naar de skrive ilde: Thi man seer ingen Skrifter hæftigere angrebne, end dem som ere best udarbeydede; og kand jeg bevise dette saavel af mit eget som af andres Exempel. Jeg haver for intet Skrift i Henseende til den Latinske Stiil haft fleere Gratulationer, end for min 3die Latinske Epistel: Men min Stiil er udi intet Skrift bleven censurered udi nogle lærde Tidender, end i det samme; saa at jeg slutter, at Journalisten haver taget sig for at criticere Stiilen, just fordi han haver hørt den at roses almindeligen. Skriver man noget, som er maadeligt og trivial, beholder man vel Fred, men underkaster sig Foragt. Dette er de fleeste Skribenteres Skiebne: og det ikke uden Aarsag. Thi, man seer de fleeste at skrive, alleene for at skrive, det er, at udføre i en anden Stiil, hvad 100 Gange tilforn er skrevet. Den lærde Huetius paastaaer derfor, at alt hvad som haver været skrevet fra Verdens Begyndelse, kunde

kunde indsluttes udi 9 eller 10 Folianter, dersom enhver Ting havde kun været sagt engang. Han undtager vel Historier; men de mange 100 Historiske Volumina kunde ogsaa reduceres til faa, naar alle opkaagede Sager bleve fratagne. Man kand, for Exempel, læse Alexandri Magni Historie udi meere end 100 differente Bøger; Og, saasnart er ikke en Historia Universalis saalt, førend der lader sig see en nye udi en anden Klædning. Høsten af Skrifter er saaledes enten Avind eller Foragt. Men, endskiønt en Autor forfatter et Skrift saaledes, at ingen af disse U-leyligheder deraf flyder, saa bliver det dog aldrig Skud frie, og det i Henseende til Læsernes foranderlige Smag; thi hvad som een finder Behag udi, derved vammes en anden. En Demosthenes, en Cicero og en Livius selv haver ikke kundet skrevet alle til Maade. Ja hvor stort Væsen end de Gamle have giort af Homero, saa seer man dog, at han haver haft mange haarde Censores, endogsaa af dem, der meest have profiteret af hans Læsning; hvorudover en vis Autor ikke ubilligen ligner disse Dommere ved Børn, der slaae deres Amme, af hvis Melk de have faaet Styrke og Kræfter. Caligula, som ellers holdtes for at være en Kiender af Skrifter, tracterede samme store Poët med saadan Foragt, at han vilde have dens Læsning gandske forbuden; og, da nogle raadede ham derfra, sagde han: Plato haver udelukket alle Poëter af sin Republiqve, hvi maa jeg ikke have Frihed at giøre saadant med en eeneste? Alcibiades derimod henfaldt til en anden

Extre-

Extremitet; thi, da han engang kom ind udi en Skole, og blant Skole-Bøger ikke fandt Homerum, gav han Skolemesteren et Ørefigen. Det er i den Henseende, og for at rette sig efter Læsernes foranderlige Smag, at visse Skribentere blande sammen Skiemt med Alvorligt, Høyt med Nedrigt; Ligesom en Kræmmer laver sig paa allehaande Slags Vahrer, og een, der giør et Giestebud, paa allehaande Slags Retter, og en Musicant paa adskillige Slags Toner: Thi hvad en vrager, finder en anden Smag udi; saa at ingen gaaer gandske misfornøyet bort. En vil have Skrifter, som ere fulde af Geist; men andre finder ikke Smag uden i dem, som ere Sprænglærde; Og den tredie væmmes baade ved det eene og det andet: Een laster Citationer udi et Skrift; een anden anseer det med Foragt, hvis alle dets Bredde dermed ikke ere broderede: Nogle finde Behag udi Concise Stiil; andre udi den, som er vidtløftig; Een vil have korte, en anden lange Periodus. Og, eftersom saaledes er beskaffet, have visse Skribentere fundet fornødent at efterfølge Kokke, hvilke tillave en Ragout saaleedes, at ingen Ingredience derudi prædominerer. Terentius vrages af nogle formedelst dens alt for store Torhed, Plautus formedelst dens Festivitet; Plinius formedelst dens udpyntede, og Cicero formedelst dens lidet udarbeydede Stiil, Horatius formedelst dens slappe, og Juvenalis for dens hæftige Morale: Kort at sige: Hvor herligt et Skrift end er, saa finder det Vragere, hvis det ikke er indrettet paa ovenanførte Maade;

de; thi det heder da: Toujours chapon, og man væmmes ved Monotonier, endskiønt de i sig selv kand være ypperlige. Jeg haver, for Exempel, mærket, at mine Skuespill havde kunnet være forestillede med meere Succés, hvis de havde været mindre levende, og mindre frugtbare paa Klygter. Thi et sindriigt Indfald haver meere Virkning, naar det kommer sielden; Ligesom grønne Enge stikke aldrig meere udi Øyene, end hvor de findes adspredede imellem Bierge og Klipper, og man skiønner ikke ret paa Honningens Sødhed, uden naar den følger paa bittre, sure og skarpe Sager. Nogle Skribentere have søgt at forekomme Læserens Smag ved at rose deres egne Skrifter. De store Mænd, Cato, Cicero, Scaliger og andre have derved søgt at forskaffe deres Skrifter meere Anseelse. Intet er meere gemeent, end at finde paa Bøgers Titul-Blade saadanne Ord: **Udarbeydet med stor Fliid.** Item: **Et Verk af 10 eller 20 Aars Arbeyde.** Malherbe taler selv om sine Skrifter saaleedes;

> Les ouvrages communs vivent qvelqves années;
> Ce qve Malherbe ecrit, dure eternellement.

Og Arrianus siger om sig selv, at han blant Skribentere er den samme som Alexander Magnus blant Krigshelte. Men med saadan Egenroes stikker man ikke uden den gemeene Almues Øyne ud. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXIII.

Til * *

Min Herre spørger mig, hvilke af mine Skrifter jeg holder for de beste. Det er et vanskeligt Spørsmaal at besvare, ja lige saa vanskeligt, som om jeg vilde spørge, hvilken af hans Døttre han holder for den viseste; thi Modestie tillader ikke at rose sine egne Producter. Jeg drister mig derfor ikke at sige, at noget af mine Skrifter er got; thi de ere alle maadelige. De fleeste sette dog meest Priis paa min Danmarks Historie, og det saa vel i Henseende til Materien som Formen: De dømme at Stiilen er Historisk og tydelig, og derhos levende, saa at de tørreste Materier, som mindst interessere en Læser, kand læses med Behag. Hvad Materien angaaer, da dømme de, at Historien er saa upartisk, som mueligt være kand paa de Steder, hvor Skrive-Frihed er underkasted public Censure. Hvad jeg selv holder for at kunne distingvere samme Historie, er dette, at den indeholder ikke simple Bedrifter alleene, men endogsaa saadanne Ting, som give Kundskab om Nationens Egenskab, vise Regieringens gamle og nye Forfattelse, berømmelige Mænds Portraits, Anleedning og Oprindelse til de fornemste Stiftelser saavel udi geistlige som verdslige Ting, saa at man deraf

deraf seer Rigets gamle og nye Stat. I sær have mange fundet stor Behag udi Historiens Afdeeling udi Periodos og udi de Afrisninger jeg haver giort mod Enden af hver Periodo. Det er i den Henseende, at mange have satt Priis paa Skriftet, helst her i Landet, hvor vi forhen havde ikke uden nogle tørre og ilde sammenhengende Annales, og at de have satt dem til rette, som have censureret een og anden Feyl enten udi Aarstall eller Navne. Jeg bekiender vel, at en Feyl er en Feyl, udi hvilket Skrift den end findes. Men man maa udi sterkt udarbeydede Historier, som er det vanskeligste Arbeyde, som nogen kand foretage sig, ikke være saa grandseende, som udi tørre Dag-Registere eller Samlinger af Documenter, som af intet andet kand bryste sig end af Accuratesse udi Navne og Aarstall. Thi de, som meddeele Publico saadanne Sager, ere ikke saa meget selv Autores, som Copiister, og, saasom deres Arbeyde bestaaer alleene udi at reenskrive de Sager, som dem af andre ere tilstillede. Da, hvis deres Copier eller Reenskrivninger ere skiødesløse, dem ingen Qvarteer kand gives, og det udi dobbelt Henseende; thi de kand derfore tiltales af Publico udi Almindelighed; De kand ogsaa i særdeelesshed tiltales af dem, der have forfatted Sagerne, og som Commissionaires eller Handlangere betroed dem Documenternes Publication. Det er derfore, saa vel Publico, som Documenternes Forfattere magtpaaliggende, at deslige Sager falde udi accurate Copiisters Hænder; besynderligen udi saadannes, der ere nogenledes verse-

 rede

rede udi Historiens Læsning, at de kand corrigere en Feyl, som haver indsneget sig udi et Original Document, eller, at de kand giette sig til, hvorledes et ulæseligt Ord, som forekommer, bor skrives. Men vel indrettede Historier derimod er af anden Beskaffenhed: thi derudi kand findes Skrive-Feyl, og Verket dog være et Mesterstykke. Jeg forbliver 2c.

EPI-

Epistola CXIV.

Til * *

Min Herre condolerer mig udi sin seeneste Skrivelse, og beder, at jeg ikke vil legge paa Hiertet, den store Skade jeg haver lidet ved Qvæg-Pesten paa begge mine Gaarde. Jeg kand forsikkre, at denne Uheld ikke haver satt mig udi mindste U-roelighed: thi jeg kand stikke mig udi alle store U-lykker, og i det ringeste langt bedre end udi smaa Fortredeligheder. Derforuden haver jeg ingen Familie at sorge for: Jeg haver ogsaa nu naaet den Alder, at jeg maa lave mig paa at flytte; og jeg veed, at jeg intet skal føre i Graven med mig. Jeg kand dog ikke uden Bevægelse tænke paa denne Uheld i Henseende til det almindelige, og rinder mig en Tanke ind, som kand foraarsage Skræk, efterdi man af en saadan Lande-Plage seer, hvor hastig det kand være ude med Mennesker. Min Tanke er denne, at, saasom der er saa stor Analogie imellem Qvæg og Heste, hvor let det da kunde hende sig, at samme Pest ogsaa kunde have angrebet Beesterne, som leve af samme Føde som Hornqvæg; thi derpaa havde vildet følge en total Ødeleggelse, det heele Land havde villet blive udyrket, og Mennesker af Hunger havde villet omkomme: thi denne Pest kand give langt større

Eftertanke, end andre foregaaende Contagioner. Thi, endskiønt de undertiden have troffet alle levende Creature paa engang, som man seer den sorte Død haver giort, saa have de dog levnet endeel deraf, og Conseqventer givet noget Haab til Opkomst og Forplantelse igien. Men denne Mortalitet haver giort reent Bord, hvor den er kommen, ja den haver ligesom en Støver, der leder efter Harer og Hiorte, støvet efter Horn-Qvæg udi alle Landets Braaer og Vinkler, saa at det haver været anseet som et Vidunder, at een eller anden liden Plet er bleven reddet. Den haver ey heller, hvilket mærkeligst er, som andre Contagioner, raset til en vis Tiid, men et Aar efter et andet, og ligesom fornyet sine Kræfter paa samme Steder, saa at, naar man haver tillagt sig frisk Qvæg igien, er den efter nogle Maaneders eller Aars Forløb kommen tilbage. Hvorudover, hvis den paa samme Maade havde angrebet Beesterne tillige, vilde derpaa have fuldt en Tragoedie, hvis Lige fra Verdens Begyndelse neppe var hørt. Jeg haver udi en liden Dissertation, som er indført udi det Kongelige Societets Acta, givet en Betænkning over denne Qvæg-Pest, og viset hvad Landmænd og Bønder udi saadan Tilstand bør foretage sig; Og, som ingen U-lykke er saa stor, at jo deraf noget Godt kand flyde, saa kand herved Skovene, som udi en Tiid af 100 Aar almindeligen have været udi saadan Aftagelse, at man inden stakket Tiid kand vente at see dem gandske øde, igienkomme til nye Vext. Aarsagen til Skovenes Aftagelse udi vor Tiid maa fornemme-

nemmeligen tilskrives den store Mængde af Kiør og Stude, som Landmænd have tillagt sig meere end deres Forfædre. Thi paa mange Hoved-Gaarde, hvor Besætningen for 50 Aar siden bestod kun af 50 Kiør, findes den nu at bestaae af 100: og derover; Og hvor man fordum holdt 100 Stude, holdes nu 200. Mange tilskrive vel Skovenes Aftagelse andre Aarsager, nemlig Forsømmelse i at plante, og alt formegen Skovhug: Men den rette Aarsag er Creaturenes store Mængde, hvoraf vore Skove vrimle, og hvorved all Opvext hindres; thi en Koe eller Stud kand udi en halv Time fortære det som kand blive til nogle 1000 Læs. Vore Forfædre have været lige saa forsømmelige i at plante, som Folk nu omstunder ere: og Skovhug haver været større i gamle Dage, da fast alle Bygninger vare af Træe, og dog have alle Skove udi nogle 1000 Aar været ved Magt; Saa at man klarligen seer, at Græsgang for Oxen er Hoved-Aarsag til alle Skovers Aftagelse. Jeg siger for Oxen: thi Faar, saavel som Heste rc. giøre ingen synderlig Skade udi Skovene; men Kiør og Stude søge fornemmeligen de smaa Eege- og Bøge-Planter. Jeg forbliver rc.

Epistola CXV.

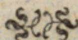
Til * *

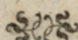
Jeg takker for de mange gode Raad, som du giver mig udi denne bedrøvelige Tilstand, da alting paa mit Gods formedelst Horn-Qvægets Ødeleggelse er bragt i Forvirrelse. Jeg vil gierne rette mig efter dine Erindringer, saasom mig synes, at de fleeste Midler, som du foreslaaer, ere ikke alleene giørlige, men end og nyttige. Men jeg kand ingenlunde beqvemme mig til at forskrive Geeder. Jeg tilstaaer vel, at samme Creature bedre kand conserveres end Faar, item at de give meere Melk. Men, saasom Geeder ere af alle Dyr de vanskeligste at holde i Ave, og de skadeligste at holde udi Skov-Egne, hvor de ødelegge alting; saa er det ligesom du vil sige: Eftersom alting paa Godset er bragt udi Confusion, saa raader jeg ved Tilleg af Geeder at giøre Forvirrelsen gandske fuldkommen. Ingen veed, hvad der er ved Geeder at bestille, uden den der haver forsøgt det: Ingen Lukker, hvor stærke, og ingen Gierder, hvor høye de end ere, kand holde dem indsluttede. Jeg maatte derfore lave mig paa at see mine Skove fordærvede, Bøndernes Urte- og Kaal-Hauger ødelagde, og paa daglige Processer med mine Naboer, som jeg ikke kunde hindre dem at besøge. Du meener vel, at

ved

ved Vogtere saadant kand forekommes: Men der behøves mange Vogtere til at holde et saa stort Antall af u-roelige og active Dyr i Ave; og, om hver Vogter havde lige saa mange Øyen som Argus, vilde de dog ikke være tilstrekkelige. Der fortælles, at Fanden fik engang af sin Moder 4 Geeder til at vogte; men at han strax efter noget Forsøg sagde sig fra saadan Commission, tilstaaende, at han med all sin Capacitet intet kunde udrette, og at han heller vilde have med et heelt Regiment af Dragoner at bestille, end med en eeneste Geed. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CXVI.

Til * *

Det synes, at Italiener tage meer og meer til udi Kriigs-Sager, saa at de nu omstunder nogenledes kand passere for Soldater; thi deres Feltslage ere nu blodigere, end de vare for 300 Aar siden, og derover, da Krigshære efter Machiavelli Beretning udi hans Florentinske Historie kunde slaaes sammen fra Morgenen til Aftenen, uden at der blev funden en eeneste Mand paa Val-Stedet: Ja man kand sige, at ingen udi Italien da vidste at bruge Bysse eller Kaarde, uden den Romerske Pave, hvilken med eet Skud kunde fælde heele Riger paa een gang. Nu derimod er Sagerne saa forandrede, at enhver Italiënsk Bonde skyder vissere end Paven, hvilken ingen meere fælder; saa at det synes, at nu omstunder hans Canoner ere forvandlede til Raketter, og at han skyder ikkun med løst Kruud, som alleene foraarsager Knald, men intet Fald. Jeg meener ved disse Skud de Pavelige Excommunicationer; som i gamle Dage havde saa skrækkelige Virkninger. Intet er i mine Tanker større Beviis paa menneskelig Overtroe: Thi disse Excommunicationer holdtes for at foraarsage baade timelig og ævig Død; saa at det synes, at Paverne paa de Tider have villet skille

GUD

GUD ved sit Dommer-Embede, og anmasset sig en Jurisdiction, som Mennesker ikke tilkommer. Der fortælles, at en vis eenfoldig Dommer raadforede sig engang med en Jurist udi en criminel Sag, og, da Juristen sagde, at han ikke kunde forsee sig i at skierpe Dommen, efterdi Misgierningen, som skulde dømmes, var meget stor, dømmede han Misdæderen til at lide baade timelig og æving Død. Dommen var latterlig, men ikke meere end de Pavelige Excommunicationer: Begge ere lige u-efterretlige; thi Fanden haver ligesaa slet Adkomst paa en Bondes Siæl, hvorpaa Paven haver givet Assignation, som han kand have paa Pavens, hvorpaa en Bonde assignerer. Et Menneske kand vel bande et andet; men derpaa følger just ikke virkelig Fordømmelse, saasom GUD alleene haver forbeholdet sig Jurisdiction over Menneskers Siæle. Der er intet udi Kirke-Sager, hvoraf man haver giort større Misbrug end Excommunicationer. Excommunication var udi Begyndelsen ikke andet end en naturlig Ret, som alle Societeter have, at udelukke dem af Selskabet, som bryde Societetets Love: Saa at geistlige Excommunicationer svarede til Borgerskabs Opsigelse udi civile Sager. Saadanne Excommunicationer forkyndedes i gamle Dage af den heele Christen Kirke, siden af Bisperne, og fornemmeligen af de Romerske Paver, hvilke have udstrakt dem videre og videre, saa at de ikke have ladet sig nøye med at excommunicere private Personer, men endogsaa øvet det samme mod Konger og Keysere, ja endog mod heele Lande, saa

at et heelt Rige, formedelst en Tvistighed, som en Regent kunde falde udi med en Bisp, kunde settes udi Kirkens Band, hvilket gemeenligen blev betegnet ved det Ord Interdict, hvorved alle Landets Indbyggere bleve kiendte uværdige til at have Deel udi Kirkens Sacramenter. Excommunication havde udi den første Kirkens Alder ikke Sted uden i Religions Sager, saa at ingen kunde excommuniceres uden for Ugudelighed eller falsk Lærdom: Men siden betienede man sig deraf udi alle andre Ting; saa at Bisper og geistlige Dommere excommunicerede dem, der vilde disputere dem deres Indkomster, og Debitores, som ikke vilde eller kunde betale deres Gield: Ja man seer, at saadant strakte sig og til Debitorernes Hustruer og Børn; hvilket tilkiendegives udi et Canon Concilii Herbip. med disse Ord: Nonnulli sicut audivimus, pro maritorum seu filiorum debitis uxores seu matres excommunicant: saa at man seer, at en Moder ogsaa kand dømmes til Helvede for hendes Søns Gield. Men man maa sige, at ingen kunde staae større Fare for Fordømmelse, end den, der over saadan Excommunication. Thi hvad kunde være uchristeligere end at excommunicere en Moder, fordi Sønnen havde tilsatt hendes Midler? ligesom hvad kunde være umenneskeligere end at dømme mænge tusinde Undersaatter til Helvede, efterdi deres Øvrighed med Paven eller en Bisp var forfalden udi en Tvistighed, hvorudi de, nemlig Undersaatterne ingen Deel havde. Vil man sige, at excommunicere var ikke det samme som at dømme

til

til Helvede, da kand vises, at det dog maatte være en Følge deraf: Thi enhver bandsat Person, som døde, forend han blev absolvered, kunde ikke vente sig Salighed. Man seer jo, at en saadan blev forbuden at begraves i christen Jord, og foregaves da latterligen, at Legemerne ikke kunde raadne, men at de laae heele og ubeskaarne, indtil de bleve absolverede, skiønt man maa holde for, at, hvis saa var, burde alle Børn og Arvinger ønske deres Forældre Excommunication, saasom de derved kunde befries for de Omkostninger paa at balsamere de Dødes Legemer. Ellers sees af adskillige Excommunicationer, at derved forstodes virkelig Fordømmelse til Helvede: Thi udi den Tvistighed, som den Danske Konge Christophorus II. havde med Tycho den Borglumske Bisp, overgav Pave Johannes XXII. saavel Kongen som det heele Danske Folk til Dievelen: Regem & Danos diris devovet. Et merkeligt Exempel paa den Pavelige Excommunication, som er bleven øved mod Konger og Fyrster, vises udi det Aar 1080, da Gregorius VII. tvistede med Keyser Henrich IV. om de geistlige Lehne. Urbanus II. excommunicerede siden samme Keyser, og fulgte derpaa mange andre, og det ofte formedelst ringe Aarsager. Thi Keyser Friderich II. blev satt i Kirkens Band, efterdi han udi vanskelige Tider ikke vilde forlade sine egne Lande og Riger, for at giøre et Tog til det hellige Land, skiønt adskillige slige Tog havde tilforn været giort frugtesløse. Dette gav Anledning til den Historie, som findes hos Matthæum Parisium, og som jeg haver anført i min

Kirke-Historie. En Sogne-Præst udi Paris, som blant andre havde Befalning at oplæse paa Prædikestoelen Pavens Bands-Brev mod Keyseren, forrettede dette saaledes. Han sagde: **Jeg haver Befalning at forkynde Keyser Friderich excommuniceret. Hvad Aarsag dertil er, veed jeg ikke: Det alleene veed jeg, at der er en stor Tvistighed imellem ham og Paven; jeg kand dog ikke sige, hvilken af Partierne der haver Ret: Hvorudover jeg hermed forkynder den at være excommuniceret, som haver U-ret, og absolverer den, som haver Ret.** Man kand ikke sige, at denne Præst havde megen U-ret: Thi undertiden excommunicerede en Pave eller Bisp en anden Pave eller Bisp; saa at man ikke kunde sige, hvo af Parterne der virkeligen var bandsat. Man excommunicerede ikke alleene levende Mennesker, men endogsaa døde. Thi man seer af den Svenske Historie, at Sverrigs Administrator Steen Sture blev satt i Kirkens Band længe efter hans Død. Ja Excommunicationer strakte sig ogsaa til Dyr: Og erindrer jeg mig at have seet blant Arnæ Magnæi Documenter et gammelt Bands-Brev mod Muus og Kirke-Rotter. Excommunicationer kunde ved saadan Misbrug ikke andet end tabe deres Kraft. Det første Skaar, som giordes derudi, var udi det Seculo, som havde tvende Paver tillige, da den eene Pave excommunicerede den anden. Ved Lutheri Reformation tabte de end

mee-

meere af deres Kraft. Og, som Paverne nu mærke, at man agter deres Excommunicationer ikke meere, betiene de sig gandske sielden deraf. For nogle Aar siden ere vel Frimurerne blevne excommunicerede, men det er troeligt, at Excommunicationen haver giort lige saa liden Virkning hos dem, som fordum hos Kirke-Rotterne. Hvorudover, hvis jeg havde noget at sige hos Paven, raadede jeg hans Hellighed at legge det Narrerie reent af. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXVII.

Til * *

Blant mange Ting, som Mennesker med stor Bekymring arbeyde paa at udfinde, og dog ingen Nytte kand føre med sig, er Guld-magerie, eller den Philosophiske Steens Eftersøgning. Lader os forestille os, at man engang kunde være saa lykkelig at udfinde Konsten, hvorved andet Metal giøres til Guld, hvad andet kunde flyde deraf, end at det vilde tabe sin Priis? Thi, saasom den Priis, der settes paa Guld, er arbitraire, og grunder sig alleene paa Metallets Rarhed, saa kand det ikke andet være, end at Prisen maae falde, saasnart det bliver gemeent. Thi om alle Kobber-Bierge bleve i en Hast forvandlede til Guld-Bierge, og Guld-Miner igien til Kobber-Miner, udvirkedes ved saadan metamorphosin intet andet, end at man tilbyttede sig et Pund rart Kobber for 100 Pund gemeent Guld; og saaledes er det med alting, hvis Priis grunder sig alleene paa Rarhed, og ikke paa naturlig indvortes Valeur: Thi Jern og Staal er til langt større Nytte. Og var det derfore, at Americanerne ansaae det med større Øyen end Guldet, efterdi de mærkede, af det første Metal kunde forarbeydes beqvemme og tienlige Gevær. Lader os forestille os, at en kunde udfinde den Konst at faae

ægte

ægte Perler saaledes, at af en Sæd kunde udspire ligesom af Korn=Sæd 100 andre. Deraf vilde jo intet andet flyde, end at de vilde med Tiden saaledes tabe deres Priis, saa at man omsider kunde tilbytte sig en ægte Perle for en Bønne, og at man vilde selge ægte Perle udi Skieppe=Tall for samme Priis, som man nu selger graae Erter, ja maaskee for end ringere, efterdi man med Erter kand curere en hungrig Mave. En Alchymist derfor, der havde giort Konsten probat, kunde af andet ikke bryste sig, end af et Paafund, som bestod udi en pur curiositet, men i det øvrige var ikke meer til Nytte, end at forvandle graa til hvide Steene, eller at giøre guult, hvad tilforn var grønt. Der ere visse Ting, der altid føre deres naturlige Nytte med sig, som Staal til at skiære, Vedd til at brænde, en og anden Urt eller Plante til at helbrede, og Vand til at lædske sig paa; hvorudover man maatte være enhver Tak skyldig, der kunde forvandle Blye til Staal, en Tornebusk til et Frugt=Træe, og salt Søe til frisk Vand. Men derimod ere andre Ting, hvis Priis grunder sig alleene paa deres Rarhed, og en Convention, som er blant Mennesker om deres Gyldighed. Pamphilius for Exempel er et Kort af stor Importance udi Lanter; men dens Gyldighed grunder sig alleene paa en Convention imellem Spillere: thi, saa snart de blive eenige om at sette Priis paa et andet Kort, stikker Pamphilius hverken Æs eller Frue meere. Ligeledes haver det sig med visse Metallers Forvandling, hvilke, naar de blive gemeene, tabe deres Gyldighed, og den

Con-

Convention, som tilforn haver været giort om Priisene bliver hæved. Man seer saaledes, at dette Arbeyde, hvormed saa mange anseelige Mænd have brydet deres Hierner, og hvorpaa de have tilsat Helbred og Midler, er i sig selv til ingen Nytte. Men det er ikke nok: man kand derforuden sige, at, hvis Konsten af nogen blev giort probat, den vilde foraarsage stor Uheld og Forvirrelse blant Mennesker: thi mange vilde derover i en Hast blive skildte ved deres Velfærd, naar Guldet, som de enten ved Sveed og Arbeyde havde erhvervet, eller med andre vigtige Varer havde tilbyttet sig, blev giort til intet udi deres Hænder. Det meeste, som man kand trøste sig ved, er, at saadant neppe vil blive giorligt. Thi man kand holde for, enten at alle de Historier, som fortælles om den Philosophiske Steen, ere opdigtede, eller, at ved Operationerne er skeed Bedragerie, saaledes som er viset udi det Skuespill kaldet det Arabiske Pulver; og, hvis nogen Prøver ere giorte, saa ere det saadanne, som lønne hverken Umage eller Bekostninger. Vist nok er det, at de fleeste, som have givet sig ud for Guldmagere, ere døde fattige. Da en Alchymist engang dedicerede en Bog til Pave Leo X. og derudi foregav, sig at have udfundet Konsten, haabende derfor at nyde en Belønning, skikkede Paven ham alleene en tom Pung, og lod ham sige, at, eftersom han forstoed at giøre Guld, behøvede han intet uden en Pung, hvorudi han kunde forvare det. Jeg forbliver &c.

EPI-

Epistola CXVIII.

Til * *

Du spørger mig, hvorpaa den Rang, som er imellem Potentater, grunder sig, og hvi en Keyser holdes at være større end en Konge. Jeg kand dertil ikke andet svare, end at det grunder sig ey paa anden Aarsag, end paa en vedtagen Skik, ligesom en fattig Churførste agtes høyere end en riig Hertug, og en Græve høyere end en Friherre. Titulen i sig selv, nemlig af Keyser, er ellers mindre end Konge; thi det var alleene af Modestie, at de Romerske Regentere lode sig kalde Cæsares eller Keysere, og ikke vilde betiene sig af Konge-Navn, som syntes at være for stort, og Consequenter forhadt. Hvoraf man seer, at det var ikke i Kraft af Titulen, men i Henseende til det Romerske Herredoms store Magt, at de holdtes høyere end Konger. De Rangs Stiftelser, som siden det Romerske Monarkies Undergang have været i Agt tagne blant Potentater, grunde sig alleene paa den Middel-Alders Tids Uvidenhed udi politiske Sager, eller rettere paa de Romerske Pavers og Geistlige Forsamlingers Anordninger. Det var udi slige Forsamlinger, at man regulerede Rangen blant verdslige Potentater: Hvoraf sees, at Kirke-Moder bemængede sig da med andet end at forklare Troens

Artikle; og meenede enhver Regent at have lovlig Adkomst til sin Rang og Titul, naar den grundede sig paa et Concilii Canon: De Romerske Bispe giorde Keysere, og Keyserne, som Pavernes Fuldmægtige giorde Konger, end ogsaa udi fremmede og dem uvedkommende Lande, da det dog tilkommer Stædernes Indbyggere alleene at give deres Øvrigheder de Æres-Titler, som de finde for got. Naar nu enten en Pave, eller Kirke-Mode, eller den høyeste Regent udi Tydskland, som kalder sig Romerske Keyser; uddeelte saadanne Titler til en eller anden Første, troede de andre Europæiske Potentater, at det skulde saa være, erkiendte den tillagde Værdighed, og enten ved Samtykke eller Stiltienhed foraarsagede, at enhver saaledes promovered Første erhvervede Hævd paa sin Rang og Titul. De Tiders Mennesker vare slagne med saadan Blindhed, at man i verdslige saavel som i geistlige Sager kunde indbilde dem, hvad man lystede. Paven foregav sig at have Skiøde eller et Lomme-Brev af St. Peder paa sit aandelige og af Constantino Magno paa sit verdslige Herredømme, og ingen bekymrede sig om at efterforske Adkomstens Rigtighed, eller forlangede, at Skiøderne maatte fremvises. De Franske, og efter dem de Tydske Konger, sagde sig at være Successores af det Vestlige Romerske Keyserdom, som for nogle 100 Aar siden i Bund og Grund havde været ødelagt, og strax tvivlede ingen derom, helst, naar Paverne, som funde deres Regning ved at giøre Keysere, forsikkrede, at Tingen var gandske rigtig. Man maa vel forundre

sig

sig over, at en Præst torde anmasse sig ligesom Jurisdiction over alle Potentater, og at nogle Pastores eller Kirke-Forstandere dristede sig til paa Lande-Møder at regulere Rangen imellem Regentere: Man maa end meer forundre sig over Potentaters Docilitet herudi; sær over de mægtige Kongers paa de Tider, i det de underkastede sig saadanne Domme, hvorved for Exempel en stor Konge i Frankrig erkiendte sig ringere udi Værdighed end en Wilhelmus Hollandus eller en Rudolf af Habsburg, hvilke besadde ikke fleere Eyendomme end de neppe kunde føde Kone og Børn med, og derforuden vare indskrenkede Regentere, som intet af Vigtighed kunde foretage, uden med Stændernes Samtykke udi Tydskland. Skulde nogen Potentat kunne tilegne sig Rang og Fortrin for en anden, maatte det være enten en større over en mindre, en Souverain over en ved Love indskrænket, eller en Arve- over en Vall-Konge. Saadant er meer rimeligt end at grunde Fortrinnet paa en Udenlands Præstes Decision. Thi det kommer meget an paa, med hvad Ret en besidder en Eyendom, om en regierer som en u-omskrænked Herre, der haver til ingen at giøre Regenskab uden til GUD; Eller han regierer som en af Folket beskikket Fuldmægtig; Om en regierer over et stort Rige, eller over en liden Stad; Eller om et Rige eller en Republiqve er rigere og mægtigere end et andet. Thi Magt og Høyhed kand i visse Maader holdes for Synonyma: og er det i den Henseende, at Spanierne betegne fornemme Folk ved rige Folk (riccos hombres). St. Marino er en

Republiqve ligesaavel som Venedig: men, naar samme lille Stad, som Italienerne kalde paa Spot Republichetta, skriver sig Søster (Sorella) af Venedig, gives derved Aarsag til Latter. Høyhed og Fortrin grunder sig derfor naturligen paa ovenanførte Omstændigheder. Hvad pure Titler derimod angaaer, da confereres de i et hvert Land enten af Folket, eller en Regent tiltager sig dem selv; hvilket dog ikke forbinder Fremmede, førend deres Samtykke dertil er erhvervet. Dette kand oplyses ved et særdeeles Exempel udi vor Tiid. Den store Russiske Czar Petrus I. fandt for got at antage Titel af Keyser: ingen kunde disputere ham den Ret udi hans eget Land; men der behøvedes Ansøgninger, for at giøre Titelen ogsaa almindelig udi fremmede Lande. Ellers er herved at mærke, at det Ord Keyser, enten alleene er en blot Titel, som intet andet fører med sig end det pure Navn, hvorved en Regent distingveres fra andre: Af saadan Beskaffenhed er den Keyserlige Titel, som gives Kongerne af China, Jappan, Rusland ꝛc. eller derved betegnes en slags Høyhed og Fortrin for andre Potentater. Af saadan Beskaffenhed er Titelen, som gives de Tydske og Tyrkiske Konger; thi de samme tilegne sig Navnet som Successores udi det Vestlige og Østlige Romerske Herredom: og er det i den Qvalitet, at de Tydske Keysere have tilegnet sig Jurisdiction over andre end ogsaa over de Lande, som aldrig have staaet under det gamle Romerske Herredom. Dette siger jeg ikke for at giøre nogen Keysers, Konges, Churførstes, Erkeher-

tugs

tugs eller anden Hertugs Navn og Fortrin disputeerligt: thi man kand sige, at enhver besidder nu omstunder sin Titel med rette, skiønt saadan Ret grunder sig alleene paa en lang Tids u-anked Possession, hvorved Hævd og Præscription er erhverved. Thi vil man gaae til Oprindelsen, finder man, at den Keyserlige Værdighed grunder sig alleene paa Pavelige Skiøder: Spørger man nu hvo der haver berettiget Paverne til at udstede slige Gave-Breve, da svares: St. Peder; og spørger man endelig St. Peder, da vil hverken han eller nogen Apostel være dem saadant gestændige. Thi man haver kun at læse deres Skrifter og Epistler, for at see, at saadan Slags Hiemmel over alt brister. Vil man sige, at Paverne have saadan Ret af de Romerske Keysere, som er lidt meere rimeligt, saa flyder deraf en Circulus Vitiosus, og maa det da heede hos enhver Pave: **Eftersom Keyseren haver skabt mig, saa haver jeg og skabt ham igien;** saa at en Romersk Bisp bliver Skaber og Creature paa engang. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXIX.

Til **

Min Herre bebreider mig en Slags Kaaldsindighed mod Slægtninger og Paarørende. Jeg bekiender, at min Opførsel kand have givet Anledning til slige Bebreidelser, helst saasom Kaaldsindighed mod Blods-Forvante holdes af meenige Mand u-naturlig og intet Axioma holdes at være meere grundigt end dette, nemlig: at Blodet er aldrig saa tyndt, det er jo tykkere end Vand; item, at hvo der ikke præfererer sine Egne for Fremmede, er være end en Tyrk og Hedning. Men, saasom jeg udi adskillige Ting gaaer fra den alfare Vey, saa holder jeg og for, at de almindelige Domme herudi grunde sig meere paa Skik og Vedtægt, end paa den sunde Fornuft, saa at min Opførsel herudi er en pur Virkning af Philosophiske Meditationer. Jeg tilstaaer vel, at fast alle Nationer ere eenige udi den Meening om en særdeeles Kiærligheds Pligt mod Slægtninger, og at derfore saadant almindeligt Samtykke kand ikke være uden af nogen Vægt: bifalder derfore gierne dem, som præferere Slægtninge for Fremmede, cæteris Paribus: det er, naar en Slægtning besidder ligesaa megen Dyd som en Fremmed: og holder for, at naar tvende Personer ere lige trængende, at

at jeg først maa rekke Haanden til min Paarørende. Men min Orthodoxie gaaer herudi ikke videre, bør ey heller strekke sig længere, saasom Fornuften byder at elske dem meest, som er meest Kierlighed værd, og Taknemmeligheds Lov befaler heller at rekke dem Haanden, der ere mine Velgiørere, og som have ladet see Kierligheds Prøver mod mig, end mod dem, der have intet andet at beraabe sig paa end Forvandskab udi Blodet, grundende deres Prætensioner alleene derpaa, at de ere fabriqverede udi samme Verksted, som jeg. Jeg undtager herfra Forældre og Børn: De første er jeg Taknemmelighed skyldig, og maa de derfore alle andre foretrekkes; De sidste byder Naturens Lov mig at elske frem for andre, thi man seer end umælende Creature at være indplantet en inderlig Kierlighed til deres Unger. Men, naar en anden Slægtning fremkommer med sine Prætensioner, og anfører saadan Syllogismum, nemlig, eftersom A haver giort mig, og B, som er en Broder af A, haver giort dig, saa kand jeg formedelst Fødselen paastaae visse Ting, som en Ret, begriber jeg ikke saadan Logica, sær, naar ingen andre Motiver anføres. Man seer ogsaa, at saadan Paastand ofte giver Anledning til Fiendskab imellem Slægtninge, og at mange med bedre Hierte lade see Velgierninger mod Fremmede, hos hvilke det faaer Navn af Gave, som hos de andre holdes for en Gield. Jeg begriber ikke saadan Gields Rigtighed, med mindre den fodres af Forældre eller Børn; Og hvad de sidste angaaer, kand man sige, at den egentligen

ikke strekker sig videre end til Opdragelse. Man seer, at de ældste Borgerlige Love ikke have meenet andet: thi Testamenter ere ældere end Successions-Ret udi Forældrenes Arv. Den allerældste Romerske Lov siger: Pater Familias uti legassit super Pecunia, tutelàve rei suæ, ita jus esto. Det er: **Enhver Huus-Fader haver Ret at efterlade sine Midler, til hvem ham lyster.** Hvoraf sees, at de Gamle have holdet for Got, at enhver maatte disponere over sine egne erhvervede Midler. Derudi er ogsaa en naturlig Billighed. At saadant siden er forandret, og at Børn er given Ret til at protestere mod Forældrenes Testamenter, flyder alleene af Borgerlige Love. Men jeg setter saadant til Side, og holder for, at Forældre og Børn herudi bør have Fortrin for alle andre. Jeg sigter herved kun paa andre Slægtninge, hvis Prætensioner mig synes at være ilde grundede; Thi man kand her sige, at, saasom alle Mennesker ere i Forvandskab med hinanden, saa bør man ikke saa meget see paa Grader udi Slægtskab, som paa Grader udi Dyd og Meriter; Saa bør man præferere velgiørende, dydige og velvillige Mennesker for dem, der intet andet have at beraabe sig paa, end at de ere podede paa een Green. Det er hermed af samme Beskaffenhed, som med Lemmerne udi et Societet og Byes Børn, hvilke vel cæteris paribus udi Kierlighed maa foretrekkes Fremmede; men at præferere en Medborger, alleene i Henseende til tilfelles Fødested, for en Fremmed af Dyd og Meriter, derudi er intet naturligt: thi man maa ikke

outre-

outrere særdeles Venskab saaledes, at man synder mod det almindelige. Nogle Moralister, blant hvilke Mylords Schaftsburg udi hans Caracteristiks, have dristet sig til at censurere dette udi Christi Morale, at det driver ikke paa den store heroiske Dyd, som er Kiærlighed mod Fædernelandet, og hvortil giøres saa mange og saa herlige Opmuntringer udi de gamle Philosophiske Skrifter. Men just dette viser det Christelige Morales Ypperlighed frem for det Jødiske og Hedenske. Man maa vel tilstaae, at Kierlighed til Fædernelandet er en stor Dyd, saasom deraf hænger et Societets Velstand og Vedligeholdelse; Men man havde for Christi Tider saa stærkt prædiket om Kiærlighed til Fædernelandet, at der ikke behøvedes nye Opmuntringer dertil, og man havde øvet Dyden i saadan Grad, at den var bleven forvandlet til en Last; saa at denne speciale Kiærlighed til Fædernelandet havde giort Skaar udi den almindelige Kiærligheds Pligt mod alle Mennesker, hvilken ikke maa tilside settes, og som er en Hoved-Lærdom udi Christi Morale. Jøderne havde outreret denne særdeles Pligt saaledes, at deraf avledes bittert Had mod alle andre Mennesker; saa at de holdte det for en Dyd, end ikke at vise en fremmed Vandringsmand Veyen.

Non monstrare viam, eadem nisi sacra colenti.

En saadan Misantropie giorde dem latterlige og forhadte blant alle andre Nationer. Græker og Romere

mere giorde og Misbrug af samme Lærdom; thi de øvede denne Dyd med saadan Iver, at de overtraadde alle Humanitets og Retfærdigheds Love mod andre, og havde fordybet sig saaledes udi en politisk Pligt, at de reent til Side satte den sunde Philosophie og det store Naturens Bud, som er almindeligt, og som byder at øve Kiærlighed og Medlidenhed mod alle Mennesker. Saa at den for Christi Tider prædikede Lærdom om Kiærlighed til Fædernelandet behøvede heller Tøyel end Sporer, heller Correction end nye Opmuntringer. Christus den store og rette Lære-Mester blev af GUD skikked ned paa Jorden, for at drive paa de store Naturens Bud, som vare satte til Side, og haver viset, at ved det Ord Næste ikke maa forstaaes en Medborger alleene, men et hvert Menneske. GUD give, at vi Christne havde efterlevet vor Lære-Mesters og Apostlernes Lærdom herudi! Historier og daglig Erfarenhed vise, at den gamle Surdey er endnu tilbage, og at de fleeste saavel af den hedenske Philosophie, som af de gamle Grækers og Romeres saa kaldne heroiske Gierninger giore saadan Misbrug af den Lærdom om Kiærlighed til Fæderne-Land og Fæderne-Religion, at de ingen Dyder eller Meriter kand see hos Fremmede, ja at de holde det for en Dyd at hade og forfølge dem, som enten ere uden for deres Societet eller Kirke. Jeg for min Part holder for, at en Medborger er mig nærmest: Thi Societeters Stiftelser, som ere grundede paa Naturens Love, udfordre saadan Præference: Men jeg holder tilligemed for, at saadant bør ikke udstrek-

kes

kes for vidt, saa at min Kiærlighed til Medborgere og Troes-Forvandte maa befatte Had og Afskye til Fremmede. Man maa herudi som udi alting holde Maade. Et er at være koldsindig mod Fæderne-Landet; et andet er at synde af Kiærlighed til det samme. Ligesom man kand paa en Side fordømme Theodori Tale, der holdt for, at en viis Mand underkaster sig ingen Fare for sin Fæderne Stad; thi, saasom de fleeste Jndbyggere efter hans Sigelse ere Daarer, saa er det u-rimeligt, om fornuftige Folk vove deres Liv for Narre: Saa kand man paa den anden Side ogsaa laste den, der elsker saa meget en Medborger, at han hader alle andre Mennesker. Jeg holder for, at man maa elske Dyd og Redelighed, hvor den end findes, enten den er i Europa, Asia, Africa eller America, enten den er paa denne eller hin Side af Æqvinoctial-Linien; og derfore, ligesom jeg haver større Ærbødighed for en skikkelig Soldat end for en uskikkelig Præst, for en dydig Samaritan, end for en udydig Levit, saa holder jeg heller Venskab med en redelig Jøde, Hedning eller Mahomedan, end med en Christen, der intet haver uden det blotte Navn af Christendom. Jeg forbliver 2c.

Epistola CXX.

Til * *

Min Herre legger mig til Last, at jeg ikke kand lide Hunde, og at jeg setter større Priis paa Katte. Han siger, at saadant er gandske u-naturligt, og intet Bifald finder hos andre Mennesker. Jeg tilstaaer gierne, at jeg saavel herudi som i andre Domme viger fra almindelige Meeninger: Men deraf følger just ikke, at min Smag er u-naturlig; thi saadant bør alleene siges om dem, der gaae fra den banede Vey, uden at give nogen tilstrekkelig Aarsag dertil. Jeg kand anføre adskillige Aarsager, hvorpaa jeg grunder min Dom herudi, og hvi jeg setter større Priis i Almindelighed paa en Kat end en Hund. Jeg siger i Almindelighed, efterdi jeg undtager visse Hunde, som Jagt- og Fæ-Hunde, for hvilke jeg haver stor Respect i Henseende til den Nytte de føre med sig: Men Almuen, hvorunder befattes Gade-Hunde, Mopser, Stue-Hunde, Skiøde-Hunde, &c. som gior den største Deel af denne Nation, er i mine Tanker alleene til Incommoditet og til ingen Nytte. Man haver ikkun at giore en Sammenligning imellem disse tvende firebenede Folk, nemlig af Hunde og Katte, og at examinere enhver Nations Qvaliteter, for at see, om min Dom herudi

er

er vel eller ilde grundet. En Hund berømmes af sin Troeskab, og siges af alle Dyr meest at være Menneskets Ven. Men man maa anføre saa mange prægtige Historier herom, som man lyster, saa mærker man dog i Almindelighed, at saadan Troeskab ikke holder Stik, og at Venskabet er interessered: Saadant vide Tyve og Røvere; Thi de ansee Port- og Gade-Hunde som interesserede Vægtere, hvilke de ved et stykke Brød kand bringe til Taushed og til at forraade Huus og Gaard; hvorudover Folk holde det langt sikkere at forlade sig paa Laas og Lukke end paa slige Skildvagte, der ingen Fristelser kand imodstaae. Vel kand der findes nogle som imod saadan Fristelse holde Stand; men de samme ere lige saa rare, som retskafne Philosophi iblant Mennesker. En Kat derimod giver sig ikke ud for at være ærlig, hykler ogsaa for ingen: Den haver sine Tanker alleene fæstede til sit Embeds Forretninger, som er at rense Huus fra Utøy, hvilke den Jure belli tilegner sig, og afkorter udi sin Føde hos Huus Herren. Sammenligner man disse Dyrs andre Qvaliteter, saa seer man, at en Hund er som en Pekelhering udi et Huus; en Kat derimod, som en ærbar og fornuftig Domestiqve. Vel er sandt, at en Kat-Unge er een af de naragtigste Creature paa Jorden; men saadant tilregnes alleene Ungdoms Daarlighed, hvilken ikke varer længe, men strax corrigeres, saaledes, at Baufonnerie forvandles til en philosophisk Gravitet. De lystige Scener, som en Kat-Unge forestiller, bestaaer ellers ikkun i Gebærder og Bevægelser, da en Hund

der-

derimod ikke kand bevæge sig uden tilligemed at giøe og bieffe. Men hvad man end kand sige om begge Dyrs gode Qvaliteter, saa er det uimodstridigt, at en Hund er et ligesaa incommode Meuble, som en Kat er et commode udi Huus og Gaard: Thi, hvis en Hund giøer engang udi Tide, saa bieffer og skielder den hundrede Gange udi Utide, og det ofte baade Nat og Dag. Min Herre kand taale saadant, efterdi han er saa lykkelig udi at sove, at end et Canon-Skud kand ey forstyrre hans Søvn: Men jeg og andre, som ere meere delicate, finde ikke vor Regning med disse tamme Ulves stedsvarende Musiqve, som foru-roeliger mig om Dagen og end meere om Natten. Hvis min Gienboes Lænke-Hund, som giøer og skielder, alleene for at giøe og skielde, vilde paussere alleene eengang om Ugen, nemlig Torsdag-Aften, vilde jeg holde ham hans anden Bieffen til gode; thi paa saadan Aften kommer jeg gemeenligen fra det Musicalske Collegio, og, som jeg da haver Ørene fulde af harmonisk Lyd, skionner jeg meest paa Forskiellen i Musiqven. Nogle foregive vel, at Hunde-Lyd er ikke ubehageligt; men de, som finde Behag udi disse tamme Ulves Tuden, have Midæ Øren, og kand lignes med den Schythiske Felt-Herre, der forlystedes meer ved at høre en Hæstes Vrinsken end ved den herligste Symphonie. Man kunde vænne sig til Hunde-Lyd, hvis de bieffede udi Tide, og naar Fornødenhed det udfordrede. Men de giøe, alleene for at giøe: Thi, enten en Tyv bryder ind om Natten i en Landsbye, eller en Naboe-Bonde ager

med

med sin Vogn om Dagen over den alfare Vey, forfølge de ham med Bieffen og Skielden, indtil Byens Leed; hvorudover en ærlig Vandrings-Mand maa gaae bevæbned igiennem Landsbyer, saasom Landsbye-Hunde, efter Alzirers, Vitalianers og Flibustiers Maade holde Fred alleene med hinanden indbyrdes, og føre Kriig med det heele menneskelige Kiøn. Kort at sige: En Hunds Activitet bestaaer enten i at skielde eller i at hykle; begge Idretter ere lige ubehagelige, og sigte til intet. Hver Hund er som Vielgeschrey udi Comœdien, der ideligen var i Bevægelse, alleene for at være i Bevægelse. En Kat derimod synes intet at giøre, og dog er en duelig Domestiqve; taler han ikke meget, saa tænker han des meere. En Hund kand lignes ved en Bonde, der ofte lader sig indfinde paa Hoved-Gaarden med en krum Rygg, og Hatten under Armen. En Kat derimod kand lignes ved en anden Bonde, der præsterer præstande, yder sin Skat og Land-Gilde, og i det øvrige giver Husbonden en god Dag, eller som Mundheldet lyder, Døden og Dievelen. Hunde ere enten store eller smaa. De største, som gemeenligen ere til mindst Nytte, koster en Herre saa meget at underholde, som 100 Katte, ja undertiden fast ligesaa meget som en Gaards-Karl: De smaa kand foraarsage Ekkel, efterdi de tracteres ligesom Børn udi et Huus, saa at mangen Matrone haver sine Tanker meere fæstede til hendes Skiøde-Hunde end til hendes Børn. Vil man eftersee, hvoraf saadan Affection reyser sig, saa kand man ikke udfinde anden Aarsag end denne, nemlig, at,

ligesom hyklerske Mennesker erhverve sig ved Smigren, hvorved de intet meene, de fleestes Venskab; saa vinder en Skiøde-Hund en Jomfrues Affection ved bestandig Hyklerie, og ved at tilkiendegive, at den ikke kand trives med mindre den hviler i hendes Skiød. Jeg for min Part finder ingen nærmere Aarsag, med mindre man vil holde for, at Skabningen saadan Kierlighed tilveye bringer. Men man haver ikkun med upartiske Øyen at betragte for Exempel en Mops, som nu omstunder er saa meget i Moden, saa vil man finde, at Skiønheden bestaaer alleene udi Indbildning; thi en Mops haver et Hottentottisk Ansigt, da en Kat derimod ligner en Løve: Hvorudover Mahomedanerne foregive, at den første Kat er kommen til Verden igiennem en Løves Næseboere, da han nysede udi Noæ Ark. Kierligheden til Hunde er dog saa stor, at derved bedrives fast Afguderie. Der fortælles blant andet, at en Fransk Dame gav sig udi Kloster af Sorg, efterdi hun haver mistet sin Hund. Jeg vil derfor raade min Herre, at, dersom han haver smaa Døttre, at han udi sin Huus-Catechismum indrykker denne Artikel, at de tage sig vare for all for megen Hunde-Kierlighed. Plutarchus fortæller, at da Cæsar saae nogle riige Romere at have Hunde-Hvalpe udi deres Skiød, spurgte han om deres Hustruer ikke fødde Børn: Τίνες ἐν Ρώμῃ πλουσίους κυνῶν τέκνα ἐν τοῖς κόλποις περιφέροντας καὶ ἀγαπῶντας ἰδὼν ἠρώτησεν, ἐι παιδία παῤ αὐτοῖς οὐ τίκτουσιν αἱ γυναῖκες. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CXXI.

Til * *

De gamle Philosophi, som ingen Oplysning have haft af GUds aabenbarede Ord, have giort sig adskillige selsomme Gisninger om Menneskets Skabelse. Den almindeligste Meening derom er den, som anføres af Diodoro Siculo. Han siger, at, da Jorden endda var nye, er udaf dens yderste Hinde eller Skaarpe ved Kraft af Solens Varme opreysede paa adskillige Steder Tuer og Hævelser, hvilke ved Nattens Dugg ere vederqvægede, og ved Dagens Varme have faaet Liv, indtil Sæden, som derudi indeholdtes, er bleven moed og bestyrket, og endelig er fremdrudt af samme Tuer: Og er det ved saadant Middel, at saavel Mennesker, som andre Creature, ere komne for Lyset. Et hvert af disse Creaturer have strax søgt det Element som meest var beqvemt. Fuglene have søgt Luften, Fiskene Vandet, og andre Creature have fæstet deres Boelige paa Jorden; og haver siden et hvert Slags foreenet sig i Ægteskab tilsammen, hvorved Arten er forplantet. Sees heraf, at man haver holdet Jorden for vor Moder og Solen for vor Fader, efterdi de første Skabninger, ligesom Træers og Urters Vext nu omstunder skeer, ved saadan Foreening ere fremspirede. For

at

at bestyrke denne Gisning, anføres det, som fortælles om Ægypten, hvor Jorden, efter at den af Nil-Strømmen er vædet og giort frugtbar, endnu opskyder en stor Mængde af levende Rotter. Denne Meening have dog adskillige andre Philosophi søgt at bestride, foregivende, at, hvis saadan Skabning var eengang skeed, maatte den skee oftere; og lade sig ikke nøye med det Argument, som tages af visse Qvinder, som føde ikkun eengang, item af Jordens Nyehed, som alleene ved Solens Virkning da kunde skyde saadan Sæd fra sig. De sige videre, at, saasom Erfarenhed viser, at nyefødde Børn uden andres Hielp ikke kand conserveres, saa begriber man ikke, hvorledes Mennesker strax efter Fødselen kunde blive ved Magt. Der foregives vel, at disse omtalte Hævelser eller Egg kunde, ligesom Qvinders Bryste, give Melk fra sig, og tiene de nyefødde Mennesker til Føde. Men saasom et Barn behøver nogle Aars Opklækkelse og adskillig anden Hielp, førend det kand redde sig selv, saa kand det Argument ikke være af nogen Vægt. Hvad det anførte Exempel om de Ægyptiske Rotter angaaer, da kand det grunde sig paa falske Beretninger: Det kand ellers dermed være beskaffet, som med adskillige Fluers, Ormers og Insecters Fødsel, hvilke vore Forfædre have meenet at være avlet af Jord og Ureenhed, men som nu af Erfarenhed er anderledes beviset. Saasom nu nogle andre Naturkundige have mærket, at den anførte Meening om Menneskets Dannelse af Jord ingen Stik kand holde, saa have de umaget sig at udfinde anden Oprindelse,

skiønt

skiønt med liden Lykke. Jeg vil forbigaae at anføre de mange adskillige Meeninger derom. Jeg vil ikkun alleene tale om Anaximandri Gisning, som er denne. Samme Philosophus siger, at, saasom et Barn behøver adskillig Hielp, saa kand de første Mennesker ikke være avlede af Jordens Dynd, som foregives, men de maa heller være avlede af visse Dyr, der have mænget sig med Dyr af anden Art, saa at af saadan Sammenblandelse maa være dannede Fostere af en meere fuldkommen Art end deres egen, og at et Menneske kand være som en Extract eller en Qvintessence af adskillige Dyr, hvilke have haft Omsorg for et hverts Opklækkelse. Af denne selsomme Hypothesi flyder, at en Politicus kand være avlet af en sammenkoblet Ræv og Slange, en Procurator af en Papegoi og Skade, en Grammaticus af en Geedebuk og Væder, en Krigs-Helt af en Løve og Tigerinde, en Søe-Mand af en Torsk og en Østers, en Jæger af en Kat og en Mynde ꝛc. ja min Metamorphosis eller Skrift om Dyrs Forvandling til Mennesker kand blive gandske troeværdig, eller i det ringeste ligesaa efterretlig, som Hesiodi Theogonie eller Stamme-Bog. Den lystige Persons Meening om sin vægelsindede Frue kand ogsaa derved giøres troelig; thi han meenede, at hans Frue var en Qvintessence eller Extract af adskillige ærbare og flygtige Dyr. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA CXXII.

Til * *

Intet er større Beviis paa daarlig Hovmod end dette, nemlig, at et Menneske bilder sig ind, den heele store Verden at være skabt for dets Skyld. En fattig Borger udi Athenen bildte sig fordum ind, at alle Skibe, som komme udi Stadens Havn, hørte ham til, og derfore blev dømt til at have en Skrue løs udi Hovedet. Hvad maa man da ikke dømme om Mennesker, hvilke i Henseende til den store Verden kand ikke anderledes agtes end som nogle usle smaa Orme, der krybe paa en liden Tue, naar de bilde sig ind, at den vidtløftige Verdens Skabning er for deres Skyld. Man kand nogenledes undskylde vore Forfædre, efterdi de ingen Idée have haft om Verden, men meenet, at Jorden befattede den største Deel af Skabningen, at Solen var et Corpus som Amager eller Salt-Holmen, og at Stiernerne vare nogle smaa Blomster, som vare satte til Zirat paa Himmelen. Men efter Astronomiens Forbedring, og efter den Oplysning man haver faaet ved Perspectiver, da man er bleven overbeviiset om, at hver Stierne er en Soel, og at enhver Soel kand være en Million gang større end Jorden, item at vi med vore Øyne see utallige Stierner eller Verdener, og end utalli-

ge

ge fleere med Perspectiver, saa at Skabningen for os synes u-endelig; ja saa stor, at det er ubegribeligt for Fornuften, hvorledes en saa liden Plet som vor Jord kand komme under GUds Direction, med mindre vi forestille os GUds Immensitet og U-endelighed. Naar, siger jeg, en er overbeviset om saadant, og dog hænger ved den gamle Indbildning, maa man da dømme mildere om et saadant Menneske end om Don Qvixot, der troede, at den heele Jords Kiemper, ja alting, der bevægede sig, indtil Vind-Møller havde sluttet offensive Alliance imod sig; eller som den Franske Bonde, der troede, at det tordnede, efterdi han stegte en Pande-Kage udi Himmel-Ugen? Jeg siger, man kand ikke dømme mildere om saadanne Mennesker; thi det eene er ikke meere latterligt end det andet. Man bilder sig ofte ind, at Soel, Maane og Stierner faae anden Skikkelse, og formørkes formedelst ringe Ting, som tildrage sig paa vor Jord-Kugle, og at Cometer lade sig see for at tilkiendegive fornemme Mænds Død, Deslige daarlige Raisonnemens høres ikke alleene af den gemeene Almue, men endogsaa findes udi de beste Historiske Skrifter. En Comete for Exempel lod sig see just paa den Tiid, da den Franske Minister Mazarin laae paa sit Yderste: Det maatte da heede, at saadant betydede Cardinalens Døds-Fald; hvorudover han selv maatte sige til de Omstaaende: cete Comete me fait trop d'honneur. Hvad som forleder Mennesker til saadan daarlig Hovmod, kand være den Sammenligning de giøre imellem sig og umælende Creature, hvilke

naar de betragte, ansee de sig selv med store Øyen. Men det kand være, at, hvis Dyrere giore sig nogle Reflexioner over deres egen Tilstand (thi man veed ikke, hvor vidt deres Imagination strekker sig,) de da kand fatte ligesaa høye Tanker om dem selv, ja holde for, at Mennesker ere skabte for deres Skyld. Jeg vil ikke tale om de ældste Dyr, som Løver, Elephanter, Ørne ꝛc. hvilke man med største Rimelighed kand holde for at foragte Mennesker. En Løve kiender sin Styrke, og seer ofte en heel Flok Mennesker at løbe i Skiul for sig. En Elephant, der undertiden med sin Snabel fælder heele Geleeder i en Fiendtlig Krigshær, kand ikke andet end bryste sig af sin Skabning og naturlige Kræfter. En Ørn, ja enhver Fugl, naar den seer Mennesker og andre Dyr at krybe langsom frem paa Jorden, kand ansee dem med samme Øyen, med hvilke vi ansee Snegle og Muldvarpe, og holde sig selv i Henseende til deres Flugt for de herligste af alle skabte Ting, ja bilde sig ind, at dem Herredømmet tilhører, saavel paa Jorden som paa Havet og udi Luften. Jeg siger, jeg vil ikke tale om de ædelste blant Dyrene, men betragte de ringeste. Et Sviin for Exempel, som holdes for det foragteligste Dyr, kand ogsaa ved en og anden Reflexion forfalde til samme Hovmod. Det seer Solen at oprinde hver Morgen, det føler dens Varme, og mærker sig deraf at vederqvæges. Det kand bilde sig ind, at saadan er ikke andet end en daglig Opvartning foranstaltet til sin Tieneste. Den Omsorg Mennesket haver for det og andre Sviin, kand ansees som en Trældom, og hver Hyrde

de agtes som en Domestiqve, der staaer i Tieneste hos Creature è gente Porcia: Ja den U-reenlighed selv, som Mennesker kaste fra sig, og som tiener Sviin til føde, kand holdes for en Skat, Tiende eller Afgift, hvortil de ere forbundne. Vel er sant, at saasom et Sviin ofte seer et andet Sviin af Mennesker at trækkes til Slagterbænken, det da kunde forestille sig en Slags Dependence; men det kand maaskee indbilde sig, at det alleene er en Tvistighed, som er reyset sig imellem andre Sviin og nogle Slagtere, og at Sagen gaaer sig ikke an: thi man mærker ikke, at noget Sviin lader sig af saadan Execution anfægte, eller derved geraader udi ringeste Frygt og Bekymring for sin egen Person; saa at slige Exempler er ikke nær saa forskrækkelige for dem og andre Dyr som for Mennesker, hvilke derudover leve ideligen i Frygt for u-lykkelige Hendelser. Vil man sige, at saadant tiener til at bevise Dyrenes Uskionsomhed, saa kand man og sige, at det tilligemed tiener til at bevise, at Dyr derudi ere lykkeligere end Mennesker, saasom Frygt for en U-lykke er haardere end U-lykken selv. Men lad være, at umælende Dyrs Betragtelse kand opvække Ambition hos Mennesker, saa bør og kand de dog ikke andet end lade det høye Mod falde, naar de betragte den store og fast u-endelige Verdens Machine, og ligne deres egen Uselhed derimod. Men, at Mennesker ikke fæste deres Tanker til saadant, sees ikke alleene af den Foragt, de vise mod Dyrene, men end ogsaa som et Menneske lader see mod et andet. De store Jordiske Monarcher betænke ikke,

at de have en Oprindelse, og ville have samme Ende, som de ringeste Hyrder. En Alexander, der seer andre Mennesker an, som Myrer, maa høre af en Søe-Røver, at der er ingen Forskiel imellem dem, uden at den eene commanderer en Flode, og den anden haver kun et Skib, og at i det øvrige de begge ere ikkun Fribyttere. De saa kaldne Rige, foragte Fattige, og Adel foragte Almue. Charles de Gonzague, som stiftede en ny Ridder-Orden, foreskrev saadan Eed: **Jeg sværger ved GUD og mit gamle Adelskab.** Man kand sige, at alt hvad et Menneske bryster sig af, er ikke andet end en Skygge, der synes større end Legemet, og er dog intet. Saa er udi alt, hvad Mennesket hovmoder sig af, ingen Realitet. Alexander maatte døe udi sin beste Alder: og det store Macedoniske Monarchie havde saadan Udfald, at den sidste af hans Successorer, nemlig Perseus blev en Slave, og hans Søn agerede Skriver udi Rom. Lucianus ligner Mennesker ved Vandblærer af det Skum, som Strømmen foraarsager, hvoraf nogle ere smaa, og nogle, som ere større forøges af de andres Undergang, indtil de ogsaa selv briste. Montagne siger: der behøves ikke en Hvalfisk, en Elephant, en Crocodil eller andre saadanne Dyr, for at dræbe Mennesker: Nogle Luus kand giøre Ende paa Syllæ Dictatur og Regimente; Den store Seyer-Herres Liv er kun en Frokost for en Madik. Og lad være, at ens Liv ved et eller andet Tilfælde ey forkortes, saa er dog alt Liv kun en Haandevending. Plinius siger: naar vi tage fra

Livet

Livet ald den Tiid, 1) Hvad Søvnen gior til Død. 2) Hvad Sorrig og Sygdom gior værre end Døden, da kand en gammel Mand ikkun siges at have levet et Barns Alder. Hermed stemmer overeens Martialis:

At noſtti bene computentur anni,
Et qvantum tetricæ tulêre febres,
Aut langvor gravis, aut mali dolores
A vita meliore ſeparentur,
Infantes ſumus, & ſenes videmur.

Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CXXIII.

Til * *

Jeg takker for den mig tilskikkede le Gendre, som handler om Opinioner udi alle Slags Videnskaber. Autor haver derved ladet see hans store Læsning, og Skriftet er gandske nyttigt. Hvad som jeg derpaa finder at udsette, er dette, at han deciderer udi de allervanskeligste Materier med all for stor Assurance, og dermed viser, at han haver ikke seet dybt nok ind udi de fleeste Ting, hvilket ey heller kand ventes udi et Verk af den Vitløftighed. Jeg kunde herpaa anføre mange Exempler: men jeg vil kun lade mig nøye med at vise det Argument, hvormed han meener at stoppe Munden til paa dem, som tvivle om Siælens Immaterialitet eller Aandelighed. Jeg vil forbigaae hvad Locke og andre nye Philosophi herom skrive, nemlig at det er formasteligt at ville indskrænke GUds Allmagt, og holde for, at han ikke kunde danne en uforgiengelig Materie. Jeg vil kun tale om den Metaphysiske Vanskelighed, som anføres af La Chambre og andre, og vise, hvorledes Knuden af vor Autor løses. La Chambre raisonnerer herover saaledes: Alle skabte Substantia ere indskrænkede: Alt, hvad som haver Grændser, maa og have Udstrækning: thi hvo som siger,

ger, at en Ting er indskrænket, siger og-saa, at den haver sine Extremiteter, og man kand ikke begribe en Extremitet, uden der er en Udstrekning, hvorved den ender; og lad være, at dens Udstrækning er af anden Art end en Materies Udstrækning, saa er det dog en Udstrækning. Saaledes raisonnerer herom La Chambre; hvorvel de fleeste Philosophi holde for, at Udstrækning og Materie er det samme, saa at det eene kand ikke fattes uden det andet. Videre siger La Chambre, at Siælenes Udstrækning er aandelig, og ikke kand deeles, efterdi Siælen i sig selv er udeelelig. Saasom Aander bevæge sig fra et Sted til et andet saaledes, at, naar de ere paa visse Steder, ere de ikke samme Tiid paa andre, saa, siger han er det klart, at de maa have nogen Udstrækning, og efterdi de have Udstrækning, maa de og have Parter. Thi, ligesom man ikke kand fatte en Ting, der haver Grændser, uden Udstrækning, saa kand man ey heller fatte en Udstrækning uden Parter, om ikke virkelige, saa dog virtuales. Naar saaledes Siælen haver Udstrækning, saa maa Udstrækningen have sine Extremiteter, og Extremiteterne maa være skildte fra hinanden: thi ellers er der ingen Extension. Thi, hvis anderledes var, maatte alle dens Situationer confunderes; det øverste maatte tilligemed være det nederste, det høyere det venstre, og det, som vendede sig mod Østen, maatte tilligemed vende sig mod Vesten. At Siælen derfore siges at være

udeelelig, kommer alleene deraf, at den ved intet naturligt Middel kand deeles. Saa vidt La Chambre. Hvoraf sees, at han giver Siælen en Udstrækning og Parter, skiønt han derhos holder for, at den Actu ikke kand deeles. Denne Meening søger ovemmelte Autor at bestride, og haver saa vidt Ret derudi, at den virtuelle Udstrækning er noget, som man ikke kand fatte, eftersom all Extension bestaaer af mange Parter, hvoraf den eene er uden for den anden. Men, naar han vil vise, at Siælen ingen Extension eller Grændser haver, løser han ikke Knuden: Thi han confunderer i saa Maade Siælen med dens Virkning, som er Tankerne, og synes at give tilkiende, at den haver ingen local Bevægelse eller vist Sted, hvor den opholder sig. Thi, naar ham forekastes af andre, at Siælen følger Legemet fra et Sted til andet, og Conseqventer, at den maa have en local Bevægelse, siger han, at det er alleene Legemet, som haver saadan Bevægelse; hvilket man ikke begriber, naar man tilstaaer, at Legemet fører Siælen med sig fra et Sted til andet. Locke raisonnerer herom saaledes: Jngen kand indbilde sig, at, naar han er udi London, hans Siæl paa samme Tiid kand tænke og bevæge Legemet udi Cambridge. Jngen kand jo andet end mærke, at, saasom hans Siæl er foreenet med Legemet, den jo ideligen flyttes fra et Sted til andet paa Reysen fra Cambridge til London, ligesom Vognen

eller

eller Hæsten, hvorpaa han føres. Hvis man dette end ikke vil begribe, da haver man kun at forestille sig Siælens Skilsmisse, som ved Døden skeer fra Legemet, for at være overbeviset om saadan Bevægelse. Men denne Knude er ey heller af nogen Vanskelighed for vor Autor. Han deciderer med sin sædvanlige Tillid, sigende, at det er kun Legemet alleene, som flyttes, og confunderer Siælen med Siælens Operationer eller Tanker. At nægte Siælen en local Bevægelse, og at sige at den intet πȣ eller Indskrænkning haver, det er at tillegge den en Allværelse, som tilkommer GUD alleene. Det er ogsaa at disputere mod Erfarenhed. Dette haver jeg ikke anført, for at bekræfte Siælens Udstrækning eller at giøre den til Materie, men alleene for at vise, at der behøves andre Argumenter for at bestride Materialisternes Meening, og at vor Autor gaaer forstærkt udi Galope, ja at han enten ikke vil eller ikke kand see de Steene, som møde ham paa Veyen; thi, jo dybere man seer ind udi en Ting, jo fleere Knuder finder man, og jo mindre Tillid fatter man til sig selv. Forskiellen imellem en maadelig og en grundig Philosophum er denne, at den første meener sig udi Hemmeligheder at vide meget, og den anden slet intet. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CXXIV.

Til * *

Udi det Brev jeg forgangen Aar skikkede min Herre, gav jeg tilkiende de Vanskeligheder, som møde udi de Tvistigheder om Dyrenes Siæle, og visede, at samme Vanskeligheder have drevet Cartesium til at giøre alle Dyr til Machiner. Jeg visede ogsaa, med hvilke Argumenter Cartesii Meening er anfægted, item hvorledes den er forsvaret; men jeg glemte da at anføre et Theologisk Argument, som hans Forfægtere betiene sig af, nemlig: At, hvis Dyrene have Liv og Følelse, saa strider det onde, som de lide, og den Smerte som de føle, mod GUds Retfærdighed; Saasom det er et fast Principium, at ingen, som er uskyldig, kand være Lidelse underkastet under en retfærdig Dommer, som GUD er; thi Straf er alleene for Synden, og Dyr kand ikke synde efterdi de ingen fri Villie have. Det er af den Aarsag at nogle holde Hospitaler for Beester, men ikke for Mennesker; thi de sige, at Menneskers Uheld er Straf for deres Misgierninger, hvilket ikke kand siges om Beesterne, efterdi de ikke synde. Af dette Argument lade vel Jansenister sig ikke anfægte, saasom de holde for, at saadant strider ikke mod GUds Retfærdighed, efterdi de betage Mennesker

selv

selv fri Villie, og dog holde for, at de synde, og derfore kand straffes. Andre derimod finde herudi en Knude, som er vanskelig at løse; hvorudover adskillige blant dem have tillagt Dyrene Fornuft og Skionsomhed. Philo haver sammenskrevet en Bog for saadant at bevise. Parmenides, Empedocles, Democritus og Anaxagoras have været af samme Tanker: Plato haver iligemaade tillagt Dyrene en fornuftig Siæl. Ja nogle af de gamle Kirke-Fædre selv forfægte den Meening. Lactantius siger, at, hvis Dyrenes Siæle ere ikke saa fuldkomne, som Menneskernes, saa nærme de sig dog dertil; og Augustinus exprimerer sig herudi end meere tydeligen. Det er troeligt, at nogle Kirke-Fædre have antaget den Meening for at conciliere Dyrenes Lidelser med GUds Retfærdighed, og at adskillige af vore Tiders Lærde forfægte den samme; thi det heeder hos dem, som den Franske Poët siger:

L'innocence jamais ne connoit le malheur,
Le crime a sur la terre amené la douleur.

Men, saasom mod Dyrenes Fornuft og fri Villie giøres store og vigtige Indvendinger, saa er Cartesius falden til den Extremitet at nægte dem all Liv og Følelse; og det, Deels for ikke at confundere deres Bevægelser med Menneskers Siæle, Deels ogsaa for at bestride den Indvending, som kand giøres mod GUds Retfærdighed. Han er dog ikke

første

første Stifter af den Lærdom; thi adskillige af de Gamle, blant hvilke Aristoteles, have giort Dyrene til simple Machiner; og blant de nyere Skribentere haver den bekiendte Spanske Medicus Gomerius Pereira forsvaret den Meening, hvilket siden er bleven fornyet og tydeligen udført af Cartesio. Nogle meene dog, at det er ufornødent at falde til saadant Paradox, og søge at løse Knuden saaledes. De sige, at den pure Følelse alleene kand ingen Lidelse foraarsage, med mindre den er geleidet med Skiønsomhed og Reflexion, ligesom ogsaa ingen kand siges lyksalig med mindre den kand skiønne paa Lyksalighed. Saasom nu Dyrene kand hverken forud see, skiønne eller tænke, saa kand man sige, at de ere hverken lyksalige eller u-lyksalige. Om Knuden saaledes kand løses, derom maa andre dømme. Jeg for min Part kand ikke see andet, end at Dyrene jo lide, helst naar Smerten varer længe. Thi man mærker hos dem samme Tegn som hos lidende Mennesker: og er det derfore, at visse Lovgivere have dicteret Straf for dem, der handle ilde med Besterne. Mig synes alleene, at det anførte Theologiske Argument strækker sig for vidt, efterdi Dyrene ingen Kundskab have eller kand have om GUD, og man derfore ikke kand holde Beesterne for GUds Undersaatter saaledes som Mennesker. Og, efterdi det saaledes er, kand dette Argument, som giøres mod GUds Retfærdighed, ikke være af nogen Vægt. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CXXV.

Til * *

Min Herre tilstaaer udi sin seeneste Skrivelse den Vanskelighed som møder i at dømme om Dyrenes Liv. Thi, saasom man maa holde for at Dyrene enten ere Machiner uden Liv og Siæl, eller man maa tillegge dem Siæle, som ikke ere materielle: Saa underkaster man sig farlige Objectioner, til hvilken Meening man falder. Min Herre spørger, om man ikke kunde udfinde en Middelvey, for at undgaae slige Præcipicer. Adskillige Philosophi have saadant forsøgt, og findes der de, som meene sig saadan Vey at have udfundet. Hører hvad en nye Autor derom haver skrevet: **Dyrene, siger han, have Liv og Følelse ligesom Mennesker; Nogle af dem have og finere** Organa **end vi. Udi Dyrene er det alleene** Materien, **som imodtager** Impressioner, **men udi Mennesker er en Fornuft, som foreener alle de adspredde** Impressioner, **og derved** formerer **Tanker og Skionsomhed. Udi Dyrene udvirke** Impressionerne **en Følelse, men intet andet. Saadan Følelse, saasom den er** materialsk, **saa er den ikke** simpel **men** compone-

ponered, saaledes, at den kand forestille sig mange Ting paa engang. Det er dermed ligesom med Øyet, hvilket, saasom det er legemligt, seer mange adskildte Ting tillige. Menneskets Siæl derimod, saasom den er simpel, kand ikke have adskilte Tanker paa engang. Videre, Følelsen er indskrænket inden visse bekiendte Grændser, ligesom Legemet og alt hvad som er materiel. Forskiellen mellem Dyrenes Liv og Menneskets Siæl eller Tanker sees deraf. En aandelig Siæl er geleidet med Reflexioner og Skiønsomhed, stræber at forfremmes udi Kundskab, og sigter til et vist Maal, som er Lyksalighed. Dyrene derimod, endskiønt de have finere og stærkere Sensationer, saa gaae de dog ikke videre, men blive udi deres naturlige Sphæra. En Myre, for Exempel, hænger alleene ved sin Oeconomiske Fliid; En Edderkop ved sin Væv; En Bie ved sin Honning; En Castor ved sit Huus-Bygning ꝛc. Dette Principium af Liv og Følelse, saasom det alleene er materiel, saa forgaaer det med Materien, ligesom Ilden udslukkes, naar dens Føde er fortæret. Saaledes raisonnerer denne Autor, og derved meener at have udfundet en Middel-Vey, som man sikkert herudi kand tage. Men, saasom Conclusionen

her

her af bliver, at Dyrene ere ikke Machiner, og dog have ikke uden legemlige Siæle, saa igiendriver han ingen uden sig selv, saasom intet Medium er imellem Materie og Aand. Thi Hartsoeckers Materia subtilissima og andres vis activa er kun blotte Ord, der ingen Betydelse have, og som bliver til intet andet end Cartesii Materia subtilis. Man maa forundre sig over, at Autor, der over alt affecterer Orthodoxie udi Philosophien, her giver Materien saadan Kraft, som findes hos Dyrene, og hvoraf flyder denne farlige Følge, at Mennesker ogsaa kand giøres til Automata og Machiner, saa at Forskiellen alleene bestaaer derudi, at de sidste Legemer ere konstigere organiserede end de første. Cudworths Natura Plastica og Grews Natura Vitalis fører ogsaa samme Vanskelighed med sig. Hvorudover det er best her udi at gaae varligen frem, og erkiende et Mysterium, som de fornuftigste Metaphysici tilstaae saadant at være. Jeg forbliver &c.

Epistola CXXVI.

Til et Collegium Politicum paa Landet.

Du skriver mig til, at eders Collegium Politicum paa Landet haver endnu sine Ugentlige Samlinger, og at nestkommende Torsdag udi Societetet skal examineres adskillige indgivne Forslag om Boglige Konsters sær Boghandleres Nærings Forfremmelse. Du haver skikket mig 4re af disse Forslag til Eftersyn, og forlanger af mig at vide, hvilket af dem jeg holder meest nyttigt og grundigst. Jeg for min Part bifalder intet af dem, saasom jeg seer, at de alle sigte meere til at erhverve Skribentere Roes og forfængeligt Navn, end til at forfremme fattige ærlige Boghandleres Næring. Mine uforgribelige Tanker herom, som jeg dog underkaster det Politiske Societets Correction, ere disse. Jeg holder frem for alting nødigt, at Decanater og Skrifters Approbationer bliver reent afskaffede: thi det er ikke at beskrive, hvad Uheld det Ord Imprimatur, som settes foran paa Bøger, foraarsager, og hvad Skaar det gior udi Boghandleres Næring; thi utallige nyttige Skrifter blive derved hindrede at komme for Lyset. Jeg kalder nyttige Bøger dem, som sette Boghandlere udi Activitet, som forfremme Handel, og komme deres Gryder til at kaage, ikke saadanne, der sigte alleene

leene til forfængelig Lærdom, som Almuen, der er Landets Styrke, ikke forstaaer, og derfore gemeenligen oplægges med Boghandlernes største Skade, og ligge skimlede paa Bogladene. Verden er desværre nu omstunder saa lærd, at den er færdig at ræve af lutter Erudition; hvorudover man seer at Borgemester og Raad paa et og andet Sted viseligen see til, at Lærdom ikke tager meer Overhaand, efterfølgende derudi fornuftige Doctores, hvilke, naar de mærke, at Patienter laborere af Indigestion, som er foraarsaget af Overflod udi Mad og Drikke, tilholde dem at faste. Det er derfor i mine Tanker først og fremmest fornødent, at de brugelige Censurer og Approbationer blive reent afskaffede, og at Directionen over Skrifter tages fra Universiteter og overdrages til Boghandlerne alleene, som af Erfarenhed kand dømme om, hvilke Skrifter kand sette Handelen udi Flor, og forfremme saavel deres som Papiir-Møllers Næring; Thi, saasom Verden er allereede saa opfyldt med sprænglærde Skrifter, at der behøves ingen meer, saa maa Sigtet af Bøgers Skrivning herefter alleene være Nærings Forfremmelse. Lemmerne i Eders Collegio Politico vide allerbest, at Negotiens Drift er et Lands Styrke, og at det er fornødent udi en Republiqve, at saa mange Boghandlere med Koner og kiære Børn formedelst Mangel paa Næring ikke skulle lide Nød, og at Papiir-Møller, som ere anseelige Manufacturer ikke skulle staae stille; hvilket maaskee, hvis herudi ikke skeer betimelig Reformation. Saadant kand i Verk settes, naar man

mager det saa, at studerende Personer, som hidindtil af pur Ambition have sammenskrevet Bøger, herefter for en billig Priis agere Boghandlernes Secreterer og Skrivere; saa at de ydermeere ikke skrive, hvad de selv ville, men hvad deres Principaler finde for got, og agte meest tienlig til Handelens Tarv. Man seer saadant paa adskillige Steder allerede med Succes at være sat i Verk: men det er endnu ikke ret kommen i den Drift, som man gierne ønskede. Jeg vilde ogsaa, for at hindre, at en Boghandler ikke skulde fordærve en andens Næring, at Eders Collegium Politicum vilde være betænkt paa, hvorledes saadan Uheld kunde forekommes; og synes mig, at det kunde være tienligt, som udi Brygger-Lauget, at stifte blant Boghandlere en Omgang, saa at, ligesom der ere Omgangs-Bryggere, der ogsaa kunde beskikkes Omgangs-Boghandlere. Hvorledes ellers saadan Omgang best kunde indrettes, vil jeg overlade til Eders Skiønsomhed, som see dybere ind udi politiske Sager end jeg og andre, der boe udi store Kiøbstæder. Det Paafund med at lade prænumere til Skrifter, er fortreffeligt, og var det at ønske, at man vidste den første Stifter deraf, for at eternisere hans Navn; thi derved erhverves Handelen, som forhen var uvis, en stor Sikkerhed. Naar en Boghandler haver forsynet sig med tilstrækkelige Prænumerationer, kand han blæse af alle Journalisters Critiqver og partiske Domme, i hvis Magt det staaer ikke meere at sette en Bog udi Miscredit og at giøre et Skrift til Maculatur. Thi, ligesom en

Søemand kand sige til Stormen: Blæs nu, saa meget som du vil, jeg er allereede med mit Skib kommen i Havn; Saa kand og et Skrifts Oplegger sige til disse Censores: Nu maa I øve Eders Critiqve saa stærkt som I ville; Bogen er alt betalt: Sibilet orbis literatus, egomet mihi plaudo. Hvad som herved fattes, er dette, at de fleeste endnu ikkun lade prænumerere den halve Deel af et Skrifts Priis; hvilket foraarsager, at adskillige Bogvragere ikke ville beqvemme sig til at løse Skriftet, men heller opofre den halve Prænumeration; hvorpaa man haver mange sørgelige og forargelige Exempler. Det er derfore i mine Tanker raadeligst at lade prænumerere den heele Sum, saa staaes ingen Risico, og Boghandel derover bliver en af de solideste og sikkerste Næringer udi et Land. Det er nok, at man giver tilkiende, hvor tyk Bogen bliver, og at man redeligen holder hvad man derudi lover. Og, saasom det kommer meget an paa, hvorledes et Skrifts Titel er indrettet; thi Erfarenhed viser, at Titulen ofte sælger Bogen; saa maa vore Opleggere flittigen correspondere med det hellige Romerske Riges Boghandlere, hvilke hidindtil have været meest lykkelige i at ophitte beqvemme Titler til Bøger. Thi, endskiønt slige Titler ikke altid svare til Materien, saa svare de dog stedse til den Forhaabning man giør sig om Debit; hvilket i mine Tanker er nok, thi Sigtet, som er Handelens Forfremmelse, derved erholdes. Naar Vognen ikke vil løbe, maa

den jo smøres. Titler paa Bøger have samme Virkning, som Tiære paa Hiul; Hine komme et Skrift, dette en Vogn til at løbe. Men dette Lands Skribentere have hidindtil ladet see liden Capacitet udi denne Konst; thi, naar man undtager nogle faa: som Nyt Skind paa Merians Tromme. Bibelske Stue-Uhr. En from Christens Nathue, sammensyet med kraftige Sprog af den Hellige Skrift. Solens blodrøde Nedgang. Duen i Klippens Rif. Evigheds Peegefinger. Lystmad. Forældre og Børne-Confect. Fandens Fire Døttre. Catechetisk Melk, Catechismi Post-Bud og Brefdrager og andre saadanne sindrige Titler; saa ere de øvrige kun tørre og mavre. Man maa og see til, at Titlen opfylder den første heele Side af Skriftet, saa at den giver tilkiende ikke alleene alt hvad det indeholder, men end ogsaa hvad det ikke indeholder. Hvis andre Kiøbmænd saadant vilde bebreide dem og sige, at det var ikke andet end at sælge Røg eller falske Vahre, da kunde de dryppe dem i deres eget Fæt. Thi ingen Kræmmer tager i Betænkning at udgive Hiemgiort for Engelsk Klæde; og ingen Uhrmager giør sig en Samvittighed af at sette London paa et Uhr, som er giort i Kiøbenhavn. En saadan Scrupel er kun purt Pedanterie, og saaledes af alle fornuftige Folk nu omstunder agtes. Mange af den berømmelige Phœnixbergs beste Skrifter havde maaskee endnu været liggende og fortærede af Møll, hvis Titlernes

Narhed

Narhed ikke havde befordret deres Debit. **Den forkeerte** Avis, som ellers er et fortreffeligt Skrift, havde maaskee ikke haft anden Lykke, hvis den havde haft anden Titel. Men vi savne nu omstunder den gode Mand; thi man kand sige, at Konsten med ham reent uddøede: Ja at vi nu omstunder ingen have, der forstaaer at recommendere sit Arbeyde ved fordeelagtige, glimrende og betydende Titler, uden Seigr. Drubin. Thi man haver kun at læse hans Ugentlige Avertissemens udi Aviserne, for at blive overbeviset om, at han er ikke mindre habil Skribent end Perukmager; og er det derfore, jeg ikke tager i Betænkning at regne ham blant vore Tiders Autores. Det er derfore fornødent, at vore Boghandlere correspondere med Naboe-Nationer, som excellere udi samme Konst, og giorde de ikke ilde, om de lode deres unge Sønner betimeligen reyse allevegne om udi det Romerske Rige, for at samle paa Magaziner af rare og glimrende Titler; thi de Penge, som derpaa sattes, vilde give gode og rige Renter. Man seer jo mange brave Mænd at giore kostbare Udenlandske Reyser, alleene for at samle Inscriptioner, for at udskrive Skildter over Huuse, og for at fylde deres Stam-Bøger med lærde Mænds Navne og Latinske Lyk-Ønskninger; hvilket altsammen vel haver sin store Nytte, men dog ikke kand regnes mod den, som ovenanførte recommenderte Studium Titulographicum medfører. Kiære Broder! forestill Collegio Politico alt dette; dog saaleedes, at mit Navn

bliver dult: Jeg forlanger ingen Ære derfor; det er mig ligemeget, ved hvad Middel en Ting bliver sat i Verk, naar kun publici Nytte derved forfremmes. Nest ydmygst Hilsen til samtlige Politiske Brødre forbliver jeg &c.

EPI-

EPISTOLA CXXVII.

Til * *

Min Herre forlanger af mig at vide, hvilken Passion jeg holder at være stærkest, enten Kiærlighed eller Ambition. Spørsmaalet er vanskeligt at besvare; thi man seer, at Moralister ere ikke eenige herudi. Montagne dømmer herom saaledes: Man finder, siger han, Exempel udi adskillige store Mænd, som Marcus Antonius og andre, der udaf Kiærlighed have renonceret paa Ære og Høyhed. Ikke des mindre troer jeg dog, at naar Kiærlighed og Ambition ere udi lige Grad, og støde sammen, den første vil jo vige for den sidste, saa at Ambition vil triumphere over Elskov. Om Montagnes Decision er rigtig, vil jeg overlade andre at dømme. Alt hvad man herom kand sige, er dette, at man seer forskrækkelige Virkninger af begge Passioner udi lige Grad, saa at man af Exempler bliver meere forvildet. Finder man en Antonius, der for Kiærlighed haver opofret Navn og Rygte, saa finder man paa den anden Side en Mahomed II. der med egen Haand haver myrdt en deylig Græsk Jomfrue, som han havde forelsket sig udi, paa det at Kiærlighed

lighed ingen Hinder skulde giøre udi hans Ambition: Og, hvis man vil tvivle om Historien, efterdi Chalcondylas og andre Tyrkiske Kroniker intet mælde derom, saa vil man dog finde andre Exempler af samme Natur. Og, saasom dette er af saadan Beskaffenhed, holder jeg for, at man frit kand sige, at begge Passioner kand have lige fortvivlede Virkninger. Dette alleene kand man sige, at, endskiønt Kiærlighed kand udvirke det samme paa sin Maade, som Ambition, saa er den dog mindre farlig, efterdi Kiærlighed er en Svaghed, som kand cureres, og ved Tidens Længde slappes; da Ambition derimod stedse voxer til. Man kand stumpe Kiærligheds Braad ved Fraværelse, faste og især ved stærkt Arbeyde. Det heeder, som den Franske Poët siger:

Le travail eſt l'enfant du crime
Et le Pere de la vertu.

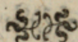
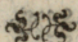
Det er: Slæb og Arbeyde er et Foster af Synd, (forstaae Adams) og en Fader af Dyd; saasom Elskov og adskillige andre Passioner ved Arbeyde fordrives. Medicinen er probat, og Ordsproget rigtigt, nemlig: Sine Cerere & Bacho friget Venus. Men Ambition derimod er en Affect, som lader sig hverken ved Arbeyde eller Faste fordrive. Ellers er det at mærke med alle Passioner, og som jeg paa adskillige Steder i mine Skrifter haver forklaret, at man maa heller søge at moderere end qvæle dem. Et Menneske uden Passion er et Chimere. Den findes saavel hos Vise som

hos

hos Daarlige: De Daarlige give den Tøyelen; De Vise søge til en god Ende at dirigere det, som de hverken kand eller bør gandske udrødde: De styre Passionerne; saa at Avind forvandles til Emulation; Dristighed til Tapperhed; Frygt til Forsigtighed; Gierrighed til Huusholdning; Vrede til Retfærdighed; &c. Det er i den Henseende, at Plato vil have vredagtig Øvrighed; og at den Hellige Skrift siger: **bliver vrede, men synder ikke.** Saadant kand vel ikke skee i en Hast: Thi Villien, hvor god den end er, kand paa engang ikke standse en Passions Virkning. Og er det i den Henseende, at de første Bevægelser holdes uskyldige; saasom den første Impression, som Objecta giøre paa os, er machinal: Thi Legemets Machine er saaledes dannet, at derudi kunde produceres tilsyneværende Passioner, endskiønt der ingen Siæl var. Og er det paa saadant Fundament, at Cartesius tillegger Dyrene saadanne Bevægelser, endskiønt han holder dem for at være Machiner. Jeg siger derfore, at den første Virkning af en Passion kand holdes for uskyldig, efterdi den kand ligesaa lidet hindres, som Krudet at springe, naar Ild derudi kommer. Den bliver allerførst lastværdig, naar Villien ingen Modstand giør, men giver den Tøyelen. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA CXXVIII.

Til * *

En gammel Poët haver sagt: Nulla fides pietasqve viris, qvi castra seqvuntur: Man finder hverken Redelighed eller Gudsfrygt i Krigs-Standen. Men, saasom det er Poëter tilladt at lyve saa meget som dem lyster, saa reflecterer ingen meget herpaa. Erfarenhed viser ogsaa, at intet er ubilligere end saadan Dom; og leder man efter Exempler udi Historien, haver man ikke Møye ved at samle et stort Register af Kriigsmænd, der udi Dyd og Philosophie have skinnet blant andre Mennesker. Adskillige forundrede sig over, at jeg udi min Helte-Historie parrede Epaminondam med Socrate: Men jeg kand sige, at jeg udi den heele Historie fandt ingen værdigere at sette ved Siden af samme store Philosopho. Thi, som han i sin Tiid var den største Felt-Herre, var han tilligemed den dydigste Mand. Jeg vil her ingen Beviis anføre paa samme Mands Dyder, saasom jeg derom udi hans Historie omstændigen haver talet. Vi have udi forrige Seculo lige saadant Exempel udi den Franske Felt-Herre Turenne, hvilken, i Henseende saavel til Dyd og Philosophie som til Tapperhed, som hos ham fandtes udi høyeste Grad, kaldes vore Tiders Epaminondas. Hans heele Liv er

er en Kiæde af opbyggelige Exempler. Deraf vil jeg ikkun anføre nogle faa, som findes udi hans Historie ved Monsr. Ramsai. Da hans Soldater udi det Aar 1637 havde fanget et Fruentimmer af en stor og rar Skiønhed, bragte de hende som et kostbart Bytte til deres Anfører. Turenne havde da ikkun 26 Aar, og derfore ikke kunde være følesløs; men han stillede sig an, som han ikke begreeb, hvad Krigs-Folkene derved meenede, rosede derfor deres Skikkelighed, at de havde villet beskytte samme Dame: mod andre deres Brødres Vold. Han lod derpaa strax hente hendes Huusbond, udi hvis Hænder han overleverede hende med disse Ord: **See! der er eders Hustrue, hvis Ære mine skikkelige Soldater have reddet.** Dette Exempel er end opbyggeligere end Scipionis. Thi Turenne lod ikke alleene derved see Medlidenhed, og at han var Mester af sine Passioner, men endogsaa gav sine Soldater den Ære, som ham selv allene tilkom. Udi det Aar 1673. da en stor Stad fik Tidender om hans Marche igiennem Stadens District, tilbøde Indbyggerne ham 100000 Rdr. dersom han vilde tage en anden Vey. Hvortil Turenne svarede: **Saasom eders Stad er ikke paa den Vey, hvor igiennem jeg agter at føre min Kriigs-Hær, saa kand jeg ikke modtage de Penge, som bydes mig.** Marqvis de Louvois var hans Fiende, og fortalede ham for Kongen. Kongen lod ham engang saadant vide, og gav ham derved Leylighed til at hevne sig; men Turenne svarede in-

tet

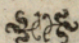
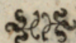
ket andet dertil end dette: Louvois er en brav Minister, og kand giøre store Tienester udi eders Majestets Cabinet; men han haver ikke Erfarenhed nok udi Kriigs-Sager. Denne Moderation behagede Kongen saa meget, at han sagde: Om alle mine Ministrer hade eder, saa skal I dog have mit Hierte. Derefter talede Kongen om Marqvis de St. Abre, og gav tilkiende, at samme Officier ikke meere vilde tiene under ham. Da Turenne spurgte om Aarsagen dertil, sagde han, at St. Abre havde meget at sige paa hans Opforsel, ja at han havde tilkiendegivet for Louvois, at, hvis Turenne havde spurgt ham til Raads, havde man kunnet hindre en stor Forliis. Turenne svarede dertil: Det er Skade, at han ingen Erindring giorde mig; thi jeg skulde have hørt ham med Fornøyelse, og profiteret af hans Raad. Han rosede derpaa St. Abre, og bad Kongen, at han ikke vilde skille ham ved en Officier af saadanne Meriter. Man skal længe leede udi Kirke-Forsamlinger, og paa høye Skoler, forend man finder saadan Philosophie. Om det ellers er tilladt at føye smaa Ting til store, og om man uden Vanitet kand tale noget til sine Forældres Berømmelse, da kand jeg sige, at min Salig Fader, skiønt han fra Barns Been havde fulgt Krigen, førte sig stedse saaledes op, at han distingveredes ligesaa meget ved sin Dyd og Redelighed som ved sin Bravoure. Jeg selv; saasom jeg, da han ved Døden afgik, var neppe et Aar

gam-

gammel, kand herom intet mælde som et oyensynligt Vidne, men maa grunde alting paa Fremmedes Domme, og de Berommelser, som jeg udi mine Borne-Aar horte at alle gamle Folk ham have tillagt. Thi, hvor jeg er kommen iblant Hoye og Lave, iblant Officiers, Bonder og Almue, da saa snart de have hort, hvis Son jeg var, have de eenstemmigen raabt: Ach! er J Christian Nielsens Son? og derpaa have begyndt at anfore adskillige Historier, til Beviis, saavel paa hans Tapperhed, som paa hans Dyd, Moderation og christelige Hiertelav mod alle Mennesker. Ja disse Berommelser vare saa mange og saa prægtige, saa at ingen i gamle Dage behovede fleere til Canonisation. Jeg erindrer blant andre en gammel Præst med Assurance at have fortaalt, sig den Nat, som fulgte paa min Faders Begravelse, at have hort en sagte Music udi Kirken: Jeg tilskriver saadant denne gode Mands Imagination; men anseer det tilligemed som et Beviis paa de hoye Tanker, som saavel geistlige som civile og militaire Mænd have havt om den afdode. Man finder dydige Folk blant alle Stænder, blant alle Nationer: Og kand jeg for min Part sige over alt at have fundet mange redelige Krigs-Mænd, og som udi Philosophie intet have eftergivet dem, som giore Profession deraf. Jeg forbliver 2c.

 Epi-

Epistola CXXIX.

Til * *

Min Herre skriver om een af sine Naboer paa Landet, hvis Tale er saa vild, og hvis Opforsel udi Selskab er saa selsom, at de fleeste, som see og høre ham, bilde sig ind, at han er et fuldkommen Munster paa Daarlighed; men at de fare deri vilde, efterdi han forretter sit Embede med Ære, og hans Huusholdning føres med saadan Fornuft og Orden, at han kand passere for een af de dygtigste Embedsmænd og fornuftigste Huusholdere i den heele Provincie. Min Herre siger, at han derom af Erfarenhed er overbeviset, men at han anseer det som et Paradox, som han ikke kand begribe. Jeg derimod forundrer mig aldeeles ikke derover, saasom deslige Exempler ey ere rare: Thi, ligesom der findes mange Mennesker, hvis Mine, Aasyn, Gebærder, Tale og daglig Omgiengelse forsikkre om lutter Viisdom, da de dog ere som Børn udi deres Huusholdning og Forretninger; saa findes der og mange, der have Anseelse af Daarer, og dog ere Vise. Carolus V., som regierede over adskillige Nationer, og havde udstuderet enhvers Egenskab, dømte saaledes i Almindelighed om Spanier og Frantzoser, nemlig, at de første syntes kloge og vare galne, de sidste derimod

syn-

synes galne og vare kloge. Burnet fortæller om en Engelsk Herre, nemlig Hertugen af Bolton, som levede udi hans Tiid, hvilken havde saadanne selsomme Lader, at man maatte dømme, at han havde en Skrue løs i Hovedet: Hans heele Liv var ikke uden en Omvexling fra en Yderlighed til en anden: En Maaned blev han lasted for Karrighed, en anden Maaned for Ødselhed: En Tiid lang var han snaksom; En anden Tiid var han saa taus, at man holdt for, at han reent var bleven maalløs. Nu synes han at have Afskye for Lyset, saa at han giorde Dag til Nat; nu igien lod han en Tiid lang illuminere sit heele Huus for at giøre Nat til Dag. Men med alle disse selsomme Ophævelser siger Burnet, at han var en fornuftig Raads-Herre, saa at hans Stemme var af stor Vægt udi Parlamentet. Men intet giør dette meere beviisligt end den Franske Konge Ludovici II. Historie: Thi, naar man betragter adskillige Ting udi samme Konges Opførsel, synes han at være Mynster paa Galskab, saa at Riget under ham kunde staae i større Fare end under Carl den VI., som virkelig var fra Forstanden. Af de mange Exempler, som hos troeværdige Skribentere derpaa findes, vil jeg ikkun anføre nogle faae Ingen reflecterede det ringeste paa de eedelige Forpligtelser, som han giorde, undtagen naar han svor ved en Helgen, som kaldtes St. Lo: Og var det i den Henseende, at de, som contraherede med ham, tilholdte ham at sværge ved samme St. Lo. Han gav udi det Aar 1478 det Grævskab Bologne udi Souverainitet til Jomfrue Maria, saaledes,

ledes, at han skulde være hendes Vasall, saavidt samme Grævskab angik. Hans Medicus Coitier kunde true ham med hvilken Sygdom han vilde, og derfore kunde faae hvad han forlangede. Da han laae udi sin sidste Svaghed, lod han hente til sig den hellige Olie, hvormed han var bleven salved til Konge. Da Pave Sixtus fik at vide, at han forlangede det Corporale eller Altar-Dekke, over hvilket St. Peder havde siunget Messe, tilskikkede han ham den. Derom taler Comineus saaledes. Le Pape Sixte etant informé, qve par devotion le Roi desiroit avoir le Corporal, sur qvoi chantoit messe Monsieur St. Pierre, le lui envoya. Men intet viser større Prøve paa Daarlighed, end det som anføres af Seyssel. Samme Autor vidner, at, saasom udi den Bøn, som giordes til St. Eutropium, blev bedet om Siælens og Legemets Frelse, lod han udslette det Sted, som handlede om Siælens Frelse, sigende, at det var nok, at St. Eutropius hialp ham til Legemets Sundhed, og at han ikke vilde besværge Helgenen med alt for meget paa een Gang. Naar han vilde giøre noget Ondt, bad han paa Knæe om GUds Bistand dertil; og, naar han vilde skille nogen ved sin Eyendom, lovede han at give Jomfrue Maria en Deel af Byttet. Men med all denne selsomme Opførsel, holdes han for een af de habileste Konger, der nogen Tiid have siddet paa Frankeriges Throne; og kand man sige, at det Franske Hof var den største politiske Skole udi hans Tiid. Derimod findes en stor Deel andre Mennesker, udi hvis Pander Viisdommen

selv

selv staaer afmalet, af hvis Opførsel og Omgiængelse man indtages, og hvis Tale synes at give tilkiende et stort Fornuftens Liggendefæe, saa at alle glæde sig over deres Forfremmelse til Embeder: Men, naar de komme til Praxin, og skulle i Verk sette, hvad de have prædiket om, og rette det, som de have dadlet hos andre, mærker man det at være Sanden, som Poëten erindrer: Nimium nè crede colori; da finder man sig at have taget Skyggen for Legemet. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CXXX.

Til * *

Jeg haver selv hørt det, som min Herre mælder udi sin sidste Skrivelse om mine moralske Tanker, hvilke Critiqver derover ere faldne: Det er mig ogsaa bekiendt, at nogle paa Spot have kaldet Skriftet det hedenske Morale. Men man kand ikke fortørnes mod de Mennesker, som heller behøve at underviises end med Hidsighed at igiendrives. Det naturlige Morale er et Studium og det theologiske et andet. Naar man tager sig fore at skrive udi det første, udfordres, at man grunder Lærdommen paa Naturens Lys; thi ellers svarer Materien ikke til Titelen: Men, naar man skriver udi det sidste, legger man det Christelige Morale eene til Grundvold. Pufendorff for Exempel haver moraliseret paa een Maade, og Buddéus udi hans Theologia morali paa en anden: Begge Skrifter berømmes, saasom begge Skribentere have udført Materien efter Titelen. Christi Morale grunder sig paa Naturens Lys; Forskiellen alleene bestaaer derudi, at samme Morale udføres i større Fuldkommenhed: Men deraf flyder ikke, at Skribentere kand giøres til Hedninger, efterdi de foretage sig at vise Menneskers Pligt af Naturens Lys, og at de til den Ende betiene sig af gamle philosophi-

losophiske Skrifter og Vidnesbyrd, som man seer Apostlerne selv ikke at foragte. Der fortælles vel, at Jeronimus blev pidsket af Fanden om Natten, fordi han saa flittig læsede Ciceronem: Men man seer, at saavel samme Philosophi som Senecæ og andre verdslige Moralisters Læsning haver af de fleeste Kirkefædre været holden nyttig. Enhver haver ikkun at giøre Forsøg, for at blive overbeviset derom: Thi man finder her og der høye og prægtige Tanker om det guddommelige Væsen, og grundige Erindringer om et Menneskes Pligt. Seneca siger, hverken Straf eller Belønning bør tvinge os til at øve Dyd; thi der er ingen dydig og retfærdig uden den, som er det af Kiærlighed til Dyd og Retfærdighed. Plato siger, at Guds-Dyrkelse bestaaer ikke udi Ofringer, men udi et reent Hierte, og at vi bør ikke bede GUD uden om det, som han dømmer at være os tienligt. Den Beskrivelse han udi sin Republiqve giør over en ægte Dyd, er saa herlig, at man kand ansee den som en Evangelisk Lærdom udi en hedensk Mund. Han siger: **Den Retfærdige maa gaae frem paa Dydens Vey, endskiønt man vil fængsle, hudstryge og korsfæste ham.** Epictetus siger: Dersom man giver tilkiende, at een haver talet ilde om dig, da i steden for at igiendrive ham, maa du svare alleene saaledes: **Den der haver talet saaledes om mig, maa ikke have vidst mine andre Feyl; thi ellers havde han ikke forglemt at anføre dem tillige.** Keyser Antoninus raader

raader os at elske vore Fiender; og, da Diogenes blev adspurgt, hvorledes man kunde faae Hevn over sine Uvenner, sagde han: **Det kand skee ved at forbedre sig udi Levnet.** Epaminondas var engang bedrøvet, og da hans Venner spurgte om Aarsagen dertil, sagde han: **Jeg græmmer mig over den forfængelige Glæde, som jeg i Gaar lod see over den erholdne Seyer ved Leuctra.** Intet kand bevæge meere, end den Resignation til GUds Villie, som giøres af Epicteto: Hans Ord ere disse: **Jeg ønsker af mit gandske Hierte, at Døden paa mit Yderste finder mig bereed, paa det jeg uden Forvirrelse, uden Hinder og Tvang, maa ende mit Liv, og at jeg maa sige til GUD: HErre! haver jeg overtraad dine Bud? haver jeg misbrugt de Gaver, som du haver forlehnet mig med? haver jeg ikke underkastet min Villie din Villie? haver jeg nogen Tiid klaget over min onde Skiebne? haver jeg nogen Tiid beskyldet din guddommelige Forsyn? jeg haver været syg, efterdi det haver været din Villie, ligesom det og haver været min Villie: Jeg haver været fattig, efterdi det saaledes haver behaget dig, og jeg haver været fornøyet i min Fattigdom: Jeg haver levet i Foragt, efterdi du haver villet saa have det, og jeg haver ikke stræbet at reyse mig**

i Vey-

i Veyret. Du haver aldrig seet mig bedrøved udi min slette Tilstand. Du haver aldrig fundet mig utaalmodig og knurrende. Jeg er endnu færdig til at underkaste mig alt, hvad som du finder for godt at paalegge mig. Det ringeste Tegn, som du giver, er for mig en hellig og ubrødelig Ordre. Du vil, at jeg skal forlade denne glimrende Verdens Skue-Plads: See! jeg forlader den, og yder dig tusinde Tak, at du haver værdiget at sette mig derpaa, for at vise mig dine Gierninger, og at stille for mine Øyen den fortreffelige Orden, hvormed du regierer alle skabte Ting. Kand vel nogen uden Bevægelse læse saadan Resignation? den kand vel synes at være for prægtig i en andens Mund: Men man veed, at Epicteti Levnet svarede i alle Maader til hans Lærdom. Hvis Fanden pidsker nogen, der læser saadant, kand det ikke skee efter GUds Ordre; men han maa giøre det i anden Intention: Thi, saasom han ikke finder sin Regning ved, at Mennesker forfremmes udi Dyd, holder han dem heller fra end til saadan Læsning. Guld er Guld, hvor det end findes, og Lærdom er Lærdom, af hvis Mund den end flyder; Forskiellen alleene kand være, at dens Lærdom, hvis Levnet svarer dertil, opbygger meer, end en andens, der intet andet haver at beraabe sig paa, uden paa den Ære at være indskreven udi Kirkens Matricul, og

at han haver faaet Ret til at igiennemhegle Mennesker for det, som han dagligen selv over. Min Herre vil, maaskee til alt dette svare, at man af nogle faa viise Hedningers Skrifter ikke kand dømme om det hedenske Morale: De Philosophi, som have hørt saadan Lærdom om GUD og om Menneskets Pligt, ere dog ikke saa faa, som kand meenes. Hvis man ikke vil lade sig nøye med deres Vidnesbyrd, kand man anføre visse Landes almindelige Love, som befatte en lige sund Lærdom. Fortalen til Zaleuci gamle Lov lyder saaledes: **Man maa for alting troe, at der er en GUD til, og man haver ikkun at kaste sine Øyen mod Himmelen og betragte den herlige Skabning for at blive overbeviiset derom. J følge deraf ere vi forpligtede at ære saadan Skaber, og det ikke simpliciter ved Ofringer og Gaver, men ved et helligt Levnet, hvorudi GUD haver større Behag end udi alle Ofringer.** Jeg forbliver &c.

Epistola CXXXI.

Til * *

Min Herre forlanger at vide mine Tanker om det saa kaldede Jernbyrd og andre miraculeuse Prøver, som udi Middel-Alderen have været giorte. Jeg haver udi min Kirke-Historie viset, at det ikke kand holdes for Digt, efterdi fast alle Skribentere vidne derom, og Prøverne findes udi de fleeste Lov-Bøger. Tvistigheden kand derfor alleene være, om slige Prøver maa henregnes til virkelige Miracler, eller om de Tiders Mennesker have vidst en Hemmelighed, hvorved man kunde conservere sig mod Ild og sydende Vand. Det er gandske u-rimeligt at henføre det til Miracler, helst udi slige fordærvede og ugudelige Tider: Man seer derfore ogsaa, at Prøven siden er bleven forbuden som en syndig Misbrug. Nogle holde for, at det ey heller kand have været udvirket ved noget naturligt Middel; thi en saadan Hemmelighed kunde i saa mange Aar, og fast udi alle Lande ikke være saa længe skiulet: og man begriber ikke hvorledes Konsten kunde saa reent være uddoed. Saaledes raisonnerer derom Mr. Bayle, og søger at udfinde en anden Aarsag, over hvis Selsomhed jeg haver giort en liden Anmærkning udi min Kirke-Historie. Knuden er dog ikke saa vanskelig at løse.

Thi, naar man blader udi Historier og Reyse-Beskrivelser, finder man, at Konsten er endnu ikke uddoed. Reyse-Beskrivere vidne, at der udi Mingrelien endnu giøres Prøve med sydende Vand, og udi Siam med Ild. Paa visse Steder ved de Cormandelske Kŭster stikker man Haanden udi en Potte, hvorudi en giftig Slange er indsluttet, og trækker den ubeskadiget tilbage: den som i saa Maade bliver stukken, holdes at være skyldig. Agrippa udi hans Philosophia Occulta paastaaer, at der gives Midler, hvorved man kand bære gloendes Jern udi Haanden, uden at beskadiges. Den Keyserlige Ambassadeur Busbec ved det Tyrkiske Hof vidner at have seet een at toe sine Hænder udi smeltet Blye. Man meener, ved at besmøre Hænderne med stødt Løg, at kunne giøre saadan Prøve, og holder for, at Løgens Saft opfylder det yderste af Hudens Svedehuller, og hindrer, at Ilden ikke kand trænge sig igiennem. Andre holde for, at saadant kand skee ved Spiritus af Svovel, blandet med Sale Armoniaco, og Essence af Rosmarin, item Saft af Løg. Denne Blanding hærder den yderste Hinde, og giør den saa haard som en Hud. Richardson en Engelsk Chirurgus siges at have giort Prøver paa saadant mod Enden af forrige Seculo, og aabenbarede hans Tiener den heele Hemmelighed. Naar nu saa er, sees at dette kand skee ved naturlige Midler, at Konsten ikke er forsvunden, og at mange Ting, som fordum have været anseede som Miracler, kand udvirkes ved Menneskers Konst. Madame de Sevigné vidner sig at have seet en

Dreng at stænke brændende Lak udi sin Haand, iligemaade paa sin Tunge uden Skade. Samme Dame blev saa bevæged derover, at hun haver ønsket, at saadanne Konster bleve forbudne, paa det at Libertiner deraf ikke skulde giøre Misbrug, og give Anledning til at tvivle om rette Miracler. Men den Frygt synes at være ilde grundet, saasom man let kand distingvere Miracler fra Taskenspillerie. Man seer dog heraf, at de omtalte Juridiske Prøver, som i gamle Dage kaldtes GUds Domme, kand have været virkelige; men at de ikke bør eller kand kaldes Juridiske Prøver, efterdi mange Uskyldige, som ikke forstode Konsten, derved leede. Hvad som kand giøre Prøven mistænkt, er dette, at ingen, forend Prøven giordes, og Ilden blev indbragt, hvorved Jernet skulde heedes, maatte udi Kirken være tilstæde uden Præsten og den anklagede Person. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CXXXII.

Til * *

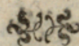
Til Gienſvar paa min Herres Skrivelſe maa jeg ſige dette, at de ſaa kaldte Ridder-Spill ere meget gamle; thi man finder ſaadan Ridder-Spill vidtløftigen beſkrevne hos Homerum. De ſamme kaldes paa Latin Tornamenta, paa Franſk Tournois: Og meener Budeus, at Tornamenta eller Torneamina er et corrupt Ord af Trojana agmina, efterdi man haver det førſte Exempel paa Ridder-Spill udi den Trojanſke Krig. Andre leede Ordet fra anden Oprindelſe. De Franſke giøre Forſkiel imellem Tournois og Joutes, hvoraf de førſte ere ikkun Skueſpill, efterdi derudi figtedes alleene med Stokke. De ſidſte derimod endedes gemeenligen ikke uden med Blods Udgydelſe, og undertiden Nederlag, efterdi man derudi betienede ſig af virkelige Lantzer, ſom vare ſtumpede for Enden, eller af Kaarder. Virgilius ſiger, at diſſe Spill bleve bragte fra Troja til Italien: Hans Ord ere diſſe: Æneid. 5.

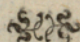
Hunc morem, hos curſus, atqve hæc certamina primus
Aſcanius longam muris cum cingeret Albam
Retulit, & priſcos docuit celebrare Latinos.

Man kand derfore ſige, at diſſe Leege ere ældere, end ſom foregives. Thi nogle holde fore, at de ere aller-

allerforst opfundne udi Frankerige, hvor der tales om Ridder-Spill, som bleve holdne af Carolo Calvo. Nithard vidner, at de samme vare meget sømmelige og uskyldige; men de ere siden blevne alvorlige, saa at de ikke ere endede uden med Blods Udgydelse: Og er det bekiendt, at Kong Henrich II. fik sit Banesaar udi saadan Leeg. Udi Tydskland holdtes hver 3die Aar høytidelige Carousels, og maatte ingen de samme bivaane, uden de kunde udregne deres Adelige Ahner. De som ikke havde bivaanet saadant Spill, kunde ingen Vaaben føre, endskiønt de vare af Adel: Og de som vunde Priisen, bleve kronede af nærværende Damer. Munsterus holder for, at Keyser Henric Auceps udi det Aar 934 indførte slige Ridder-Spill udi Tydskland. Udi Frankrig ere de ældere, og ere de derfra bragte til Engelland, Tydskland og de Nordiske Lande. Saasom disse Leege ofte ikke endedes uden U-lykke, saa bleve de ved Paver og Kirkemoder fordømte; og finder man, at udi et Synodo, som holdtes til Soissons 1561. dem blev negtet Christen Jord, som omkomme udi Ridder-Spill. At disse Leege vare for stærke, og at de ikke kunde kaldes uskyldige Leege, sees af adskillige Exempler. En Tyrkisk Minister, der udi Carolii VII Tiid ansaae saadant Spill udi Frankrig, dømte saaledes derom: **Hvis det er Alvor, er det for lidt; og, hvis det skal være Skiemt, er det for meget.** Nu omstunder ere disse Leege afskaffede, og forvandlede til uskyldige Carousels eller Ring-Renden. Jeg forbliver 2c.

EPI-

Epistola CXXXIII.

Til * *

Jeg takker for det mig tilskikkede Skrift om Kirkemoder og almindelige Conciliis. Jeg haver igiennemlæset det samme, og finder det meget glimrende, men af liden Grund. Udi Kirke-Forsamlinger synes at være nogen Fornødenhed, efterdi man intet andet Middel haver til at udrødde falsk Lærdom og at giore Ende paa Stridigheder. Men, uden at tale om, hvad andre i Hobetall have skrevet om den liden Nytte Kirke-Forsamlingers Slutninger have bragt tilveye, og uden at viise, hvorofte et Concilium haver fort stridig Lærdom mod et andet: Vil jeg kun sige dette, at intet er selsommere end frivilligen at underkaste sig en Sententz, hvorved man ufeilbarligen forud seer sig at blive fordømt; og intet er ubilligere, end at laste dem der veigre sig ved at møde for saadan Ret. Thi aldrig er nogen Kirke-Forsamling holden, man haver jo forud kunnet vide Udfaldet deraf. Hvis Regieringen og de fleeste Geistlige have været Orthodoxe, er Concilii Slutning stedse bleven Orthodox. Hvis derimod et Concilium er holdet paa de Tider og Steder, naar og hvor den Arianske Lærdom haver taget Overhaand, ere Canones over alt bleven Arianske. Derfore søger man udi slige

Til-

Tilfælde med saa stor Omhyggelighed at faae en beqvem Tiid og et beqvemt Sted til et Concilii-Holdelse, saasom Erfarenhed viser, at Udfaldet deraf dependerer. Paverne og Kirke-Forstandere foregive, at den Hellig Aand driver det heele Verk, og dog arbeyde de med Hænder og Fødder paa at faae en beqvem Tiid og et beqvemt Sted til Kirke-Forsamlinger, og derved røbe sig selv, givende udtrykkeligen tilkiende, at de forlade sig alleene paa de sidste Ting, item at det andet er kun en Talemaade, hvorved de slet intet meene. Udfaldet viser ogsaa, at alting dependerer af politiske Præcautioner, som derved tages. Man kunde med samme Føye sige, for Exempel, at Parlaments Slutninger udi Engeland ere ogsaa infallible og den Hellig Aands Dictata: thi begge Slags Forsamlinger ere af samme Natur; Forskiellen er kun, at Paverne eller herskende Kirker bruge fleere og finere Præcautioner ved at samle et Concilium, for at forsikkre sig om Stemmernes Pluralitet, end Regieringen i Engeland i at samle et Parlament. Naar en Kirke-Forsamling holdes udi de Pavelige Lande, bliver Pavens Lærdom derved stadfæstet; Naar den holdes udi Rysland, bliver den Rydsiske Troe erklæret Orthodoxie: Naar den holdes udi Grækenland, bliver all Meening holden for kiettersk, som strider imod den Græske Kirkes Lærdom: Holdes den udi de Lutherske Lande, bliver den Ausburgiske Bekiendelse stadfæstet: Og holdes den i Holland, erklæres Kietterie, alt hvad som ikke overeensstemmer med den Heidelbergske Catechismo. At nægte

dette er at nægte ald Erfarenhed: Hvorudover man maa forundre sig over, at herskende Kirker, sær den Romerske, driste sig til at affige Domme udi den Hellig Aands Navn. Thi, vil Paven ikkun forsøge at bivaane et Concilium udi Sachsen eller de Nordiske Lande, vil han finde, at det haver gandske andet Udfald end det Tridentinske. Man maa ogsaa forundre sig over, at de driste sig at kalde dem haardnakkede Kiettere, der veigre sig ved at møde for en Ret, af hvilken de vide sig forud at blive fordømte, og hos hvilken ingen Argumenter gielde, som man seer at være skeed med Protestanterne, da det Tridentinske Concilium blev holdet, hvor Paven havde Dommen, som skulde fældes, udi sin Lomme, efterdi ved hans Anstalter to tredie Deele af Lemmerne bestoede af Italienske Bisper. Ingen fornuftigere Mesures kunde af Protestanterne tages end at holde sig fra saadant Concilio; Og kand man sige, at Armenianerne udi Holland ogsaa havde giort bedre, ingen at lade møde til det Dordrechtske Møde. De skulde, i Steden for at stole for meget paa deres gode Sag og kraftige Argumenter, have givet Agt paa Aspecterne, og holdet Munstring over Lemmerne, hvoraf Mødet vilde bestaae; saa vilde de have mærket, at Gomarus og hans Tilhængere vare forvissede om Pluraliteten. Arminii Argumenter, hvormed han forsvarede sin Lærdom, vare stærke. Han viſede, at den Lærdom om den absolute Prædestination strідede mod GUds Godhed og Retfærdighed, at den skildte Mennesker ved den fri Villie, som

GUD

GUD havde givet dem, at den kunde styrte dem udi Fortvivlelse, forkolne deres Kierlighed til Religionen, giore Prædikanternes Opmuntringer unyttige, og kuldkaste Grundvolden af all Religion og Morale. Men alle disse Argumenter kunde ikke være af nogen Vægt paa et Mode, som var indrettet efter det Tridentinske Concilii Plan: Forskiellen alleene var, at paa det Dordrechtske Mode fandtes grundigere Theologi; thi alt andet var i det øvrige saaledes indrettet, at man kunde forud være forvissed om, at den Arminianske Lærdom vilde fordømmes. Hvad som ellers paa samme Tiid fordærvede Arminii Sag, var dette, at han udi Embedet blev succederet af Conr. Vorstio, hvis Lærdom var mistænkt for Socinianismus: thi deraf tages Leylighed at afmale alle Arminianer, som hemmelige Socinianer; skiønt Arminius selv derfore frikiendes: Man kand alleene sige, at Arminianerne siden have fuldt Episcopii Lærdom, som bestoed alleene derudi, at han dømmede mildere om Socinianer, end andre Christne, skiønt han og hans Efterfølgere ikke have approberet Socini Lærdom. Men, hvorom alting er, og, endskiønt Vorstius og Episcopius ikke havde givet Anledning til at sværte den Arminianske Lærdom, saa havde den dog paa det Dordrechtske Mode bleven fordømt: Thi Hidsigheden var saa stor hos det stærkere og talrige Parti, at Gomaus dets Anfører sagde offentligen, at han ikke vilde møde for GUds Domstoel med Arminii Lærdom. Arminianerne havde derfore handlet viseligere at holde sig fra Modet: thi

alle Kirke-Moder ere af een Beskaffenhed. Thi, endskiønt de Reformerede beraabe sig ikke paa Infallibilitet, som de Romerske, saa paastaae de dog, at man bør rette sig efter deres Sentenzer; hvilket sees af de Forfølgelser, som skeede mod Arminianerne efter det Dordrechtske Mode. Hvad de andre Concilia angaaer, da, saasom derudi paastaaes at Lemmerne alleene ere pure Instrumenter, og det er den Hellig Aand, som conciperer Dommene, da kand man sige, at derved begaaes den Synd, som Skriften kalder Synd imod den Hellig Aand: thi deraf flyder, at man enten skiemter med dens Virkninger eller multiplicerer dens Person. Man skiemter med dens Virkninger, naar man enten tilskriver ham det, som ved de allerfineste Statsgreb og hæsligste Konster udvirkes. Det var derfore, at, da Paven ved det Tridentinske Concilii Holdelse spillede saa store Intriguer, man sagde, at den Hellig Aand hver Dag fortes i Postsækken fra Rom til Trient. Man multiplicerer hans Person, og af en almindelig Aand gior mange Spiritus locales, efterdi man af Erfarenhed seer, at hvad udi et Land af en Kirke-Forsamling bliver erklæret at være GUds Ord, bliver udi et andet forkasted. Intet er udi mine Tanker stærkere til at vise denne Lærdoms Ugrund og Forfængelighed. Jeg forbliver 2c.

EPI-

Epistola CXXXIV.

Til * *

Naar man igiennemlæser alle Landets Historier, finder man, at Democratier, saavel som Aristocratier ingen Bestandighed have haft; i det ringeste, at de ikke have været befriede for store Bevægelser og U-roeligheder, som have ofte truet Staten med Undergang. Det er derfore, at mange have anseet den Venetianske Regiering som et Vidunder, saasom intet Exempel findes i Historien paa en Aristocratisk Regiering, der haver varet saa mange 100 Aar uden Forandring eller Bevægelse. Men herved ere tvende Ting at mærke. Først, at den nu florerende Venetianske Regierings Form er ikke nær saa gammel, som gemeenligen foregives. Man kand sette dens Begyndelse for det Aar 1300, da den Lov blev giort, at alle de, som da vare Lemmer af de store Forsamlinger, skulde stedse selv, saavel som deres Afkom, have Sæde udi det store Raad: og er saaledes den Ret forplantet uden Forandring paa de samme Familier, som have Titel af Venetianske Edelmænd, og udi Tallet regnes til henved 3000, hvoraf enhver haver Ret til at sidde udi det store Raad, naar han haver naaet en Alder af 25 Aar. Dette er saaledes den rette Epocha til det Adelige Regimente,

som endnu staaer ved Magt udi Venedig: hvoraf sees, at det ikke haver varet over halvfemte Hundrede Aar. Dette synes vel at være alt nok for at distingvere den Venetianske Regiering blant alle andre Aristocratiske Regieringer, og for at ansee det som et Vidunder, efterdi der udi Historien ikke vises andet saadant Exempel: Og man kand sige, at et Aristocratie, der uden Forandring haver varet udi 450 Aar, kand ogsaa blive ævigvarende. Dette maa tilstaaes: men Forundringen falder, og Sagen giøres gandske begribelig, naar man betragter, ved hvilke Midler Regieringen underholdes. Disse ere saadanne, at andre Lande skiøtte ikke om at have et bestandigt Regimente med saadanne Vilkor: Saa at den Venetianske Regierings-Vidunder og Rarhed bestaaer derudi, at andre Lande ikke have villet underkaste sig en saadan Indrettelse. Den Venetianske Stat fører Navn af en fri Republiqve; men Friheden bestaaer alleene udi visse Letfærdigheds Synder, som blive ustraffede: Thi man seer i det øvrige ikke uden haardeste Tvang, som nærmer sig til Slaverie. De Venetianske Edelmænd, udi hvis Hænder Regieringen er, tvinges ved Stadens Love saaledes, at de ikke maa tale med hinanden, uden paa et vist Sted (Broglio). Det er dem ogsaa forbudet under Livs Straf, at omgaaes med fremmede Gesandter; saa de derfore ikke komme sammen uden paa Mascarader og Dantzestuer. Hvad kand være elendigere Tilstand, end at en Borger maa skye en andens Nærværelse, og at see Staden opfyldt med Speidere (Spie d'Inqvisitori)

sitori) der give Agt paa alles Bevægelser. Den Frygt, som Republiqven stedse svæver udi, og den Mistanke, som den haver til sine egne Borgere, er saa stor, at den i Krigs-Tider ikke betroer Commando over Land-Magten, uden til en fremmed Anfører, ved hvis Side sættes 2 Raadsherrer, som Speidere (Proveditori Generali) Ja den betiener sig ogsaa meest af fremmede Tropper, saasom den frygter sig for dens egne Borgere, hvilke derudover giøres ustridbare og Qvindagtige. Ikke at tale om mange andre Ting af samme Natur, som vise, at de, som bryste sig saa meget af Frihed, lidet differere fra Trælle. Det er jo som man siger, at døe af Frygt for at døe, eller at svælte sig ihiel af Frygt for at blive forgiven. Man kand tage saa mange Præcautioner mod en Svaghed, at de besværge meere end Sygdommen selv. Ingen beqvemmer sig til at lade alle sine Tænder udrykke, for at være forvissed om aldrig at faae Tandpine. Naar tvende Ægtefæller indgaae saadan Pagt med hinanden, at de strax efter Vielsen skal indslutte sig separerede udi visse Huusets Værelser, saa at den eene skal siden ikke faae den anden at see, kand derved vel Klammerie og Mund-huggen forhindres, og en ævigvarende Huusfred erhverves: Men mon det ikke var taaleligere, heller at vexle et Par Ørefigen engang om Ugen, end at leve udi saadant Ægteskab? Men seer saaledes, at den Venetianske Regierings Bestandighed grunder sig paa Love, som andre Nationer ikke ville underkaste sig. Vi have intet Exempel udi Historien

paa et langtvarigt Aristocratie uden i den gamle Lacedæmon: men Tvang, og haarde, ja fast umenneskelige, Love var Kalken, som der, saavel som her, holdte Bygningen sammen; saa at Lacedæmonierne havde ikke haft nødigt at være saa uvillige i at meddeele fremmede Borger-Ret: Thi ingen kunde have Lyst til at underkaste sig Lycurgi utaalelige Love. Ved Venedig er ellers dette at mærke, at, endskiønt Regieringen er Aristocratisk, saa findes dog nogle faa Anretninger derudi, som have Anseelse af Democratie. Thi Cantzleren, hvilken er ligesom Første eller Doga for Almuen, tages af Borger-Standen: Han fører Titel af Excellence; haver Rang over de fleeste Raadsherrer, og nyder en anseelig Aarlig Gage. Den anden Post bestaaer derudi. Endskiønt Førsten eller Republiqvens Doga udvælges af Adelen alleene, saa holdes hans Vall ikke fuldkommen gyldigt, med mindre Almuen ved Lyk-Ønskninger giver sin Approbation tilkiende. Derpaa haves Exempel udi Sagredo, hvilken efter Vallet kunde ikke komme til denne Værdighed, formedelst Mangel af Borgernes Acclamation. Men det samme er maaskee det eeneste Exempel, og derfore ikke kand være af megen Betydning. Jeg forbliver &c.

EPI-

Epistola CXXXV.

Til * *

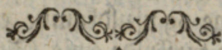
Blant rare og selsomme Folk udi vor Norden, hvorpaa den ellers ikke er saa frugtbar som andre Lande, kand regnes Joh. Robeck en Svensk Autor. Samme Robeck er fød udi Calmar 1672. Han giorde stor Fremgang udi Boglige Konster. Da han opholdt sig udi Upsal, for at forfremmes videre derudi, og Keyser Marci Antonini Reflexioner fulde ham i Hænderne, fattede han en yderlig Foragt for Verden. Men, saasom Universitetets Cantzler, der maaskee havde hans Lærdom mistænkt, ikke vilde tillade ham offentligen at disputere udi Upsal, forlod han af Fortrydelse sit Fæderne-Land og begav sig til Tydskland, hvor han af Jesviter lod sig overtale til at antage den Romerske Lærdom. Derpaa reysede han allevegne om udi Italien. Efterat han længe havde omflakket, fik han Lyst til Fæderne-Landet igien, hvor han af Carolo 12. fik Frihed at forblive. Men efter samme Konges Død, vilde man ikke tillade ham som en Apostat og Jesvit at opholde sig længer i Sverrig; hvorudover han forlod Landet anden gang, og søgte de Romerske Stæder igien. Udi det Aar 1734. ankom han til Rintel, hvor han af Melancholie holdt sig inde udi sit Cabinet en lang Tiid. Endelig, ef-

ter at han der havde giort sit Testament, og skikket de meeste af sine Sager og Skrifter til den lærde Funccius, som da opholdt sig paa samme Stæd, begav han sig eene udi en Baad, som han havde kiøbt, og roede fra Strand-Bredden med alles Forundring. Ingen vidste, hvad saadant vilde betyde: Men kort derefter fandt man hans døde Legeme udi Weser-Strømmen ikke langt fra Bremen; hvorudover ingen tvivlede om, at han jo af Tungsindighed havde taget Livet af sig selv, og blev man derudi bestyrket af et Skrift, som han havde efterladt sig, og som bemeldte Funccius var ombeden at lade publicere. Samme Skrift kaldes Philosophiske Betænkning over Egen-Mord. Derudi stræber Autor at forsvare saadan Gierning, og til den Ende anfører alle de Argumenter, som kand tiene i hans Kram: Han viser, at Egen-Mord haver været agtet en heroisk Gierning blant de meest moraliserede Nationer, foregivende, at Lactantius og Augustinus ere de første, som saadant have fordømt. Han bevæbner sig med 12 efter hans Tanke Hoved-Beviis, hvilke dog alle ere lette at igiendrive. Det vigtigste synes at være dette. Et Menneske seer sig udi u-lægelig Sygdom: Han seer sig ingen Nytte at kunde giøre i Verden; tvertimod, han seer sig alleene at være andre til Byrde: Han finder en idelig Smerte, der kand sette hans Taalmodighed paa Prøve: Hvorledes kand den siges at synde, der udi saadan Maade forkorter et unyttigt Liv, og tilligemed giør Ende paa sin Lidelse? Men til dette Argument have moralister forhen svaret tvende Ting;

1) At

1.) At jo større Lidelsen er, jo meere er Patienten at berømme, der stræber at opbie GUds Time, og jo meere opbygger han sin Næste. 2.) At mange Svagheder, som holdes u-lægelige, ere dog formedelst Taalmodighed og Tilliid til GUD overvundne og hævede. De fornuftigste Hedninge have været af samme Tanker, og have lignet Mennesker ved Skildtvagte, der ere satte paa visse Poste, hvilke de ikke maa forlade. Hvad man end kand sige herom, saa er det daarligt, med nogle at ville giøre Selv-Mord til en heroisk Gierning. Jeg bifalder herudi deres Meening, som holde formasteligt at rose, og vanskeligt at undskylde det, skiønt jeg dog aldeeles ikke underskriver Almuens og mange Geistliges haarde Domme, efterdi de nægte slige Folks Salighed og Naade hos GUD. Man maa for alting see til, at ingen Lærdom føres, hvorved Skaar giøres udi GUds Retfærdighed og Barmhiertighed, og hvorved en vrang Idée gives om hans hellige Egenskaber. Derefter indretter jeg min Theologie, og meener jeg, at min Heterodoxie selv derved kand undskyldes. Hvad kunde man dømme om den Regent, der lod see en stedsvarende Vrede og U-naade mod en Undersaat, efterdi han udi Lidelse og Pine ikke øvede en Stoisk Bestandighed. At holde Stand udi slige Fristelser er en Qvalitet, som nærmer sig til Heroismum; hvorudover de, som udi store Smerter og Gienvordigheder lade Modet falde, kand heller ansees, som skrøbelige og ufuldkomne end som rebelske Undersaatter, der forskylde ævig Straf, og der have giort sig uværdige til all Naade. Et er ey at kunde

undskylde en Gierning, et andet er derfore at dictere ævig Straf. Erfarenhed lærer, at Mennesker have Livet kiær; hvorudover man kand slutte, at de som bedrive saadan Gierning, maa være overvældede af Angest, Lidelse og Gienvordighed, ja udi saadan Stand, som heller opvækker Medlidenhed end Vrede. Jeg tilstaaer, at de som udi saadan Tilstand tabe Modet, ikke bør undskyldes; jeg tilstaaer ogsaa, at Øvrigheden for Exempels Skyld gior ikke ilde i at negte dem christen Jord; men jeg holder derhos for, at deres Domme ere for haarde, som holde slige ælendige Mennesker uværdige til all Naade, helst, om de af Vildfarelse meene at ved saadan Gierning ikke syndes. GUds Domme blive uden Tvivl i mange Ting anderledes end Menneskers Domme. Vi fordomme dem som udi store Lidelser lade see Utaalmodighed: Men GUds hellige Egenskaber byde os at moderere vore Domme. Det Principium, som jeg herudi haver taget, foraarsager ogsaa, at jeg dommer mildere om dem, der doe udi Fortvivlelse, og agte sig GUds Naade uværdige, end om ryggesløse Mennesker, der doe med samme Frækhed og Assurance, som de udi deres Levnet have ladet see; thi det første giver Prøve paa egen Foragt, en slags Ydmyghed og Frygt for GUD. Det andet viser Hovmod, liden Frygt for GUD, ja noget som nærmer sig til Atheismus. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CXXXVI.

Til * *

Min Herre mælder udi seeneste Skrivelse, at han nyeligen haver læset et Fransk Skrift, hvorudi vises, at de Franske almindelige Rigsdage (Convocation des Etats) have været af langt mindre Betydelse end Parlamenterne, og derfor meener, at jeg haver taget feyl udi mine Anmærkninger over de Franske Parlamenter. Men, naar man med Agtsomhed igiennemlæser Frankeriges Historie, og gior Forskiel mellem de alleræld ste Parlamenter, hvilke egentligen ikke vare andet end Rigs-Forsamlinger, og de sildigere, som egentligen føre Navn af Parlamenter, seer man klarligen, at jeg ikke haver vildfaret; men at bemeldte Autor, som en Hofmand, haver søgt at forringe Rigs-Dagene, efterdi de have indskrænket Kongernes Myndighed. For at giøre dette forstaaeligt, vil jeg her korteligen anføre Parlamenternes Historie. Udi de alderældste Tider holdtes visse Forsamlinger, som førte Navn af Martii eller Maji Forsamlinger (Champs de Mars ou Champs de May) efterdi de holdtes udi een af samme Maaneder. Udi Begyndelsen af det Franske Monarchie bestoede disse Rigs-Dage alleene af Krigs-Folk, hvortil Bisperne siden bleve kaldne, og det strax efter den første Christen Konges Clovis

Omven-

Omvendelse: da holdtes de udi Martio, og derfore bleve kaldne Champs de Mars. Men Pipinus forflyttede dem siden til Maji-Maaned, saa de finge siden Navn af Champs de May; hvilket haver givet Anledning til deres Vildfarelse, som i Henseende til saadan Forflyttelse have giort Pipinum til Stifter af disse Rigs-Dage. Udi Ludovici Pii Tiid bleve disse Forsamlinger holdne oftere. Jeg haver sagt, at de i Begyndelsen bestode alleene af Kriigsfolk, hvortil Bispe og Prælater siden bleve kaldne. Dertil komme ogsaa med Tiden Verdslige af høy og adelig Stand; thi Hincmarus siger, at udi det Parlament, som holdtes under Ludovico Balbo, ingen fattedes uden Abbeden Hugo og Bernhard Greven af Auvergne. Det er alleene at mærke, at den Franske Nation tilforn var distingvered ved adskillige udvortes Mærker og Kiendetegn, for at vise, at den var sammensatt af adskillige Folk. Men efter det store Slag ved Funtenai, som holdtes 841, og hvorudi over 100000 Franske omkomme, i agttoges ikke meer saadan Distinction; saa at, i steden for at sammenkalde dem, som Franske, som Saxer, &c. ved distincte Navne, bleve i almindelighed alleene sammenkaldte Rigets Geistlighed og Adel. Almuen lod sig og i hobetal indfinde ved Forsamlingerne, skiønt ikke for at deliberere, men alleene, for at høre, hvad som af de andre Stænder blev beslutted. Forsamlingerne bleve da ikke meere kaldne Champs de Mars eller de May, men Parlament eller Cour des Pairs. De holdtes tilforn nu paa et, nu paa et andet Sted, som Kongerne

gerne berammede: Og sees deraf, at disse Forsamlinger vare af samme Natur, som vore gamle Danske Rigs-Dage, hvilke holdtes nu paa et Sted, nu paa et andet, og hvor Almuen lod sig indfinde, alleene for at være Vidne til hvad som forhandledes. Philippus Pulcher var den første, som fæstede Parlamentet Anno 1302. til et vist Sted, som var Paris; thi udi en af hans Anordninger findes, at hvert Aar skal holdes tvende Parlamenter til Paris. Siden finge andre store Stæder ogsaa Parlementer, hvilke i Begyndelsen bleve sammenkaldede paa visse Tider, men siden bleve bestandige Collegier, som vi see dem nu at være; og Lemmerne derfore heller kand ansees som Kongelige salarerede Raads-Herrer, end som Deputerede for den heele Nation. Dette er et kort Begreb af Franske Parlamenters Historie: Hvoraf sees, at de først ikke haver været andet end Stændernes Forsamlinger, og Conseqventer maa have været aflagt større Betydelse end de nu værende Parlamenter, og at disse sidste ikke maa confunderes med Rigs-Dagene (les Convocations des Etats) som siden udi vigtige Conjuncturer adskillige gange have været holdne. Det er saadanne Forsamlinger, som alleene kand lignes med de Engelske Parlamenter: Thi begge bestaae af alle Provinciers Deputerede; og haver den 3die Stand eller saa kaldne tiers Etat paa de Franske Rigs-Dage Overeensstemmelse med Underhuuset i Engeland. Den Forskiel alleene er imellem de Franske Rigs-Dage og de Engelske Parlamenter, at de første holdtes kun sielden, og have cesseret udi

nogle

nogle Kongers Tiid, da de sidste derimod holdes ofte, og vare længe. Ovenmelte Franske Skribent anseer dette som et Beviis paa de Franske Rigsdages liden Betydenhed, at de undertiden udi heele Kongers Tiid have cesseret, og derfore kand agtes som unødvendige: Men just dette, at de ere blevne forsømte at holdes, viser, at de have været af stor Vægt, saa at Kongerne uden yderste Nød ikke have villet skride til et Middel, som indskrænkede deres Magt; Thi det er alleene af saadan Aarsag, at de Engelske Parlamenter een og anden Gang have været forsømte. Intet tiener meere til Beviis herpaa, og at igiendrive den Franske Skribent, end dette, at fra den Tiid den rette Grundvold er bleven lagt til de Franske Kongers souveraine Magt, have Rigsdagene ophøret. Den sidste, som blev holden 1614, foraarsagede stor Eftertanke hos Regent-Inden Maria de Medicis: Og vidner Ludovici XIII. Historie, at Hoffet da anvendte alle optænkelige Midler til at ophidse en Stand imod den anden, paa det at intet maatte foretages og i Verk settes, som kunde være Hoffet ubehageligt. Min Herre seer her af, at jeg haver Aarsag at henge ved min forrige Meening. Jeg forbliver rc.

Epi-

EPISTOLA CXXXVII.

Til **

Min Herre forundrer sig over, at et fornuftigt Menneske, helst som er oplyset i den Evangeliske Troe, kand lade sig overtale til at antage den Romerske Lærdom: og, saasom dog dette vises dagligen at skee, meener han, at alle saadanne Conversioner grunde sig paa verdslig Fordeel. Jeg tilstaaer gierne, at verdslig Interesse er Tonder til de fleeste deslige Frafald; men jeg drister mig dog ikke til at sige, at den er til alle. Blandt dem, som jeg herudi exciperer, er en af vore Landsmænd, den berømmelige Doct. Winslow, hvilken af ingen verdslig Fordeel, men alleene af Kiærlighed til Lærdommen haver antaget den Romerske Religion. Hans Catecheta haver været den Navnkundige Convertisseur Bosweth, efter hvilken han haver ladet sig kalde Jacqves Benigne Winslow. Samme Bosweth haver fanget vor gode Landsmand med samme Garn, hvormed han forhen fangede den store General Turenne. Thi han betienede sig gemeenligen af et glimrende Argument, hvoraf skrøbelige Gemytter let kand blive slagne. Min Herre vil vel forundre sig over, at jeg siger skrøbelige Gemytter, naar jeg til Exempel anfører saadanne Mænd. Men alle,

som have haft den Ære at kiende dem begge, vidne, at med all den Capacitet, som fandtes hos enhver af dem i sær, de vare distingverede ved en særdeles naturlig Simplicitet, ja saadan, som man med Sophistisk Theologie let kunde besnære. Det glimrende Argument, hvormed Bosweth fangede disse tvende Mænd, og hvormed han haver giort mange andre Conqveter, findes udi Turennes Historie, og er det selv samme, som Doct. Winslov ofte haver brugt mod mig og andre, som han vilde giore til Proselyter. Det lyder saaledes: Naar man tilstaaer, at der er en af GUD aabenbaret Lov, da maa man iligemaade tilstaae, at der behoves en hoy Myndighed, der ideligen taler, for at udtolke samme Lov. Uden saadan Myndighed maatte man ansee den Christen Kirke som en Republiqve, hvilken man havde givet viise Love, men ingen Øvrighed for at exeqvere dem: Hvilken Forvirrelse vilde ikke deraf flyde? Enhver vilde gaae med Lov-Bogen i Haanden, og disputere om dens Meening. Videre: Dersom der er ingen infallible Myndighed, der kand sige til os alle: **See! det er den Hellige Skriftes Meening;** Hvorledes vil en grov Bonde eller en eenfoldig Handverksmand finde reede udi de Ting, hvorom de Lærde selv tviste? GUD havde jo nægtet Menneskerne Hielp og fornøden Ledsagning, hvis han havde givet dem en Lov, men tilligemed ikke givet dem en sikker Udtolker, der kunde betyde dem den Meening, som de selv ere ikke mægtige til at udfinde. Dette er det store Argument, som denne geistlige Hercules betienede sig af,

og

og som han meenede, at ingen kunde imodstaae. Men man kand sige, at hvor glimrende det end er, saa er det dog fast ikke værd at besvares. Thi her sporges ikke, om det var nyttigt for Menneskerne, at dem var given saadan bestandig Udtolker, som aldrig kunde vildfare: Her sporges alleene, om det haver behaget GUD saadant at giøre. Naar vi examinere det sidste, finde vi tvert imod 1) At GUD haver befalet alle Mennesker selv at randsage. 2) See vi af Kirke-Historien, at disse infallible Dommere, som Bosweth beraaber sig paa, ikke ere tilforladelige: Vi see Concilia at have vaklet; at en Pave haver forkastet hvad en anden haver paabudet; at Paverne og Concilia have tvistet med himanden, hvo af dem bor holdes for den infallible Udtolker. Derom vil jeg ikke videre tale, men henvise min Herre til andre Autores, sær Msr. Placette, som med de sterkeste Beviisligheder haver til intet giort dette Bosweths Argument. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CXXXVIII.

Til * *

Jeg meldede udi min sidste Skrivelse om Bosweth, og visede, hvilke Argumenter han holdt for at være de kraftigste til at bestride Protestanterne med. Det var til den Ende han skrev det bekiendte Verk kaldet Histoire des Variations des Eglises Protestantes, hvorudi han stræber at vise, hvor ofte Protestanterne have forandret deres Meeninger, og anfører saadan deres Vankelmodighed til Beviis paa en falsk og vildfarende Kirke. Men dertil kand svares: 1) At disse omtalte Forandringer ikke have bestaaet udi Hoved-Poster og Troens Grund-Artikle. 2.) At Lutherus aldrig haver udgivet sig for at være infallibel, og at de første Reformatores kand holde sig det for en Ære at have vaklet i een og anden Meening, saasom de derved have ladet see deres Lærvillighed og Bekymring i at randsage og efterlede Sandheden, og derved ikke alleene udi Ord, men ogsaa i Gierningen viset, at de ingen Tanker hverken havde eller burde have om deres egen Infallibilitet, og saadan en som de selv fordømte og ansaae som en skadelig Hovmod hos den Romerske Kirke. Saa at derfore denne Bosweths Bebreidelse tiener alleene til Beviis paa Protestanternes Ydmyghed og Docilitet, og

viser,

viser, at de ikke have villet vige fra deres engang antagne Principio, nemlig med Bekymring at randsage og efterlede Sandhed, for hvilken nogle Dørre eller Sprækker maatte staae aabne, paa det at de selv ikke skulde beskyldes for det samme Diximus, som de havde forekastet den Romerske Kirke. Men hvad som meest river Bosweth Seyeren af Hænderne, og til intet giør det Argument, hvormed han saa meget haver pralet, er dette, at visse lærde Protestanter have søgt at dræbe ham med hans eget Sværd, ved at vise den Romerske Kirkes egen Ustadighed og Vankelmodighed. Ingen haver kraftigere saadant udført end Mr. Placette, som her i Kiøbenhavn haver været Pastor til den Reformerte Franske Kirke. Samme berømmelige Mand haver blant mange lærde og skarpsindige Theologiske Skrifter publiceret et under den Titul Pyrrhonismus Pontificius, eller om de Roman-Catholskes Ustadighed angaaende Kirkens Infallibilitet: og var Sigtet af samme Tractat at igiendrive Bosweths Skrift, og at retorqvere de Beskyldninger, som giøres mod Protestanterne, paa de Roman-Catholske selv. Han viser, at Historien af den Romerske Kirke er ikke andet end en Kiede af sidelige Forandringer saa vel udi Lærdommen, som udi Ceremonier og Kirke-Regimente; og at alle de skeedte Forandringee gemeenligen have giort Lærdommen værre end den var tilforn. Thi, saasom mange Tvistigheder reysede sig udi de tykke og barbariske Tider, da Geistligheden ingen Idée havde hverken om Theologie eller Morale, saa blev gemeenligen

 den

den u-rimeligste og meest vanskabte Meening giort til Orthodoxie. Der have ideligen været, og endnu ere Trvistigheder ikke alleene om Troens Artikle; men end ogsaa om Kirkens Infallibilitet selv: thi nogle tillegge den Paverne, andre Conciliis, og andre igien Paverne og Conciliis tillige. Saa at Ustadigheden hos dem er og haver været langt større end udi de Protestantiske Kirker: Forskiellen er kun denne, at som de første grundede deres Lærdom paa Kirkens Infallibilitet, kuldkaste deres heele Religion, naar Grundvolden falder; hvilket ikke kand siges om de sidste, som ingen saadan Infallibilitet have paastaaet. Jeg forbliver etc.

Epistola CXXXIX.

Til * *

Min Herre forlanger at vide Historien om det Pavelige Collegio eller lystige Consistorio, hvorom jeg haver løsligen mældet i mine Latinske Epistler, og som for nogle Aar siden her i Kiøbenhavn af visse fortsvillige og tillige med sindrige Brødre blev stiftet. Jeg kand intet udførligen derom skrive, saasom jeg erindrer mig ikke hverken Aaret, naar det begyndte, eller naar det endte. Chronologien giør vel intet til Sagen, og Historiens rette Epocha kand ignoreres. Men jeg haver ogsaa derforuden forglemt adskillige Omstændigheder herved. Dog vil jeg efter den løslige Idée, som jeg endnu haver tilbage, antegne det mærkværdigste, som henhører til dette Collegii Historie. For nogle Aar siden foretoge sig nogle lystige Brødre at stifte et Societet, som de gave Navn af et Paveligt Consistorio. Personernes Navne vil jeg forbigaae, saasom nogle af dem endnu ere i Live, og de maaskee ikke skiøtte om at være nævnte. Jeg vil derfor alleene mælde om den, som man eenstemmigen strax udvalte til Pave under det Navn Nicolaus Primus. Samme Mand havde tilforn været Proviants-Forvalter paa Kiøbenhavns Castel, og kaldtes Niels Wiborg; hvoraf sees, at han efter de rette Romerske

ske Pavers Maade ikke haver villet ved denne Promotion forandre sit Navn. Personen passerede for et godt Hoved: Dog var han, endskiønt han paa det Kiøbenhavnske Universitet i sin Ungdom havde studeret, ikke meget lærd. Men Brødrene, som vidste, at der ikke behøvedes stor Lærdom til dette høye Embede, og at mange af de rette Romerske Paver havde besiddet langt mindre Erudition, holdte ham af alle beqvemmest til at beklæde saadan Post, efterdi de havde mærket, at han vel kunde spille sin Rulle; hvilket er det fornemste, som udfordres af en virkelig Romersk Pave. Man fortrød ey heller paa Vallet: Thi Personen sustinerede sin antagne Character med saadan Majestet og Ærbarhed, at samtlige Cardinaler dømmede ham værdig til at være virkelig Pave. Hvad som nogle alleene havde paa hans Opførsel at sige, var en slags Strænghed og alt for stor Myndighed; hvilket syntes anstødeligt. Men det gik herudi denne gode Nicolao Primo, som mange andre, der saa længe forestille masqverede Personer, og saa længe ifore sig fremmed Natur, at de omsider tabe deres egen. Thi man mærkede hos samme Mand en stedsvarende gravitet, end og naar han var i andet Selskab uden for Collegio: Ja, da Societetet efter nogle Aars Forløb gandske var ophævet, og han engang havde en Sag for Commerce-Collegio, talede han med saadan Myndighed, at Præsidenten maatte informere sig om hans Person; og, da han fik at vide, at Personen udi nogle Aar havde været Pave, forundrede han sig ikke meer over hans Opførsel. Det samme, som

siges

siges om Paven, kand og siges om Cardinalerne; hvilke tracterede dette Skuespill med saadan Ærbarhed, at det omsider blev til Alvor; thi der reyseде sig Splid og U-eenighed blandt dem, som faldt ud til aabenbare Fiendskab, hvorudi heele Familier interesserede sig. Der reysede sig og en Proces imellem tvende af Cardinalerne, hvilken varede et heelt Aar, og blev fört med samme Hidsighed, som en virkelig Æres-Sag: Og, som begge havde Tilhængere, gaves Anledning til et Schisma, som omsider giorde Ende paa Societetet. Medens dette Societet stod ved Magt, blev jeg en og anden gang invitered til at være et Lem deraf: Men, saasom jeg allereede havde begyndt at affondre mig fra store og vidtløftige Selskaber, undskyldte jeg mig stedse derfor; saa at det var min egen Skyld, og jeg stod i mit eget Lys, at jeg da ikke blev Cardinal: Dog bivaanede jeg 2 eller 3 gange Societetet, som Honorarius; og gav jeg da agt paa hvad som derudi forhandledes, findende alting at være overeensstemmende med hvad som jeg tilforn havde hørt. Thi dette Consistorium giorde ikke saadant Mystere af Bagateller, som det paafuldte Frimurernes Selskab. Hvad, som derudi behagede mig, var dette, at man foresatte adskillige nyttige Spørsmaal, hvilke ved næste Session bleve resolverede: Og var da Pavens Decision, som billigt, af stor Vægt, efterdi han dømte, som man siger, é cathedra. Det øvrige bestod alleene udi kortsvillige Ceremonier. Der blev, for Exempel, drukked afdøde Heltes Skaale; og en Lovsang blev siungen til Ære af den udi Hi-

storien bekiendte Sterkodder, hvilken Paven havde ladet canonisere, efterdi der findes udi Erici Pomerani Kronike, at han en gang havde giort en Natstoel af 4 Tydske Kiemper, som han havde overvundet, og giver dette tilkiende, at denne Pave maa have været en stærk Patriot. Alt dette kunde jeg nok have fundet mig udi; men de mange Skaale, som bleve tømmede, stode mig ikke an: Thi jeg mærkede deraf, at jeg ikke havde den Capacitet, som udfordredes af en beqvem og retskaffen Cardinal, og derfore blev stedse ved at undskylde mig. Foruden Sterkodder havde man ogsaa canoniseret adskillige andre gamle Helte; og opmuntrede dette mig paa Callundborgs Stads Vegne at giore Ansøgning om Peder Paarses Canonisation. Jeg forfattede og virkeligen udi Stadens Navn en Memorial, og derudi visede, at bemeldte Peder Paars i Henseende til hans Dyder og store Bedrifter var ligesaa canonisabilis, som St. Andreas af Slagelse og adskillige andre Helgene, hvor af en og anden Stad her udi Riget bryster sig. Memorialen var saaledes forfatted:

Allerhelligste Fader!

Saasom nu over 100 Aar ere forløbne, ja meere end den halve Tiid, som udfordres til Canonisation, siden den berømmelige Peder Paars ved sine Dyder og store Bedrifter distingverede sig paa Jorden,

da have vi samtlige Borgere, saasom vi mærke, at Borgemester og Raad tage sig vor Stads Tarv lidet eller intet an, fordristet os at anholde om samme beremmelige Mands Canonisation, paa det at Callundborg kunde have sin Skyds-Helgen saavelsom vor Naboe-Stad Slagelse. Det giøres ikke fornødent at anføre Motiverne til vor Ansøgning, efterdi vor Helts Bedrifter ere saa store, at Hæderlig og Vellærde Hans Mickelsen, fordum vel-meriteret Poët og Hvit-Øls-Brygger haver anvendt 4 Bøger paa at udføre en Deel deraf. Man veed, at Historien er grundet paa Autentiqve Documenter, og af brave Mænd, der have antegnet det, hvortil de selv have været Øyensynlige Vidner, som Christiernus Storck, Fogdens Fuldmægtig paa Anholt, Jens Block, Land og Provincial-Medicus ibidem, Tydske Jochum velmeriterede Sprogmester, saa at ingen tvivler om Historiens Rigtighed. Vi have derforuden af den ærværdige Matrone gammel Gunild en skreven Beretning, verificeret af Hæderlige og Vellærde Peder Degn, som levede paa samme Tiid. Vor underdanigste Bøn er derfore 2c.

Men

Men saasom dette Pavelige Collegium strax derpaa ophørede, blev intet denne gang deraf. Hvis Societetet havde continueret til denne Tiid, havde jeg ogsaa giort Ansøgning for Niels Klim, hvis Bedrifter ere end af større Vægt. Jeg forbliver &c.

Epistola CXL.

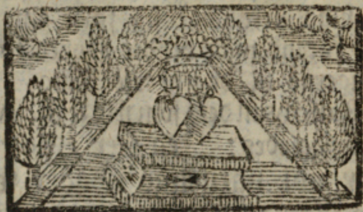
Til * *

Jeg haver læset det omtalte Forslag, som findes udi Abbé St. Pierres Politiske Skrifter angaaende de Midler, som sikkerst kand bruges til at ophæve Duellers Misbrug. De samme ere overeensstemmende med det, som jeg haver anført udi Klims Underiordiske Reyse, hvor der tales om en Lov udi det Førstendom Potu, som tildømte dem at leve under Formynderskab, som Børn, hvilke af Hidsighed, og af en indbildt Point d'Honneur lode sig drive til at bruge Sværd mod en Med-Borger, og at udfordre ham til eene Kamp. Abbé St. Piere, insisterer fornemmelig paa samme Middel, holdende for, at, saasom Misbrugen rejser sig af en indbildt Point d'Honneur, saa kand den hæves ved at forvandle saadan Honneur til Haanhed og Foragt. At denne Svaghed ellers ikke er naturlig, sees deraf, at Dueller have været ubekiendte blant de mest stridbare Nationer; thi man finder intet Tegn dertil hos de gamle Græker og Romere, efterdi de holdte for, at en Mands Ære bestod ikke udi saadant. Ingen Officier blant Tyrker, Persianer, Chineser og andre Orientalske Folk lider mindste Tab paa sit Navn og Rygte, om han veigrer sig ved at møde den, der udfordrer ham til Eene-Kamp: Tvertimod, det

det legges ham meere til Ære, at han adlyder Loven, og indstævner Tvistigheden for tilfælles Dommere. Det er udi den Nordiske Europa, hvor denne latterlige Skik haver sin Oprindelse, og hvor den haver varet indtil denne Tiid. Jeg kalder den en latterlig Skik, saasom intet er daarligere, end at sette eget Liv og Lemmer paa Spill udi uvis Haab om Hævn; thi de fleeste, som udfordre hinanden, komme tilbage med skamferede Lemmer, Næser, Øren eller Kinder; hvilket er en Hævn, som man lidet kand troste sig ved: Thi den er ligesaa u-rimelig, som Borns, der med knyttede Næver slaae mod Væggen, som de have stodt sig paa. Saasom nu en daarlig Ambition og en indbildt Ære er Tonder til denne fordærvelige Misbrug, saa, siger jeg, er der intet kraftigere Middel til at udrodde den, uden ved at mage det saa, at det bliver ingen Point d' Honneur meer, men heller en Spot og Haanhed; thi man haver Exempel paa, at hvor Galge, Steyl, Hiul, og andre Straffer intet haver formaaet, Misbrugen dog ved saadant Middel er hæmmet. Da en Raptus en gang var overkommen de Milesiske Jomfruer, at de i hobetal myrdede sig selv, anseende Selv-Mord, som en heroisk Gierning, og Øvrigheden mærkede, at dette Raserie ved Straf heller forøgedes end formindskedes, forordnede den, at hver saadan Jomfrue skulde begraves gandske nøgen udi alles Paasyn. Dette havde saadan Virkning, at Svagheden strax ophørede. Abbée St. Pierre foreslaaer ellers nogle andre Midler, nemlig, at enhver Officier, forend han blev antagen

udi

udi Kriigs-Hæren, skulde ved Eed forbinde sig til ikke at duellere. Men det er at befrygte, at saadant kun vilde giøre Meenederie gangbar. 2.) Ingen Figtmester at lide udi et Land. Men, saasom man kand myrde hinanden uden Kundskab om Figt-Konsten, saa vilde ey heller Misbrugen derved hæves. 3.) at forbyde Borgere at bære Gevær, uden paa Reyser eller udi Kriig: Men, saasom man mærker, at der duelleres, saavel paa de Steder, hvor Folk gaae ubevæbnede, som bevæbnede paa Gaden, og Erfarenhed viser, at Dueller her hos os vare meere brugelige, da vore Studentere ginge med Kapper, end nu, da de alle bære Kaarder, saa holder ey heller det Middel Stik. Det sikkerste er at betiene sig af det først anførte. Dog haver man ikke fornødent med bemeldte Abbé at outrere det saaledes, at man skulde indslutte Duellanter udi Daare-Kister. Brave Mænds Exempler kand ellers have en fortreffelig Virkning. Der fortælles om Lord Galloway, at da han en gang blev udfordret til Duel, svarede han, at han fandt sig forbunden til at spare sine Arme og sin Kaarde til bedre Leylighed. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CXLI.

Til * *

Den Dissertation, som du haver giort over det Skib, som for nogle Aar siden lod sig see udi Maanen, er gandske lærd, og giver tilkiende Hiernens Frugtbarhed i at finde de meest rimelige Gisninger udi naturlige Sager. Men mig synes, at, forend du paatoeg dig at udarbeyde denne Materie, du burde have forvisset dig om Tingens Existence, paa det at Arbeydet ikke skulde blive forgieves. Jeg erindrer mig, at en Mand for nogle Aar siden giorde en nye Theorie over Maanen, hans Calculationer fandtes vel rigtige, men det stoed ikkun paa, at han kunde sette samme Planet udi den Gang, som han gierne ønskede, for at bestyrke sit Systema. Niels Klims Reyse giver store Anledninger til deslige Mennesker at forklare visse Phænomena udi den underjordiske Verden: Men man maa erkyndige sig først om Historiens Rigtighed, forend man bryder Hovedet med at udfinde Aarsagerne til de anførte Ting, og forend man giver Raisons til det, som ikke er til. Montagne taler herom saaledes: **Jeg seer, siger han, at Mennesker udi naturlige Sager søge heller at udfinde Aarsagen til en Ting, end at efter-**

tersøge, om Tingen existerer: De gaae Sagerne i sig selv forbi, men med Møye efterforske deres Virkninger. De begynde gemeenligen saaledes: hvorledes kunde saadant skee? da de burde heller sige: Mon det er skeed? Jeg erindrer mig engang udi Paris at have haft Dispyt med en ivrig Roman-Catholsk om Pavens Infallibilitet. Han sagde: Hvorledes kand det være mueligt, at Paverne, som St. Peders Successores, og til hvilken GUD haver giort Løfte om Ufeylbarhed, have kunnet feyle udi Troens Sager. Jeg svarede dertil: Lader os først eftersøge, om Paverne ere St. Peders Successorer udi det Romerske Bispe-Sæde, item, om GUD haver givet saadant Løfte, saa vil vi siden komme til rette om det andet. Intet er meer bagvendt, end at fordybe sig udi Efterforskning af Ting, som alleene have Sted udi egne Hierner, og at leede alleene for at leede, men ikke for at finde. Democritus havde engang paa sit Bord nogle Figener, som smagede af Honning: Han fik derpaa Lyst til at besee Stedet, hvor disse Figener vare samlede. Kokke-Pigen, som mærkede, at han derudover var kommen udi Bevægelse, sagde da leende, at han skulde spare den Umag, efterdi hun havde lagt Figenerne udi et Kar, hvori Honning havde været. Democritus blev derover vred, efterdi man havde betaget ham Anledning at efterforske en Curiositet,

og sagde: **Nu skal jeg dog alligevel undersøge Aarsagen, ligesom den kunde være naturlig.** Man kunde anføre utallige Exempler til at bestyrke, hvad jeg herudi haver sagt: Men jeg vil ikkun alleene lade mig nøye med at anføre et eeneste. Udi forrige Seculo blev udspreedet, at der udi Spanien fandtes visse Folk, som kunde see dybt ned under Jorden, saa at de der igiennem kunde skille Metal, Kilder, Liig-Kister og andet. Dette satte Naturkyndige udi Bevægelse: adskillige søgte at udfinde naturlige Aarsager dertil; men ingen bemøyede sig med at efterforske Historiens Rigtighed. Man gav disse skarpsynede Folk Navn af Zahoris et Arabisk Ord, hvilket viser, at Morerne maa have bundet Spanierne denne Digt paa Ærmene. Da Plutarchus engang blev adspurgt om Aarsagen, hvi Hæste-Føll, som havde været forfulgte af Ulve, løbe stærkere end andre, svarede han: **Det kand være, efterdi det maa skee ikke er sandt.** Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CXLII.

Til * *

Vor tilfelles Ven undskylder sig med den Omkostning, som maa giøres paa Brevene med Posten, at han ikke skriver mig saa ofte til, som han ønskede. Jeg derimod finder i visse Maader min Regning derved; thi, hvis alle Breve ginge fri, vilde deres Tall aarligen stærkt multipliceres. De Omkostninger, som giøres paa Post-Breve, overballanceres ellers af den store Nytte og Herlighed, som Posters Stiftelse haver tilveye bragt. Thi i gamle Dage maatte man med stor Bekostning affærdige egne Bud og Brevedragere, og, naar man ingen Evne havde dertil, kunde heele Maaneder, ja Aar gaae bort, førend en Ven kunde faae Tidende fra en anden. Man kand i Almindelighed intet vist sige om denne Stiftelses Elde. Udi Codice Theodosiano tales vel om Post-Hæste udi den Titul de Cursu publico, men deraf følger ikke, at der vare saadanne ordentlige Poster, som nu omstunder. Ordet Post kommer ellers af ponere; efterdi Hæste bleve satte (Politi) paa visse Distancer. Udi det Romerske Herredom maatte Breve-Dragerne tvinge Stæder eller particulaire Folk, som dem mødte, at forsyne dem med Hæste. Keyser Adrianus afskaffede dog denne

Tvang. De Tyrkiske Post-Bud tage endnu Hæste, hvor de finde dem. Man haver nu tvende slags Poste, nemlig farende og ridende, hvilke dog ikke ere lige gamle; og er Stiftelsen udi et Land sildere indført end udi et andet. Udi Frankriig meene nogle, at Carolus Magnus var den første Stifter deraf: Men man kand med meere Vished tilskrive Stiftelsen Kong Ludvig II. Udi Tydskland vidste man af Poster ikke at sige, forend udi Maximiliani I. Tiid, da den bekiendte Franciscus de Taxis giorde første Forslag derom, og derfore af Keyseren bekom Post-Direction for sig og sine Efterkommere, saa at den er endnu udi samme Familie. Udi den store 30 Aars Kriig blev ellers Post-Væsenet ret ordentligen indrettet. Dog var der længe ikke uden en almindelig Keyserlig Post, som under de Taxis Direction gik igiennem alle Tydske Provincier indtil midt udi forrige Seculo, da de fornemste Stænder udi Tydskland stiftede Poster udi deres egne Lande. Den Taxiske Familie besværgede sig derover; men Stænderne lode sig deraf ikke bevæge, meenende, at saadan Ret enhver af dem tilkom, helst, saasom Keyseren selv havde anlagt en særdeles Post udi sine egne Arve-Lande, og dermed forlehnet Greverne af Paar. Det maatte da saaledes dermed forblive. Ikke desmindre holde dog Greverne af Taxis endnu ridende Poste, som gaae heele Tydskland igiennem: Og øve de samme endnu denne Ret alleene udi de mindre Stater. Hvad de Nordiske Lande angaaer, da finder man, at Christianus IV. haver været den første, som haver

anrettet Post-Væsen imellem Dannemark og Norge, hvorvel det blev ikke bragt ret udi Skik forend 1650, hvilket sees af Friderici III. Post-Forordning af samme Aar; og finder man derpaa visse Dage at være beskikkede, naar Posten skulde gaae fra Christiania og Kiøbenhavn. Men den Kongelige Hamborgske Post er ikke ældere end fra det Aar 1653; thi da blev allerførst beskikked en ridende Post saavel udi Kiøbenhavn, som udi Hamborg, hvilken udi mindre end 3 Dage kunde føre Brevene imellem disse tvende Stæder, og det tvende Gange om Ugen, efter den Anstalt, som blev giort af General-Post-Directeur Paul Klingenberg, som kand holdes for Post-Væsenets rette Stifter her i Norden. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CXLIII.

Til * *

Jeg mærker, at min Herre med adskillige andre er udi den Vildfarelse, at den bekiendte Bark, som vi kalde China Chinæ, og de Franske Qvinqvina, føres fra China. Thi Træerne, hvoraf denne Bark tages, voxe alleene udi den Peruvianske Province Qvito i America, og det paa nogle Bierge, som ere nær ved den Stad Loxa. Spanierne gave den strax Navn af Pala de Calenturas, det er Feber-Træe. Samme Træe er fast af Størrelse, som Kirsebær-Træer, og holdes de beste for at voxe paa det Bierg Cajanuma, som ligger henved tvende Mile fra Loxa; og er det derfra, at den første Bark blev bragt til Europa. Hvor høye Tanker man haver havt om Cajanumæ Bark, sees deraf, at Kiøbmænd af Notariis have forsyned sig med Attester, at Barken var fra Cajanuma. China-Bark haver ikke været bekiendt udi Europa uden fra det Aar 1640. Jesviterne bragte den nogle Aar derefter udi stor Reputation udi Italien og Spanien. Andre derimod, i sær nogle Medici, som ikke finde deres Regning ved, at en Feber saa hastigen og ved saa ringe Midler kunde fordrives, have fordømt dens Brug. Man seer af Guy Patins Breve, hvilke haarde Domme samme

me Mand haver fældet derover. Cardinal de Lugo bragte China allerførst udi det Aar 1650 til Frankriig, hvor det blev kaldet Cardinalens Pulver (la poudre du Cardinal de Lugo): Engellænderne derimod kaldte det Jesviternes Pulver, efterdi Jesviterne dermed drive en stor Handel. Hvoraf det haver faaet det nu meest bekiendte Navn, nemlig af China eller Qvinqvina, derom kand jeg intet tilforladeligt sige: Det synes dog rimeligt, at Grevinden af Chinchou, paa hvilken en stor Cur giortes, haver givet Anledning dertil. Historien fortælles saaledes. Grevinden af Chinchou, som var Statholderens Gemahl udi Peru, havde en lang Tiid været plaget med en Tertian Feber, og forgiæves havde herimod brugt adskillige Raad. Een af Statholderens Clienter, som havde faaet Kundskab om Barkens Kraft mod Feber, skikkede ham da noget deraf, med Forsikkring, at hvis Grevinden betienede sig deraf, vilde hun blive Febren qvit. Han blev derpaa strax hentet til Lima, for selv at tillave Recepten, hvilket ogsaa skeede med den Lykke, at Sygdommen blev fordreven. Efter at saadan Prove var giort, lod man fra Loxa forskrive en Qvantitet af bemeldte Bark, og som Grevinden selv deelede det ud til alle dem, som trængede dertil, blev det gemeenligen kaldet Grevindens Pulver; og er det troeligt, at det efter hendes Navn er bleven kaldet Chinchou, som siden er forvandlet til China. Grevinden, efter at hun selv en Tiid lang havde uddeelt Pulveret, overdrog hun siden den Umag til Jesviterne; hvorudover det i lang Tiid udi Vest-

Indien førte Navn af Jesviternes Pulver, førend det blev bekiendt i Europa. Denne Hændelse siges at have tildraget sig udi det Aar 1638. Det blev i Begyndelsen fast opveyet med Guld: Men Barken tabte siden meget af sin Priis, da Indbyggerne af Loxa, seende, at de ikke kunde tilveye bringe saa meget, som forlangedes, mængede andet Bark der iblant, som de under eet Navn solgte paa Torvet, naar Gallionerne ginge fra Panama. Reysende Folk; vidne, at de store Træer ere fast alle borte, saa at der er nu alleene unge tilbage: Er derfore troeligt, at det meeste China, som nu forbruges udi Europa, er blandet med Cascanille og anden Bark; thi ellers kunde det ikke sælges for saa ringe Priis. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CXLIV.

Til * *

Alle Mennesker have naturligen Idée om Retfærdighed, endskiønt U-ret ved positive Love ikke forbydes. Thi, endskiønt ingen Lovgiver havde dicteret noget derom, vilde dog alle erkiende sig pligtige til at iagttage dette store Naturens Bud: Qvod tibi non vis fieri &c. Det er: **Du maa ikke giøre mod andre, hvad du vil andre skulle ikke giøre mod dig.** Men, som ingen Sandhed er saa klar, at den jo haver sine Anfægtere; saa haver man seet dristige Philosophos at negte, saadant at være Naturens Bud, item at foregive, at det ikke er indprentet af Naturen, men at det flyder alleene af Underviisning, Optugtelse og dicterede Love. Ingen haver udført dette vidtløftigere end den bekiendte Hobbesius. Adskillige andre have fulgt hans Fodspor, og synes det, at den berømmelige Locke trækker ogsaa paa samme Linie: Thi han siger paa et Sted udi hans Philosophical Essays: **Et hvert medfødt** Principium **bør udi sig selv være saa klart, at man ingen Prøver behøver for at vise dets Sandhed, eller nogen Underviisning for at giøre det antageligt. Saaledes kand man**

holde dem for at have ikke mindste Gnist af menneskelig Fornuft, der enten forlange eller stræbe at give Raison, hvi det er u-rimeligt, at den selv samme Ting kand være og ikke være paa eengang. Denne Proposition fører en Klarhed med sig, som behøver ingen Prøve: Saa at enhver, der forstaaer Sproget, forstaaer strax Tingen i Kraft af det Lys og den Klarhed, som den fører med sig. Men, siger samme Autor, Dersom man proponerer denne moralske Regel, som er Kilde og Grundvold til alle Dyder, nemlig: Giør ikke mod en anden, uden hvad du vil han skal giøre mod dig; hvis man proponerer den til en Person, der aldrig tilforn haver hørt tale derom, vil han dog, endskiønt han begriber Talen, spørge om Aarsagen dertil, og den, som fører Talen, vil holde sig forbunden til at forklare Aarsagen. Sees deraf, siger han: at denne Lov er ikke naturlig og medfød; thi, hvis saa var, behøvede man ikke at bevise den, den kunde ey heller ved Underviisning giøres klarere end den var, men den maatte strax antages som en u-imodsigelig Sandhed, hvorom ingen kand tvivle, saa snart han hører Tingen nævne. Moralske Reglers Sandhed grunder sig derfor

for paa noget Foregaaende, hvorfra den maa ledes ved Middel af Underviisning; hvilket ikke var fornødent, hvis disse Regler af Naturen vare indprentede, eller klare udi sig selv. Saa vidt denne store Philosophus: hvoraf sees, at han holder for, at Naturens Lys giver os ingen Idée om Dyder og Lyder, men at den erhverves alleene ved Underviisning. Andre have bemøyet sig at bevise dette Paradox ved Exempler. De sige: Viis tvende Born en Ting, som de begge attraae; giv det yngste og svageste Barn, for Exempel, et Æble, og forlad dem derpaa; see saa til, om det ældste og stærkeste Barn ikke strax med Magt vil rive Æblet af det andet Barns Hænder. De vise videre, at der findes heele Nationer, som slagte og æde deres egne Børn, og andre, som giøre sig en Ære af at røve og stiæle. De vise, at Fribytterie udi gamle Dage var anseet, som en heroisk Gierning, og at en riig Mand giorde sig en Ære af at kaldes πολυλήιος, det er een, som ved Rov er bleven bemidlet. Naturen, sige de, er derfore mod Loven, eller Loven mod Naturen: Thi Naturen kand ikke andet end giøre onde Lemmer udi et Societet; men Loven stiftes, for at tvinge Naturen, og at giøre gode Borgere. De Principia, som ere dicterede af Naturen, hvilken er allevegne og altiid den samme, kand ikke have en guddommelig Oprindelse, efterdi de bringe Mennesker paa Udveye, som GUD forbyder at tage. Naturen er een udi alle Mennesker, og, hvis den kunde

for-

forandres, blev Mennesket ikke meere Menneske: Den er dets Troe og bestandige Compagnon, og den anseer ikke Underviisning uden som en Fiende, der lader sig indfinde, alleene for at forstyrre dens Roe, og at tvinge dens Lyst. Saadanne og andre glimrende Argumenter bruges til at kuldkaste en Axioma, som stedse haver været agtet u-imodsigeligt. Men man kand sige, at de ere ligesaa ugrundede, som de ere glimrende. Hvad Monsr. Lockes Beviisligheder angaaer, nemlig, at alt, hvad som behøver Underviisning, kand ikke være medfød eller af Naturen indprentet; da kand man vel tilstaae, at han saavidt derudi haver Ret: Men man kand derhos sige, at de store Hoved-Pligter ere saa kiendelige, at det koster ikkun at nævne dem, for at vise, at Mennesker ere forbundne til deres Jagttagelse. Thi, ligesaa let, som et Menneske begriber, at en Ting kand ikke være og dog være paa eengang; saa let fatter det ogsaa det store Bud: **Giør ey mod en anden, uden hvad du vil, han skal giøre imod dig.** At visse Mennesker enten af Ondskab ikke ville, eller af en forderved Vane ikke kunne begribe det, gior intet til Sagen. Thi man seer mange at negte GUds Existence, endskiønt intet er lettere at fatte, end at den konstige og forunderlige Verdens Skabning ikke kand være af en Hændelse; men at man maa erkiende en almægtig Bygnings-Mester. Man kand saaledes sige, at enhver, der ikke begriber det omtalte store Bud at være naturlig, er gandske u-naturlig selv; saa at, naar han

det

det ikke vil troe uden foregaaende Beviislighed, saa kand han ey heller uden foregaaende Underviisning tilstaae, at en Triangel er ikke en Circul, eller at han selv er til. De Exempler, som herimod anføres, vise alleene, at ond Lærdom og forderved Vane haver giort kroget, hvad som Naturen haver dannet ret, og haver giort Lys til Morkhed. Hvad som anføres om tvende Børn, passer sig her ikke; thi Børn vilde ogsaa vide Raison til, hvi den samme Ting ey kand være og ikke være paa een Gang, item til adskilligt andet, som fører yderste Klarhed med sig. At visse Folk slagte og æde hinanden; at andre holde Rov og Fribytterie for en Dyd, viser ikke andet, end at de af falsk Lærdom ere forførte til at skille sig ved all Humanitet, og at fornegte deres egen Natur. Saaledes holdte Lacedæmonierne Tyverie for en Dyd, efterdi Lycurgus ved en Lov havde opmuntret dem dertil. Man seer jo utallige Mennesker af Religion og af Ærbødighed for deres Lærere at negte deres egne Sandser, at sige, de see, de føle og høre, hvad de ikke see, høre og føle. Forestill dig, at, naar een seer sin Velgiører af sig med Vold at berøves det, som er ham kiært, og at han derover inderligen bedrøves, om det ikke naturligen og uden videre Underviisning maa rinde Volds-Manden i Sinde, at saadant er en ond Gierning. Alle de Exempler derfore, som anføres til at bestyrke dette Paradox, giøre intet til Sagen; thi det er og bliver et ugrundet og forargeligt Paradox; med mindre man kand sige, at der behøves foregaaende Information til at faae Mennesker til

at

at begribe, at Brød kand ikke være Kiød, item at Verdens konstige Skabning kand være af en Hændelse; hvilket man dog seer adskillige forstokkede Mennesker at sige. Der fortælles om Petro Alexiowitz, at da han hørde een at tvivle om Skabningen, spurgte han ham, om han troede, at et Uhrverkt kunde være giort af sig selv; og da den anden endnu blev ved sin Tvivlsmaal, sagde han: **Saa maa du være en Slyngel!** og kand man sige, at ingen fornuftigere Conclusion kunde giøres; thi det heeder: Contra negantem principia non aliter disputandum. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CXLV.

Til * *

Min Herre forlanger at vide, hvilket Land man maa tilskrive den Invention med Smaakoppers Inoculation. Man veed, at den længe haver været i Brug udi Circassien: thi, saasom Circassier have stor Forraad paa skiønne Born, hvormed de drive Handel, og dermed forsyne de Tyrkiske Serails; saa meene de ved Inoculation at forhindre, at deres Skiønhed ikke skal fordærves af Smaakopper. Tyrkerne have efterfuldt Circassier, saa at de gandske betimeligen inoculere deres Born. Nogle holde ellers for, at Konsten er bragt fra Constantinopel til Engeland; hvorvel andre vidne, at den for meer end 100 Aar siden haver været bekiendt udi China. I Engeland haver man derved giort adskillige Forsøg; og holdtes Inventionen en Tiid lang at være af stor Nytte, saa at adskillige andre Nationer have derudi efterfulgt dem. Men u-anseet det store Rygte, som der over er gaaet, og de herlige Virkninger, som Smaakoppernes Inoculation paa friske Mennesker have været tilskrevne, have dog de fleeste ikke villet beqvemme sig dertil, holdende for, at det var en Daarlighed udi uvist Haab at styrte sig udi en vis Sygdom. Endeligen efter adskillige

Prøver,

Prøver, sær dem, som giortes udi det Aar 1731 er Konsten kommen gandske udi Miscredit; thi man mærkede da, at hver 5te Engeilænder ved Smaakoppers Plantelse døde: hvorudover Inventionens stærkeste Forfægtere tie nu omstunder stille; saa at det synes, at denne Cur gandske vil gaae af Brug. Man tilskriver ellers Engelænderne en anden særdeles Invention udi Medicinen, hvorved alle spilede Øyene, saasom der handledes om at giøre ikke alleene syge Folk paa en Time gandske friske, men at giøre dem fast udødelige. Konsten var af samme Art, som fortælles om Medeæ Gryde, hvorudi ældgamle Mænd kunde forvandles til unge Drenge, Kiør til Kalve, og tørre Træer til blomstrende Greene. Inventionen, som syntes at have megen Rimelighed, bestoed derudi, nemlig at lade enten Blod eller anden frisk Liqueur transfundere af et Dyrs udi et andet Dyrs Legeme. Man giorde strax Prøve med adskillige Slags Creature; Og siges Lower udi det Aar 1665 at have giort Begyndelse dermed udi Oxford. De Franske vare de første, som forsøgte det med Mennesker. Prøven skeede paa saadan Maade. De aabnede Aaren paa en Kalv, og igiennem et Rør, hvis Ende var fæstet til et Menneskes Aare, lod Blodet løbe af Dyret udi Mennesket. Medens dette skeede, aabnedes der en Aare paa den anden Arm, paa det at lige saa meget Blod kunde udløbe, som indkom. Hvis man kand fæste Tro til nogle Relationer, som da udkomme, saa maa Virkningen i Begyndelsen have været god. Thi der foregaves, at en

ung

ung Person af 15 Aar, der var stedse tung, blev ved denne Operation let og munter. Lige saadant blev fortaalt om adskillige andre Personer, sær om et Verkbrudent Fruentimmer, hvilken ved Transfusion af Lamme-Blod blev gandske karsk og smidig udi alle Lemmer. Dette foraarsagede, at nogle Philosophi fulde paa de Griller, at man ikke alleene kunde giore et sygt Menneske friskt, men endogsaa gandske forandre dets Natur; Saa at een, der var fræk og dristig, kunde ved Lamme-Blod blive from; En der var en Taadse, kunde ved Ræve-Blod blive en Politicus; Og en der var feyg og frygtagtig, kunde ved Transfusion af Løve-Blod blive en tapper Soldat. Men andre skreve hæftigen herimod, holdende for, at et Dyrs Blod maatte være en Gift, naar det blev mænget med et andets Blod. 2.) At alt det Blod, som ikke er paa sit naturlige Sted, maa fordærves. 3) At alt Blod udi Laabet igiennem Roret maa størknes. Udfaldet visede, at de sidste have Ret: thi adskillige u-lykkelige Prøver bleve giorte. Nogle, som vare galne, bleve galnere end de vare, og andre døde; Hvorudover en Philosophus sagde: **Jeg mærker, at det er ikke saa let at forandre Blod som at forandre Skiorte.** Herudover lod Parlamentet udi det Aar 1670 under Straf forbyde saadanne Operationer oftere at skee. Jeg for min Part raader ikke fra at arbeyde paa nye og store Decouverter udi Medicinen; thi det heder, som Qvintilianus siger: Evenit nonnunqvam,

ut aliqvid grande inveniat, qvi semper qværit qvod nimium. Det er: **Man leeder saa længe efter det som er formeget, at man omsider finder noget, som er stort.** Skiønt jeg skiøtter ikke om at være een af de første, paa hvilken Prøve skal giøres. Jeg foragter ey heller Konsten: Jeg holder alleene for, at derudi er stor Uvished, hvilket og fornuftige og u-interesserede Medici selv tilstaae. Photius taler om en Medicus ved Navn Dionysius, der skrev en Bog bestaaende af 100 Capituler, hvor af de 50 forsvarede een, og 50 en anden Meening. Cardanus haver ogsaa sammenskrevet 12 Bøger alleene om stridige Meeninger udi Medicinen; Og eftersom saaleedes er beskaffet, agter jeg intet at være tilforladeligt uden en god Diæt, og Maadelighed udi alting, recommenderende denne Regel hos Hippocratem: Σίτία, ποτὰ, ὕπνοι, ἀφροδίσια, παντα μέτρια. Det er: Mad, Drikke, Søvn, Amour, maa være til Maade. Ja man maa udi Diæt selv holde Maade; thi det heeder, som Petronius siger: Cibus avidum strangulat, abstinentem frugalitas: ubiqve naufragium est. Det er: **En omkommes af Fraadserie, en anden af Indgetogenhed: Begge ere skadelige.** Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CXLVI.

Til * *

Jeg haver ved en og anden Leylighed udi mine Skrifter givet tilkiende Aarsagerne, hvi Boglige Konster meer og meere aftage, og hvi studerende Personer ikke kand komme til den Fuldkommenhed, som udi forrige Alder. Her udi Landet kand, foruden oftomtalte, anføres en Hoved-Aarsag, nemlig Begierlighed efter Æres-Titler. Thi hvad Virkning samme Svaghed haver giort blant Studerende Personer, sees af daglige Exempler. Man haver seet adskillige gode Hoveder i fuld Galope at have fremgaaet udi Studeringer: Man haver omineret, at de vilde blive til store Lys udi den lærde Verden; men man haver seet, og endnu seer, een efter anden at desertere, og at indvikle sig udi Occupationer, hvorved Æres-Titler og Rang eene erhverves. Ved deslige Occupationer betages dem ikke alleene Tiid, men og Lyst til at fortsette deres forrige Studeringer. Nogle sette Studia saa reent tilside, at de glemme alt hvad de forhen have lært: Andre tractere dem, som parerga, saa at de ikke studere uden ved Leylighed: thi Lysten og Tankerne ere meest henvendte til de Ting, som flattere deres Ambition og bane dem Vey til Æres-Titler; saa at det hos dem heder: Hoc faciendum

illud non omittendum. Det er for at hindre saadanne Desertioner, at man udi adskillige Lande nu omstunder confererer Rang og Æres-Titler ikke mindre til dem, som distingvere sig ved Studeringer, end til dem, som ere Lemmer af verdslige Collegier. Thi, naar een seer, at han kand avancere udi Rang saa vel paa Parnasso som paa et andet Bierg, saa vel ved Boglige Konster som ved andre Occupationer, forbliver han paa den Post og Rendebane, som han eengang er sat, og søger meer og meer at distingvere sig ved Studia, naar han mærker at de ere hans Ambition ikke hinderlige. Jeg kunde her til Beviis anføre mange mærkelige Exempler paa Desertioner som skee af bemeldte Aarsag: Men saadant er u-nødigt for mine Lands-Mænd, for hvilke saadant af daglig Erfarenhed er bekiendt. Det kunde være meer fornødent for Fremmede, hvilke med Forundring mærke, store Meteora at lade sig ligesom see, og forsvinde paa een Gang. For dem alleene kand saadant være ubegribeligt, efterdi Aarsagerne ere dem ubekiendte. Jeg giver mig ikke ud for at besidde nogen retskaffen Philosophisk Qvalitet; Det alleene maa dog enhver tilstaae mig, at jeg udi denne Post haver bedre modstaaet Fristelser end de fleeste af mine Med-Borgere; thi jeg haver fast for 30 Aar siden været opmuntret til at begive mig paa den almindelige store Rendebane, som fører til Æres-Titler alleene: Men jeg haver stedse holdet Stand mod Fristelserne, saasom jeg haver holdet det uforsvarligt herudi at efterfølge andres Fodspor, og fortryder jeg ikke paa

at

at have fremturet udi mit Forsæt; thi hvad jeg haver tabt udi et, haver jeg igien vundet udi et andet, saa at den liden Reputation, som jeg haver erhvervet in literis, saavel uden- som indenlands, nogenledes haver indemniseret mig. Den Afskye jeg stedse haver ladet see for at seyle paa de almindelige Farvande, kand ikke vel tilskrives nogen Magelighed; thi mit heele Liv haver været en Kiæde af stærkt og vanskeligt Arbeyde. Det maa ey heller regnes mig til nogen Basselse; thi jeg kand maaskee være ligesaa storagtig, som andre af mine Lands-Mænd, der gaae en anden Vey. Ambitionen kand være lige stor; men dens Objectum ikke det samme. Saadant er mit Principium; og er Virkningen deraf denne, at jeg i det ringeste ikke haver glemt, hvad jeg i Ungdommen haver lært. Stats-Collegier udi Kiøbenhavn, sær Høyeste Ret, hvoraf Academiske Borgere søge at blive Lemmer, have været og ere Universitetets Kirke-Gaarde. Thi, saa snart en mærker, at han distingverer sig iblant sine Academiske Medborgere, opsiger han strax Borgerskab, saa at de 9 Musæ ikke længere kand holde paa ham. Her hielpe da ingen Erindringer, her agtes ingen Avocatoria; thi ligesom Svitzerne sige: Point d' Argent, point de Suisses; saa heder det her: **Jngen Titler, intet Arbeyde.** See her haver min Herre den rette og meest grundige Aarsag til de daglige Desertioner, som han klager sig over; og her seer han, hvi Boglige Konster qvæles udi deres Væxt. Mange have tilskrevet saadant Nationens naturlige Ustadighed: Men de, som have

ve

ve nøyere eftertænkt dette, maa tilstaae, at jeg haver viset den rette Kilde, hvoraf denne Uheld flyder; og er det troeligt, at hvis Demning ikke derfor sættes, Lærdom neppe vil komme til nogen fuldkommen Væxt, og at de største Genier, som Landet kand producere, stedse ville blive u-lærde og Velbaarne. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA CXLVII.

Til * *

Min Herre spørger mig til Raads, om han skal indstævne sin Sag til Bye-Tinget, eller han skal tage Commissarier. Jeg haver aldrig raadet nogen til at gaae de ordinaire Rette forbi, saasom jeg ikke haver været eenig med de fleeste om de brugelige Commissioners Nytte. Hvis jeg nogen Tiid faldt paa at smede Projecter, hvilket dog aldrig haver rindet mig udi Sinde, saa vilde det første Project blive om Commissioners Afskaffelse. Aarsagerne dertil kunde anføres disse. Jurisdictionen, hvorved de stridende Parter udvælge sig egne Dommere, er, saa vidt som mig er bekiendt, ikke brugelig udi noget andet Land. Hvis den Nytte derved tilveye bragtes, som adskillige meene, vilde uden Tvivl andre Nationer derudi have imiteret os. Dette er dog ikke skeed: Hvoraf man kand falde paa de Tanker, at Rettergang derved ikke faciliteres. Jeg haver ey heller efter nøye Betragtning giort mig andet Begreb derover. Jeg haver af daglig Erfarenhed mærket, at de stridende Parter udvælge til Dommere, ikke dem, som de holde for de største og retsindigste Jurister, men dem, som de holde for deres beste og meest fortroelige Venner, hvorved Udfaldet kand blive saaledes, at

enhver dommer udi Faveur af sine Venner, og at Commissions-Domme derudover blive hart ad uefterretlige. Jeg siger ikke at saadant skeer, men at det er venteligt, at saadant kand skee. Jeg mærker og, at mange i den Henseende, for at spare paa Omkostningerne, ingen Contra-Commissarier tage, givende dermed tilkiende, at det kand være dem lige gyldigt, hvorledes en Commissions-Dom udfalder: Og, naar saa er, saa sporges, hvortil saadanne Rette tiene, efterdi de stridende Parter selv derpaa lidet reflectere? Dertil kand vel svares 1.) At Rettergang derved faciliteres; efterdi man ved saadan Commissions-Ret kand med eet faae Sager paakiendte, som ellers maatte afgiøres for adskillige Foris. 2.) Efterdi man derved sparer baade paa Tiid og Omkostning; saasom man fra en Commission, som er første Instants, stævner en Sag lige ind for Høyeste-Ret, da man ellers maa gaae fra Herreds-eller Bye-Ting til Lands-Ting eller Raad-Stue, førend man kand faae en endelig Høyeste Rettes Dom. Hvad det første angaaer, da kand ikke negtes, at jo nogle Vanskeligheder derved forebygges: Men derimod sporges, om saadant ikke kunde skee ved andre Midler, end ved saadanne Rette, hvorved stridende Parter udvælge sig selv Dommere; hvilket kand synes at være fast det samme som at domme udi deres egen Sag. Hvad det andet angaaer, nemlig, at man ved disse Commissions-Rette sparer baade paa Tiid og Omkostninger, da hører jeg, at mange, som herudi kand tale af Erfarenhed, vidne, at derved ofte spildes meere Tiid, og meere Omkostning giøres, end ved ordinaire

naire Rette, hvilke sidste holdes og maa holdes paa visse Dage og Tider, da derimod udi Commissioner ofte skeer Ophold, en Deel, saasom Commissarierne pro arbitrio beramme Sessionerne efter deres egen Leylighed, en Deel ogsaa efterdi, saa ofte een af dem enten formedelst Svaghed, Reyser, eller andet Forfald forhindres at møde, maa Retten opsettes, indtil han bliver frisk, eller kommer tilbage igien. Det kand og hænde sig, at Commissarier selv søge at forlænge Tiden, for derved at forøge deres Salaria; hvilket ikke er at befrygte ved andre Rette, hvor Dommere, som salareres af Publico, hverken vinde eller tabe ved Opsættelser og Procrastinationer. Derforuden mærker man af Erfarenhed, at gandske faa Sager termineres ved Commissions-Domme, efterdi Parterne formedelst oven anførte Aarsager ikke holde dem efterretlige, da derimod mange Sager endes ved de ordinaire Rette: Saa at man derfor seer, at hverken Tiid eller Omkostninger ved Commissions-Rette spares. Og er det sidste let at begribe, efterdi de ordinaire Dommere salareres af Regieringen; men de andre af de stridende Partier. Disse mine Anmærkninger ere ikke rare, saasom man hører Folk dagligen at tale om de Uheld, som de af Erfarenhed merke heraf at flyde. Men der kunde anføres nogle andre Sviter, som mindst omtales, og dog ere af meest Vigtighed. De Mænd, som udvælges af de stridende Parter til Commissarier ere enten ordinaire Dommere eller characteriserede Løsgiengere. Hvis de ere ordinaire Assessores af høyere Rette, saa er venteligt, at mange af yder-

ste Æüne arbeyde paa at faae deres afsagde Commissions-Domme af deres Collegis udi de høyere Rette bekræftede, og er troeligt, at adskillige Vota derved kand hverves; thi det heder her: Manus manum lavat, eller, **Vi tiener Eder udi lige Tilfælde igien.** Jeg siger ikke, at saadant skeer, men alleene, at mange holde for, at Anledning dertil kand gives, og at Factioner udi de høyere Rette derved kand stiftes. Hvis Commissarierne ere ikke Lemmer af høyere Rette, men alleene saadanne, der lade sig hverve, for at vinde en Haand-Skilling, da kand man slutte, at der ofte maa dømmes efter Personernes Anseelse; thi det heder da hos Parterne: **Dømmer du mig imod, saa dømmer du baade mod Venskab og din egen Interesse.** Der findes vel de, som ikke lade sig trekke af disse tvende Magneter, og som stedse imodstaa saa store Fristelser; men Exemplerne ere rare, saavel her som i andre Lande, hvor den Juridiske Heroismus meer og meer slappes. De som see dybere ind herudi, paastaae, at heraf flyder end een Uheld, som er større end alle ovenanførte. De foregive, at Advocaternes Gryder fornemmeligen derved kaage, og at den store Influence, de have udi Juridiske Collegier, grunder sig fornemmeligen derpaa. De meene, at, saasom det er paa deres Recommendationer fornemmeligen at Commissarier antages, og efterdi det staaer udi deres Magt at skaffe Dommere Næring, saa kand de derved forbinde sig et Antall Assessores af de høyere Rette, og altid have nogle Vota udi deres Lommer. Om

saa-

saadant virkeligen skeer, kand jeg ikke sige, langt mindre bevise: Jeg drister mig alleene at sige, at det venteligen kand skee. Hvis derfore min Herre anseer disse mine Betænkninger som Beskyldninger, da svarer jeg, at de grunde sig alleene paa Præsumption og Probabilitet. Thi jeg forlader mig aldeeles ikke paa deres Critiqve, som tabe Processer, hvilke af Passionen kand fingere saadan Omgang. Jeg siger derfor ikke hvad, som skeer, men hvad som kand skee. Jeg drister mig alleene frit at foregive, at, hvis saadanne Suiter heraf ikke flyde, saa er denne Nation fast den eeneste paa Jorden, som imodstaaer Fristelser, og at Gudinden Astræa her maa have sit rette og Hoved-Sæde. Jeg forbliver 2c.

Epi-

Epistola CXLVIII.

Til * *

Min Herre er eenig med mig i at fordømme den Religions-Intolerance, som findes hos de Roman-Catholske; men meener derhos, at jeg haver vildfaret, i at tillegge den Romerske Kirke alleene saadan Religions-Tvang. Han meener, at Hedninger først have givet ondt Exempel til Religions-Forfølgelser. Saadant kand ikke nægtes. Det er bekiendt, at Socrates blev straffet paa Livet, efterdi han ikke vilde conformere sig med den Religion, som ved Love var stadfæstet udi Athenen. Fem andre Græske Philosophi, nemlig Anaxagoras, Stilpo, Diagoras, Protagoras og Theodorus bleve iligemaade formedelst Religionen forfuldte. Man finder, at Anacharsis, item den Scytiske Konge Scyles, maatte sette Livet til, efterdi de befandtes at inclinere til den Græske Religion. Der meldes og om Religions-Forfølgelser blant de gamle Persianer, item hos Ægyptier; og vidner Juvenalis, at de sidstes Had, formedelst tvende stridige Meeninger, gik indtil Mord, ja indtil at æde de nysdødes Kroppe. Den Syriske Konge Antiochus Epiphanes opvakte en almindelig Religions-Forfølgelse: Han fordrev

drev alle Philosophos, foregivende, at de forførte Ungdommen, og bragte dem fra de almindeligen autoriserede Meeninger. Det er bekiendt hvilket Tyrannie han øvede mod Joderne, som han med de haardeste Piinsler vilde tvinge til at forsværge deres Fæderne Religion. Men intet kand anføres til større Beviis herpaa, end de 10 store Forfølgelser, som af Romerske Keysere øvedes mod de Christne. Dette og andet kand vel ikke nægtes: men dog kuldkastes min Thesis ey derved. De ovenanførte Exempler, og andre, som kand anføres, ere af anden Natur. Religionen var kun en Prætext, som brugtes til Socratis Forfølgelse. Man veed, at samme Mands Straffe-Prædikener mod de anseelige Mænd udi Athenen saadant foraarsagede. De 7 Græske Philosophi bleve ikke forfuldte som Vildfarende, men som aabenbare Atheister; thi de fleeste af dem nægtede GUds Existence: saadan Lærdom meenede Øvrigheden sig forbunden til at hæmme; Tilmed kand man sige, at de Forfølgelser, som en og anden Gang udi Grækenland have været opvakte mod Philosophos, ikke have været andet end Raptus, som ingen Bestandighed have haft; thi man seer ellers ingen at have været forfuldt for stridige Meeninger udi Theologie og Philosophie, men tvertimod, at alle Secter stedse have været tolererede. Det Had, som regierede blant de gamle Ægyptier, kand og tilskrives andre Aarsager. Poëten taler om et gammelt indgroed Fiendskab imellem Naboe-Stæderne.

Inter finitimas vetus atqve antiqva simultas
Immortale odium & nunqvam sanabile vulnus.

Man seer ogsaa at Hadet reysede sig ikke af stridende Meeninger, men efterdi den eene Stad foragtede den andens Guder, og drev Spot dermed.

Inde furor vulgo, qvod numina vicinorum
Odit uterqve locus.

Tilmed tales ikke om Regiering og Øvrighed, men om den gemeene Almue, som kiempedes med hinanden indbyrdes. Man seer af Macabæernes Bøger, hvad som var Hiulet til Antiochi Forfølgelser mod Joderne. Intet laae Antiocho mindre paa Hiertet end Religionen, af hvilken han alleene betienede sig som en Prætext, for at udrødde Joderne, som han holdt for sine hemmelige Fiender; thi man hørte hverken for eller efter hans Tiid udi Syrien tale om Forfølgelsers Principiis. De 10 store Forfølgelser, som de Hedenske Keysere opvakte mod de første Christne, grundede sig ey heller paa noget compelle intrare: thi man finder ellers en stor Tolerance hos de gamle Romere og Græker, ja saa stor, at de ofte have tilbedet GUD udi Jerusalems Tempel; hvilket blant andet vises af Alexandri Magni, Pompeji og andres Historier. Aarsagen til

de 10 store Forfølgelser mod den første Christen Kirke var denne. Romerne indbildte sig, at deres Stat var Stiftet af Krigs-Guden Mars, som havde forsikret dem om et stort og œvindeligt Herredom over alle andre Folk. I den Henseende vare de saa ivrige i deres Religion, holdende for, at intet uden deres Gudsdyrkelses Forsømmelse kunde giøre Skaar udi deres Regimente. Men, u-anseet denne deres Religions Iver, seer man, at de ikke alleene have tolereret andre Religioner, men end ogsaa dyrket fremmede Guder. Saadant Principium have de stedse haft, indtil den Christne Religion begyndte at tage saadan Overhaand, at de frygtede for deres egen Religions, og Conseqventer for deres eget Herredoms Undergang. Adskillige Uheld, som een og anden Gang hendede, styrkede dem udi saadanne Griller: thi, saasom alle Stæder bleve opfyldte med Christne, og deres egne Templer Tiid efter anden bleve øde, tilskreve de saadant alle de U-lykker, som vederfoere, og derfore af Stats-Raisons holdte sig forbundne til at hemme en Lærdom, som contribuerede til deres Herredoms Svækkelse og Fald. I den Henseende kand man ikke forundre sig over at see de beste, dueligste og meest Patriotiske Keysere at have været de Christnes hæftigste Forfølgere. Hertil contribuerede og ikke lidet dette, at de Christne, saavel udi daglig Tale som udi Skrifter lagde den Hedenske Troes Ugrund og Daarlighed for Lyset; thi de lode sig ikke nøye med at nyde Religions fri Øvelse, men arbeydede med Iver paa at giøre Proselyter og at forplante Lær-

dom-

dommen. Den Kiekhed, hvormed de gamle Martyrer begegnede den Romerske Øvrighed, og den Bestandighed de lode see udi Lidelser, kastede fornemmeligen Olie udi Ilden. Thi Romerne udtolkede deres Bestandighed til Halsstarrighed, anseende dem som farlige og rasende Undersaattere; og seer man, at Keyser Marcus Aurelius haver blant andre afmalet dem med saadan Farve. Herpaa grundede sig ovenmelte 10 hæftige Forfølgelser. Og dette var Aarsagen, hvi de gamle Romere da veege fra deres Principiis Tolerantiæ og den Indifference, de stedse forhen havde ladet see udi Religions-Sager tilforn, og skreede til hæftige Forfølgelser mod de Christne, hvilke de ansaae som oprørske Undersaattere og Statens Fiender. Joderne skyede vel alle Mennesker, som vare af anden Religion, saa at de holdte sig besmittede af deres Omgiengelse: men det var saa langt fra, at de holdt sig forbundne med Sværd og Ild at tvinge nogen til deres Religion, at de heller scrupulerede over at giøre Proselyter. Vel er sandt, at Johannes Hyrcanus udi Maccabæernes Tiid begyndte at agere en Convertisseur; men det bestoed derudi at give undertvungne Folk Vall, enten at forlade Landet eller lade sig omskiære. Saadant kand og ey heller ansees uden som en Raptus, der overkom Joderne paa samme Tiid. Thi man finder ellers over alt hos dem Tolerance saavel i Henseende til Hedninger som til egne Secter, og seer man, at Pharisæer, Sadducæer, Essæner &c. have levet i Communion sammen. Sees saa heraf, at den Persecutions-

cutions-Geist, som findes i den Roman-Catholske Kirke, ingen Overeensstemmelse haver med ovenanførte Forfølgelser: og at ingen Sect fra Verdens Begyndelse haver bestandigen haft saadant Principium, og holdet sig at være ved sin Religion forbunden til med Sværd og Ild at tvinge andre til sine Meeninger. De Roman-Catholske ere derfore de eeneste blant alle Mennesker, der ansee Religions-Tvang som en Hoved-Artikul udi deres Lærdom, saaledes, at de holde sig forbundne, om gode Ord og Penge ikke kand hielpe, med Sværd, Ild og Piinsler at bringe andre paa deres Meeninger; ja de holde det ikke nok at forfølge dem, som offentligen tilkiendegive egne Meeninger, og vegre sig ved at underskrive deres Kirkes Lærdom, men end ogsaa dem, som de have suspecte at tænke anderledes, skiønt de dermed ikke lade sig mærke. Og er det i den Henseende de saa kaldede hellige Inqvisitioner ere stiftede. Sees saa her af, at min Thesis staaer ved Magt, og at dette fordærvelige og fast umenneskelige Principium er alleene antaget udi den Romerske Kirke, og at intet Exempel udi Historien fra Verdens Begyndelse er andensteds derpaa at finde. Jeg forbliver 2c.

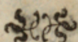

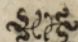
Epistola CXLIX.

Til * *

Jeg haver læset det omtalte Skrift, som fører Titul af la vraie Religion demontrée par l'Ecriture saincte: Titulen burde heller være: **Ingen Religion, saasom alt hvad derom er skrevet, er Menneskeligt Paafund.** Thi det heele Verk sigter dertil. Ingen hidindtil, som mig er bekiendt, haver angrebet Religionen med større Ublueheд og Dristighed: Men man kand derhos sige, at alt hvad i samme Henseende af andre forhen er skrevet, sær af de Engelske Naturalister, er langt meere farligt: Thi denne Autor kand i mine Tanker ingen forføre, saasom man seer, at Skriftet er forfattet af en røggesløs Person, der finder sin Regning ved, at der er intet andet Liv efter dette Liv. Skriftet er ikke mindre forvirret end ugudeligt; og synes det, at Forfatteren ingen Idée haver haft om den Christelige Religion, som han søger at sværte. Udi Skriftet er ellers intet Nyt: Thi det er en Samling af de groveste Ting, som udi finere Stiil af Naturalisterne findes her og der anførte. Ingen af de Engelske Deister gaaer dog saa vidt: Thi denne lader sig ikke nøye med at anfægte all Revelation, men nægter ogsaa den Guddommelige Forsyn, Opstandelsen, Straf og Belønning

udi et andet Liv. Han gior Mennesker til en Art af Machiner, sigende, at alle Gierninger i Henseende til GUD ere gode, efterdi intet udi Verden kand skee imod GUDs Villie, og at det, som kaldes Misgierninger, kand alleene straffes af menneskelige Societeter, som derved lide, men ikke af GUD, hvilken saadant ikke angaaer. Han siger, at en Tyv, for Exempel, synder ikke mod GUD, ved at stiæle, men at han heller derudi gior vel, efterdi han følger sin medfødde Tilbøyelighed, som er at elske og berige sig selv; ligesom en Slange, der bider et Menneske, kand ey heller siges at synde mod GUd, men heller at giøre vel, i det den betiener sig af den Braad, som GUD haver givet den, for enten at forsvare sig selv eller at beskadige andre; men den gior noget, som er ondt, alleene i Henseende til Mennesket, som derudover haver Ret til at betage den videre Evne til at skade. Med et Ord, siger han, GUD er ikke meere berettiget til at straffe een, fordi han haver staalet og røvet, end fordi han haver rabt Forstanden. En Tyv gior baade det, som er godt og ondt: Han gior det som er godt i Henseende til sig selv; han gior ondt i Henseende til andre; men intet i Henseende til GUD. Om Menneskets fri Villie taler han saaledes: Et Menneske troer, at han i sin Passion gior med fri Villie, ligesom en, der drømmer, troer, at han tænker frit, og en Afsindig meener at giøre med velberaad Hu, hvad han gior. Man seer saaledes, at han gior Mennesker til Machiner, som hverken dyrke eller kand dyrke GUD; item at GUD ingen Dyrkelse behover:

ver: Thi at der kand være GUD uden Dyrkelse, sees deraf, at GUD haver været fra Evighed, og Mennesker ere allerforst skabte for nogle faa tusinde Aar siden. Af disse og andre daarlige Raisonnemens skulde man tænke, at Autor heller skiemter med Atheister end med Religionen; og kand man bestyrkes udi den Tanke, naar man seer, med hvilke elendige Argumenter han søger til Slutning at vise, at den Christelige Troe er skadelig for Societeter. Han siger, at den er skadelig. 1) Efterdi den fordømmer Riigdom, og raader til Fattigdom; hvilket efter hans Meening er ikke andet end at ødelegge Societeter, og styrte Mennesker udi Dovenhed. Men, hvis han ret havde udstuderet den Christelige Religion, havde han fundet, at det er ikke Riigdom, men Tillid til Riigdom, som den fordømmer. Derforuden vise adskillige Societeters Exempler, at en Stad uden Riigdom kand staae ved Magt: Riigdoms Foragt giorde fordum Lacedæmon til den stærkeste, anseeligste og bestandigste Republiqve udi Grækenland. 2) Siger han, at den Christelige Religion er skadelig for Societeter, efterdi den forbyder Øyens Lyst, Kiøds Lyst og et hoffærdigt Levnet: da dog intet er udi et Societet, som jo befatter disse 3 Ting. Hvo skulde bilde sig ind, at den, der taler saaledes, taler alvorligen: thi man kand sige, at der er intet forvirret Societet, der jo befatter slige Ting. 3) Vil han vise den Christelige Religions Skadelighed af Egteskabs Forbud: men han viser ikke andet dermed, end at han er gandske ukyndig udi samme Religion, saa-

som Evangelium raader ikke fra det Bud: **Voxer og formeerer Eder;** Og Munke-Standen er et Paafund, som aldeeles ikke grunder sig paa Christi Lærdom. 4) Siger han, at den Christelige Religion er Fornuftens Kirkegaard, da dog Evangelium byder alle Mennesker at randsage og at bruge Forstanden. Autor siger til Slutning, at det skulde være ham kiert, om nogen vilde paatage sig at igiendrive ham: men det er i mine Tanker ikke Umagen værd. Det er best, at Skriftet bliver i den Foragt, som det meriterer. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA CL.

Til Collegium Politicum udi Provincien.

Høyvise Herrer Patrioter!

Eders Indsigt udi politiske Sager gaaer vidt; thi jeg mærker, at I have ikke alleene Fædernelandets udi Særdeeleshed, men og heele Europæ almindelige Velfærd for Øyene. N. N. en af Societetets værdige Lemmer skriver mig til, at I nu omstunder arbeyde paa at udfinde et sikkert Middel, hvorved Tvist og U-eenighed mellem Riger og Republiqver kunde ophøre, og en almindelig bestandig Fred udi Christendommen kunde tilveye bringes. Samme brave Provincial-Statsmand forlanger ogsaa at høre mit Betænkende derover; hvilket jeg ikke veigrer mig ved, dog saaleedes, at jeg underkaster det Collegii Correction, og derved acqviescerer. Jeg forkaster ikke aldeeles Abbé St. Pierres bekiendte Forslag, skiønt det af mange er bleven vraget og beleed. Jeg holder for, at det i visse Maader kand antages, men med fornøden Correction. Mine ringe Tanker ere, at man først giør Begyndelse med at afskaffe paa eengang de mange Krigs-Raad, hvoraf alle Lande vrimle. Derved spares baade mange Bekostninger, som anvendes paa slige Betienteres Underhold-

derholdning, og en Vey kand banes til en almindelig Fred udi Christendommen: thi, naar ingen bliver meer salarered for at give Raad udi Kriigs-Sager, og Regentere i saa Maade blive Raadvilde, er strax en god Begyndelse giort, og en stor Knude er løset. Dette fornødene Præliminaire haver Abbé St. Pierre ikke i Agt taget, da dog Grundvold til Reformation derved maa legges. Thi, ligesom en fornuftig Medicus, førend han skrider til at fordrive Sygdommen, søger først at rense Maven, paa det at Medicinen desbedre kand virke: Ligeledes maa Politici gaae til Verks, naar de ville reformere Staten; thi Lægekonst og Stats-Videnskab have saadan Rapport med hinanden, at de ere som Sødskende-Børn: og er det derfore, at man paa mange Steder seer Doctores Medicinæ at bruges udi vigtigste Stats-Forretninger. Efterat saaledes en god Grundvold er lagt, og Tønder til Ilden er dæmpet, holder jeg for, at man kand skride til Abbe St. Pierres Forslag, ved at stifte et almindeligt Collegium af Freds-Raad. De sammes Jurisdiction skulde dog alleene bestaae derudi, at de skulde kiende udi Tvistigheder, om de vare gandske uden Grund, eller om de vare saadanne, som kunde ventileres for en Ret. Hvis de funde en af de stridige Parter at ville føre Kriig uden mindste Grund og Skin af Ret, skulde de med kloge og kraftige Argumenter give alle Lande saadan Ugrund tilkiende; hvorved Tvistighederne strax vilde udi Fødselen qvæles: thi de fleeste vilde undsee sig at paastaae Prætensioner, hvortil saa mange og

fornuftige autoriserede upartiske Dommere ikke have kunnet finde mindste Skin. Hvis derimod Tvistigheder, som de fleeste ere, befandtes Problematiske, skulde de skriftligen give hvert Parties Argumenter tilkiende, og derpaa raade dem til Forliig. Hvis imod Formodning intet dermed kunde udrettes, skulde Sagerne afgiøres ved Tærning-Kast. Jeg tvivler ikke paa, at de gode Herrer vilde støde sig over dette sidste Middel, og holde for, at det var sikkere, efter Abbedens Forslag at fælde Dom udi Sagerne, end at lade dem komme an paa et blindt Tærning-Kast. Men haver Taalmodighed, og hører, hvorpaa dette Paradox er grundet. Man kand vel sige, at det er u-rimeligt at lade Sager af største Vigtighed, og Prætentioner, som man holder for retmessige, ankomme paa den blinde Lykke: men mon en Krigs-Udfald er ikke lige saa uvis? Hvo som tvivler derom, haver kun at blade udi Historier, for at blive overbeviset om, at Kriig og Feltslag er ikke andet end Tærning-Kast. Efterdi nu saaledes er beskaffet, og det eene med det andet er ikke andet end at sette sin Ret paa Spill; er det da ikke bedre at underkaste sig det Spill, som er mindst blodigt og kostbart? Der er derfore intet bedre Middel til at conservere en almindelig Fred, end enten at lade Tvistighederne paakiendes af en tilfælles og autorisered Ret, eller at lade den decidere ved Tærning-Kast. Det sidste er dog sikkere, og haver bedre Virkning end det første; Thi man seer af daglig Erfarenhed, at enhver, som for Retten taber en Sag, beskylder Dommeren enten for

Uviden-

Uvidenhed eller Partiskhed; Saa at det er troeligt, at, hvis der ingen Ret var uden Appel, saa appellerede de stridende Parter saa længe som de havde Evne dertil. Anderledes er det ved Tærning-Kast eller andet Spill af Hazard: enhver acqviescerer derved, og tilstaaer, at hvad hans Contra-Part haver vundet, er en lovlig og retmessig Acqvisition. Det var at ønske, at man betienede sig og af samme Middel udi Indenlandske Tvistigheder og Tretter imellem enhver Stads Borgere indbyrdes. Thi, ligesom det er ligesaa uvist, hvorledes Dommen vil fældes udi en Sag, helst for en tallriig Ret, som hvad Øyen der vil falde paa Tærningerne, saa er jo best at terminere Sagerne paa den korteste og mindst kostbare Maade. Jeg siger, helst for en tallriig Ret, hvor det kommer meest an paa Slumpe-Lykke, efterdi Dommene der grunde sig ikke paa Stæmmernes Vægt, men Antall (suffragia non ponderantur, sed numerantur). Hvor ofte kand det ikke hende sig, at een, som enten ikke fatter en Sag, eller sidder og sover, medens den ageres, dog ved sin Stemme, naar Vota ere lige, udvirker Dommen. Det heder jo ogsaa ofte, som der staaer i Comoedien: **Jeg er af Meening med Niels Skriver, førend Niels Skriver haver voteret.** Jeg erindrer mig her et Svar, som en vis Dommer engang gav een, der besværgede sig over Rettens Dom: **Vi sidde ikke her, sagde han, saa meget for at skaffe Folk Ret, som for at giøre Ende paa Sagerne.**

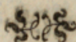
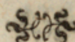
Dette og andet foraarsager, at enhver der taber sin Sag, declamerer mod Retten, helst naar han haver vundet den for en Under-Ret; hvilket ofte skeer. Hvis man nu lader det komme an paa Tærning-Kast, saa bliver vel Hazarden den samme, men Tiid og Omkostninger spares. Alt hvad, som herimod kand siges, er at det Juridiske Studium i saa Maade reent vilde undergaae: Men det er jo ligesom man vilde sige: hvis en almindelig Fred kunde tilveyebringes udi Verden, vilde Ingenieurs, Canon-Støbere, Sværdfeigere ꝛc. tabe deres Næring; Eller: hvis man kunde hindre Tyverie, vilde Nøgle, Dørre, Laase blive til ingen Nytte, og Conseqventer Grov- og Klein-Smede derved vilde lide Nød. Hvad andre Indvendinger herimod kand giøres, haaber jeg let at besvare: Dog staaer jeg fra min Meening, hvis den ingen Bifald finder hos de gode Herrer, som see dybere ind udi Stats-Sager, end vi Kiøbsted-Folk, hvilke føre Titler af Etats-Raade, og have Navn af de Værdigheder, som Eder virkeligen tilkomme. Jeg haaber dog, at Publicum engang skiønner paa Eders Meriter. Jeg forbliver ꝛc.

P. S. Med sidste Post er intet Nyt af Vigtighed, end det som jeg haver læset udi en skreven Avis, nemlig, at den Engelske Amiral Hadock haver optaget en Fransk Fregatte udi Mare del Zur. Den Frygt, som I gode Herrer haver giort Eder over den Tyrkiske Keysers Bevægelse, kand I reent sette til Side: thi Sultanen tenterer intet mod Christendommen

dommen saa hastig; det skal jeg være Mand for. Jeg er ellers eenig med Eder udi den Dom, som I have fældet over de Franske Generalers Conduite i denne Campagne. Den gode Kong Ludvig XIV. skulde nu see op, saa vilde der blive et Fandens Examen. En af Eders Lemmer have ellers nyeligen ladet mig vide, at endeel gamle Aviser ere bortstaalne af Eders Archiv, nemlig en Tome, som indeholdt Aviserne for det Aar 1699. og som var af stor Vigtighed. Jeg skal anvende all Fliid paa at forsyne Eder med samme Aviser igien. Jeg haver ladet sporge derom hos Christian Cassubens Arvinger; men forgieves: Thi man lader alting forkomme, og der er her saa liden Curiositet blant Folk, at man kand frygte for et Barbaries igien og det Politiske Videnskabs totale Undergang, efterdi det fornemmeligen acqvireres ved Avisernes Læsning. Jeg forbliver ꝛc.

EPI-

EPISTOLA CLI.

Til * *

Du foretaster mig, kiære Broder! at i all den Tiid jeg haver bemænget mig med at skrive Bøger, jeg endnu ikke haver skrevet nogen Foliant, da dog adskillige andre Autores af mindre Anseelse ere Skribentere in Folio. Din Erindring er ikke ilde grundet, og tilstaaer jeg gierne herudi at have begaaet en mærkelig Feyl, og at have staaet min egen Reputation i Lyset: Men endnu kand være Tiid til at rette en Forseelse; den skal ogsaa inden kort Tiid blive rettet. Thi jeg haver allereede begyndt at legge Haanden paa et Verk, som skal giøre tvende gode Tomer in Folio med et vidtløftig Register. Jeg haver i Sinde at giøre en omstændig Beskrivelse over min nu værende Residentz eller Boelig udi Canikestrædet i Kiøbenhavn. Du vil maa skee vel hertil svare: **Hvad mærkværdigt kand man skrive om et eeneste Huus?** Kiære Broder! intet er, og synes saa ringe, at det jo kand give Materie til at diffundere sig, naar man ret vil gribe sig an. Man seer jo brave Mænd at have med Berømmelse udført de tilsyne værende tørreste Materier udi saa store og tykke Volumina, at de af Almuen have faaet Navn af Bibler. At

der findes saa smaa og tynde Bøger i Verden, maa tilskrives Skribenteres Dovenhed, og de Omissioner, som begaaes i hvert Skrift, og for hvilke de hos accurate Censores maa høre ilde. Ingen Materie er tilsyne saa fattig, at den jo ved en habil Skribents Fliid kand blive riig: Thi Skribentens Capacitet er som en Giødning, hvorved alting kand giøres fædt og frugtbart; og bestaaer en Autors Ære derudi, at han kand udføre udi store Volumina, hvad som andre holde ikkun at være Materie til et eeneste Blad. Det er ingen Konst at koge en Suppe, naar man haver Overflod af Kiød, Urter og Rødder; men at koge en Suppe paa en Pølse-Pind, det er et Mester-Stykke som ikke kand giøres, uden af en habile Spansk Kok. Jeg haver i Sinde at anvende den første Tomes tvende Bøger paa at beskrive Huusets Situation og udvortes Skikkelse. Saasom nu Huuset ligger udi den Gade kalden Kanike-Strædet, saa gives deraf Anledning til at vise Oprindelse til Gadens Navn, hvi den kaldes Kanike-Stræde eller via Canonicorum, iligemaade hvad en Kanik egentlig er, og hvi visse Geistlige føre Navn af Canonicis. Jeg haver ogsaa forfattet en Liste over de fleeste af Stedets Canonicis, som kand giøre halvandet Alphabet i Trykken. Hvad Huusets udvortes Skikkelse angaaer, da, saasom det er et Hiørne-Huus, som paa Latin kand kaldes Peninsula, saa gives derved Leylighed at vise, hvi de gamle Romerske Huuse kaldtes Insula eller Øer, nemlig, efterdi hvert Huus udi Staden var separeret fra

et

et andet, som en Øe, og at derfor det, som nu kaldes Hiorne-Huus, kand kaldes Peninsula eller en halv-Øe. Dette alleene fylder en stor Deel af Skriftet, og er jeg endnu ikke kommen inden for Husets Porte, hvilke ere tvende, hvoraf den eene gaaer ud til Kanike-Strædet, den anden til Fiol-Strædet. Her maa da betegnes, hvad en Port er, og hvi den paa Latin kaldes Porta, item hvoraf den anden Gade, nemlig Fiol-Strædet haver faaet sit Navn; hvilket at udforske haver kostet mig stor Umage: Thi der findes mange Meeninger om Ordets Etymologie, og Skiønsomhed behoves til at domme hvilken Meening er meest antagelig. Du kand deraf slutte, at der bliver nok at tale om, naar jeg skrider til Husets indvortes Beskrivelse, nemlig til Sale og Kammere, Blafons, Kakel-Ovne &c. &c. En eeneste Kakkel-Ovns Beskrivelse paa den store Sal, som gaaer ud til begge Gader, kand ikke udføres ringere end paa et heelt Alphabet. Jeg beskriver først, som fornødent er, Oprindelsen saavel til det Ord Kakkel-Ovn, som til dens første Brug udi disse Lande, og, naar jeg haver opregnet adskillige Meeninger derom, uden at give min egen tilkiende, skrider jeg til Ovnens Beskrivelse, og commenterer over alle de Figurer, som findes derpaa. Saadant lader sig ikke giøre med faa Ord, ey heller med ringe Umage: Thi Betydelsen alleene af de Bogstaver, som findes paa Ovnens Bagstykke, nemlig: J. O. S. D. P. D. haver kostet mig megen Hoved-Bryden at forklare. Jeg meener dog at have fundet den rette Meening deraf. Jeg vil ikke tale

om

om andet af Skriftets Indhold, agter ey heller at anføre meere udi de lærde Tidender, naar jeg inviterer til Prænumeration: Liebhabere kand tilstrækkeligen af ovenanførte see, af hvilken Vigtighed Verket vil blive. Dette vil jeg her alleene videre tilkiendegive, at Huset tilforn haver været beboet af en Mand, der var ikke alleene Med-Committered, men end og den fornemste Forfatter af den Danske Lov. Ved den Leylighed anfører jeg Historien af samme Lovs Forfattelse. Jeg kunde ogsaa efter andre brave Skribenteres Exempler tilligemed, Ord for Ord, indrykke den heele Lov-Bog. Derom vil jeg dog først høre Mon Freres Betænkning, saasom det maaskee vil blive noget vidtløftigt. Foruden dette Verk haver jeg ogsaa Materialier til et andet Skrift iligemaade in Folio, som mange maaskee ville holde for at være af liden Nytte; men alle tilstaae, at det maa regnes blant dette Riges originale Skrifter, saasom ingen Autor, hverken her eller udi noget andet Land, saavidt mig er bekiendt, haver paataget sig at underrette Publicum om saadant. Adskillige have umaget sig med at forfatte Lister paa Stædernes Øvrighed, Under-Betiente og fornemste Borgere: Andre at give Fortegnelser paa Doctores, Magistri, Baccalaurei fra Universiteters første Stiftelser. Saadant kand vel være til Nytte, men er tilligemed kiedsommeligt at læse. Jeg derimod samler paa et Register eller en Liste af alle Kiøbenhavns Borgere og Haandverks-Mænd, som have brakkede Næser. Saadan Liste, uden at tale om, at den fører ligesaa stor Nytte med sig,

som

som de andre anførte, kand ogsaa læses med Behag. Mon Frere kand let forestille sig, hvad Møye og Tiid, der udfordres, for at erhverve en accurate Kundskab derom, iligemaade hvad Skiønsomhed dertil behøves, saasom der findes adskillige Næser, som ere æqvivoqve, saa at man ikke nøye kand dømme om, til hvilken Classe de maa henføres. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CLII.

Til * *

Jeg takker for sidste angenemme Skrivelse, og forsikkrer, at det Forlangende skal troeligen blive efterlevet. Min Herre siger, at han haver læset det Brev, som jeg nyeligen haver skrevet til en af mine Venner angaaende Autores in Folio, og at han deraf dommer, at jeg den Dag maa have været i særdeles god Humeur. Dette var dog ikke saa: thi jeg kand sige, at jeg den Tiid heller var ilde til Mode, ligesom jeg ofte tilforn haver skrevet de lystigste Ting, naar Sindet haver været meest nedslagen. Saa ofte jeg henfalder til Tungsindighed, søger jeg at opmuntre Sindet, enten ved at læse lystige Skrifter, eller ved selv at skrive Skiemt, og befinder jeg mig bedre derved, end af alle de Hierte-Styrknings Draaber og Pulver, som Weysenhuusets Apothek kand forsyne mig med. De som give sig ud for Religions Skierpere, holde vel saadant Middel baade for at være syndigt, og uden god Virkning. Det kand ikke være syndigt, efterdi det er ikke alleene et hvert Menneskes, men end og enhver Christens Pligt, at arbeyde paa, at er der et friskt Sind udi et friskt Legeme (mens sana in Corpore sano.) Min egen saavel som andres Erfarenhed viser ogsaa, at som-

melig Lystighed gemeenligen haver god Virkning. De derfore, som raade et Menneske, naar det er i saadan Situation, at curere sig ved høytravende og Mystiske Bøgers Læsning, ere heller Qvaksalvere end gode Medici: De vise, at de alt for tiligen ere komne af Skolen for at tale med Magistralsk Myndighed udi Kirke-Sager. En Qvaksalver gaaer lige til, i Agt tager hverken Tiid, Sted eller Patientens Constitution; hvad som han med Succes haver cureret en Patient med, meener han at være lige tienligt for alle andre, ja den samme Medicine; som han haver brugt til Heste, forsøger han og ofte paa Mennesker. En fornuftig Læge derimod udforsker Sygdommens Natur og den Syges Constitution, og derefter indretter Lægedommen. Hvis man i Sindets Medicine ikke efterfølger de sidstes, men følger Qvaksalveres Maade, kaster man kun Olie udi Ilden, og foraarsager, at Sindets Qvartan forvandles til en hidsig Feber. Man maa lære at kiende Mennesker, forend man tager sig for at omstøbe dem; Ja man maa selv først blive Menneske, forend man foretager sig at danne Mennesker. Dette skeer dog ikke altiid, hvorudover man ofte seer bedrøvelige Virkninger deraf, saavel udi Personer i Særdeleshed, som udi heele Nationer tillige. Modò sic Modò sic, sagde Manden hos Petronium: Det er, nu maa man bruge et Middel, nu et andet, nu Olie og Sukker, nu Salt og Peber, ligesom Tiid, Sted og et Menneskes Egenskab det udfordrer. De Nordiske Folk ere gemeenligen hengivne til Tungsindighed og tykt Blod.

At

At forbyde dem uskyldig Lyst, haver samme Virkning for Sindet, som at forbyde dem Motion og Lemmernes Bevægelse, som er nyttig for Legemet. Jeg haver viset paa visse Steder udi mine Skrifter, at, saasom Melancholie er en Slags Skræk, hvormed Sindet er slaget, saa er det daarligt at ville curere en Frygt med en anden Frygt. Thi en vankelmodig Siæl kand ved Torden-Prædikener styrtes udi Fortvivlelse. Intet tiener meer til Beviis herpaa, end den Tilstand adskillige Steder udi vor Norden for nogle Aar siden ved de saa kaldne Buskamp-Prædikener vare bragte udi: Fortvivlelse tog hos mange saadan Overhaand, at man maatte bruge usædvanlige og her i Norden ubekiendte Straffe, for at hæmme u-naturlige Misgierninger, som deraf fødedes. Man kand derfor sige, at de, som udi saadan Tilstand bleve ved at saare de ømme Gemytter, og at giøre Melancholie til en christelig Dyd, ere komne for tiligen af Skolen, og lade see, at de havde ikke ringeste Idée om en sand Gudsfrygt, hvilken meget vel kand consistere med Tækkelighed og sømmelig Lyst. Jeg veed nok alt hvad gemeenligen herimod indvendes. Men Erfarenhed, som er den sikkerste Læremester, viser, at saadanne Indvendinger ikke holde Stik. En vis Theologus her i Staden, om hvis Lærdom og Skiønsomhed ingen kand bære mindste Tvivl, blev af nogle censurered for saadan Gierning. Han besøgte engang en ung Person, for at trøste ham i hans store Vankelmodighed. Da han fandt ham læsende udi en mystisk og qvintessentieret aande-

lig Bog, tog han Bogen fra ham, og sagde: **Udi denne Tilstand tiener Eder bedre de Danske Skuespills Læsning.** Jeg kunde ikke dømme anderledes derom end at Manden, som pro tempore gav saadant Raad, var en vel forfaren aandelig Medicus, og at de, som lastede ham, vare Qvaksalvere. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA CLIII.

Til * *

Du forundrer dig over hvi den afdøde L. S. haver kundet efterlade sig gode Midler, da han var en Mand, som sparede intet udi Mad og Klæder, og nægtede sig ingen Slags Vellyst, hvad den end skulde koste: da der imod hans Broder, som arvede Midler, og stedse haver haft samme Indkomster, er stedse Penge-løs, da han dog opfører sig saa simpel og tarvelig, som den ringeste Handverksmand. Disse tvende Mænd ere ikke de eeneste, som vise Exempler herpaa. Dette synes vanskeligt at begribe, men bliver dog ey saa vanskeligt, naar man nøye efterforsker Folkets Levemaade. De fleste blive fattige ved Pragt og Ødselhed; Mange blive ogsaa forarmede ved utidig Sparsomhed: Thi det er om de sidste, som man siger, at de gnie paa Skillingen for at sette Daleren til. Jeg haver kiendt dem, som for at spare paa Ildebrand om Vinteren, ere af Frost faldne udi Sygdomme, som haver kostet dem heele Skibs-Ladninger af Brænde. Jeg haver kiendt andre, som for at spare paa Saltet, have haft deres Smør og Kiød fordærvet: Andre, for at spare paa Post-Penge, have forsømt at skrive om vigtige og magtpaaliggende Sager: Andre, for ikke at betale 100 Rigsdaler, have udstaaet Processer, som have kostet dem 1000. Hvor mange Obligationer og

Haandskrifter ere ikke blevne casserede, efterdi man haver villet spare paa stemplet Papier, og hvor mange Vahrer ere ikke blevne confisqverede, efterdi man haver villet indsnige dem uden Tolds Afleggelse? Mange maa jo med stor Bekostning bygge heele Huuse af Grunden op, efterdi de ikke have repareret dem i Tide. At give Pengene ud i rette Tiid, er det samme, som at sette dem ud paa Rente, og at lade see Prøve paa Oeconomisk Viisdom. En Gnier maa ofte betale en Ting 10 dobbelt, efterdi han holder forlænge paa Skillingen. Hvad som ellers foruden utidig Paaholdenhed forarmer en Familie, er en skiødesløs Huusholdning. Thi det er derved, at de fleeste Mennesker, som have haft meest Anseelse af Tarvelighed, ere bragte til Bettelstaven: En prægtig og derhos ordentlig Oeconomie gior ikke nær saadant Skaar udi Pungen, som en tarvelig, men derhos u-ordentlig Huusholdning. Naar man alt dette eftertænker, fatter man let Aarsagen til Gnieres Armod. Dette kunde dog Manden ikke begribe, der raisonnerede over sin egen og sin Sons Tilstand saaledes: **Jeg fatter ikke,** sagde han, **mit eget og min Broders Væsen: Jeg horer og smauser, og er dog altid ved Penge; Han derimod hverken horer eller smauser, og er dog altid Penge-løs.** Eller, som det lyder udi Originalen af det Plat-Tydske: Ich hoere und boewe, und habe doch Gelt: He wedder hoeret noch boewet, und hat doch keen Gelt. Jeg forbliver &c.

Epistola CLIV.

Til * *

Min Herre melder udi sin seeneste Skrivelse, at adskillige legge mig dette til Last, at jeg forkaster visse Argumenter, hvilke af nogle udi Religions-Tvistigheder anføres, og som de holde for Demonstrationer. Jeg bekiender, at jeg ofte saadant haver giort, saasom jeg holder for, at Religionen ved tvungne og ugrundede Argumenter heller svækkes end styrkes. Enhver maa dog give mig den Ret, at jeg holder des stærkere paa gode Beviisligheder: Jeg leder stedse efter de samme, og glæder mig saa ofte jeg finder noget, som kand tiene til Bestyrkelse af Religionen og den Hellige Skrifts Historie. Saadant haver jeg fornemmelig ladet see udi min Jødiske Historie; Og saasnart et got og kraftigt Argument ved Læsning mig forekommer, glemmer jeg ikke at giøre andre deelagtige derudi. Det er i den Henseende, at jeg vil communicere min Herre et rart og kraftigt Beviis mod dem, som af visse gamle Nationers Historier eller Traditioner søge at infirmere den Hellige Skrifts Beretning om Jordens Nyehed, og som stræbe at vise, at der have været Riger og Regieringer mange tusinde Aar for den Tiid, som Skriften siger, at det heele Menneske-

lige Kiøn ved Syndfloden undergik. Man veed, at Chineser, Ægyptier og visse andre Folk, udstrække deres Historier mange tusinde Aar for Syndfloden, ja for Verdens Skabning. Af de Observationer, som af Reyse-Beskrivelser giøres, sær af den bekiendte lærde Engellænder Thomas Shaw, vises, at Ægypten ikke kand have været beboet, forend nogen Tiid efter Syndfloden; hvilket er overeensstemmende med den Hellige Skrift. Observationerne ere disse: Man haver mærket, at den Ægyptiske Jord, formedelst den Dynd, hvoraf den aarligen ved Nil Flodens Overskyllelse skiules, bliver høyere og høyere; Saa at Vandet, som tilforn haver skiulet de nedrigste Steder, er efter Haanden forsvunden, og nye beboelige Lande have ladet sig tilsyne. Herodotus vidner, at paa den Tiid Myris regierede udi Ægypten, det heele Land var overskyllet af Floden, naar den voxede 8 Fod høy, men at udi hans Tiid, nemlig 900 Aar derefter, der behøvedes, at Floden maatte voxe 15 eller 16 Fod, for at skiule Ægypten. Nu derimod behøves 20 Fod, for at vande, og 24 for gandske at overskylle det heele Land. Hvoraf sees, hvor meget høyere Landet maa være bleven fra Herodotii Tiid indtil vor Alder: Og at, om Verden bliver længe staaende, Jorden over alt vil udi Ægypten blive saa høy, at Nil-Strømmen udi dens største Vext ikke skal kunde overskylle eller vande den, og at Landet i Følge deraf vil blive ufrugtbart, ja øde, saasom det haver fast ingen anden Vædske, end den, som Floden, naar den paa visse Aarets Tider

der er udi sin Vext, tilveyebringer. Heraf kand klarligen bevises, at, naar man stiger 1000 Aar længer op i Tiden fra Myris Regiering, det heele Land maa stedse have været under Vand, og Conseqventer, at de mange Dynastier, som omtales udi den gamle Ægyptiske Historie, og det store Register paa Konger, som siges at have regieret udi Ægypten nogle 1000 Aar for Skabelsens eller Syndflodens Tiid, maa forsvinde og blive til Fabler. Gamle Skribentere vidne ogsaa, at Ægypten fra Begyndelsen ikke haver været andet end en Hav-Bugt, og siger Herodotus, sig at have hørt af Ægyptier, at Menes var den første Konge, som regierede udi Verden, og at udi hans Tiid heele Ægypten undtagen det District af Thebæ, som er høyest, var ikke andet end et Morads, ja at man neden for Søen Myris saae intet af de Lande, som nu findes. Saasom nu Menes eller Osiris holdes den samme som Mizraim Chams Søn, hvilken først bebyggede Ægypten, og Omstændighederne i saa Maade komme overeens med Mosis Historie om Syndfloden og det Menneskelige Kiøns Adspredelse, saa følger deraf, at Skriftens Chronologie bestyrkes: At Ægypten kand ikke have været et stort bebygged Rige nogle 1000 Aar for den Tiid; Og de gamle Kroniker, som saa prægtigen tale om det Ægyptiske Riges Ælde, blive til ugrundede Fabler; med mindre man vil holde for, at de første Ægyptiske Dynaster have været Morads-Konger; Eller og, at Nil-Strømmen haver været af anden Natur udi de ældste Tider; hvilket ingen

dog drister sig til at foregive. Naar man nu saaledes haver beviiset, at det Ægyptiske Rige er ikke ældere end Syndfloden, og at den gamle Konge-Liste er opdigted, for at giore Ægypten anseelig, kand man holde for, at andre Nationer af samme Forfængelighed have giort Rigerne ældere end de virkeligen ere. Saaledes til intet giøres de Indvendinger, som i den Henseende giøres imod den Hellige Skrift og Mosis Historie, om Skabelsens og Syndflodens Tiid maa blive u-anfægted. Jeg forbliver 2c.

Epistola CLV.

Til * *

Saasom det i vor Tiid er bleven en almindelig Mode at beskrive alle Studerende saavel levende som døde Mænds Liv og Levnet, saa kand det ikke andet være end at jo de fleeste saadanne Beskrivelser maa blive torre og mavre, ja saadanne, som tiene heller til Beviis paa, at een haver været til i Verden, end at han haver levet. At vise een at være fød, døbt, satt i Skole og derfra at være dimittered, item at have studeret paa et Academie, og der at være bleven Baccalaureus, Magister, Doctor, er altsammen noget, som man kand giette sig til, og som distingverer ikke meget en literat Person fra en anden: Kand derfore ikke blive nogen Historie; thi, naar jeg haver beskrevet een af dem, haver jeg i visse Maader beskrevet dem alle: Ligesom, naar jeg haver beskrevet et Træe, en Plante, en Frugt, haver jeg beskrevet alle, som ere af samme Slag. En Knop paa Træets Green bliver til Blomster, og af Blomster til et Æble, som først er suurt, og siden, naar det moednes, bliver sødt. En Silke-Orms Liv og Levnet, dens første Skabning, dens Forvandling, dens Idræt og dens Død, giver Materie til Historie: Men, saasom der om en Silke-Orm, en Oldenbore, en Bie,

Vie, intet kand antegnes uden hvad som kand antegnes om en anden, saa behøves ingen særdeeles Beskrivelse over enhver i Særdeelesheed. Materie til Biographie eller Levnets Beskrivelser er alleene det, som er rart, extraordinaire, og som findes ikkun hos faa, enten det er ondt eller got. At een efter nogle Aars Skole-Gang haver naaet den Fuldkommenhed, at han er bleven dimiteret til Academiet, fortiener ligesaa lidt at føres i Pennen, som at et Barn efter nogle Aars Forløb er tiltagen udi Legemets Væxt. Hvis derimod een uden Information og uden at læse i en Bog, var bleven lærd, fortienede det at antegnes. At en Jomfrue, som haver naaet sine mandbare Aar bliver gift, og at hun i Ægteskab avler Børn, er noget, som ikke kand opvække nogen Læsers Attention, eftersom det er almindeligt, og ikke meere rart; end at jo, som Ordsproget lyder, enhver Amager-Bonde-Qvinde kand giøre det samme. Men, hvis een, uden at have Omgiængelse med Mands-Personer, bragte et Barn til Verden, gaves der ved Materie til Historie, og en saadan Jomfrues Historie kunde og burde befordres til Trykken. Hvad nytter det Læseren at læse de Ting, som hender alle udi Almindelighed, og som han kand giette sig til at skee, nemlig, at een, som studerer, kand blive lærd, og at een, som bliver gift, kand faae Børn, hvilket er fast ligesaa almindeligt, som at Jorden ved Regn bliver vaad, og af Vind og Solskin igien tørr? og hvad nytter det Personen selv, hvis Liv og Levnet beskrives, at man udi hans Historie finder intet uden det,

som

som er almindeligt, og som tiener alleene til Beviis paa, at han haver været et Menneske? Man haver ikkun at læse de fleeste saadanne Beskrivelser, for at blive overbeviset om, at min Critiqve herudi er vel grundet. Jeg haver, for Exempel, udi slige Beskrivelser fundet, at een paa sin Reyse af en overfaldende Regn er bleven vaad indtil Skiorten; item, at en anden af Storm haver mistet sin Hat. Saadant er ikke meget mærkværdigt: Men, hvis af Stormen hans Hoved havde været afblæsed tillige med Hatten, gaves der Materie til Historie. Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA CLVI.

Til * *

Saasom dig er tilfalden en liden Capital, hvoraf Renterne neppe ville forslaae til skikkelig Underholdning, saa forlanger du at høre min Betænkning, hvorledes du best kand føre dig saadan Capital til Nytte, og hvorledes du kand faae den sikkerst og fordeelagtigst udsat. Det er vanskeligt udi denne Tilstand at give noget Raad; thi, vil du have meer end simpel Rente, kand du intet sikkert Pant bekomme: Hvis du derimod vil lade dig nøye med den sædvanlige pro Cento, vil Renten neppe være tilstrækkelig til din Udkomst. Du forlanger at vide, om jeg raader dig til at drive Handel med samme dig tilfaldene Capital: Jeg raader dig ikke der fra; men du maa vel overlegge med dig selv, hvad Handel du vil foretage; thi all Handel er slibrig, og er Tilfælde underkasted, hvorved mange ere blevne skildte ved alle deres Midler, og bragte til Bettel-Staven. Jeg haver dog efter din Begiering efterforsket, hvad Handel her i Landet er mindst farlig og meest fordeelagtig. Samme Handel bestaaer derudi, at man vover 10 Rigsdaler paa Lykke og Fromme: Tabet er i saa Maade ikkun lidet; hvis derimod Handelen vil lykkes, kand du paa 10 Rdlr. vinde ti tusinde og derover. Du

tænker

tænker vel, at jeg herved meener Lotterier; men det er aldeeles ikke min Meening: Thi Erfarenhed viser, at mange, som deres heele Lives Tiid have continueret med Lotterier; have dog aldrig vundet nogen stor Lod. Ney den Handel, som jeg meener, er af langt anden Beskaffenhed. Dette alleene er derved at mærke, at den ikke med Fremgang kand drives af hver Kiobmand. Thi der behøves tvende Reqvisita, først, at den handlende Person er af Naturen vel danned, og i det ringeste uden nogen kiendelig Legems Lyde; dernæst, at han haver erhverved sig Sted udi Rangen. Saasom nu Mon Frere haver begge disse Reqvisita, raader jeg til at forsøge Lykken ved den Handel, som jeg her vil tilkiendegive, og som haver succederet saavel for mange andre af vore Lands-Mænd. Reysen er ikke meget besværlig, og Seyladsen ikke nær saa lang, som til Trankebar eller China. Fordeelen derimod er uforligelig større, end den, som den Asiatiske Handel tilveye bringer. Kiobmandskabet bestaaer derudi. Efterat man ved Correspondenter haver erhvervet sig Kundskab om Jyllands Tilstand, og ved Factorer faaet en efterretlig Liste paa de fædeste Enker og Jomfruer udi Cimbrica Chersoneso, fragter man den Callundborgske Smakke, som fører directe til Aars, og koster 8 Rigsdaler. Saasnart man kommer i Landet, begynder man at negotiere. Hvis Negotiationerne ikke lykkes, lider man intet andet end at komme tilbage med en Kurv og 8 Rigsdalers Forliis; hvilket er ingen stor Ulykke; Thi en Kurv er let at bære, og udi 8 Rigsdlr.

er

er ikke stort Tab. Hvis derimod Handelen, som gemeenligen hender, lykkes, vinder man ofte meere end en Supercargo kand vinde ved fire Chinesiske Reyser. Ingen maa lade sig af de Besværligheder, som Peder Paars fordum udstoed paa dette Farvand, afskrække; thi en Svale giør ingen Sommer. De fleeste af vore Landsmænd have befundet sig vel ved slige Tog: Og Jylland vinder dette derved, at mange af dets Borger-Enker og Borger-Døttre blive af simple agtbare og ærlige Jomfruer forvandlede til Velbaarne Fruer. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CLVII.

Til * *

En vis Mand, udi hvis Hænder nogle af mine Breve ere faldne, haver lagt mig dette til Last, at jeg een og anden Gang haver søgt at forsvare Feyl og Laster, især, at jeg i et Brev haver giort Forsvars-Skrift for Fanden. Jeg mærker, at samme Person haver forstaaet alting efter Bogstaven, ey iagttagende, at det er en puur Ironie, som er det kraftigste Middel, hvorved man bestrider menneskelige Lyder og U-rimeligheder, og at det er den Skrive-Maade, som den store Lære-Mester Socrates ansaae som den allerkraftigste til at corrigere Mennesker. Blant nye Lærere haver fornemmeligen Erasmus Roterodamus distingveret sig ved den slags Lære-Maade: Og dette Seculum haver produceret en stor Mester udi den Engelske Doctor Swift. Thi de fleeste af hans moralske Skrifter ere fulde af saadanne Socratiske Ironier. Det allernyeste, hvorudi han paa en fiin Maade censurerer Ungdommens slette Optugtelse, haver, som mig er sagt, fundet mindst Bifald udi Engeland; dog befalder det mig best af alle. Autor stiller sig an, som han vil sette til rette de Forældre, der sætte deres Børn udi Skole, for at underviises

udi Sprog og Videnskaber, hvormed man i disse Tider ikke kand erhverve sig nogen Lykke eller Anseelse, da man derimod forsømmer at oplære dem udi andre fordeelagtige Ting, som udi Complimenter, udi Legemets ziirlige Bevægelser, udi at svinge Vifter, og andet deslige, som pryder unge Mennesker, og gior dem behagelige udi Selskaber. Han siger, sig til den Ende at have forfærdiget en Glose-Bog, der befatter nogle hundrede Klygter, hvor af man hver Dag kand debitere et vist Antall, saa at man haver Forraad det heele Aar igiennem; og, naar Aaret er til Ende, kand man begynde først fra igien. Han siger sig ogsaa at have havt i Sinde at forfærdige en Glose-Bog af alamodiske Eeder; men at han haver fundet nogen Vanskelighed derved, saasom visse Eeder, der ere zirlige og anstændige for en Haandverks-Mand eller Lakei, ere u-anstændige for en Lord. Saadant er ungefehr Indholdet af dette Skrift; hvoraf man seer, at han haver villet skiemte med Tiderne og laste Ungdommens Optugtelse. En nyere Autor er herudi end gaaet videre: Den samme haver udi et Skrift, kaldet **En mathematisk Tractat over Lyksalighed**, skiemtet med Naturalister eller de saa kaldne Fri-Geister. Udi Begyndelsen findes et Brev til en Parlaments-Herre, hvorudi han gior Forslag til at afskaffe visse gamle Anordninger, som gemeenligen kaldes **de Ti Bud-Ord.** Han foregiver, at samme Anordninger stride mod det Engelske Folks Friheder og Privilegier, og siger, at adskillige fornuftige og vel-

velsindede Personer have længe søgt deres Afskaffelse. Han angriber derpaa ethvert af disse Bud-Ord især, og forlanger, at, om de ikke reent kand afskaffes, de dog ved en Parlaments - Act maa indskrænkes, eller forklares paa anden end den sædvanlige Maade. Angaaende det Bud: **Du maa ikke tage GUds Navn forfængeligen,** da siger han, at derved ikke andet bør forstaaes, end at man bør intet sige eller giøre, uden man haver et vist Sigte eller Fordeel for Øyene: og naar saa er, kand man ikke siges at tage GUds Navn forfængeligen, hvis man betiener sig deraf til at forraske sin Modstander, eller til at drille en mistænkelig Ven. Sabbatens Helligholdelse, siger han, er alleene for den gemeene Almue eller Canaille, det er for saadanne, som af Nød og Fattigdom maa arbeyde udi 6 Dage, og alleene kand hvile den syvende Dag. Bindet derimod forbinder ikke de saa kaldne honnette Folk, og som ere udi den Tilstand, at de uden Arbeyde kand æde, drikke, og divertere sig det heele Aar igiennem. Tilmed, siger han, kand man ikke holde Søndagen for en Hvile-Dag, eftersom man da forbindes til at gaae i Kirke, og øve sig udi Andagt; som er heller et strængt Arbeyde, end en Hvile for en fornemme Stands-Person, hvilken heller finder Hvile og Fornøyelse udi frisk Luft om Sommeren, og udi en varm Stue om Vinteren, end at forkøle sig udi en Kirke, hvor han ofte maa høre ubehagelige Taler. De Bud: **Du skal ikke slaae ihiel;** item: **Du skal ikke bedrive Hoer;** siger han,

kand ikke forstaaes efter Bogstaven, saasom de stride mod alle fornemme Folkes Conduite, som vide at leve. Det Ord: at ihielslaae, kand ikke angaae dem, der regne deres 16 Alhner, helst, naar Mordet skeer paa en gemeen Borger; thi det er ligesaa lidet lastværdigt, som en Borger opsluger en levende Østers. Man veed jo, at saadant stedse og allevegne haver været anseet som en point d'honneur, og at en Stands-Person paa saadan Maade maa hevne sig, saasom det er u-anstændigt for saadan een, helst for en Officier, at underkaste sig Retten. Horerie forbydes iligemaade alleene gemeene Folk: Thi det var latterligt, om Haandverks-Folk vilde agere petits Maitres, og efterabe Stands-Personer. Videre: saadant udfordrer saavel Omkostning, som galant Optugtelse; hvilket mangler hos Almuen. Dette Bud kand derfore ikke strekke sig til bemidlede og fornemme Folk, hvilke have Penge nok til at anvende paa saadant Brug. Derforuden veed man af Erfarenhed, at adskillige gemeene Qvinders Afkom ved saadan Commerce bliver nobiliteret. Man seer ogsaa, at mangen gemeen Borger finder i adskillige Henseender sig ikke ilde derved, at hans Hustrue haver Omgiængelse med rige og fornemme Personer: Det heeder jo da: Volenti non fit injuria &c. Ved saadan Ironie fortfarer Autor at censurere Tidernes Forderveligbed: Thi, endskiønt taabelige Folk kand stode sig derover; saa see dog fornuftige og skionsomme Mennesker, hvad han derved meener. En lige saadan Dom paastaaer jeg at maa fældes over visse Materier, som

jeg

jeg haver udført udi samme Stiil og udi samme Forsæt. Det Forsvars Skrift for Fanden sigter alleene til at vise, at intet er saa falskt og u-rimeligt, at en habil Skribent jo finder Farve til at besmykke det med. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CLVIII.

Til * *

Intet zirer et Menneske meere end et ordentligt Levnet; intet conserverer ey heller meer et Menneskes Liv. Plinius den yngre anfører Exempler paa adskillige Romerske Herrer, der ved et ordentlig Levnet have udi stedsevarende Sundhed opnaaet en høy Alder. Det synes, at vor tilfælles Ven Metrodorus haver foresatt sig slige Mænds Plan til at efterfølge: Om han haver været lykkelig udi Imitationen, derom maa min Herre dømme af efterfølgende Beskrivelse. Metrodori Nat eller Hvile-Tiid varer præcise, saavel Vinter som Sommer, til Klokken 9 og 3 Minuter derover, og, saasnart han reyser sig af Sengen, kand man vide, hvad Klokken er, rigtigere end af noget Uhrverk. Da ringer han efter Stue-Pigen, hvis det er ikke paa de tvende Dage i Ugen, som hun hviler i hans eget Sove-Kammer (thi han er ogsaa derudi ordentlig, og haver afpassede Tider). Saa snart han er kommen i sin Slaap-Rok, tager han en maadelig Dosis af Brændeviin for at aabne Maven, som Medici sige, men tempererer den strax igien med Thée eller Café, som han Vexelviis bruger hver anden Dag. Derpaa setter han sig ned udi sin Lehne-Stoel; og, efterat han der paa nye haver

taget

taget en liden Morgen-Søvn, anvender han fast en heel Time paa Læsning af gode Bøger, hvoraf han fornemmeligen haver udvalt sig tvende, som han meener ikke kand læses for ofte. Den eene Bog er et aandeligt Skrift, som kaldes **Aabenbaringens Hoved-Nøgel;** den anden er en Samling af alle Rangs-Forordninger, hvilke han haver indsluttede udi eet Bind, udi hvis daglige Læsning han haver saaledes øvet sig, at han paa et Haar strax kand sige, udi hvilken Classe og ved hvilket Numer enhver Embeds-Mand og gradueret Person staaer. Han bekymrer sig fast ikke om anden Læsning alle Formiddage, holdende for, at de, som læse alle slags Skrifter, lære intet til Gavns. Naar Klokken præcise er 12 og 13 Minuter, gaaer han til Bords, og da gior et godt Middags-Maaltiid, skiønt det dog ikke gierne gaaer over 6 Retter. Naar Maaltidet er giort, sætter han sig paa sin Lehne-Stoel igien, tagende fat paa en Tydsk Bog, kaldet **en sand Christens Nat-Hue;** hvorudi han læser et Stykke, ikke saa meget af Andagt, som for at falde udi Søvn; hvilket er efter hans Huus-Doctors Raad: Thi Læsningen af samme Skrift haver altiid en saadan fortreffelig Virkning. Efterat han haver sovet en Time eller halvanden udi det høyeste, kommer hans Pige ind med en stoppet Pibe af Knaster-Tobak, hvilken han udsmøger; og, naar det er skeed, gaaer han halvandet hundrede Gange frem og tilbage paa sit Stue-Gulv, tagende ved hver 10. Gang en Priis af stærk Brasiliansk

Snuustobak. Derpaa drikker han et Spits-Glas Brændeviin, som indeholder en tredie Deel af en Pæl: Og da er det, at han forfalder udi en aandelig Paroxysmus eller Bus-Kamp, og kalder paa Pigen. Mademoiselle Ignatia kommer da skielvende ind, saasom hun veed, at det vil gaae ud paa et Skriftemaal, som vil vare en heel Time. Han examinerer da hendes Forhold, bebreyder hende hendes Kiødelighed, og formaner hende til et nyt Levnet; hvilket hun altiid med sammenfoldede Hænder lover, skiønt hun det aldrig holder; hvilket dog ey er hans Skyld. Efter at Catechisationen er til Ende, skrider man til Freds-Tractater; og lader da denne brave og føyelige Pige stedse see sin Docilitet; saa at paa hvert Sorge-Stykke følger som et lidet Nachspill; hvilket jeg dog troer skeer udi Æren, skiønt hans Fiender giøre egne Commentarier derover: Men de kand derudi giøre ham U-ret; thi de, som kiende Manden, have de Tanker om ham, at han er Mester af sine Passioner om Dagen, og at han ikke confunderer Dag-Arbeyde med Natte-Forretninger. Hvert Arbeyde haver hos ham sin visse Tiid, saa at han end udi slige Lyster ikke viger fra sin strænge og afpassede Diæt. Hans Aftens-Maaltiid som derpaa følger, er tarveligt; thi han nyder da een Ret mindre end om Middagen. Naar Maaltidet er giort, kommer hans Pige ind, og piller ham udi Hovedet, indtil han bliver søvnig, og forlanger at gaae til Sengs. Pigen, efterat hun haver afklædet ham, gaaer da gemeenligen bort; thi jeg haver forhen viset, at det er ikkun tvende

Gan-

Gange om Ugen, at hun gior ham Natte-Selskab. Paa selv samme Maade bortdrives alle Dage i Ugen, ja alle Dage udi Aaret. Om saadant Levnet er philosophisk, kand jeg ikke sige: Det maa dog alle tilstaae, at ingen Leve-Maade kand være meere ordentlig, saasom ikke alleene Timer, men endogsaa Minuter i alting i agt tages. Hans Uvenner sige vel: Hvorledes kand Devotion consistere med Brændeviin, og Straffe-Prædikener med Elskov? men adskillige fornuftige Moralister derimod vidne, at der er en slags Devotion, som avles af Liqveurs; thi der siges om Cato: Virtus ejus incaluit merô; item, at udi Elskov er intet ondt, naar ikkun Hiertet er godt, og at man ved Legemet ikke kand synde, naar Siælen er reen. Udi denne Tviistighed deciderer jeg dog ikke: Jeg haver ikkun alleene villet vise, at alt hvad, som findes hos denne Mand, er udi en net og ziirlig Orden, og at han i den Henseende af nogle regnes blant vore Tiders Philosophos. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CLIX.

Til * *

Jeg er vel eenig med min Herre udi den Post, at Examina ere nyttige i Henseende til dem, som skal antages til Embeder: Jeg holder alleene for, at man maa giore Forskiel paa Embeder, og at man ikke altid ved et foregaaende Examen kand udforske enhvers Beqvemhed til en Bestilling. Ved Examen kand nogenledes erfares Dygtighed til Academiske eller Skole-Embeder, skiønt dog ikke tilfulde. Thi man kand deraf udforske, om en er selv lærd; men ikke, om han haver Gaver til at lære andre. Proven er endnu meere usikker med Dommere og Advocater. Man kand af en Times Forhor erfare, om en haver vel studeret udi Lov og Forordninger; men ikke, om han vil blive en god Dommer: Man kand mærke, om han haver erhvervet Juridisk Lærdom; men ikke, om han er begavet med Juridisk Skiønsomhed. Thi mangen een kand være forsynet med det prægtigste Testimonio af Examinatoribus, og dog blive saa slet Dommer, at man lige saa gierne kand underkaste sin Sag Tærning-Spill, som en saadan Mands Dom. Jeg vil ikke tale om Ærlighed, som er en Dommers fornemste Reqvisitum, hvilken ved en Dags Prove ingenlunde kand udforskes.

Aller-

Allermindst kand dette have Sted i Henseende til Advocater: Thi een kand paa sine Fingre vide alle Love og Forordninger, og dog være ubeqvem til at agere den ringeste Sag. Erfarenhed viser ogsaa, at, hvorvel Dommere og Advocater have et og det selv samme Studium, den beste Advocat dog kand blive den sletteste Dommer, ligesom den beste Dommer kand blive den sletteste Advocat. Her udfordres derfore adskillige Slags Prøver; nogle paa een, og nogle paa en anden Maade; Nogle kand giøres paa en Dag, ja paa en Time; andre derimod ikke uden i Tidens Længde: Nogle ved et eeneste simpelt Examen; andre ikke uden ved fleere. En Handverksmand, en Konstner, en Musicus &c. kand vise Prøve paa sin Dygtighed ved et eeneste Mesterstykke. Naar en Skoemager for Exempel giør engang til Prøve et net Par Skoe, er jeg forvisset om, at han er Skomager: Naar en Skildrer eengang giør et konstigt Portrait, veed jeg, at han kand giøre fleere; Og, naar en Musicant eller Sanger, synger eller spiller med Færdighed et ubekiendt Stykke, tvivler jeg ikke om, at han jo er Musicus. Men udi Embeder vil et eeneste Examen ingen Forsikkring give om Personens Dygtighed. Jeg haver viset, hvi man ved et simpelt Forhør ikke kand udforske, om en vil blive en god Dommer eller Advocat. Det samme kand og siges om en Prædikant eller Præst. Til at udforske eens Duelighed til saadant Embede, udfordres meere end en Slags Prøve; hvilket ogsaa efter dette Lands Love i Agt tages: Thi først forsøges ved Spørsmaal at erfare eens

Læs-

Læsning; derneſt ved en Prøve-Prædiken exploreres hans Gaver. Thi, ligeſom een kand være Grund-lærd, og dog være ubeqvem til at prædike; saa kand ogſaa een for engang holde en hærlig Tale, uden man kand være forſikkred om, at han ſelv veed hvad han ſiger; ſaaſom han med en Lomme-Prædiken kand for engang giøre ſtore Figurer, ſaa at man kand ſige, at det er ikke ham ſelv ſom prædiker, men alleene, at han er Echo af en anden Prædikant, hvis Tale han med Grace ſamt Oratoriſk Maal og Gebærder reciterer. Jeg haver i min Ungdom kiendt en Orator, der ingen offentlig Tale kunde holde, førend han havde ſpiſet en Skaal Grød, ſom hans Søſter tillavede for ham, ſaa at det maatte heede: ingen Grød, ingen Prædiken. Ligeledes er det med viſſe Prædikantere, hvilke ikke kand prædike uden efter Forſkrift, og uden de ere forſynede med Lomme-Prædikener eller andres Arbeyde. Af en eeneſte Prøve-Prædiken kand derfore ikke erfares en Mands Lærdom eller Beqvemhed til Præſte-Embedet. Det er jo bekiendt, at viſſe Perſoner ſmidde Prædikener for andre, ſom med Grace udføre dem i Cathedra, og derved holdes at have aflagt Prøve, ſkiønt Prøven alleene haver beſtaaet udi at recitere Concipiſternes Ord, ſom de ſelv ikke have forſtaaet. Her maa da ſpørges: Hvorledes kand man da ſikkerſt gaa til Verks for at udforſke en Perſons Beqvemhed til det Embede, ſom han ſøger? Jeg haver forhen viſet, at Prøverne maa være adſkillige efter Embedernes Natur og Egenſkab, item, at man undertiden kand ſaadant udforſke

forske ved et Examen, men at man undertiden behøver fleere. Til Præste-Embeder behøves tvende Examina, som forhen er sagt, og som her nøye i Agt tages. Til Dommer- og Advocat-Embeder derimod haver man ladet sig nøye med et eeneste Forhør, og det samme Slags for begge; da der dog udfordres meer end et simpelt Examen, item, at Prøverne skee paa differente Maader efter Embedernes differente Natur og Beskaffenhed. En Advocats Lærdom og Theorie kand vel ved Forhør og Spørsmaal exploreres: men det vil ikke forslaae; thi den grundlærdeste Jurist kand blive den sletteste Advocat. Der behøves derfore tilligemed et andet Examen, som er meest tilforladeligt; nemlig, at han giør Prøve ved at plaidere nogle Sager for en Ret: Thi, hvis han forholder sig vel udi een eller tvende Sager, kand man være forvisset om, at han kand udføre fleere, og at han vil blive en beqvem Advocat. Begge Slags Prøver ere i saa Maade fornødene, men det sidste meere, ja saa meget meere, at man i visse Maader kunde undvære den første Prøve. Til at udforske eens Beqvemhed til et Dommer-Embede; udfordres ogsaa meer end en eeneste Prøve. Examen, som skeer ved Spørsmaal er her ogsaa fornødent, ja meere fornødent end for en Advocat, saasom man af Theorie og Læsning nogenledes kand erfare en Dommers Duelighed, men ingenlunde en Advocats, som bestaaer alleene udi Praxi. Men saadant Examen vil dog ey heller forslaae; saasom man ved Prøver, som skeer ved Spørsmaal, ingen

Kund-

Kundskab kand erhverve om en Persons Skionsomhed og Ærlighed. Her behøves derfore en anden og meere decisive Prøve, som bestaaer derudi, at man forsøger, hvorledes en Dommer vil forholde sig udi Praxi. Saadant kand skee, ved at lade Personer gaae Gradviis frem, fra et mindre Collegio til et større, fra en Under-Ret til en Over-Ret, saa at det eene kand være et Seminarium for det andet. Ved dette Middel kunde for Exempel hæves den Vanskelighed, som en og anden Gang møder, naar Høyeste Ret med værdige Lemmer skal forsynes. Man kand i mine Tanker udi saadant Tilfælde ikke tage Feyl, naar man efterforsker, hvo der med største Honneur i nogle Aar haver siddet udi den Subalterne Ret, nemlig Hof-Retten. Var saaledes fornødent, at samme Subalterne Ret bestoed af et anseeligt Tall af fornemme unge og vederhæftige Personer, hvormed forefaldende Vacancer udi Høyeste Ret kunde suppleres: Og kunde ingen beqvemmere dertil være end unge gagerede Hofmænd, hvis Forretninger ved Hoffet foraarsage ikke megen Hovedbryden. Virkningen deraf blev denne: At 1) ingen uden han havde studeret, søgte om at blive enten Hof-Junker eller Cammer-Junker, naar han vidste, at til saadanne Embeder udfordredes andet end simple Complimenter og Opvartninger. 2) At Høyeste Ret derved ikke alleene med værdige Lemmer kunde forsynes, men end ogsaa med Stands-Personer illustreres. Til Academiske Embeder giøres gemeenligen Prøve ved offentlige Disputationer, hvilke dog ingen Prøve ere;

thi

thi man kand deraf ikke see, om en er lærd, eller om han er beqvem til at lære andre; men alleene, at han haver talent, og er øvet udi en Slags Figt-Konst. Ligesaa lidet derfore som man kand dømme af en Figtmesters Behændighed, om han vil blive en god Soldat, saalidt kand man af en Disputatz dømme, om en vil blive en beqvem Academisk Lærer. Hvis da Disputatores alleene blive kiendte værdige til Academiske Lære-Embeder, flyde deraf adskillige U-leyligheder, saasom Erfarenhed viser, at de allerlærdeste Mænd og beqvemmeste Lærere ere ofte mindst beqvemme til at disputere. Man giør sig værdig undertiden til samme Værdigheder og til samme Embeder ved adskillige Slags Prøver. Thi, ligesom udi de gamle Græske Gymniske Leege nogle ved Behændighed, andre ved Styrke; nogle ved Kap-Renden; nogle ved at brydes med hinanden, erhvervede de samme Æres Kroner: saa maa ogsaa her udfordres adskillige Slags Specimina. Saaledes maa een, der søger en Theologisk Profession, vise Prøve ved GUds Ords grundige Kundskab og Forklaringer over den Hellige Skrift: Een der søger en Physisk og Philosophisk Profession, ved probable Gisninger udi Physiske og Philosophiske Materier: Een der vil være Mathematicus, ved Mathematiske Demonstrationer: Og een der vil være Historicus, ved nette og ordentlige Historiers Forfattelse. De alleene, som søge Rhetoriske og Dialectiske Professioner, kand giøre Prøve ved Disputationer. Hvis derimod af alle, som søge Academiske Professioner, udkræves en Slags Prøve,

gaaer

gaaer det til ligesom man udi Handverker vil fordre et Slags Mesterstykker: Ex. gr. byde Skræddere Skomagere, Tømmermænd og Muurmestere at giøre deres Mesterstykke udi Malning og Skilderier. Min Herre seer her af mine Tanker, at jeg holder for, at der til Embeder og Forretninger behøves adskillige Slags Prøver, og undertiden meere end een til det samme Embede; og, hvis man endeligen vil betiene sig af et Examen alleene, at det da maa være saadant, som giver meest Oplysning: saaledes, at een der søger et Lære-Embede, kand examineres ved Spørsmaal; Een der vil være Advocat, kand giøre Prøve ved at agere nogle vanskelige Sager; Og een, der vil være Assessor udi en høy Ret, maa gaae Grad-viis frem. Jeg forbliver 2c.

EPISTOLA CLX.

Til * *

Af min Herres sidste sees, at han haver bifaldet hvad jeg haver skreven om Examina og Promotionen. Han støder sig alleene over det, som jeg haver antegnet om unge Hofmænd, nemlig af dem at giøre et Seminarium til Høyeste Ret. Denne min Betænkning vil han dog maaskee ikke finde at være ilde grundet, naar han seer efterfølgende Forklaring. Af alle Kongelige Collegier er intet vanskeligere at bringe udi ønskelig Stand end Høyeste Ret; Thi man haver mærket af Erfarenhed, at med alle de Forsøg, som derved ere giorte, det omsider er kommen til sin forrige Fold og Plis igien. Aarsagen til saadan Vanskelighed er denne. Til Høyeste Ret behøves en anseelig Deel af Assessorer. At salarere saa mange haver stedse været holdet en Byrde for det Kongelige Skatkammer: hvorudover man haver beordret adskillige fornemme Personer, saavel dem, der sidde udi andre Collegier, som dem, der ere udenfor, at bivaane denne Ret Gratis. Virkningen deraf haver stedse været denne; At de første have besværget sig over deres mange andre Forretninger, De sidste over de Depenser, som de af deres egne Midler paa et kostbart Sted maatte giøre, og derfore

fore

fore efterhaanden have absenteret sig, saa at Høyeste Ret haver været bragt til forrige Solitude igien, og man haver været tvungen at antage unge Personer af ringe Stand, hvilke selv have tilbudet deres Tieneste for at komme udi Værdighed. Nu er Spørsmaal, hvorledes saadant kunde remederes, og hvorledes Høyeste Ret kunde forsynes med beqvemme Lemmer, og tillige med illustreres. Dette kand vel ikke skee uden nogen Bekostning; Men den kunde blive maadelig saaledes, nemlig: at 5 eller 6 dygtige Jurister bleve salarerede for bestandigen at bivaane Høyeste Ret: De øvrige kunde bestaae af andre Embedsmænd, nemlig saadanne, der ikke vare chargerede med andre Forretninger af Hovedbryden; og var i saa Maade ingen beqvemmere, end Hofbetientere, hvilke ere ved Stedet, ere vel salarerede, og have ledige Timer til saadant Arbeyde. Vil man sige, at Cammer-Junkere, Hof-Junkere ꝛc. ere ikke Jurister, saa kand de dog blive det, og ville med Tiden blive det, naar de, som søge Hof-Tienester, mærke, at Kundskab udi Lov og Ret vil blive et fornødent Reqvisitum, og at deres Embeder ville eene ikke bestaae udi Opvartninger. De yngste af dem, som endda ikke holdtes ret moedne, kunde habiliteres først ved at bivaane nogle Aar den Subalterne Ret, nemlig Hof-Retten, hvoraf man kunde lære at kiende enhvers Talent til høyere Dommer-Embede, og saaledes ikke tage Feyl. Med saadanne Mænd kunde Høyeste Ret sikkert og uden Bekostning blive forsynet, Hoffet blive lærd, og Retten af Anseelse. Til begge

Slags

Slags Forretninger forstaaer jeg Personer saavel af Borger- som af Adel-Stand, naar de have Meriter og ere bemidlede; Hvorved den Plan vedligeholdes, som Hoylovlig Ihukommelse Frid. III. den nye Regierings Stifter udi alle Promotioner haver lagt. Thi intet er farligere for en Ret end fattige og nødlidende Dommere, af hvad Stand de end ere, efterdi de samme ere store Fristelser undergivne; og man om dem kand sige: jo større Juri-ster de ere, jo farligere Dommere. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CLXI.

Til * *

Naar man vil criticere udi Historiske Materier, maa man see til, at man ikke antager blindt alting, iligemaade at man ikke forkaster alting. Thi det er ligesaa daarligt, med en Harduino og andre, at forkaste de meest antagne Historier, som med andre uden Examen at fæste Troe til alt hvad en anseelig Autor haver skrevet. Her, som udi alle Ting, maa tages en Middelvey mellem Lettroenhed og Pyrrhonismum. Et er at tvivle om adskillige Omstændigheder ved Historier; Et andet er at forkaste den heele Historie selv, og at nægte Personernes Existence. Det er for Exempel lige saa daarligt at negte, at Cyrus, Alexander &c. have existeret, som blindt at troe alle de Omstændigheder, som findes antegnede udi deres Historier. Det er udi den sidste Henseende, at Mr. Bayle giver saadan Betænkning over Historier: **Man tillaver Historier, siger han, ligesom man tillaver Ragout udi et Kiøkken; Hver Nation tillaver den efter sin Mode. Hvorudover den samme Ting præpareres paa saa mange adskilte Maader, som der ere Lande udi Verden. Og finder man gemeenligen**

det at være bestsmagende, som haver Overeensstemmelse med Landets Smag. Ligeledes er det beskaffet med Historier. Hvert Folk, hver Religion, hver Sect antager blindt de samme Ting, og enhver kryder dem paa sin Maade og efter sin Smag: hvorudover de samme Ting synes af nogle at være sandfærdige, af andre falske. Thi, ligesom der ere visse Spiser, som nogle Nationer vrage, med hvad Kryder de end ere tillavede, saa findes der ogsaa Historiske Beretninger, hvilke ikke antages uden af visse Personer og af visse Secter, da alle andre ansee dem som u-rimeligt Digt og Bedragerie. Saa vidt Mr. Bayle: hvorudi han haver ikke U-ret. Man maa derfore vel eftersee, udi hvad Land, af hvilke Folk og paa hvilke Tider en Historie er skreven. Der forekomme adskillige Beretninger, som røbe sig selv, enten, efterdi de ingen Overeensstemmelse have med Tiid og Sted, eller af andre meere upartiske Historier blive modsagde. De fleeste Eene-Kampe udi Historien komme mig mistænkte for: efterdi gemeenligen den, som er Aggressor eller som først udfordrer, siges at blive fældet; hvilket synes heller at være noget, som Skribentere have ønsked, end som er virkeligen skeed. Adskillige mærkelige Ting, som kand være skeede engang og paa et Sted, synes at være udcopiered paa et andet Sted for at ziire andres Bedrifter.

 Der

Der fortælles udi den Kriig, som de Tegeater førte med de Pheneater, at begge Partier funde for got at giøre Ende paa Tvistigheden ved en Trimachie eller en Kamp af 3 Tvilling-Brødre paa den eene Side, som skulde figte med 3 andre Tvilling-Brødre af det andet Parti. Da disse 6 Helte komne i Trefning sammen, bleve 3 af det eene Parti haart saarede: derimod 2 af det andet Parti omkomne; men den 3die var endda ubeskadiget. Den samme, nemlig Critolaus, som alleene havde med de 3 saarede at bestille, stillede sig da an, som han flyede, og, da de andre forfuldte ham, omkom han den eene efter den anden. Da han med Seyer var kommen tilbage til Krigshæren igien, blev han af alle Lyk-ønsked, undtagen af sin Søster, hvilken græd, efterdi hun var forloved med en af det andet Parti, som hendes Broder havde fældet: hvorudover Critolaus blev saa ophidset, at han omkom Søsteren med egen Haand; og formedelst den Nidkierhed han havde ladet see mod Fædernelandet blev frikiendt. Alt dette findes med fulde Omstændigheder udi den Romerske Historie, hvor saadan Trimachie eller Trekamp anføres mellem 3 Horatier og 3 Curatier: saa at man tydeligen seer, at den eene Historie er udcopiered efter den anden. Videre: Agesilaus Themistoclis Broder, da han i Steden for at omkomme den Persiske Konge Xerxem, tog feyl, og i hans Sted myrdede Felt-Herren, siges han at have stukket sin egen Haand udi Ilden og forbrændt den. Udi denne Historie kand man kiende den Romerske Mucius Scævola, som samme Action tilleges.

ges.

ges. Videre: Oraclet blev engang tilspurt om et Svelg, som havde aabnet sig udi en Phrygisk Stad, og da gav saadant Svar, at man udi Svelget maatte styrte det kostbareste som man havde. Efter at man forgieves havde nedkastet mange kostbare Sager, styrtede en Græsk Rytter, som af nogle kaldes Agyrtæus, af andre Anchurus, sig udi Aabningen, hvorudover den strax blev tilsluttet. Her seer man ogsaa M. Curtii Helte-Gierning, som saa meget ophøyes udi den Romerske Historie. Jeg vil ikke tale om fleere. Man seer heraf tilstrekkeligen, at de gamle Romerske Skribentere have udcopieret adskillige Græske Historier for at zire deres egne; og at man derfore ikke bør fæste alt for megen Troe til de ældste Romerske Skrifter. Ja man kand sige, at, ligesom Grækerne have giort mange Ægyptiske Historier til deres egne, saa have ogsaa Romerne ziret deres Skrifter med adskillige Grækers Helte-Gierninger; og kand de 3 ovenanførte, som fortælles af Stobæo og Plutarcho, tiene til fuldkommen Beviis herpaa. Adskillige andre Romerske Beretninger kand igiendrives af Romerske Skribentere selv. Livius for Exempel og andre Romerske Historie-Skrivere anføre til Beviis paa Scipionis Kydskhed dette, at, da han havde erobret den nye Carthago udi Spanien, og blant de fangne et Spansk Fruentimmer af en overmaade Skiønhed faldt ham i Hænderne, skikkede han hende urørt tilbage til den Celtiberiske Prinds, med hvilken hun var forlovet. Formedelst denne Action opløftes Scipio til Skyerne; og findes den udi visse

 Skilde-

Skilderier afmalede med den Overskrift: An virtus altius ire potest? ɔ: Mon Dyd kand nogen Tiid komme høyere? Men, hvis man skal troe en af de ældste Romerske Skribentere, nemlig Valerius Antias, udaf hvilken Titus Livius haver taget det beste af hans Historie, saa forholder dette sig langt anderledes. Denne Valerius Antias, som levede udi samme Tider, tienede udi samme Spanske Kriig, og holdes for en tilforladelig Skribent, vidner, at Scipio beholdt dette kostbare Bytte, og betienede sig af denne fangne Jomfrue. Valerii egne Ord ere disse: Puella qvædam pulcherrima, qvam Carthagine, ampla civitate in Hispania expugnata, ceperat Publius Africanus superior, non reddita patri, sed retenta ab eo, atqve in deliciis & amoribus usurpata est. (i. e.) En deylig Jomfrue, som Scipio fik i Hænderne, da han havde bestormet den nye Carthago, blev ikke skikket hendes Fader tilbage, men forblev hos Seyer-Herren, og tienede ham til Vellyst. Valerius Antias er ikke den eeneste Romerske Skribent, som haver tvivlet om Scipionis Kydskhed. Nævius en bekiendt Romersk Poet, som ogsaa tienede udi samme Kriig mod Carthaginenserne, taler udi sine Vers om Scipio saaledes:

Etiam qvi res magnas gessit gloriose,
Cujus facta viva nunc vigent,

Qvi

Qvi apud gentes solus præstat,
Eum suus Pater cum pallio uno ab amica abduxit.

Naar der tales udi Begyndelsen af den første Carthaginensiske Kriig om Romernes Søemandskab, da sige fast alle Historier, at Romerne vare saa ukyndige, at de havde ikke ringeste Idée om Skibs-Bygning, og at de maatte ove Soe-Folkene i at roe og føre Aarer paa Skibene, som laae paa en Sandgrund paa Landet. Men dette kommer ikke overeens med adskillige Søe-Tractater, som udi Kongernes Tiid vare sluttede mellem Rom og Carthago, og som Polybius anfører; Ey heller med de forrige Tiders Skibe, hvorom udi foregaaende Historie tales, hvilket jeg haver omstændigen viset udi Forberedelsen til Herodiani Historie. Saa at man seer, at dette maa være en pur Digt for at zire den Romerske Historie med det, som kaldes merveilleux: og kand man sikkert holde for, at alt hvad som Polybius en af de ældste og skionsomste Skribentere forbigaaer, intet Sted haver uden udi de andre Historie-Skriveres Hierner. En af de anseeligste Hendelser, som omtales udi de Romerske Historier, er denne: Der siges, at den heele Fabianske Familie, som bestoed af 300 Ædelmænd, omkomme udi det Slag ved Cremera, saa at af Familien var kun et eeneste Barn til overs, som forplantede Slægten igien. Dette forbigaaes af andre. Den sunde Fornuft viser ogsaa, at det er en Digt: thi, hvis Historien var rigtig, maatte deraf flyde, at udi en

stor Familie af 300 Huusfædre fandtes kun et eeneste Barn og ingen frugtsommelig Qvinde; ikke at tale om andre Ting, som vise Historiens U-rigtighed. Dette haver givet Anledning til den Italienske Poet Ariosto at sige: Cant. 35.

> E, se tu vuoi ch'il ver non ti sia ascosto
> Tutta al contrario l'istoria converti:
> Che li Greci rotti, e che Troia Vittrice
> E che Penelopea fu meretrice.

Den forunderlige Historie om M. Regulo forbigaaes iligemaade af Polybio; bør derfore iligemaade forkastes. Samme fortreffelige Historie-Skriver var en saadan Elsker af Sandhed, at han ikke haver undseet sig ved at censurere de Feyl, som hans egen Fader Lycortas begik. Han ligner Historie-Skrivere ved Tragiske Poeter, hvilke søge at zire deres Stykker ved prægtige Catastropher. Jeg holder derfore for, at man efter ham maa og bør corrigere adskillige slige Historier. Saaledes, naar han intet taler om Hannibal, at han med Viin-Edike smeltede Klipperne for at giøre en Vey for Krigshæren over Alpes, bør man holde det for Digt, helst saasom vises, at adskillige andre have fort Krigsfolk over Alpes for Hannibals Tiid. Adskillige andre Hendelser, hvilke findes saavel udi Romernes, som andre Nationers Historier, røbe sig i lige Maade selv. Jeg haver viset paa et Sted udi mine Skrifter, at den fornemste Deel af Helenæ Historie er en Digt, at hun aldrig kom til Troja,

Troja, og at Herodoti Beretning herom bør staae meest til troende. Iligemaade haver jeg viset udi min Jødiske Historie, at det ældste Assyriske Monarchie er en pur Digt, opspunden af Cresia og andre, ligesom den store Konge-Liste, som findes hos Saxo Grammaticus, alleene haver Sted udi samme Skribentes Hierne. Den Islandske Skribent Torfæus haver viset, at den Svenske Historie-Skriver Joh. Magnus haver villet certere med Saxo, og derfore opdigtet en lige saadan Svensk Konge-Liste, paa det at Sverrig udi Ælde intet skulde give Dannemark efter. Adskillige Historiers Urigtighed vises, saavel af deres egen U-rimelighed, som af Historie-Skrivernes U-overeensstemmelse udi de mærkværdigste Ting. Saadant møder meest udi den gamle Nordiske Historie; hvorudover jeg ynker alle dem, der fordybe sig formeget der udi: Jeg for min Part kunde ikke giøre det til mit Hoved-Studium, uden jeg ved en Høyeste Rets Dom blev dømt dertil. Ligesom visse Historier ere fulde af opdigtede Helte-Gierninger, saa er Middel-Alderens Kirke-Historie opfyldt med opdigtede Jærtegn, og er dens Læsning desmeere u-fordøyelig, efterdi Stilen derhos er saadan, som man kand forgive Rotter med. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA CLXII.

Til * *

Jeg mærker af min Herres sidste Skrivelse, at han ingen Behag haver fundet i det, som jeg skrev om Historiers Uvished. Men deraf følger ikke, at jeg ringe agter Historiers Læsning. Det viser heller en høy Estime derfore, og en Omhyggelighed for at rense et saa ædelt Studium fra Fabler og U-rimeligheder. Jeg holder det Historiske Videnskab næst GUds Ord for det nyttigste og vigtigste af alle, naar det bliver læset med rette Øyen. Jeg lærer deraf at kiende Lande: Jeg lærer at kiende Mennesker: Jeg lærer at kiende mig selv: Ja jeg lærer at spaae: Thi man kand af forbigangne Ting dømme om tilkommende, og derfore i visse Maader holde hver grundig Historicum for en Prophet. Moralske Betænkninger ere vel af stor Nytte; men Historien haver kraftigere Virkning, naar den læses med Skiønsomhed, og naar den er udi sin rette Skikkelse. Men de fleeste læse allene for at have noget at fortælle udi Selskaber, og derfore beflitte sig meest paa at faae Navne og Aarstall udi Hovedet, eller saadanne Ting, som alleene ankomme paa Hukommelse. Saadanne Læsere kand ikke siges at kiende Historier, men alleene Barken deraf: Ligesom de kand og bør ikke føre Navn

af Historie-Skrivere, der alleene sammenskrive tørre Annales over Ting, som ere skeede, saa at man intet andet deraf lærer, uden at visse Personer ere fødde og døde udi visse Aar, at Krige ere førte, Beleyringer ere skeede, Fæstninger ere erobrede. Man seer dog, at de fleeste nye Historie-Skrivere herudi rette sig efter Læsernes fordærvede Smag, saa at Begravelser, Kroninger, Carouseller, Indtoge, Fæstningers Capitulationer, og andet deslige med alle Omstændigheder blive anførte; og er derfore ingen Under, at Historier, som kand befattes paa nogle faa Blade, indtage heele tykke Folianter. Udi de gamle Græske og Latinske Historier og Biographier finder man intet saadant Fylde-Kalk. De gamle Historie-Skrivere have holdt det u-anstændigt at opfylde deres Historier med slige u-nyttige Ting, som findes udi vore nye Skrifter. Man haver ikkun at sammenligne Plutarchi, Svetonii og andres Biographier med dem, som skrives nu omstunder, for at blive overbeviiset herom. Hvis Herodotus, Thucidides eller Xenophon havde været skrevne udi den Gout, som for Exempel Theatrum Europæum er forfattet udi, vilde man i Steden for 3 maadelige Bøger have faaet nogle 100. store Volumina. Min Herre seer saaledes, hvortil min Critiqve over Historier sigter. Jeg holder for, at man bør stræbe at rense Historier fra Fabler og U-rimeligheder, hvilke ogsaa findes udi de fleeste gamle Skrifter. Jeg holder ogsaa for, at man bør udfeige u-nyttige og vidtløftige Ting, hvilke tillige med det andet vanhelder vore nye Historier, og for-

aarsa-

aarsager, at det alleredelste Studium kommer i Foragt. Til dem, som læse alleene for at falde i Søvn eller at fordrive Tanker, kand man recommendere vore Tiders Annales og historiske Mercurier. Andre derimod, som læse for at profitere af Læsning, maa recommenderes blant Romerske Skribentere en Sallustius, en Tacitus &c. og blandt Græske Skribentere fornemmeligen en Polybius, hvorudi de ville finde utallige Ting, hvilke saavel en Stats-Mand som Krigs-Mand kand føre sig til Nytte: Jeg forbliver ꝛc.

EPISTOLA CLXIII.

Til **

Min Herre forlanger at vide, om ingen kand holdes for adelig, uden saavel Moder som Fader ere af Adel. Saadanne Personer passere nu ikke for Adel paa de fleeste Steder. Udi nogle Steder udi Orienten, især ved de Malebariske Kyster, gaaer det dog an, hvor Børn alleene holdes adelige paa Møderne Side, efterdi en Qvinde der kand paa eengang tage sig saa mange Mænd, som hende lyster, og give dem Afskeed igien, naar hun vil. Udi Champagne i Frankrige var fordum Skik, at, naar en adelig Frue giftede sig med en Borger, bleve Børnene regnede for rette Edelmænd: Men nu er det ikke meere brugeligt. Udi Spanien er ingen Skorsteens-Feiger eller Skoe-Flikker, der jo bryster sig af sit Slægt-Register, og regner sig af Adel. Paa de fleeste Steder giøres ellers anden slags Forskiæl imellem Adel. Nogle regnes ikke for oprigtige Adelsmænd, med mindre de kand vise deres 16 Ahner; og ere de saadanne, som her i Landet kaldes **gammel Adel**, distingveret fra dem, som sildere ere beadlede. Man finder, at nogle udi vore Historier betegnes med det Navn af Riddere! Eqvites: Og andre have fort Navn af Væbnere Armigeri, som vare ringe-

ringere end de forste. Udi Engeland passere de alleene for rette Adelsmænd, som føre Titel af Hertug, Margreve, Greve, Baron, hvilke alleene ere berettigede til at sidde udi Over-Parlamentet: De andre befattes under det almindelige Navn af Gentry, og blive Lemmer af Under-Huuset. Nogle holde for, at Adelskab haver sin Oprindelse udi Norden blandt Gotherne: Men de, som ere af de Tanker, vise, at de have ikkun liden Læsning af Historier; med mindre de herved alleene forstaae Ordet, nemlig **Adel:** som er gammelt Dansk, og egentligen betyder **Ægte.** Saaledes kaldes udi vore gamle Love et ægte Barn **Adel Bonde-Barn,** en ægte Hustrue **Adel-Koene:** En ret Kiobstæd, hvorudi de store Markeder, nemlig Axeel-Torv eller **All-Sæll Torv** holdes, betegnes ved det Navn af **Adelkiobing.** Heraf kommer det, at de Personer, som have været distingverede fra den gemeene Almue, have faaet Navn af Adel eller ret ægte Borgere, og deres Born af **Adelige** eller **Edelinger,** det er, Lignelser og Billeder af deres Forældre, som vare af Adel. Ja denne Titel var fordum saa hæderlig, at Kongens ældste Søn blev betegnet med det Navn af **Adelin** (Domicellus). Vil man derimod tale om Standen, da er Adelskab meget gammelt; thi man finder derom talet i Romerske, Græske og andre gamle Historier, og seer deraf, at de, som nedstammede af visse Familier, haver været distingverede fra andre Borgere. Ingen Adelsmænd ere nu om-

stun-

ſtunder udi meer Anſeelſe, end de Venetianſke. De ſamme ſette ſaadan Priis paa dem ſelv, at de agte ſig lige med dem, ſom ere af Kongeligt Blod: Og er det derfore, at viſſe Potentater have ladet ſig indſkrive blant Venetianſk Adel. Paa viſſe Steder udi Orienten og Indien ere adelige Perſoner udi ſaadan agt, at de holde ſig beſmittede og u-reene ved andres Omgiengelſe. Mahomedanerne vide dog intet af Adelſkab at ſige: Thi de reſpectere alleene nogle viſſe Perſoner, ſom nedſtamme fra deres Prophet Mahomed. Udi China er ingen Arv-Adel; thi Chineſerne holde for, at Adelſkab kand ikke erhverves ved Fødſel, men alleene ved Meriter, hvorudover de fornemſte Mænds Børn anſees ikke anderledes end gemeene Borger-Børn: Det er alleene den ſtore Philoſophi Confucii Afkom, ſom regnes for Adel, og ſom man beærer med den Titel af Ching gin ti Chi ell. Det er den ſtore Mands Afkom. Dette er ellers merkeligt hos Chineſerne, at naar de ved ſærdeeles Leylighed conferere Adelſkab til den nobiliterede Perſons Paarørende, da i Steden for, at udi Europa ſaadant forplantes paa Efterkommerne, gives det udi China til Forfæderne: Saaledes, da den bekiendte Jeſuit Verbieſt blev beadlet, blev tillige med ham nobiliteret hans Fader og afdøde Farfader og det med diſſe Ord: **Efterdi I have bragt til Verden og opfoſtret ſaadan Søn.** Der tviſtes ellers, om Adelſkab, ſom forplantes paa Efterkommere, er nyttigt eller ey. De, ſom holde det for at være nyttigt, ſige, at Folk ved ſaadan ſlags Adelſkab,

 op-

opmuntres til Helte=Gierninger, og stræbe at give deres Børn en Optugtelse, som kand giøre dem værdige til den Høyhed, som dem ved Fødselen tilfalder. Andre derimod holde saadan Stiftelse ikke alleene u=nyttig, men endogsaa skadelig: De sige, at enhver bør vise sin Værdighed, ikke af Fødsel, men af egne Gierninger. Derforuden vise de af Exempler og Historier, hvilke Sorge=Spill saadan Distinction haver foraarsaget udi Riger og Republiqver; efterdi Adelen ofte haver søgt at anmasse sig all Myndighed, og Almuen, som saadant haver mærket, haver forbundet sig, giort Opstand, og undertiden haver tvunget den anden Stand at giøre sig deelagtig med udi alle Embeder. Ja dette er undertiden gaaet saa vidt, at efter udstandene borgerlige Krige Adelen omsider er bleven saaledes satt til Side, at Almuen haver erhvervet all Myndighed. Intet Lands Historie kand herpaa vise større Exempel, end den Florentinske: Thi man seer, at Adelen sammesteds haver giordt sig saa forhadt, at den paa visse Tider er bleven udelukt fra alle Værdigheder. Jeg for min Part dømmer herom saaledes: At Adel bør beholde den Agt og Herlighed, som den haver acqvireret; men holder tilligemed for, at det havde været bedre, at slige Stiftelser aldrig havde været skeede: Jeg meener herved Arv-Adel, hvorved Jalousie og Misforstand reyser sig imellem et Lands Indbyggere. Thi en bemidlet Mand af Meriter støder sig stedse over, at han formedelst Fødsel alleene, som er en pur Hændelse, skal agtes ringere end en fattig og u=meritered Ædel-

Mands Søn. Saadant er og vil blive en stedsevarende Tønder til Tvedragt, og derforuden have den slette Virkning, at manges medfødde Dyder derved qvæles, naar man mærker, at Æres-Poster erhverves ikke ved Gierninger, men alleene ved Fødselen. Adels-Personer selv finde sig besværgede dermed. Jeg haver viiset deres Skiebne fordum i Florentz. Stænderne udi Engeland have saalænge tumlet om med hinanden, at all Myndighed er falden udi Under-Parlamentets Hænder, og udi Cromwells Tiid var Over-Parlamentet reent afskaffet. Udi Rom maatte fordum en sige sig af med sit Adelskab (ejurare patriciatum), for at beklædes med en anseelig Post: Og erindrer jeg ikke rettere, end at jo nu omstunder ingen udi Basel maae antages til publiqve Embede, uden han er af gemeen Borger-Stand. Ikke at tale om den Uheld, som flyder af Fattigdom, naar den er foreened med Velbyrdighed: Derfor sagde en viis Herremand, der leed Nød, men skiemmede sig ved at arbeyde: **Ach gid jeg var en fattig Mand!** Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CLXIV.

Til * *

Saasom Ægypten er det ældste florerende Rige, hvoraf man veed at sige, saa maa man der lede efter Oprindelse til adskillige Videnskaber, som siden ere forbedrede udi Grækenland. Blant andre Ting kand man holde for, at Skrift der allerførst er opfundet; hvilket udi Begyndelsen bestoed udi Hieroglypher, det er, udi symboliske og forblommede Figurer: Og siges der, at Mercurius Trismegistus haver været første Inventor deraf. Af saadanne Hieroglypher eller Tegn betienede man sig længe, indtil man omsider mærkede, at der behøvedes andet slags Skrift, for tydeligen at give sin Meening tilkiende, nemlig ved Bogstaver. Alle gamle Skribentere ere enige derudi, at en Ægyptisk Konges Secretaire ophittede et Alphabet, bestaaende af Bogstaver, og at ved saadant Middel Skrift, som tilforn alleene tilkiende gaves ved Figurer og Mærker, og derudover ofte gav Anledning til Vildfarelse, blev meere sikkert og efterretligt. Derved funde dog de Ægyptiske Præste ikke deres Regning; thi, saasom de alleene vare beqvemme Udtolkere af de gamle hellige Hieroglyphiske Skrifter, saa mærkede de, at denne Alphabetiske Skrive-Maade blev alle forstaaelig, og

at de derfore intet kunde have sig alleene forbeholdet; hvorudover de inventerede et andet slags alphabetiske Skrift eller visse geistlige Bogstaver, som af Laye Folk og Almue ikke skulde forstaaes: Og er det saadant Skrift, som blev kaldet Hierogrammatisk. Det er alleene vanskeligt at sige, paa hvilken Tiid de Ægyptiske Bogstaver først bleve opfundne, eftersom den gamle hieroglyphiske Skrive-Maade var længe i Brug efter Bogstavernes Invention. Foruden den hierogrammatiske Skrive-Maade, som de Ægyptiske Geistlige inventerede, for at giøre deres hellige Skrifter uforstaaelige for Almuen, betienede de sig ogsaa af en egen slags Dialect, som af Manethon kaldes ἱερὰ διάλεκτος eller ἱερὰ γλῶσσα. Man seer saaledes, at de Ægyptiske Præste havde tre slags sig forbeholdne Skrive-Maader, hvoraf de betienede sig for at hindre, at Almuen ikke skulde forstaae deres Videnskaber: Den eene var ved hieroglyphiske Mærker og Figurer; den anden bestoed udi Præstelige Bogstaver; den tredie udi en hellig Dialect: saa at Laye og verdslige Folk betienede sig alleene af de saa kaldne epistolarske Bogstaver. Nogle foregive, at, saasom Hebræerne have laanet adskilligt af Ægypterne, saa have de ogsaa efterfulgt dem derudi, og at Skriftens Bøger derfore have været skrevne alleene udi det geistlige Sprog. Men det er en dristig Gisning, og noget som siges uden Grund og Beviis. Man kand dog ikke negte, at jo Jøder saavel som andre Nationer udi adskillige Ting have betient sig af Hieroglypher: Til Beviis derpaa tiene

adskillige Monumenta. Americanerne vidste af intet andet Skrift at sige, og derfore ikke kunde begribe, hvorledes Spanierne ved Bogstaver gave deres Mening tilkiende. Fra Hieroglypher differerer det nu brugelige Chiffre eller Steganographie, som haver været de Gamle ubekiendt, hvorvel Polybius vidner, at Æneas Tacticus haver været Inventor deraf. Det samme bestaaer udi visse hemmelige Characterer, hvoraf man betiener sig for at skrive Breve, hvilke ikke kand forstaaes uden af dem, som have foreened sig om slige Mærker. Man regner 2 slags saadanne Chiffres; en af en simpel Nogel, efterdi man derudi betiener sig af een og den samme Figur, for at betyde den samme Bogstav: en anden af en dobbelt Nogel, hvorudi man maa forandre Alphabet ved hver Linie, eller ved hvert Ord; hvilket foraarsager, at Skriftet bliver des vanskeligere at dechiffrere. Jeg forbliver etc.

Epistola CLXV.

Til * *

Jeg takker for det mig tilskikkede Capitaine Heitmans Skrift eller Physiske Betænkninger over Solens Varme og Luftens skarpe Kuld. Jeg kand ikke bifalde adskillige af hans Meeninger: men tilstaaer dog at Skriftet i Almindelighed haver behaget mig. Thi man finder derudi visse Originale Tanker, hvilke, om de ikke ere vel grundede, saa give de dog Anledning til at eftertænke adskilligt, som ikke rinder enhver i Sinde. Han binder sig hverken til Cartesius, Newton, Leibnitz eller Wolff; men grunder sit Systema alleene paa egne Meditationer, og paa de Experimenter, som han selv haver giort. Indholdet af hans Physiske Betænkninger er udi kort Begreb dette. Han statuerer vel intet Vacuum, men holder for, at den subtile Himmel-Materie, som er imellem Stierner, Solen og Planeter, er et Væsen adskildt fra all Elementarisk Grovhed, ja saa subtilt, at end ikke Solens eller Stiernernes klare Skin den kand oplyse. Hvoraf flyder, at samme Himmel-Materie, saasom derudi ikke findes Elementariske Particler, hvor Solens Skin kand fæste sig paa, maa stedse være mørk og kaald; men u-anseet dens Mørkhed, er den dog et Vehiculum

eller en Canal for Solens Klarhed, som fores til Jorden. Han siger Jordens Lys eller Klarhed, efterdi hans heele Systema gaaer ud derpaa, at intet af Solens Ild-Particler kand komme til Planeterne; men at Varmen, som vi finde, kommer alleene af Solens Skin, hvilket naar det igiennem den tynde Himmel-Materie samler sig udi Jordens og Planeternes Atmosphæra eller tykke Luft, foraarsager Varme, ligesom Solens Straaler, naar de concentreres udi et Brænde-Glas. Naar man sporger ham, hvad den subtile morke Himmel-Luft kand være, efterdi den er befriet fra alle Elementariske Particler, da siger han sig saadant ikke at kunne beskrive, men synes at give tilkiende, at det er noget imellem Aand og Materie; Og sporger man, hvorledes den Harmonie kand tilveye bringes imellem Solen og Jorden, item imellem Jordens og Maanens Bevægelse, naar intet Elementarisk Væsen er der imellem, som saadan Harmonie kand udvirke, da tilskriver han saadant en Magnetisk Sympathie. Af dette flyder saaledes, at Solens Brand og Heede ikke kommer til os, men at Varmen alleene er en Virkning af dens Skin, som concentreres udi den tykke Luft, og at i Folge deraf, jo hovere Planeternes Atmosphæra er, jo storre bliver Varmen paa Jord og Planeter. Dette Paradox soger han at bevise med slige Argumenter: 1) Deraf, at visse Planeter, som ere længst fra Solen, skinne sterkest, og Conseqventer maa have meest Varme. Saaledes giver Jupiter, som er saa meget langt fra Solen, meere Glands fra

sig,

sig, end Maanen, som er meget nærmere. 2) At Solen, naar den er udi Perigæo, det er 15 saadanne Distancer, som der er imellem Jorden og Maanen, nærmere Jorden, end udi dens Apogæo, saa er dog Varmen lige stærk paa lige Grader udi Synden og Norden. Eftersom nu Varmen u-anseet saadan Forskiel udi Distancen, er lige stor, og Solen, naar den er udi Apogæo, da dens synlige Størrelse er 30 Minuter, giver lige saa megen Varme, som naar den er udi Perigæo, og haver en synlig Størrelse af 32 Minuter, saa er efter hans Meening klart, at Solens Nærhed eller langt Fraværelse ingen Forskiel gior paa Varme, og at udi Mercurio, som ligger fast ind udi Solens Straaler, kand være lige saa liden Varme, som udi den længst bortliggende Planet Saturno; og at det er derfore ikke Solens Ild, men alleene dens Klarhed og Billede der foraarsager al Varme i Planeterne. 3) Efterdi, hvis Planeternes Varme grundede sig paa Solens Nærhed eller langt Fraværelse, maatte alting udi Mercurio forbrænde, og udi Saturno alting blive til Iis. 4) Efterdi man seer af Erfarenhed, at af den Reflexion, som skeer af et Brænde-Glas paa et andet, kand ved Samling af Lysheden tilveyebringes Ild; hvilket viser, at Solens Billede og Skin saadant alleene kand udvirke, og at man ikke haver fornødent at tilskrive Ildens Formation udi Glassets Brænde-Punct virkelige Ild-Straaler, som udskydes fra Solen, og hvoraf vor heele Vortex og store Sole-Systema skulde opfyldes. Disse og andre deslige Argumenter, hvor-

med Autor søger at bestyrke sin Meening, ere artige og sindrige. Men, om de end vare dobbelt saa mange, vilde dog Physici neppe bifalde et saadant Paradox. Auctor tilstaaer selv, at Solen bestaaer af en brændende Materie, og Erfarenhed viser, at, jo nærmere man er Ilden, jo stærkere Varme føler man; Erfarenhed viser ogsaa, at man af det pure Skin ingen kiendelig Varme kand føle, langt mindre Ild: thi, hvis saa var, skulde man ogsaa af det Skin, som reflecteres fra Maanen, kunde samle Ild udi et Brændeglas; Og hvis Solens Fraværelse eller Nærhed ikke forøgede og formindskede Varmen, maatte man føle en bestandig Heede af Stiernerne, hvilke holdes alle for Sole, men saadan Virkning ikke have, efterdi de ere saa langt fraværende. Dette sees af Erfarenhed, og derfor af ingen Indvendinger kand bestrides. At Jupiter viser os et Skin klarere end Maanen, reyser sig ikke deraf, at Varmen der er større, men efterdi alle skinnende Corpora synes klarere langt fra end nær hos; hvilket Autor selv paa et andet Sted tilstaaer. Om Solens Varme paa lige Grad er lige saa stor udi Apogæo som udi Perigæo, er vanskeligt at sige: thi man veed, hvad Luftens forandeerlige Qvalitet, Vind og Veyrs Forandring &c. contribuerer hertil. Hvis man var forsikkred om, at, naar Observationer giordtes, Luften var lige qvalificeret, kunde man nogenledes dømme herom; og kom det da an paa, om en 32te Deels Nærhed af Solen kunde kiendelig forøge Varmen paa Jorden. Den 3die Indvending, som grunder sig derpaa,

paa, at, hvis Solens Nærhed eller Fraværelse forøgede eller formindskede Heeden, saa kunde visse Planeter ikke beboes, da er den ikke af stor Vigtighed; Thi man maa slutte at Beboernes Natur er proportionered efter Boeligernes Egenskab, og at Indbyggerne af Saturno og Mercurio ere sammensatte af anden Materie end jordiske Mennesker. Vi see jo her paa Jorden, at visse Creature kand ikke leve uden i Vandet, som strax qvæler og dræber andre. Endelig, hvad den fierde Indvending angaaer, nemlig at man kand samle Ild ikke alleene af et Brændeglas, som vendes directe mod Solen, men end ogsaa af et andet, hvorpaa alleene Skinnet reflecteres af det første Glas, da læres intet andet deraf, end at det, som han alleene kalder Skin eller Billede, ere Reflectioner af virkelige Ild-Straaler, som stødes fra det eene Glas hen paa det andet, og derfor kand have den samme, om ikke saa fuldkommen Virkning udi det eene som udi det andet Brændeglas. Autors Paradox bestaaer derudi, at han formerer Ild af Solens pure Billede eller Glands; Hvoraf maatte flyde, at man af Guld og all glandsende Materie kunde og samle Ild udi et Brændeglas. Men det maae her heede: Ex nihilo fit nil: Af intet bliver intet. Det er ogsaa imod all Erfarenhed. Dog dette u-anseet tilstaaer jeg, at Skriftet haver behaget mig, ja end saa meget, at jeg haver ønsket dets Oversettelse paa andet Sprog. Thi man seer, at Autor ingen Slave haver været af andres Meeninger; men at han haver søgt ved egen Meditation og ved egne expe-

experimenter at formere et Systema. Der findes ogsaa et og andet udi Skriftet, som til Deels kand bifaldes. Man kand for Exempel tilstaae ham, at den tynde Himmel-Materie (Æther) er mørk og kaald, skiønt ikke i den Grad, som han foregiver: thi hvor Solens Skin eller Straaler have intet at fæste sig paa, kand ingen synderlig Varme eller Lys foraarsages. Man kand ogsaa bifalde ham derudi, at jo høyere en Planets Atmosphæra er, jo større Lys og Varme tilveyebringes, og at derfor de længstfraliggende Planeter, som Jupiter og Saturnus kand have meere Lys og Varme end vi indbilde os. Endeligen er den Indvending, som han giør af Varmens Lighed udi Perigæo og Apogæo saa betydelig, at den bør bevæge Naturkyndige til nøyere Eftersøgning deraf. Saadan er min eenfoldige Meening om dette Skrift; hvorudi jeg finder et nyt Systema, hvilket, hvorvel det ikke er antageligt, dog ikke bør foragtes. Jeg forbliver &c.

EPI-

Epistola CLXVI.

Til * *

Min Herre skriver, at han haver med Flid igiennemlæset den ham skikkede Portugisiske Historie, og at han blant de Konger, som han der haver fundet, meest admirer Dionysium og Emanuel. Jeg er herudi ikke af samme Meening: Min store Heros er Johannes 2. thi jeg finder hos ham Regierings-Konst og det, som man kalder bon sens udi saadan høy Grad, at faa Regentere derudi kand lignes med ham. Jeg tilstaaer gierne, at de tvende ovenmelte Konger havde fleere Dyder end Johannes, og at de i den Henseende vare almindeligen meere elskede, og meest udi Historien berømmes. Men de Qvaliteter, som Johannes besad, vare saa store, og stikke saaledes udi Øyene, at man uden Forundring ikke kand betragte dem: saa at man ikke anderledes kand dømme, end at han, saavidt som Regent, bør have et stort Fortrin for de andre. Thi, hvis de andre i Henseende til deres Dyder have været større Mennesker, saa haver denne i Henseende til hans Activitet, Duelighed, Skarpsindighed og Regierings-Konst været større Konge. Til Beviis herpaa vil jeg anføre et og andet, som udi hans Historie antegnes. Hans Fader Alfonsus reysede ufor-

modent-

modentligen ud af Riget, og endeligen lod sig merke med ikke at ville komme tilbage, overgivende Riget til Sønnen. Johannes var neppe i Folge heraf bleven erklæred Konge udi Portugal, forend Faderen mod all Forventning lod sig igien indfinde. Den nye Konge blev herudover raadvild. Han mærkede paa den eene Side, at Faderen vilde have Riget tilbage, og at en Sønlig Pligt bød ham herudi at lade see Føyelighed: Han mærkede paa den anden Side, at det var haanligt at nedlegge den Krone, som nyeligen var satt paa hans Hoved, og at Faderens Regimente var Landet ikke tienligt. Udi denne Forvirrelse tog han en Steen, og kastede den med Hæftighed udi Floden Tagus, hvorved han paa samme Tiid spadserede, begivende sig derpaa stiltiende til sin Fader, for hvis Fødder han kastede sig, og overleverede ham Riget igien. Kort derefter kom han dog ved Alfonsi Død til Regimentet, og lod han da strax see, sig at være en fuldkommen Mester udi Regierings-Konst. Han beflittede sig fornemmeligen paa at lære at kiende sine Undersaatter, og at straffe og belønne enhver efter Fortieneste; saa at han overalt opvakte Kierlighed, Frygt og Admiration. Han tilbagekaldte ved et Edict alle de Gaver, hvilke han som Prinds udi sin Ungdom havde giort; og, da saadant af nogle blev lagt ham til Last, sagde han: **De som havde misbrugt en ung Herres Facilitet for at tilvende sig noget, fortienede heller at straffes end at belønnes.** Han anordnede Com-

Commissarier udi alle Provincier, for at efterforske, om Almuen var undertrykked af de Store. Han udskikkede ogsaa allevegne Speidere, der skulde erkyndige ham om, hvad Folk havde at sige paa hans Regimente, og rettede adskilligt derefter. Naar han vilde reformere, eller giøre nogen Stiftelse, lod han saadant hemmeligen udspreede blant Folk: Hvorved han fik at høre alt hvad som derimod kunde siges; paa det at intet skulde anordnes, som han siden maatte tilbagekalde. Han førte stedse med sig en Liste, hvorpaa vare tegnede, saavel alle de Embeds-Mænd, hos hvilke fandtes gode og onde Qvaliteter, som andre, der vare beskikkede i Fremtiden til Stats-Bestillinger; og saae han vel til, at ingen fik et Embede, uden det som han havde Beqvemhed til. Han havde de fleeste Recommendationer mistænkte, og derfore gemeenligen afslog de Ansøgninger, som vare forsynede med stærke Recommendationer. En fornemme Mand giorde en Ansøgning for sin Tilhænger: Men fik Afslag. Da Ansøgningen skeede anden Gang, bevilligede Kongen den, sigende: **Jeg negtede det første Gang, efterdi jeg vidste, at Personen ikke skikkede sig, som han burde; men nu accorderer jeg ham hans Ansøgning, efterdi jeg veed, at han haver forbedret sig.** Af saadant Forhold kunde man ikke andet end fatte høye Tanker om denne Konge. Han vilde ikke, at nogen skulde vide, at han havde Favoriter, eller at han elskede nogen Undersaatt i Særdeelesshed.

Han

Han var stedse udi Arbeyde; hvilket var des meere at forundre sig over, efterdi han af Naturen liden Lyst havde dertil; men han sagde: **Efterdi jeg er udi Embedet, maa jeg stræbe at opfylde det.** Hans Dørre stod stedse aabne for alle, saa at ingen behøvede Recommendation for at faae Audience; og svarede han alle med Sagtmodighed og Mildhed. For at tilveyebringe sig Undersaatternes Kiærlighed, tillod han dem all uskyldig Lyst, og for at opvække Ærbødighed, lod han sig gemeenligen see paa Gaderne paa en overmaade skiøn Hæst, geleydet af alle sine Hofmænd; og vrimlede da Folk paa Gader, Torv, og udi Huusenes Vinduer, for at see ham: Han standsede da ofte ved et og andet Huus, for at tale med Borgere, skiønt det skeede ikke uden med dem, om hvilke han havde gode Tanker. Han bivaanede hver Dag Retten, og øvede Justitien i høy Grad: Ja hans Upartiiskhed i at dømme var saa stor, at han undskyldte og undertiden berømmede de Dommere, som dømte ham selv imod. Han vilde ogsaa, at hans egen Søn skulde være underkasted Lovene, ligesom andre gemeene Undersaatter. Saa snart nogen signaliserede sig ved en tapper Gierning, belønnede han ham strax, uden at blive ombeden, saa at Portugiserne ingen vare Tak skyldige uden ham selv; herudover sagde han engang til en brav Mand: **Du haver Hænder, hvormed du giør mig Tieneste; men du haver ingen Mund, for at tale om Belønning.** Han var en stor Elsker af lærde Mænd: hvor-

hvorpaa tiener til Beviis et Brev, som findes blant Angeli Politiani Skrifter, item de Anstalter han giorde til Boglige Konsters Befordrelse. U-anseet den Kiækhed han lod see mod alle andre Potentater, var han dog føyelig mod Paverne og Geistligheden; Thi denne kloge Konge havde lært af andres Exempler, at der intet var at vinde mod dem: at han dog ikke altid lod sig forbløffe, sees blant andet af efterfølgende Gierning. Han forbød engang alle Undersaattere uden Forskiel at betiene sig af Hæste eller Muulæsler, saasom han havde dem nødige til sit eget Rytterie. Alle skikkede sig derudi, undtagen de Geistlige, hvilke besværgede sig derover, sigende, at de vare ikke hans, men Kirkens Undersaatter. Kongen lod som han fandt sig derudi; men befoel strax derpaa, at ingen Smed maatte skoe nogen Hæst eller Muule, sigende, at ingen kunde tvivle om, at jo alle Grovsmedde vare hans Undersaatter. Saaledes fik han sin Villie frem, og derved mærkeligen forøgede sit Rytterie. Jeg erindrer mig herved et ligesaa sindrigt Paafund, som den Franske Konge Philippus Augustus betienede sig af mod Geistligheden. Da han engang anordnede, at alle Undersaattere, saavel Geistlige som Verdslige, skulde give Penge til den Hellige Krüg, besværgede de første sig derover, foregivende, at de ikke vare forbundne til at hielpe Kongen med andet end med deres Bønner: Kort derefter besværgede de sig over adskillig Vold, som dem blev tilføyet af nogle store Herrer. Hvorudover Kongen svarede, at han vilde hielpe dem med sine Bønner, om han

 der-

derved noget kunde formaae. Disse Geistlige mærkede da Kongens Meening, og derfore beqvemmede sig til Skatten. Jeg haver viset, at Kong Johannes ingen Favoriter vilde have, og at han derhos beflittede sig paa, at ingen saadant skulde troe. Hvorudover, da han engang noget længe havde fortroeligen talet med Don Diego d' Almeida, sagde han: **Gak nu bort** Almeida! **thi ellers tænker man, at du er min** Favorit. Efterdi han opforte sig nu som en Konge, nu som en Medborger, saa er det vanskeligt at sige, om han var meere frygtet end elsked. Han talede engang Rui de Sousa haardt til, og kort derefter besogte ham udi sit Huus, sigende: **Jeg talede haart til dig nyeligen; da talede jeg som en Konge: Men nu taler jeg som et Menneske, og tilbeder mig dit Venskab.** Disse og andre Qvaliteter foraarsagede, at ikke alleene alle Undersaattere, men end og alle Potentater have Ærbodighed for ham. Under saadan Konge kunde det ikke andet være, end at Landet maatte vrimle af store Mænd; og fandtes der de iblant dem, som intet eftergave de gamle Romere udi heroiske Gierninger. Men med alle disse Qvaliteter havde han dog mange Uvenner, sær iblant de Store: Men just det samme viser, at han i alting haver opfyldt en Regents Pligt; thi ved Retfærdigheds noye Ovelse bringer man sig Uvenskab tilveye. Hvad som fornemmeligen legges ham til Last, er den Execution, som skeede paa Hertugen af Braganza, hvilken af Retten blev domt

til

til Døde: Item det Mord, som han med egen Haand begik paa Hertugen af Viseo. Begge vare vel skyldige: men man holdt for, at den første formedelst hans store Byrd og herlige Qvaliteter burde benaades paa Livet, og at den sidste Gierning var en Konge u-anstændig. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CLXVII.

Til * *

Jeg erindrer mig, engang udi et Selskab løsligen at have givet min Betænkning over Kronings og Salvings Ceremonier, hvilke jeg meenede man vel kunde afskaffe, saasom derudi er ingen Fornødenhed, og stor Uroe og Bekostning, som derpaa giøres, kunde undgaaes. Dette mit Paradox spredede sig strax ud over den heele Stad: men jeg mærkede, at det hos de fleeste fandt intet Bifald; Thi mange ansee saadan Act ligesaa fornøden for Konger og Førster, som Omskiærelse var fordum for Israeliter, og som Daaben er for Christne. Dette opmuntrede mig til at anvende nogen Tiid paa at eftersøge Kronings og Salvings Ceremoniers Ælde, item de Aarsager, som anføres til deres Fornødenhed. Efter nøye Examen haver jeg fundet, at Kroninger ere ikke saa gamle som foregives: Vel er sant, at der tales om Kongelige Kroner udi gamle Persiske og andre Historier; men deraf læres intet andet, end at Kongerne bare saadanne Insignia og Distinctions-Tegn, med hvilke de strax ved deres Regierings Tiltrædelse bleve beprydede, ligesom de Romerske Keysere bleve iforte andre Slags Zirather, nemlig Cothurnis eller høye Skoe, hvorved den høyeste Magt og Værdighed beteg-

betegnedes. Men alt saadant haver ingen Overeensstemmelse med de nu brugelige Kronings hellige Ceremonier, som skee med stor Høytidelighed og Bekostning, og ansees som fornødene Acter. Udi gamle Persien meldes vel om en Slags Indvielse, hvilken Plutarchus udi Artaxerxis Historie beskriver saaledes: Kongen forføyede sig strax efter sin Faders Død til Pasargadas for der at inaugureres af de Persiske Præster (ὅπως τελεσθείη την βασιλικὴν τελετὴν). Den som skal indvies aflægger udi Templet sin Kiole, og ifører sig den, som den gamle Cyrus bar, førend han blev Konge: Derefter æder han en tør Figen, tygger nogle Terebint Blade, og søber en Drik, som bestaar af Viin-Edike og Melk. Men denne saavel som andre gamle Ceremonier, som ere fordum i Agt tagne, kand heller henføres til den anden Slags Inauguration kaldet Hylding: At denne Ceremonie siges at være forrettet af de Persiske Præster, reyser sig deraf at den skeede udi et Tempel. Det meeste, som herimod kand indvendes, ere de Exempler, som tages af det gamle Testamente og den Israelitiske Historie, hvor man finder, at visse Konger ikke alleene have været kronede og salvede, men end ogsaa, at saadant efter GUds Befaling er skeed. Jeg siger visse Konger, efterdi man haver kun Exempler paa nogle faa, der ere blevne kronede og salvede, og synes det af de Exempler, som anføres, at det alleene er skeed med saadanne Konger, som ufor-

uformodenlig ere komne til Regimentet, saasom med Saul, David og andre, som ikke vare Konge-Sønner. Om andre derimod, som have succederet ved Arve-Ret, finder man intet saadant. At Salomon, skiønt en Konge-Søn, blev kroned, reysede sig deraf, at han blev sine ældre Brødre foretrokken. Sees saa heraf, at udi deslige Kroninger og Salvinger ingen Fornødenhed haver været, og at de Befalinger, som GUD haver givet om at salve Saul, David og andre, intet andet haver betydet, end at han ved saadant Tegn haver villet vise sin Villie, og at samme Personers Ophøyelse skulde tilkiendegives at grunde sig paa et Guddommeligt Vall. Man haver kun at igiennemblade Kongernes og Krønikernes Bøger, for at blive overbeviiset om saadant. Udi den Europæiske Historie findes intet Exempel paa Kroninger og Salvinger, forend langt hen udi de Christne Seculis, da de Geistliges Herredom begyndte at stige, og de Romerske Paver komme udi Anseelse: Da maatte det først heede, at de Vestlige Keysere ikke kunde føre Navn af Romerske Keysere, forend de vare kronede af Paverne, hvilke deraf giorde saadan Følge, at det faldt dem til at examinere, om det Keyser-Vall var gyldigt, og at den Udvalte, forend saadant Examen var holdet, ikke ret kunde bemænge sig med Regierings Sager: En Conseqvence, som de Pavelige Clienter have søgt at vise af Aristotele. Det maatte ogsaa med andre Potentater heede, at der var Forskiel imellem salvede og usalvede Konger: Ja Salvings-Ceremonie blev omsider

sider giort til saadan Herlighed, at Pave Innocentius III. udi det Decreto som fører Titel af Cum Venisset, befoel, at man maatte ikke salve Kongen paa Hovedet, men paa Armene, saasom den første Slags Salving tilkom Paverne alleene. Udi Caroli Magni Kroning var en Slags Nødvendighed, efterdi under ham et nyt Romersk Keyserdom blev oprettet udi Vesten: men ikke med hans Successores. Paverne alleene, som udi det Romerske Folkes Navn engang havde anmasset sig den Myndighed, giorde det til en satt Ret; saa at alle de efterfølgende Keysere maatte reyse til Rom, for at lade sig krone, indtil Ferdinandum I., hvilken holdt denne Formalitet u-nødvendig: hvorudi han er bleven efterfuldt af de andre Keysere indtil denne Dag; thi ingen haver siden den Tiid bekymret sig om at reyse til Rom, for der at annamme Kronen af Paverne. Efter Pavernes Exempler have disse Erke-Bisper udi andre Riger tilegnet sig den Ret at salve og krone Konger, foregivende, derudi at være en Nødvendighed; Og haver man i Frankerig udbredet, at den Olie hvormed Kongerne salves til Rheims, er nedskikket af Himmelen udi den hellige Flaske. Udi nogle Europæiske Riger ere disse Ceremonier før, udi andre sildigere indførte. Det første Exempel, som man finder paa hellig Salving, er udi den Gothiske Konge Vamba i Spanien, Anno 672. Her udi Norden ere disse Ceremonier sildigere indførte; thi jeg finder intet talet om Kroning udi Dannemark forend i de Waldemarers Tiid; Thi at adskillige af de foregaaende Konger af Erke-Bisp

Eistein siges at have været kronede Konger, er uden Beviis: At komme til Kronen er en Talemaade, som ofte intet andet betyder end at være kommen til Regieringen. Udi Norge finder jeg, Magnus Erlingsen, som regierede, da Waldemarus I. var Konge i Dannemark, at have været kronet af Pavens Legat Stephano udi 5 Bispers Overværelse: Kroniken siger, at han var den første, som blev kroned med slig Stats, som udenlands holdes; hvoraf man kand dømme, at han haver været den første kronede Konge i Norge. Udi Efterkommernes Historie meldes om ingen Kroning, uden Kong Sverres, førend udi Hagen Hagensens Tiid, hvilken blev kroned med stor Høytidelighed af den Pavelige Legat. Sees saa heraf, at disse Høytidelige Acter ikke have været holdne nødvendige; item at de ere Inventioner af Geistlige, hvilke derved forøgede deres Myndighed, i det de bleve anseede som Kongemagere. For at bestyrke Almuen i de Tanker, og for at vise, at Konger og Førster paa en vis Maade vare deres Hænders Gierninger, brugte man gemeenligen den Expression af **Salvede Konger**, ligesom det kunde være af meer Betydelse end andre simple Konger; da det dog er klart, at et retmesigt og fuldkomment Herredom erhverves enten ved lovligt Vall eller ved den Arve-Ret, som udi Rigers Fundamentale og Konge-Love er reguleret. Det heeder jo udi Arve-Riger: Rex non moritur; eller, en Konge døer ikke; hvorved gives tilkiende, at saasnart Faderen døer, er den førstefødde Prinds udi samme Øyeblik Konge,

saa

saa at ved Kroning og Salving ingen Vægt kand legges til Kongedommet. Men Geistligheden, som intet haver forsømt, hvad som kunde tiene til at forøge deres Myndighed, have villet ligesom tilkiendegive, at der ikke alleene var en absolut Fornødenhed udi Kroning og Salving, men end ogsaa at saadan Act ikke var lovlig, uden den blev forrettet af en vis Erke-Bisp. Derpaa vises blant andet et mærkeligt Exempel udi den Franske Konge Ludovico Crasso, hvis Kroning nogle holdte ugyldig, efterdi den ikke var forrettet ved Erke-Bispen af Rheims; hvilken Paastand dog igiendrives af Ives de Chartres. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, og man af Historien klarligen seer, hvorpaa disse høytidelige og kostbare Acter grunde sig, kunde ingen med Billighed lastes, der raadede en Konge til at dispensere sig for en Ceremonie, som er af ingen Nødvendighed, men foraarsager alleene Tids og Pengespilde. Langt fra, at en Konge tabte noget derved: han vilde heller erhverve sig et Navn udi Kroniken, og ansees som den, der havde brudt Jisen for andre; ligesom man seer at være hendet Keyser Ferdinando I. Man kunde ogsaa herved vise, hvad Forskiel der er imellem en Vall- og Arve-Konge; eftersom den sidste ved Fødselen haver erhvervet Jus Qvæsitum til Riget, og derfore behøver ingen høytidelig Installation, men alleene, at hans Ankomst til Regimentet ved sædvanlig Proclamation bliver tilkiendegivet. Denne min ringe Betænkning herover underkaster jeg min Herres Skiønsomhed, forblivende ꝛc.

 EPI-

EPISTOLA CLXVIII.

Til * *

En eenfoldig god Ven, som for nyligen havde læset udi Aviserne, at Prætendenten til den Engelske Krone paa en høytidelig Dag havde øvet den Miraculeuse Cur, som de Engelske Konger have tilegnet sig, og som bestaaer i at helbrede for den Svaghed, som gemeenligen kaldes the Kings evil: spurte mig, om det ikke kunde tiene til Beviis paa, at han havde retmeßige Prætensioner paa Store Britannien, heldst saasom den Konge, som nu sidder paa den Engelske Throne, saavel som hans Høysalige Fader Georg I. have renonceret paa saadant Regale, og ikke tilegnet sig denne himmelske Gave. Jeg svarede dertil, at saadant i mine Tanker tiener aldeles ikke til Beviis paa Prætendentens Ret, saasom jeg ikke tvivler om, at hvis Georg II. vilde øve dette Regale, han i alle Maader vilde curere lige saa got som Prætendenten. Han spurte da, om jeg holdt det for Digt, alt hvad som i saa Maader fortælles, saavel om de Engelske, som Franske Konger. Jeg sagde, at jeg aldeeles ikke tvivler om, at begge disse Rigers Konger jo have tilegnet sig saadant Regale;

Regale; Item, at de jo paa visse Tider have rørt de Syge, som dem have været tilbragte: men, om de Syge ved saadan Rørelse virkeligen ere blevne helbredede, det er noget, som jeg aldeles ikke kand sige; thi det er ikke Evangelium alt hvad som findes paa prændt udi Historier og Gazetter. De omstændigheder, som fortælles derved, giøre ogsaa Tingen mistænkt; Ikke at tale om, at det er heel selsomt, at GUD blant alle Jordiske Potentater skulde alleene have forlehnet den Gave til de Franske og Engelske, saavel gode, som onde Konger, nemlig at curere Hævelser paa Halsen, og ingen anden Svaghed. At nogle 1000 Mennesker, ikke alleene af Almue, men end ogsaa lærde Mænd saadant stedse have troet: Deraf læres intet andet, end at der intet i Verden er saa sælsomt, som jo blant Mennesker kand blive til en Troes-Artikel. Hvor gammel denne Skik er udi Frankrige, kand ikke for visse siges. Nogle foregive, at den første Christne Konge Clovis bekom af GUD saadan Gave; hvilket dog er ikke troeligt, efterdi samme Konge var ingen Helgen: man finder ey heller talet herom forend udi det 11te Seculo, da Abbé Guibert melder derom saaledes, nemlig, at Kong Philip I. tabte den Gave formedelst hans u-ordentlige Levnet. Forend Kongen rører Syge, lader han dem visitere ved sin Liv-Medicum; og, naar Rørelsen skeer, siges disse Ord: Le Roi te touhe, Dieu te gueriſſe! Det er: **Kongen rører dig, men GUD maa helbrede dig.** Dette forretes 5

Gange om Aaret, paa de Dage som Kongen communicerer. Nogle skiemtsomme Hoveder gaves heraf Anledning udi Ludovici XIII. Tiid til saadant Indfald. De sagde, at Cardinal Richelieu, som havde tilegnet sig all Myndighed, intet havde ladet Kongen beholde, uden den Magt at curere Hævelser (Ecrouelles). Udi Engeland tillegges den Gave forst Edvardus Confessor; Og siges den bestandigen at have været hos de Engelske Konger indtil Kong Wilhelm III, hvilken ansaae det som en Overtroe, og derudi er bleven efterfulgt af Kongerne af det Hannoverske Huus Kong Jacob II. bemængede sig dermed udi sin Landflygtighed. En Roman-Catholsk Autor, som engang var tilstede ved saadan Act, taler derom saaledes: **Jeg var nærværende, da Kong Jacob sidste Gang forrettede denne Ceremonie. Der lode sig indfinde henved 300, som enten vare eller stillede sig an at være Syge. Paa samme Tiid, som Kongen rørede een, kastede Pater Peter et Baand, hvorudi hang en Medaille, om den Syges Hals. Efter at dette var skeed, bleve de, som virkeligen vare syge overleverede til Medicis, og de, som alleene vare komne, for at fiske Skue-Pengen, som var hart ad 200 Rigsdaler værd, behøvede ingen videre Cur.** Man seer saaledes, hvad fornuftige Roman-Catholske

ikke selv herom dømme. Her i Landet haver væ-
ret en almindelig Snak, at vore Konger kunde
standse Ilden ved at ride omkring den. Men
man finder intet derom udi vore Historier: der
bliver ey heller meere derom talet. Jeg forbli-
ver 2c.

Epistola CLXIX.

Til * *

Min Herre mælder udi sin seeneste Skrivelse, at han haver fundet Behag udi det, som jeg haver skrevet om store Monarchier. Jeg holder for, at jeg med Grund haver viset, at det er en utidig Frygt, som nogle giøre sig om store og almindelige Monarchiers Opkomst i vor Alder, da alle Riger og Republiqver staae ligesom paa Skildvagt, og foreene deres Kræfter, saasnart de mærke, at et Rige reiser Hovedet for høyt, saa at der er Anseelse til, at det vil blive ved de 4 Monarchier, som vi have havt, og at det femte vil døe og qvæles udi Fødselen. Siden det Romerske Herredoms Fald haver intet Rige kunnet komme til nogen saadan Væxt: i vor Alder ikke, formedelst andre mindre Staters Aarvaagenhed, og udi Middel-Alderen ikke, formedelst de store Rigers Deeling, hvilken af de Nordiske Nationer, der have oversvømmet Europa allevegne, er bleven indført; saa at Riger og Stater ere blevne deelte imellem de afdøde store Kongers Børn, ligesom andet privat Arve-Gods. Hvis det ikke havde været, vilde Europa i Middel-Alderen een og anden Gang have staaet i Fare for at have kommet under eet Hoved. Men store Herredommer vare da ikke andet

end

end Veyr-Lys, hvilke ligesom lode sig see og forsvandtes paa een Gang. De Franskes første Christne Konge Clovis oprettede et stort Herredom; men, som det samme efter hans Død blev deelt imellem hans fire Sønner, faldt denne store Bygning tillige med Bygningsmesteren. Den Danske Konge Canutus Magnus regierede over heele Engeland, Dannemark og Norge; men, saasom efter hans Død Landene bleve deelte imellem hans Sønner, saa at hver fik sit Rige, saa forsvandtes den Frygt, som man kunde giore sig om et almindeligt Monarchie. Ingen udi de Tider lagde større Grundvold dertil end Carolus Magnus. Samme Herre regierede over den største Deel af Italien og en stor Deel af Spanien, havde undertvunget Tydskland til Elb-Strømmen, og var Herre over heele Frankrige, hvorunder da befattedes ogsaa alle de Provincier, som nu kaldes Nederlandene, tilligemed Lothringen ꝛc.: saa at heele Europæ foreenede Magt ikke kunde holde ham Stangen. Men dette forfærdelige Herredom blev udi hans Søns Tiid deelt udi adskillige Riger; og, saasom Arve-Rettighed imellem de Kongelige Prindser stedse continuerede, fuldte paa Divisioner Subdivisioner; saa at de sidste Konger af den Carolingiske Stamme omsider ikke eyede meere end nogle faa Slotte eller Lyst-Huuse. Denne selsomme Vedtægt tilligemed adskillige andre haver sin Oprindelse udi Norden, og siden er indført udi de sydlige Lande, som Gother, Franker, Longobarder ꝛc. have undertvunget sig. Thi udi Romerske, Græske, Persiske og andre Asiatiske Histo-

rier

rier findes intet Tegn til saadant, men alle have holdet fornødent at skille Herredomme fra privat Arve-Gods: Hvorudover man ogsaa haver seet store Riger udi nogle 100 Aar i samme Stand, som de under de første Stiftere og Seyer-Herrer have været udi. De Bizarrerier og selsomme Vedtægter, som ere fundne hos de gamle Nordiske Folk, ere fast utroelige: Deres Helte og Seyer-Herrer arbeydede ideligen paa at stifte store Herredommer, som ingen Bestandighed skulde have, og at opreyse Bygninger, som de selv nedreve. Man kand ligne dem med visse Folk udi vor Tiid, som med stor Omhyggelighed samle paa Bibliotheker, for at lade dem siden distraheres og selges paa offentlig Auction. Man skulde tænke, at Rigers Deeling kunde mindst have Sted udi Norden, efterdi Kongernes Magt der overalt var indskrænket, ja udi saadan Grad, at de heller kunde ansees som Kriigshærens Anførere end som Regentere. Men hvad som andre Regentere, hvis Magt var u-omskrænket, ikke have driftet sig til at giore, have de Nordiske Konger uden Modsigelse bestandigen øvet, og et Rige, som for Exempel af en absolut Persisk Konge eller Chinesisk Keyser haver været anseet som et Fidecommiss, er af de Nordiske indskrænkede Konger tracteret som et Patrimonium eller privat Arve-Gods. Det ubegribeligste herved synes dette, hvorledes Rigernes Stænder, som udi Norden havde meget at sige, ingen Tiid have satt sig imod saadan fordervelig Deeling, helst som de havde mærket de bedrøvelige Følger, som deraf flode, og de paafuldte Krige, som

reysede

reisede sig stedse imellem de Kongelige Prindser eller Arvinger. Men naar man veed de Nordiske Rigers Tilstand paa de Tider, kand man begribe Aarsagen, hvi saadant ikke blev paatalt. Blant de Nordiske Nationers Vedtægter, som ellers vare ubekiendte udi andre Lande, var ogsaa denne, at Kongerne, naar de vilde beneficere nogen, gave de ham en Province til Lehn: Slige Lehn vare i Begyndelsen personlige; som sees af den gamle Norske Hof-Lov eller Hirdskraa, hvilken taler om Lehn saaledes: Og à Pat med öngua mote i erf adganga; Det er, at Lehn udi ingen Maade maa gaae i Arv. Hid henhører St. Olai Ord: **I Lehns-Høvdinger ere ikke Odelbaarne til mit Riges Herlighed.** Men siden forplantedes de paa den Belehnedes Arvinger. Med disse Lehns-Mænd bleve alle Riger opfyldte: Og, saasom de havde deres Lehn arvelige, bleve de af deres Underhavende anseete, som deres retteste og eeneste Herrer. Herudover, naar een eller anden Lehns-Mand blev misfornøyed med Regieringen, veigrede de sig ikke alleene ved at assistere Riget efter deres Lehns Pligt, men endogsaa foreenede sig sammen, ja sloge sig til Rigets Fiender, for at paaføre deres Lehns-Herrer Kriig, saa at Kongerne ofte, for at bevæge dem til Fred, maatte forøge deres Lehn med fleere Provincier, saa at omsider mange af dem bleve mægtigere end Lehns-Herren selv. Efterdi Tilstanden nu var saadan, funde de Store udi Landet deres Regning ved, at Riget ved en Konges Død blev deelt udi

 fleere

fleere Parter, saasom deres Magt og Sikkerhed grundede sig paa Kongernes Afmægtighed. De, som saaledes af Kongerne vare forlehnede med visse Provincier, differerede fra souveraine Førster alleene derudi, at de hyldede Lehns-Herrerne, og, naar Kriig paakom, vare forbundne til at lade sig indfinde med bevæbnede Folk efter Proportion af deres forlehnede Provincier. De store Lehns-Mænd havde under dem andre mindre Lehns-Mænd: og kaldes de sidstes Lehne After-Lehne, paa Fransk arriere Fiefs; og vare de udi samme Tilstand i Henseende til de store Lehns-Mænd, som de store Lehns-Mænd i Henseende til Kongerne. Naar en Kriig paakom, tilsagde Kongerne de store Lehns-Mænd at møde med et Antall af Kriigs-Folk; og de igien tilsagde de mindre. De store Lehns-Mænd førte gemeenligen Titel af Hertuger eller Græver: Og regnede man udi deres Tall og Erke-Bisper, Bisper, item store Abbeder, efterdi de pro Persona vare forlehnede med visse Stykker Lande; hvorfore de ogsaa udi Kriigs-Tider maatte udreede bevæbnede Folk, som de ofte selv, u-anseet deres geistlige Stand anførede. Den Engelske Konge Henricus II. var den første, som forandrede denne vedtagne Skik; thi, saasom han mærkede, at den var beværlig saavel for Kongerne som for de forlehnede Herrer, saa paabod han, i steden for Folk, Penge, hvormed han hvervede Soldater allevegne, hvor han fandt for got: Og, saasom han ved dette Middel hastigere og bedre kunde faae en Krigsmagt paa Beenene, blev han med Tiden efterfuldt af andre. Man seer,

at

at det er gaaet ligeledes udi vor Norden, hvor Provincier og Stæder stoede for visse Skibes Udrustning, og Rigerne derover vare deelte udi Skibs-Reder og Styres-Havne, og de store Herrer, som vare forlehnede med Rigernes Provincier, lode sig udi Kriigs-Tider personligen indfinde med bevæbnede Folk. Saadant blev ogsaa her omsider forvandlet til den Skik at give Kriigs-Styr, hvormed man hverver og underholder Kriigs-Folk. Min Herre seer heraf, at det var de store Mænd i de Tider magtpaaliggende, at en Konges Magt ved Rigets Deeling blev svækket, og at det derfore ingen Under er, at ingen af dem søgte at hindre saadanne skadelige Deelinger. Denne fordærvelige Skik var dog ikke udi lige Grad antagen blant de Nordiske Nationer. Udi Dannemark, Norge og Sverrig seer man, at det heele Rige er gemeenligen faldet til den førstefødde Søn. Udi den Norske Hirdskraa forbydes Rigets Deeling; thi den siger, at een skal alleene være Konge over Norge og Skatlandene: Eirn skal Kongr væra yfær ollu Noregs velde innan lands og so Skatlondum. At Canutus Magnus deelede sit store Herredom mellem sine tre Sønner, reisede sig deraf, at hans 3 Riger, som ved Havet vare skildte fra hinanden, ikke vel kunde regieres af een Konge. De efterfølgende Konger have ey efterfuldt ham herudi: Thi af alle Svend Estridsens efterladte voxne Sønner blev den ældste alleene Konge, og efter ham igien den næste Broder. Man finder alleene, at en og anden Dansk Prinds haver været forlehned med Synder-

Jylland eller Slesvig, skiønt i Begyndelsen ikkun pro Persona; thi det var derudi at Danske Lehn differerede fra Tydske, som ginge i Arv. Udi Frankrige og Spanien vare disse Deelinger længe i fuld Brug: Og have de allerlængst continueret blant de Tydske Forster, efter hvis Exempel de Slesvigske Hertuger ogsaa have rettet sig; saa at Hertugdommet derover ofte er bleven deelt ligesom andet privat Arve-Gods. Det selsomste herved er dette, at paa samme Tiid som de Slesvigske Hertuger disponerede over Forstendommet som et Patrimonium, paastode Stænderne Vall-Rettighed, og derved gave tilkiende en yderlig Vankundighed in jure publico, som jeg haver viset udi min Dannemarks Historie. Jeg forbliver rc.

Epistola CLXX.

Til * *

Jeg mærker af min Herres sidste Skrivelse, at han endnu henger ved sin gamle Meening, holdende for, at en Prædikant kand ikke dispenseres for paa offentlig Prædikestole at straffe den hoye Ovrigheds Forseelser. Min Herre insisterer paa sine forhen anforte Argumenter, nemlig: 1) at Prædikantere befales at sette Syndere til rette; og, naar saa er, maa de giore det uden Forskiel og uden Personers Anseelse. 2) Efterdi man af Kirke-Historien seer, at de allerældste hellige Kirke-Fædre saadant uden Skye have ovet, og derfore af alle Christne Meenigheder have været anseede som Martyrer og Apostoliske Mænd. Hvad det forste angaaer, da tilstaaer jeg, at Prædikantere uden Personers Anseelse bor sette Syndere til rette, og at den samme Skrifte-Formular, som bruges til Bonder, maa ogsaa bruges til Konger og Forster; og at det er i den Henseende, at jeg med andre have censureret den Præst, som vegrede sig ved at skrifte sin Bisp, sigende sig at være for ringe dertil; item den, om hvilken fortælles, at han udi Daaben forandrede Expressionerne udi Formularen, saa at han, for Exempel, til en Borger-Kone sagde: **Nævner Barnet;** men til en adelig Dame:

Vil Fruen behage at nævne den lille Junker eller Froiken. Jeg tilstaaer, saadant og andet at være ilde grundet: Jeg tilstaaer, at man bør straffe Synd uden Forskiel, hos hvem den findes, efterdi der ere ingen privilegerede og uprivilegerede Syndere. Men dette u-anseet, bliver jeg ved min Thesin, nemlig, at en Prædikant bør holde sig fra at censurere den høye Øvrighed udi offentlige Forsamlinger: Thi, saasom en Stats Styrke og Velfærd bestaaer derudi, at Undersaatter have Ærbødighed og Kierlighed til Regenterne, og Prædikantere ere saavel Statens Undersaattere som andre, saa kand det ansees som en slags Rebellion at ville sværte den høye Øvrighed udi heele Meenighedens Paahør. Derved betages dog ikke en Prædikant eller Skrifte-Fader den Ret at straffe en Øvrigheds Synder: Han kand efter en Samuels, en Nathans &c. Exempel foreholde saadant en Regent udi Eenrom, hvilket haver bedre Virkning, og Staten lider intet derved. Jeg siger, det haver bedre Virkning, efterdi Regenten seer, at saadant alleene skeer af Omhue for hans Salighed og Kierlighed til hans Person, ikke af Ambition, for at giøre sig paa hans Bekostning stor udi Almuens Øyen, og at erhverve sig Titel af Martyr. Man vil vel sige, at der maa giøres Forskiel imellem verdslige og geistlige Undersaatter, og hvad som er utilladeligt hos de første, er en Pligt hos de sidste, efterdi de, som GUds Tienere, ere autoriserede til saadant, og derfore ingen Forargelse kand foraarsage. Men, langt fra at Prædikantere herudi ere privilegerede

frem

frem for andre Stænder, ingen bør mindre være saadant tilladt end en Præst, hvilken ved en offentlig Tale kand bringe et heelt Land udi Bevægelse. Allermindst bør saadant tillades udi fri Republiqver, hvor man haver seet; hvor mange bedrøvelige Virkninger geistlige Taler mod Øvrigheden have havt. Hvad det andet Argument angaaer, som grunder sig paa de hellige Kirke-Fædres Exempler: Da er det ikke i den Post man maa efterfølge dem; saasom deres haarde Invectiver mod de Romerske Keysere, deres Herrer, ere ingen Zirater udi deres Liv og Levnet. Jeg for min Part haver over intet meere forarget mig, end over den hellige Ambrosii Forhold mod Theodosium, som var een af de beste Romerske Keysere. Jeg vil ikke tale om Thomas Becket og andre, der ved Trodsighed og aabenbare Rebellion mod den høye Øvrighed ere blevne canoniserede. Man kand udi mange Ting ikke følge de gamle Kirke-Fædre udi deres Morale. Den lærde Barbeyrac haver udi et grundigt Skrift viset, hvor ofte de derudi have taget feyl. Blant deres Vildfarelser kand regnes denne; at de holdte det for en heroisk Dyd og en Lærers Pligt at sværte den høye Øvrighed udi offentlige Forsamlinger, at indprente Undersaatterne onde Tanker om deres Regentere; hvilket stedse haver havt slette Virkninger, forhærdet Øvrighed, opvakt Forfølgelse mod Prædikantere, foraarsaget Koldsindighed ja ofte Opror blant Undersaattere. Men herhos er at mærke; at, ligesom Prædikantere herudi ikke maa overtræde de Grændser, som ere satte for Regieringers og Socie-

 teters

teters Sikkerhed; saa maa man paa den anden Side ikke forbyde Lærere at laste udi Almindelighed alle slags Synder, endogsaa dem, som findes hos Regenterne. Man maa ey heller ved tvungne Udtolkninger, og af puur Mistanke, som ofte skeer, giøre til personale, hvad som en Prædikant laster udi Almindelighed. Begge disse Ting ere lige lastværdige: Ved første Forhold overtrædes det, som et Societets Indretning og Natur udfordrer; og ved det sidste bindes Munden til paa Lærere. Min Herre seer saaledes, at jeg herudi, som i andre Ting, gaaer Middel-Veyen; og at jeg holder nyttigt og tilladeligt udi en Sparlagens Prædiken, hvad som jeg holder utilladeligt og skadeligt udi en Høymesse. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CLXXI.

Til * *

Min Herre skikker mig tilbage Torfæi Norske Historie, hvilken han siger sig gandske at have igiennemlæset, og han dømmer derom, ligesom Joh. Clericus, nemlig, at mange Ting derudi findes, som ikke interessere en Læser, og derfore intet Sted burde have i Kongernes Historie. Jeg tilstaaer saadan Betænkning ikke at være ugrundet: thi jeg haver selv mærket hos vore Nordiske Historie-Skrivere, at de indrykke udi almindelige Historier alt hvad som falder dem i Hænder, og at det er dem nok, at det er et gammelt Manuscript, saa at de ingen Mynstring giøre, ved at examinere, hvad som er af Betydelse, og hvad som er ingen magtpaaliggende at vide. De gamle Norske eller Jislændere have overgaaet alle Nationer i at skrive og antegne alting uden Forskiel. Man kand ligne dem ved visse Folk udi vore Tider, der antegne udi deres Almanakker, hvad de hver Dag have bestilt, hvilke Visiter de have giort, hvad de have spiset, hvad de have tabt eller vundet i Spill, og andet deslige. Det er dog troeligt, at de gamle Norske eller Jislændere have antegnet de fleeste Ting, ikke udi den Henseende, at de skulde komme for Lyset, og at de maaskee derfor havde slaaet Stræg

over mange af deres Manuscripter, hvis de kunde have indbildet sig, at de skulde være blevne indrykkede udi almindelige Rigs-Historier. Jeg er ogsaa eenig udi den Dom, som min Herre fælder over bemeldte Skribents Lettroenhed, og ønsker at mange af de anførte Miracler og Jærtegn havde været udeladte af hans Historie. Men med alt dette holder jeg Torfæi store Kronik for en af de anseeligste og prægtigste Historier, som nogen Tiid er kommen for Lyset, og at det med all rette fortiener at heede et 30 Aars Verk, og ansees som et Arbeyde, der udfordrer meere end een Mands Kræfter. Hvis noget Skrift er Original, saa er dette: thi det er grundet paa utallige Manuscripter, som ere forfattede saavel udi solut Stiil som paa Vers af Skribentere, som mestendeels have været øyensynlige Vidner til det, som de have antegnet. Og, saasom alt er skrevet paa det gamle Nordiske Sprog, som nu omstunder ingen uden Jislændere forstaaer; saa kand man sige, at ingen uden Torfæus i begge Riger kunde forfærdige saadant Skrift. En stor Lykke for Publico var, at Autor naaede en saa høy Alder; thi ellers havde det ikke kunnet blive fuldført, helst, saasom det er forfattet udi zirlig Latin, hvilket borttager megen Tiid. Ved Skriftets Læsning haver jeg mærket tvende synderlige Ting, som ikke ere fundne hos andre end hos de gamle Norske. Det første er, at Norge og Jisland have vrimlet af Poëter thi der er fast intet Slag holdet, lidet eller stort, og ingen merkværdig Ting er skeed, at der jo citeres en Poëts Vidnesbyrd, som paa samme Tiid

haver seet, hvad han udi Vers haver antegnet. Det forunderligste er, at der fandtes utallige Mænd, som giorde Profession af extemporale Vers. Det er vel troeligt, at Poësien haver været derefter. De Vers, som vi i Historien have, vise ogsaa, at derudi haver ikke været megen Konst. Ikke desmindre seer man dog deraf Nationens synderlige Naturalier og dens Inclination til Digtekonst. Den Vanskelighed, som man haver i at forstaae disse Vers, hvor simple de end synes af Oversættelserne at være, give tilkiende, at derudi maa være noget konstigt, som bestaaer, enten udi Constructionen, eller udi egne Poëtiske Ord. Thi hvad kand være meere simpel end det Epigramma, som en vis Poët giorde til Kong Knud den Store, hvorved han ikke alleene frelste sit Liv, men end og fik en stor Belønning. Verset er dette:

Knutur ver grundsem giætir
Gricialands hinn riki.

Oversettelsen deraf er denne: Knud den rige forsvarer sit Land saavel som Grækenlands Konge. Naar man nu betragter, at intet kand være simplere, og dog seer, hvad Virkning Verset haver haft, kand man slutte, at Konsten haver alleene bestaaet udi ovenmeldte Ting. Det meeste, som legges disse Poëter eller Skialdrer til Berømmelse, er, at de have forfattet alting med en Historisk Oprigtighed, saa at, hvis de ikke haver skrevet

saa ziirligen, som de Græske og Latinske Poëter, saa have de ey heller løyet saa meget, som de samme. Det andet, som er mærkværdigt hos de gamle Norske, er dette, at Landet udi heele Seculis tillige haver været plaget af Mænd, som have givet sig ud for Konge-Sønner, og derved stedse have faaet stort Anhang. Heraf reyse sig de mange Factioner af **Birkebeener, Bagler, Ribbunger, Slitunger, Kuflinger, Oyeskiægger, Warbælger** &c. hvis Anførere gave sig ud for at være af Konge-Slægt, og meere berettigede til Kronen, end de regierende Konger. Det er forunderligt, at Oynene engang ikke kunde aabnes paa den Norske Almue efter saa mange store U-lykker, som ved deslige Bedragerie vare foraarsagede. Man kunde ansee saadant som Beviis paa Nationens naturlige U-roelighed: Men mig synes, at det heller haver reyset sig af Almuens Kierlighed til Konge-Slegten, hvoraf disse Herrer have betient sig, for at bane dem Vey til Thronen; thi man seer, at Bønderne ideligen have paastaaet, at disse Oprørere skulde ved Jærn-Byrd, eller at bære gloende Jærn, bevise deres Herkomst; hvilket var dem ikke vanskeligt; thi mange forstoede Handverket paa de Tider, saa vel udi Norge som udi andre Lande. Hvis man skal tilskrive disse U-roeligheder Nationens Tilbøyelighed til Oprør; saa maa man tilstaae, at aldrig noget Folk er bleven meer forandret og ukiendeligt: thi man haver i de nyere Tider, udi heele Seculis, ikke mærket ringeste Bevægelse; Saa at, hvis de gamle Norske kand citeres til Exempel paa

Ustadighed, saa kand de nyere, lige fra Reformationens Tider, frem for alle Nationer paa Jorden, vise Exempel paa Bestandighed, Lydighed, og Afskye for Oprør. Herpaa kand tiene til Oplysning, hvad som er tildraget sig for nogle Aar siden, da en vis Normand formedelst Utroeskab mod Regieringen blev henrettet: Thi man fandt ikke, at en eeneste af hans Landsmænd havde været i Ledtog med ham. Jeg forbliver 2c.

Epistola CLXXII.

Til * *

Jeg seer af sidste Aviser, at Paven paa nye haver satt Frimurerne udi Kirkens Band. Jeg fortænker ikke hans Hellighed derfor: thi, endskiønt han mærker, at ingen meer fældes af hans Torden-Straale, saa vil han dog lade see, at han ikke haver renonceret paa de Romerske Pavers gamle Regale, og vil mage det saa, at det ved Præscription, som res derelicta, ikke reent skal tabes. Mod Frimurerne kand han ove saadan Jurisdiction uden Fare: thi de gribe ikke til Gevær for at hævne sig, men tie stille, og maaskee, lade sig nøye med udi deres hemmelige Forsamlinger at excommunicere ham igien, saa at alting kand gaae lige op, og Spillet kand, som man siger, bringes til Remise. Men med Konger og Forster er det af større Betydelse, saasom Hans Hellighed efter det nu værende Kirkens Systema kand med Sikkerhed ikke ove saadant mod Potentater meere. Jeg vilde ikke raade Hans Pavelige Hellighed nu omstunder at excommunicere enten Keyseren, Kongen af Frankrig, eller Kongen af Spanien; thi, da udi Begyndelsen af dette Seculo Pave Clemens XI. satte i Band den Keyserlige Krigshær udi Italien, stoed

han i Fare at miste baade Kald og Kiole. Siden Lutheri Tiid, da man fik Leylighed at examinere det Pavelige Herredoms Adkomst, have Paverne ikkun skudt med løst Krud, og deres Torden-Straaler kand nu omstunder ikke ansees anderledes end som Raketter. Man mærkede strax i Begyndelsen af Reformationen, hvor farligt det var for Paverne at øve deres forrige Myndighed; thi General Fronsberg, som var udi den Keyserlige Krigshær, der var skikket mod Rom, førte til Felttegn en Strikke, hvorudi han agtede at henge Paven. Naar saadant eftertænkes, maa Haarene paa enhver Paves Hoved reyse sig: thi det som da truedes med, kunde nu virkeligen skee. Den absolute Myndighed Paverne udi forrige Tider have øvet, og den Virkning, som deres Tordenstraale have havt, er saa forunderlig, at man ikke kunde fæste Troe dertil, hvis Historien ikke var fuld af Exempler derpaa. Hvad kunde være selsommere, end at see en fremmed Bisp at dømme de mægtigste Potentater fra Zepter og Krone, og det ofte for udvedkommende og ringe Sager, som enten fordi de havde Trætte med deres egne Undersaatter, eller efterdi de ikke kunde forliges med deres Hustruer? Man skulde vel tænke, at et saadant almindeligt geistlig Herredom kunde være af nogen Nytte, og at det kunde have samme gode Virkning, som Abbé St. Pierres almindelige Europæiske Senat, der ved dets Myndighed kunde bilegge alle Tvistigheder, som reysede sig imellem Potentater, og tilveyebringe en almindelig og bestandig Fred. Jeg siger, man kunde i den Henseende

holde

holde det nyttigt, at alle Regentere havde en saa- dan tilfelles Custos: Men Historien viser, at det var de Tiders Paver ikke derom at giøre; thi de have selv yppet de fleeste Krige, og ophidset Potentater mod hinanden for at fiske udi rørt Vand: Ja nog- le Paver have selv anført deres Kriigsmagt, og ved deres Exempler opmuntret andre Bispe og Præ- later til at agere Generaler mod deres egne Lands- Herrer. Hvad som lagdes verdslige Potentater til Last, blev anseet som Dyder hos Geistligheden; saa at den blev holden for en duelig Bisp, der for- stoed sin Kaarde, og vidste at bruge den mod Pa- vens Fiender: Thi Christianus Erke-Bisp af Mayntz blev afsat, efterdi han duede ikke til Kriig. En og anden Potentat forekastede dem vel saadant undertiden: men det blev ikke agtet. Kong Richard af Engeland fangede engang udi Striid en bevæb- net Bisp; og da Paven paastoed, at han skulde løslade Bispen, som han kaldte sin Søn udi Chri- sto, skikkede Kongen ham Harnisket, hvorudi Bi- spen var bleven fangen, sigende derhos, ligesom Jo- sephs Brødre sagde til Jacob: **See om det er Eders Søns Kiortel.** For at giøre begribeligt, hvi Paverne have kunnet øve saadant Herredom over Potentater, ere tvende Ting at mærke: 1) At de udi Tvistigheder med Konger og Førster havde paa deres Side de fleeste Bispe og Prælater, som alle besadde store Lehn. 2) Efterdi en Potentat ofte fandt sin Regning ved, at Paven excommu- nicerede og forfuldte en anden. Hvis 2 eller 3 af de største Potentater havde været eenige i at beskytte

deres

deres Høyhed, havde aldrig saadanne Tragoedier kundet blive spillede. Pavernes Hoved-Statsgreeb var derfore at fomentere Fiendskab imellem Riger og Lande; saa at man kand sige, at deres Herredom grundede sig paa Fiendskab imellem Konger og Førster, item paa visse Potentaters U-ordentlighed, og at de i den sidste Hynseende havde anseet de helligste Konger med skeele Øyen, efterdi de ingen Prætext havde at angribe de samme. Jeg holder derfore for, at den Franske Konge St. Louis, hvis heele Liv var ustraffelig, haver i hans Tiid været den største Torne udi Pavernes Øyen: thi, naar saadan en Konge vilde staae paa sin Myndighed, som man seer ham at have giort, maatte Paverne give Kiøb. Ellers er dette mærkeligt, at just paa de Tider, da Paverne spillede Bold med de mægtigste Potentater, vare de udi meest Foragt udi Staden Rom, hvorudi de residerede: thi de store Italienske Familier spillede Bold igien med dem, dreve dem ofte i Landflygtighed, ja tracterede dem fast som Misdædere; hvorudover visse Potentater søgte at alliere sig med disse Familier, saasom de med deres egen Magt intet kunde udrette. For at begribe dette Paradox, kand man holde for, at Paverne ingen Ærbødighed kunde erhverve sig af Romerne, der dagligen saae deres slette Levnet og Opførsel. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CLXXIII.

Til * *

Jeg takker for din sidste Skrivelse. Du lader mig derudi vide, at N. N. ved Døden er afgangen, og græmmer dig derover, at Dødsfaldet var hastigt og uformodentligt, saa at han ingen Tiid fik at giøre Poenitentze for sine Synder og sit stedsevarende u-ordentlige Levnet. Du tvivler aldeeles ikke om, at, hvis GUd havde ikkun givet ham en Time til Anger og Ruelse, han jo vilde have anvendet den paa at begræde sine Synder, og at bereede sig til en salig Død. Jeg tvivler ey heller derom; thi jeg seer, alle Mennesker saadant udi sidste Døds Time at giøre, og at vende sig til GUD, naar Verden ikke vil have dem længere. Men en saadan tvungen Omvendelse kand ikke være af megen Vægt, helst saasom Erfarenhed viser, at de fleeste Mennesker, som udi Livs-Fare begræde deres Synder, synde paa nye igien, saa snart Faren er over. Det gaaer med dem, som der fortælles om Findlappen, hvilken, da han faldt udi Vandet, raabte GUD om Hielp; men, da han i denne Livs-Fare fik fat paa en Green ved Strandbredden, sagde han: Nu hielper jeg mig selv. Efterdi dette nu er af saadan Beskaffenhed, saa er jeg ikke eenig med dem, der ansee en hastig og brad

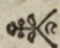
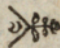
Død,

Død, som GUds Straf, og en Dags eller Times Forudgivelse som et Naades Tegn; thi en tvungen Omvendelse er ingen Omvendelse. Adskillige Hedninger have herudi dømt grundigere end de fleeste Christne Casuister. Virgilius tager ikke i Betænkning at fordømme den, der opsetter Poenitentzen til yderste Tiid og Time.

Qvisquis apud Superos furto lætatus inani
Distulit in seram commissa piacula mortem.

Jeg veed vel, at jeg her gaaer fra den almindelige antagne Meening: det er ikke den første Gang; thi jeg viger fra den banede Lande-Vey, saa tit jeg finder Fornødenhed, og Sikkerhed det udfordrer. Den almindelige Meening foraarsager en Knude, som er vanskelig at løse, thi derved bestyrkes den farlige Lærdom om GUds forud besluttede Raad, angaaende visse Menneskers Fordømmelse og Salighed. Thi, naar man for Exempel setter to grove Syndere, hvoraf den eene hastigere henrykkes i sine Synder, den anden derimod haver en Dags eller Times Tiid til at græde; saa grunder den førstes Salighed og den sidstes Fordømmelse sig alleene paa den forundte eller nægtede sidste Time, hvilket kand give Anledning til at holde GUds Domme partiske. En Præst eller Siæle-Sørger giør derfor best, at han herudi intet deciderer, allerhelst, saasom han

af utallige Exempler haver Aarsag at tvivle om Oprigtigheden af den Poenitentze, som skeer udi yderste Time: Dog bør han ikke mistrøste en Agonisant, hvorved Desperation kand foraarsages; det er nok, at han siger: **Hvis Eders Anger og Ruelse reyser sig ikke af det lidet Haab, som I have til Livet, men den kommer af Hiertet og et fast Forsæt i Fremtiden at føre et andet Levnet, saa kand denne, skiønt sildige Poenitentze bevæge GUD til Naade.** Jeg holder for, at den Lærdom, som føres om en silde Poenitentzes Vigtighed, fører onde Sviter med sig, og at den styrker de fleeste i at fremture udi deres Synder. Jeg holder ogsaa for, at den Bøn, som dagligen giøres, at GUD vil bevare os fra en hastig og brad Død, kand i den Henseende behøve Forklaring. Thi, naar et Menneske lever saaledes i Dag, at han tænker at døe i Morgen, kand man ansee en hastig og brad Død som en stor GUds Velgierning, efterdi det allerforskrækkeligste, som staaer et skrøbeligt Menneske for Øyene, er en Død, som foregaaes af en langvarig Sygdom. Jeg tvivler ikke paa, at du jo strax vil forkaste denne min Meening: men eftertænk alting nøye! Man studser ofte ved Lærdomme, som ved nøyere Examen blive fundne baade grundige og opbyggelige. Jeg forbliver &c.

EPI-

EPISTOLA CLXXIV.

Til * *

Du spørger, hvorledes jeg haver levet, siden sidst vi talede med hinanden: Jeg kand dertil ey andet svare, end at jeg haver levet efter Sædvane, saa at jeg ikke haver kunnet distingvere en Dag fra en anden. Jeg staaer op om Morgenen Klokken 7, drikker derpaa min Caffé, studerer, spiser, og medens jeg klæder mig, bander min Skræder &c. Det sidste skeer, efterdi mine Klæder ere saa trange, saa at det er fast det samme som at føre sig i Harnisk. Mig synes at Verden er trang nok, saa at man ikke haver nødigt at giøre den trangere. Du vil uden Tvivl hertil svare: **Hvad kand Skræderen giøre dertil, at Klæderne blive saa u-magelige og piinagtige? Han giør jo ikke andet, end hvad Folk vil have?** Intet er vissere: hvorudover, naar jeg tænker mig ret om, saa haver jeg heller Aarsag til at være vred paa mig selv, der efter Moden bestiller Klæderne, end paa Skræderen, der giør dem, eller rettere paa Moderne, der tyrannisere baade over Skræderen, over mig og over alle andre, og det udi saadan Grad, at det holdes for en Egensindighed, ja hart ad en Rebellion at sætte sig der-

 imod;

imod; hvorudover man maa med Taalmodighed skikke sig derudi, som udi andre Uleyligheder, hvilke man ey kand hindre, og sige med Bonden hos Petronium, der havde mistet sin brogede Soe: Modò sic, Modò sic. Vi maa takke GUD, at de Parisiske Skrædere, som fabriqvere vore Klæde-Moder, ikke foreskrive os det, som er end værre og meere umageligt, og efterfølge en vis fornuftig Japonesers Lærdom, der trøstede sin Medborger paa saadan Maade. En Keyser udi Japan, saasom han var fød under det Tegn af Hunden, fattede han saadan Ærbødighed for alle Hunde, saa at, naar en Hund døde, befoel han, at Eyeren deraf skulde selv bære den til Graven. En Philosophus mødte een, der gik udi saadan Forretning; og, da den samme besværgede sig over sligt haanligt Hoverie, trøstede han ham med disse Ord: **Vi maa takke Guderne, at Hans Keyserlige Majestæt ikke er fød under det Tegn af Hesten, saa havde vor Vilkor herudi end bleven slettere.** Orientalske Folk, hvis Moder og Levemaader vi udi mange Ting belee, fortiene der udi at berømmes, at de stedse beholde den samme Klædedragt: Europæer derimod føre sig op som Comoedianter, der udi hver Scene forestille nye Personer, og lade sig see udi nye Skikkelser. Man seer af den Franske Historie, at Folk af Distinction fordum bare lange Klæder, og at de ikke brugte korte, uden naar de vare udi Felten: Ziirligheden bestoed udi Hermelin eller andet Skind, hvormed de vare

bræm-

bræmede; Og blev det udi Caroli Sapientis Tiid en Skik at brodere Klæderne fra overst til nederst med Vaaben og Skilter. Om Dannemark haver Arnoldus Lubecensis antegnet som noget mærkværdigt, at samme Riges Indbyggere bare Baadsmænds Dragt; og er det troeligt, at de Norske haver været ligeledes klædde, efterdi de flakkede end meere om udi Søen end de Danske. De, som have Samling af gamle og nye Tavler eller Skilderier, kand give best Underretning herom. Man seer deraf, at visse gamle Moder have været lige saa u-magelig som de nye. Intet tiener meere til Beviis herpaa end de Norske Klæde-Moder udi Kong Olaf Kyrres Tiid. Man brugte da høye Skoe, som vare broderede med Guld og Silke; Kiole-Ermerne vare fulde af Folder, og saa trange og stærkt tilknyttede, at man maatte betiene sig af et Instrument for at paadrage dem; Nogle havde ogsaa Guld-Ringe om Beenene. De foldede Buxer, som Christianus III. kaldte **von Huus, von Hof**, give tilkiende saavel Kostbarhed, som Umagelighed: Det samme kand og siges om de Pibe-Kraver, som bares om Halsen; til hvilken Dragt vore Præste nu alleene ere fordømte, og som deres Hustruer gierne ønskede at maatte afskaffes. Det er ikke længe siden, at Mandfolks Kaaber bleve aflagde; Thi jeg erindrer, at de af visse gamle Borgere end udi min Barndom bleve baarne. Men nu omstunder seer man i begge Rigerne ingen at bære Kaabe, uden Rector ved Universitetet: hvorudover adskillige have ønsket, at man i Steden derfor betienede sig

af en anden brugelig Zirath, og at Kaaben blev forvandlet til en lang Kappe: thi man støder sig over alt hvad som er u-sædvanligt; Og var det af den Aarsag, at en gammel Matrone, der bivaanede en Rector-Grad, som for nogle Aar siden holdtes udi vor Frue-Kirke, da hun saae Kaaben at blive lagt paa Rectoris Skuldre, sagde med Taarene i Øynene: **Hvad Ondt haver denne gode Mand giort?** Det samme kand siges om Skiæg, som tilforn holdtes for en Mands Zirath og Ære, helst blant geistlige Folk, hvilke saaledes havde forelsket sig derudi, at da en Siællands Bisp udi Christiani 5. Tiid arbeydede paa Skiæggenes Afskaffelse, og at sløife Præsternes Hager, blev hans Foretagende anseet som en Heterodoxie, og foraarsagede det stor Bevægelse: Nu derimod vilde det blive lige saa vanskeligt at fornye den Mode igien, saasom den allevegne er kommen af Brug, og man seer ingen Skiægge uden hos endeel gamle Norske Bønder og Geddebukke. Det kand hende sig, at de brede Fiskebeens Skiørte, som vore Fruentimmer nu omstunder ansee som største Prydelse, vil i Fremtiden ansees som Vandheld, og at vore Efterkommere ville holde for Digt og Fabel, hvad som derom kand blive dem fortalt. En Engelsk Autor giør en sindriig Beskrivelse over Fruentimmerets foranderlige Klædedragt med disse Ord: **Fruentimmerets Klædedragt**, siger han, **er ligesom onde Vædsker udi Legemet, hvilke nu sætte sig udi Lemmerne, nu udi Hovedet.**

I gam-

I gamle Dage havde de fæstet sig udi Hovedet, som derudover hævede sig som et Taarn, (hvormed han meener deres høye og 4re Fag dobbelte Fontanger). Nu derimod ere Vædskerne nedfaldne udi Hofterne, saa at de alle synes at lave til Barsel, (Hvormed han sigter paa Fiskebeens Skiørter.) Det synes, siger han videre, at de ligesom ved Volde og Muure ville fortificere deres Kydskhed; men Erfarenhed viser, at de dog ere lige saa lette at bestorme, som i gamle Dage. Jeg haver udi Imitation heraf giort et Latinsk Epigramma, hvis Meening er denne: Mathematici have ofte forandret deres Meeninger om Jordens Skikkelse; nu haver den været flak, nu rund, nu aflang som et Æg, nu haver den hævet sig under Polerne, nu under Eqvinoctial-Linien: Lige saadanne foranderlige Figurer have Fruentimmer været underkastede; nu have de tilvoxet udi Høyden, nu udi Breden, nu haver Hævelsen været under Polerne, (ved høye Hæle og Fontanger,) nu under Æqvator, (ved Fiskebeens Skiørte). Blant Europæiske Folk have dog Spanier beholdet deres gamle Dragt. Udi min Føde-Bye Bergen i Norge have Borger-Folk haft i lang Tiid en u-foranderlig Dragt: nu derimod rette de sig ogsaa efter alle nye Moder og følge Strømmen. Geistlig og verd-

ſlig Dragt var udi den førſte Chriſten Kirke den ſamme: Man henfører Forſkiellen derudi til det 4de Seculum; thi den var tilforn eens, undtagen at viſſe Philoſophi beholdte deres gamle philoſophiſke Dragt, efter at de havde antaget Chriſtendommen, og vare blevne Chriſtne Lærere. Udi Keyſer Conſtantini Magni Tiid ſogte Geiſtligheden at diſtingvere ſig ved ſærdeles Dragt, beſynderligen Biſperne. Samme Keyſer forærede Macario en Kiortel, beſtukken med Guld, ſom han ſkulde betiene ſig af ved Daabens Forretning; Og, ſom mange ikke vilde være mindre end han, er det troeligt, at han ſtrax haver ſaaet Efterfølgere. At de Geiſtlige udi de 3 førſte Seculis ikke have baaret anden Dragt end verdſlige Folk, dertil maa vel den fornemſte Aarſag have været, nemlig at de udi Forfølgelſens Tiid ikke vilde være kiendelige; Thi man finder, at de ellers ingen Hadere vare af Jodiſke Ceremonier, og man ſeer af det Gamle Teſtamentes Hiſtorie, at de Jodiſke Præſte have haft en egen Klædedragt, ſkiønt Leviterne der udi ikke vare diſtingverede fra Almuen. Hvidfarvede Klæder vare de gemeeneſte hos Iſraeliter: Unge Folk bare buntede Klæder; hvilke ſees af Joſephs; Thamars og Davids Ugifte Døttres Dragt: thi Skriften ſiger om Tamar, at hun havde en Kiortel af adſkillige Farver, thi ſaa pleyede Kongens Døttre at klæde ſig. Den ſtørſte Zirath udi Mændenes Dragt beſtoed udi Fryndſer, ſom vare hæftede til deres Purpur-bræmede Klæder. Hvad Krigsmænds Dragt angaaer, da er blant andet dette derved at mærke, at det ſom

vi

vi kalde Mundering, og som hos de Franske med et beqvemmere Ord heder Uniforme, er ikke gammelt: thi enhver Soldat bar fordum sine egne Klæder. Det er troeligt, at Tienere ey heller have haft visse Livrées. Jeg haver viset udi mine Skrifter, naar og ved hvad Leylighed Peruker ere komne udi Brug. De Gamle have ikke vidst af saadanne Hatte at sige, som nu over alt bruges: Man brugte tilforn et Slags Klædes Huer, som vare foerede fremmen til, og som havde en Svantz ved Nakken. Man meener, at Hatte ere komne i Brug midt udi det 14de Seculo: Den Franske Historie siger, at Carolus VII. blev ved en Høytidelighed seet med en Castors Hat; hvilket da blev holdet for noget nyt og usædvanligt. Jeg ønskede gierne at vide, hvo der haver været første Inventor af Poudre, eller den Skik at bestrøe Haar og Klæder med Hvede-Meel: thi saadan Invention fortienede en Æres-Støtte til Ihukommelse. En forpudret eller med Hvedemeel bestrøed Cavalier haver intet at bebreide en sminket Jomfrue: Tvert imod den første kand giøre mindre reede for sin Mode end den sidste, helst naar Kornet er dyrt, og han selv haver kun lidt at æde. Jeg forbliver &c.

EPISTOLA CLXXV.

Til * *

Jeg læsede for nogen Tiid siden et Stykke udi den gamle Norske Hirdskraa eller Hof-Lov med stor Fornøyelse, saasom det samme kand tiene til at igiendrive dem, der have afmalet det gamle Norge som et barbarisk Land. Stykket, som er det 27 Capitel af samme Lov, og som handler om Hirdlytr eller Hof Lyder, er af efterfølgende Indhold: Du maa frem for alting ubrødeligen holde det Løfte, som du udi den hellige Daab haver giort GUD. Syv Laster, som her anføres, og som er Kilde og Rod til alle andre, maa du have Afskye for 1) Overflod udi Mad og Drikke, og den ædle Tids u-nyttige Spilde. 2) Legemets Vanrygte. 3) Svig og Bedragerie mod din Næste. 4) Forfængelige Tanker, hvorved du indbilder dig ved gode Gierninger noget at have fortient. 5) Prægtig Klæde-Dragt, som er over din Stand. 6) Langvarig Vrede. 7) Had og Avind, som kommer af Hiertet. Af disse 7 Hoved-Lyder fødes og udflyde alle andre smaa og store, hvorved vi fortørne GUD den Himmelske Konge og retfærdige Dommer. Du maa derforuden skye alle de Ting, som kand være din Konge og hans

høye

høye Embedsmænd til Skade og Nachdeel: Allermeest maa du tage dig vare for Løgn og Meeneederie; men beflitte dig paa Retfærdighed og Sandhed udi alle dine Ord og Gierninger. Du maa holde dig fra Fraadserie og Drukkenskab: Thi mange, som ere hengivne til samme Laster, tabe derved Gods og Helbred, ja det som meere er, Liv og Siæl. Du maa holde dig fra Rov, Tyverie, Hoer, Trette og Bedragerie. Du maa skye all u-nødig Bekymring, og især Avind, som ingen skader meer end dig selv. Hvis nogen fortørner dig, maa du ikke overile dig med Hevn. Enhver, som lader sig overvinde af disse Laster, kand ikke leve i Societét og Foreening med andre. Du haver saa nogenledes hørt, hvordan man skal skye store og grove Laster, hvilke vi have tilkiendegivet til den Ende, at enhver sig derfra med des større Fliid maa tage vare: Thi ingen kand bedre skye Synden, end den, som er bleven underrettet om dens Hæslighed. vi have fundet fornødent: Først at beskrive Feyl og Laster, som man maa skye, førend vi tale om Dyder, som man maa øve: Thi, ligesom den, der vil forvare et kosteligt Klenodie, reenser først Stedet, hvorpaa det skal ligge, at det ikke skal forderves; saa maa det

det onde først bortryddes, paa det Dyden ikke skal besmittes, og iføre sig Lasters Natur; thi en god og kostbar Drik kand forderves udi et u-reent Kar, og et skiønt Liggendefæe kand besmittes udi et skidet Giemme. Men om nogen er henfalden til en Synd eller grov Last, maa han strax søge at reise sig igien, og ikke fremture derudi: Thi det hender sig ofte, at et Menneske af Skrøbelighed kand falde, men det er hæsligt at fremture i Synden. Det er gudeligt og christeligt strax at angre sine Synder, for at blive forsikkret om, at GUD igien vil tage os til Naade: Thi en Konge beviser heller Naade mod dem, som haver fortørnet ham, men siden giort Poenitentze, end mod den, som haver ladet see mange Prøver paa Troeskab og Lydighed, men siden vanslægter derfra; ligesom en Ager-Mand meere agter den Jord eller Eng, som i Begyndelsen haver været ufrugtbar, men siden ved Dyrkelse er bleven god, end en god Jord, som haver vanslægtet. Af disse Erindringer, som ere skrevne for Hof-Folk for mange 100 Aar siden, kand man nogenledes giøre sig en Idée over det gamle Norske Folk: Thi, naar man seer igiennem Fingre med Stilen og visse Tautologier, finder man her herlige Tanker, og et Morale, som de grundigste Philosophi ikke kunde skiemme sig ved. Jeg forbliver &c.

Epistola CLXXVI.

Til * *

Jeg takker min Herre for hans Lykønskning. Den Critiqve, som han mælder, at nogle have giort over min nye Værdighed, sætter mig udi ingen Bevægelse. Saa tidt jeg hører saadant, svarer jeg, at adskillige andre literate Personer til saadan Værdighed ere ophøyede, at min Adkomst dertil er saa god som nogen andens, og at min Promotion er mindre paradox end adskillige andre literate Tydske Personers, efterdi deres Baronier ligge udi Maanen, da mit derudi virkeligen existerer paa Jordens Klode, og ligger udi den Province Siælland. Videre forestiller jeg dem skiemtviis, at jeg er af militaire Stand, og at jeg for 50 Aar siden haver staaet indrulleret i det Aggerhusiske Regiment udi Norge, saa at jeg efter min Tour kunde maaskee nu havde været General, hvis jeg imidlertiid havde beholdet mit Hoved. En vis ung Person, som meenede, at jeg havde giort alt for stort Spring paa een Gang, bad jeg gunstigst at ville eftertænke, at jeg var udi Embede og udi en slags Anseelse, forend han blev fød. En anden, som forundrede sig derover, at jeg paa min høye Alder haver ladet mig baronisere, svarede jeg, at det var skeed, alleene for at vise, at den Caracter, som jeg forhen

hen udi mine Skrifter haver givet denne Nation, er gandske rigtig, nemlig, at man her ikke bekommer Lyst til at dandse, forend man faaer Lig-Torne, og at man ikke faaer Smag paa Verden, forend man bliver 60 Aar gammel: Formanende ham derhos, at han selv vilde tage sig vaere, naar han kom til samme fatale Alder. Andre Svar giver jeg ikke disse Raisonneurs, hvorvel mig ikke fattes solide Argumenter, som af fornuftige Folk ere bekiendte, og som af dem holdes for at være grundige. Men, at jeg med min Herre skal tale lidt meere alvorligen, da, eftersom nogle tage Anledning at criticere denne min Metamorphosin af det, som jeg tilforn haver skrevet, især udi een af mine Epistler; hvorudi jeg haver viset min Bestandighed i at modstaa Fristelser, og censurerer dem, som af Ambition, og for at beklæd med Æres Titler, indvikle sig udi verdslige Forretninger, hvorved Boglige Konster maa til Side settes; da kand jeg dertil sige, at saadan Critiqve gaaer mig aldeeles ikke an: Jeg haver ikke sagt, at Ære og Værdighed gior Skaar udi Boglige Konster og Academiske Studeringer; tvertimod, jeg haver sagt, at Studeringer derved heller opmuntres og forfremmes. Jeg haver alleene sagt, at mange, som have giort stor Fremgang udi Boglige Konster, søge, for at nyde Æres-Titler, at indvikle sig udi verdslige Forretninger, hvorved deres Studeringer settes til Side; og at det er saadanne Fristelser, som jeg haver imodstaaet, ey villende derudi følge deres Fodspor. Til Beviis derpaa haver jeg anført en Tiid af meer end 30 Aar,

udi hvilken jeg uden Anfægtning haver anseet andres Forvandlinger udi det selvsamme Collegio, hvori jeg sidder. Og kand enhver slutte, at, eftersom jeg haver holdet Stand indtil min høye Alder, det nu kand være mig lige meget, enten jeg gaaer paa andres høyre eller venstre Haand, helst saasom jeg ikke meer kommer udi store Selskaber, hvor man fører sig sin Rang til Nytte. Jeg haaber derfore, at enhver kand see, at den Erection, som er skeed af mit Jorde-Gods til Fri-Herskab, er skeed alleene til Publici Nytte, og for at have et Monument efter min Død, saa at det her maa heede, som en gammel Philosophus sagde: Sero arbores qvæ aliis prosint, det er: Jeg planter Træer, som andre skulle nyde Frugt af. Mit heele Levnets Løb viser, at dette kand være mit Symbolum, eftersom jeg aldrig haver havt det nærværende Gode for Øyene, og, saasom jeg ikke efter Haandverks-Folks Exempel haver arbeydet de fleeste Dage i Ugen for at have en fri Mandag: Enhver, som indretter sit Levnet efter saadan Plan, bør ingen Misundelse underkastes: Hvis Misundelse kand forsvares, saa maa det heller være i Henseende til dem, der ved Arv, Giftermaal, ublue Raaben og idelige Ansøgninger komme til Velstand, ikke i Henseende til dem, der næst GUD ey kand tilskrive deres Velstand uden deres eget Arbeyde og ordentlige Oeconomie. Jeg haaber, at et hvert fornuftigt Menneske saadant kand begribe: Jeg haaber ogsaa, at de af mine Landsmænd, som med saadan Hidsighed jage efter Rang og Titler ikke kand besmykke deres Opførsel med mit Exempel.

Min Værdighed haver langt anden Adkomst. Den er og et Embede, hvorudi er en Realitet: Da andre derimod begiære at kaldes det, som de hverken ere eller agte at blive: De søge hver siette eller syvende Aar at beklædes med nye Titler, hvortil de anføre langt slettere Motif end Børns, der udi tilvoxende Aar for Tiden bede om en nye Kiole, foregivende, at den gamle bliver dem for stakket: Hvad som herved ellers fornøyer mig, er dette, at andre studerende Personer af dette Exempel opmuntres, og at alle fornuftige Folk legge denne min Dignitet Hans Kongel. Majest. til Berømmelse. Udi Promotionen er ellers intet Paradox, med mindre man vil holde for, at det er imod Anstændighed, at een, der profiterer politiske Historier, Jus publicum og Morale, beklædes med Værdighed; og at Høyhed og Æres Titler alleene tilkomme dem, som sidde udi andre Collegier, hvorudi Regnskabe revideres, Extracter af Memorialer giøres, og Formularer eller Forskrifter skrives. Min Herre seer heraf, at paa mig ikke kand retorqveres, hvad jeg haver dadlet hos andre, saasom denne min Værdighed ingen Desertion fra Studeringer foraarsager: Thi en Baron kand holde Venskab med de 9 Musæ, ligesaavel som en Professor; og man mærker af mine Studeringers Fortsettelse, at jeg end ikke haver opsagt eller agter at opsige mit Borgerskab. Det er ikke Værdighed, men visse Forretninger, som ligge til en Værdighed, hvilke foraarsage Studeringers Tilsidesettelse. Hvis en Artikel havde været indført udi mit Friherlige Patent, nemlig, at jeg

maatte herefter ingen Omgiængelse meere have med de 9 lærde Jomfruer, og jeg ikke desmindre havde ladet mig baronisere, saa havde den Critiqve, som af nogle giøres, været gandske rigtig. Men, saasom Værdigheden ikke med saadan Clausula er given, og grundige Studia ere ingen contrebande Vahrer for en Friherre, men heller zire Standen, saa ere visse Folks Domme, herudi som i mange andre Ting, uden Grund. Det var at ønske, at alle Grever og Friherrer vare lige saa vellærde som velbaarne: Derved leed Landet aldeeles ikke. Tvertimod, grundig Lærdom zirer Standen meere, end forgyldte Vogne, eller toppede Hæste: Og er det derfore, at jeg lader hverken mine Døttre eller Vogn-Hæste toppe, men søger at destingvere mig ved Videnskabers Cultivation, med et ordentligt Levnet, med udkaarne Folks Omgiængelse, og ved Liberalitet udi slige Ting, som sigte til Publici Nytte. Ikke at tale om: At man udi Klæde-Dragt, Stats og Eqvipage nu omstunder ikke kand distingvere sig meere, helst udi en Stad, hvor man seer Haandverks-Karle udi røde Skarlagens Klæder, Skrædere, Skoemagere og Bagere at age udi Vogne og Carosser, og at boe udi Huuse, som man kunde tage for Palatser, hvis Dørrene ikke vare tegnede med Saxe, Støvler og forgyldte Kringler. Lader os engang ret betænke, hvorudi en Mands Ære bestaaer. Ingen Tiid haver givet os bedre Leylighed til at aabne vore Øyen, end denne som vi nu leve udi, da GUD haver velsignet Rigerne med en Konge og en Dronning, der ved

 egen

egen Frugalitet og Tarvelighed dagligen foregaae os med Exempler. Vita Principum censura est: Hoffets Exempel kand udvirke meere, end de strængeste Forbud og Love. Vor Tiid viser derpaa et mærkeligt Exempel udi Rysland. Der kunde en Boyar fordum ikke besøge sin Naboe, uden han var geleydet af 20 til 30 Edelmænd; men, da de saae, deres egen store Monarch ofte at gaae igiennem Moscows Gader uden Følge, meenede de, at det ogsaa kunde være dem anstændigt, saa at de begyndte at fatte andre Idée om det, som kaldes Decorum eller Sømmelighed. Jeg raader herved ingen til Karrighed; tvertimod jeg holder den for at være ligesaa stor Lyde, som Overdaad, hvilket jeg og ofte i mine Skrifter have viset. Jeg raader til at lade Penge roullere. Mit Morale sigter alleene til at vise den rette Brug deraf, og at udrødde den falske Concept, man gemeenligen giør sig om Genereusitet, og det som man kalder Godhiertighed, helst udi dette Land, hvor mange udi Stats og Vellyst lidet agte Penge, og ikke spørge om, hvad et Gieste-Bud eller en Lyst-Reyse skal koste, men derimod slaae Knuder om Pungen, naar der handles om at give Penge til deres egen og Landets Ære, hvilket foraarsager, at mange gode Ting ingen Fremgang kand have, og at mange nyttige og zirlige Stiftelser qvæles udi deres Fødsel. Jeg forbliver &c.

Epi-

Epistola CLXXVII.

Til * *

Min Herre skriver, at han med Fornøyelse haver læset mit sidste Brev; hvorudi han finder en grundig Apologie, som han dog meener ikke at have været fornøden. Jeg er selv af samme Tanker, saasom der behøves ingen Forsvar for en god Ting. Enhver veed, at jeg forlænge siden haver destineret mine Midler til Publici Nytte, at jeg haver raadført mig med mine Venner om Maaden, paa hvilken saadant best kunde skee, og at jeg haver giort tvende Testamenter: et udi det Aar 1735. som jeg siden haver casseret; Og et andet 10 Aar derefter, som jeg heller var fornøyet med. Udi denne min Tvivlraadighed blev jeg udi det Aar 1746 opmuntret til at giøre en Donation af mine Midler til det Ridderlige Academie, hvis Stiftelse da var i Gierde. Propositionen var saa snart ikke giort, førend jeg bifaldt den; Saasom jeg haver holdet saadan Stiftelse for en af de allernyttigste, som udi dette Land kand giøres; hvilket jeg ogsaa udi mine Skrifter forhen haver givet tilkiende. Jeg siger udi dette Land, endeel efterdi intet Studium hos vor Ungdom er meere bleven forsømt end Stats-Videnskab; Endeel og efterdi Reyse-Syge, som her regierer

stærkere, end noget andet Steds, derved kand cureres, og utroelige Penge-Summer, som aarligen gaae ud af Rigerne, derved kand spares. Jeg veed vel, at alle ere ikke eenige med mig herudi, holdende for, at udi Udenlandske Reyser er en Fornødenhed, saasom man derved kand see andre Nationers Skikke og Sædvaner, lære fremmede Sprog, og tale med berømmelige Mænd. Saadant haver noget Skin, og gemeenligen anføres til Prætext, skiønt, naar de unge Herrer nøye examinere sig selv, ville de mærke, at den rette Motif til deres udenlandske Reyser er Begierlighed efter Divertissemens, og den Sødhed de finde i at leve udi Frihed. Hvis man til Forsøg gav unge Personer Tilladelse at reyse ud til det lærdeste Universitet, men hvor ingen Comoedier, Opera, Spectacler eller anden Øyens-Lyst kunde nydes, vilde Lysten maaskee gandske forgaae, helst om Reysen skulde skee med de Vilkor, at de skulde geleydes af deres Forældre, der kunde have Opsyn med dem. Jeg troer, at mangen Huus-Fader herom er persvaderet, og derfore lod sine Børn blive hiemme, hvis han raadde sig selv. Men, naar Sønnen faaer først Moderen paa sin Side, og de med associeret Magt angribe Verket, hielpe Faderens Argumenter lidet eller intet. Jeg vil dog ponere, at adskillige unge Herrer reyse udenlands alleene udi Forsæt at poleres og at forfremmes udi Sprog Videnskaber: men man kunde giøre Forsøg med tvende Brødre af lige Qvaliteter, saaledes, at man lod den eene reyse, og den anden blive hiemme, og see saa efter,

udi

udi hvilken Tilstand begge efter 2 á 3 Aars Tiid vilde findes. Man vilde efter saadan Tiids Forløb finde, at den Reysende vilde komme hiem med en riig Kram af allehaande Slags glimrende Varer, men derhos destitueret af visse fornødene Ting, som meest komme tilpas udi Fremtiden, naar han skulde træde i Forretninger, og hvorpaa den tilbageblivende imidlertiid haver samlet got Forraad: Den første vilde befindes at tale nettere Fransk og Italiensk; Den sidste at forstaae bedre Landets Sprog, som til Forretninger fast eene udfordres: Hin vilde brillere udi Selskabe ved at tale om sine Reyser, og om fremmede Nationers Egenskab; Denne, som imidlertiid havde erkyndiget sig om Danske Love og Forordninger, item om Fæderne-Landets Beskaffenhed, vilde skinne udi en Ret eller et høyt Collegio, hvoraf han kunde allereede være bleven et Lem, naar Broderen ved sin Tilbagekomst maatte begynde at solicitere om et Embede, eller søge ved indenlandske Studia at giøre sig beqvem dertil; thi det heder da: Hic Rhodus, hic salta. Saaledes vilde uden Tvivl begges Tilstand blive: Ikke at tale om, at, om Faderen imidlertiid døde, vilde den første ved sin Hiemkomst finde udi den Afdødes Journal en saadan Antegnelse. **Paa min Søns Peders Reyse er giort Bekostning af 6000 Rigsdaler: Min anden Søn Paul der imod haver imidlertiid ikke kostet mig meere end 2000; derfor maa 4000 Rigsdaler afkortes udi Peders Arv.** Jeg siger,

 at

at i saadanne Prover kunde giøres; Og bilder jeg mig ind, at de ofte ere giorte, skiønt uden Frugt. Dog u-anseet alt dette, raader jeg ikke aldeeles fra Ungdommens udenlandske Reyser; men, som jeg i alting stræber at gaae en Middel-Vey, gaaer jeg den ogsaa herudi, og raader alleene til Midler, hvorved saadanne kunde modereres. Det er ikke tienligt, ja fast ikke giørligt, ved et almindeligt Forbud at ville hæve en almindelig herskende Passion: thi det var ligesom ved en Forordning at ville forbyde Rysserne Brændeviin eller Hollændere Rog-Tobak; til hvilket man ingen Øvrighed kunde raade. Det sikkerste Middel til at moderere denne Epidemiske Reyse-Syge, er et Ridderligt Academies Stiftelse: helst, naar en Hoved-Artikel derved helligen i Agt tages, nemlig, at ingen udenlands Reyse nogen bliver tilladt, førend han udi nogle Aar haver studeret hiemme paa saadant Academie. En saadan Artikel er basis, hvor paa Stiftelsen grunder sig, og ligesom Kalken der skal give Bygningen en bestandig Consistence. Thi, saa som alle bemidlede unge Personer brænde af Begierlighed til udenlandske Reyser, og et indenlandsk Adeligt Academie bliver Canalen, hvor igiennem de maa passere, kand det aldrig have Mangel paa Academister. Erfarenhed viser, at Dispensation udi denne Artikel fornemmeligen haver foraarsaget de forrige Stiftelsers Hævelse. Ungdommen kand ikke besværge sig over, at deres Hoved-Lyst dem derved betages, efterdi Reyserne dem ikke forbydes, men Tiden alleene foreskrives, paa hvilken de med

Frugt

Frugt kand reyse. Nytten, som deraf flyder, er stor, og det i mange Henseender: Thi udi de 2 eller 3 Aar, i hvilke unge Personer studere paa et indenlandsk Academie, kand enten Reyse-Sygen dem forgaae; og, hvis den imidlertiid ikke forgaaer, kand de siden reyse med større Nytte, med større Sikkerhed, og med mindre Bekostning. Med større Nytte; efterdi de udi Fædernelandet have lagt Grundvold til de Videnskaber, som de udenlands videre kand excolere: Med større Sikkerhed; efterdi Reyserne foretages udi en moed Alder, og Forældrene kand befries for den Bekymring, som de svæve udi, naar deres Børn flakke om udi langtbortliggende Lande, førend de have faaet Skiæg paa Hagen: Og med mindre Bekostning; efterdi de siden kand reyse uden Hovmestere, og lade sig nøye med en troe Lakey eller Tiener, hvorved store Penge-Summer kand spares. Nogle, som finde disse Argumenter grundige, ville maaskee hertil sige, at man reyser Udenlands fornemmelig for at acqvirere Fripostighed, zirlige Skikke og Maneerer; og, naar saa er, er det bedre, at Reysen skeer tiligen, end silde, saasom saadant lider meest paa den grønne Ungdom, der er som et Vox, paa hvilken alle Slags Skikkelser let trykkes. Men jeg meener, at de Skikke og Maneerer ere allersømmeligste og allerzirligste, som overeensstemme med Fæderne landets Skikke og Levemaader; og viser Erfarenhed, at de, der haveført sig udi fremmed Skikkelse Udenlands, ofte ved deres Hiemkomst belees af deres Landsmænd, og søge efterhaanden at naae de-

res forrige Skikkelse igien. En Hollænder, der kommer fra Paris, chargered med Franske Maneerer og Züirligheder, bliver af sine Landsmænd fast anseet som en Pekelhæring: Thi hvad som zirer en Nation, vanhelder en anden; og haver her Sted det, som Cicero siger: At iføre sig andens Natur, for at tabe sin egen. Men lad være, at saadant kunde agtes nodvendigt udi visse Lande, saa passer det sig ikke paa Dannemark, og allermindst paa Indbyggerne udi Kiobenhavn; hvor man udi kort Begreb kand see, alt hvad andre Stæder bryste sig af; hvor en Mængde af alle Slags Nationer opholde sig; hvor der er et Kongelig Hoff, et stort Universitet, en Guarnison, en Soe-Magt, og en Samling af alle Slags Stænder og Professioner. At reyse fra saadan Stad til andre Stæder for at profitere af Omgiengelse, er det samme som at leede efter Vand, naar man boer ved en Soe. Disse mine Tanker underkaster jeg min Herres Skionsomhed, forblivende 2c.

EPISTOLA CLXXVIII.

Til * *

Min Herre mælder, at han haver læset det Brev, som jeg haver tilskrevet vor tilfælles Ven, om de tvende Samtaler, som jeg haver haft med C. K. angaaende den Guddommelige Forudseelse af Hændelser, eller af Ting, som flyde af Menneskets fri Villie, og at ham synes, at jeg ikkun løsligen haver svaret til de af samme Person anførte Argumenter. Jeg haver svaret det beste som jeg haver kunnet, og jeg haver communiceret andre disse Samtaler udi Tanke, at forsynes med sterkere Beviisligheder. Hvis min Herre kand forsyne mig med noget, som er kraftigere, skal jeg ikke glemme at føre mig det til Nytte. Objectionerne ere ellers glimrende, og adskillige saavel gamle som nye Philosophi ere faldne paa samme Meening, som jeg udi disse Samtaler haver stræbet at bestride, og det, maa skee, udi en redelig Intention, efterdi de have meenet, at de Knuder som giøres, ved andet Middel ey kand løses. Imidlertiid bliver jeg ved den meest antagne Meening, og holder fast ved den Bekiendelse, som jeg forhen haver giort: nemlig at jeg ey drister mig til at indskrænke GUds Alvidenhed. Jeg tilstaaer alleene, at der er ingen Tvistighed, hvorudi man maa meere ydmyge Fornuften. Jeg forbliver ꝛc.

EPI-

EPISTOLA CLXXIX.

Til * *

Jeg haver ofte udi mine Skrifter tilkiende-givet, at jeg holder uskyldig Lyst lige saa fornøden for Sindet, som Mad og Drikke er for Legemet. De fornuftigste Lovgivere have været af saadanne Tanker; og ere de besynderligen at berømme, som have seet til, at det som kaldes dulce er mænged med utile: Det er, at Lystighederne ere ikke alleene uskyldige, men end og saadanne, at en Stad eller et Societet derved kand zires og underviises. Blant saadanne Lystigheder regner jeg tvende, som for kort Tiid siden ere stiftede udi denne Hoved-Stad, nemlig det Musicalske Societet og de Danske Skuespill. Hvad det første angaaer, da bestaaer det af adskillige Liebhabere og af alle Slags Stands-Personer, henved 40 udi Tallet, naar de alle ere samlede. De samme have udi en kort Tiid saaledes tiltaget udi Musiken, at mange af dem kand passere for Mestere. Og, saasom dette Societet tiener til Konstens Forfremmelse, og tillige med er en Zirath for Staden, ønske alle dets Vedligeholdelse, helst, saasom det kand skee ved en gandske maadelig Bekostning. Hvad Comoedierne angaaer, da ere derom differente Meeninger. Fanatici have stedse regnet Skuespill blant

syndige

syndige Lyster, og adskillige andre have prædiket derimod, men ere kraftigen igiendrevne af de stræn=geste og fornuftigste Moralister. De Argumenter som bruges pro og contra, vil jeg her ikke anføre, saasom de ere alle bekiendte: Jeg vil ikkun alleene sige dette, at vore Danske Skuespill have omstøbt disse Rigers Almue ligesom udi en anden Form, og lært dem at raisonnere om Dyder og Lyder, hvorom mange tilforn havde kun liden Idée. Hvis ikke andet var at sige til vore Skuespills Forsvar, kunde man frit sige, at derved gives Middel til det Danske Sprogs Forfremmelse, ja at Sproget, som uforskyldt lidet eller intet tales udi store Huuse, med Tiden derved kand blive Hof=Sproget. Jeg siger at Sproget uforskyldt er kommen af Brug paa store Steder, efterdi det i sig selv haver alle de Behageligheder, som noget Sprog kand bryste sig af. Thi det er letflydende, naturligt, og uden Vanskelighed og ringeste Contorsion kand udtales: Og haver Erfarenhed viset, at det er ligesaa beqvemt for Tragoedier og Heroiske Vers, som for Comoedier og Musik; hvilket ikke kand siges om mange andre Sprog. Naar jeg taler til Forsvar af Skue=Spill, forstaaer jeg alleene moralske og uskyldige Stykker; thi man maa tilstaae, at af Comoedien ofte er giort Misbrug. Til Beviis herpaa kand anføres de vanskabte og ublue smaa Skuespill, som for nogen Tiid komme for lyset: Thi de samme vare saaledes forfattede, at alle fornuftige Folk væmmedes derved, og forargede sig derover. Men, naar Comoedier ere moralske og opbyggelige, kand

jeg ikke see, med hvad Føye man kand kaste Foragt paa Acteurs, som forestille dem. Comoedianter ere vel udi de Roman-Catholske Lande excommunicerede: men, saasom paa mange saadanne Steder Skiøger offentligen tillades, lærer man intet andet deraf, end at den Canon er giort hen i Taaget, eller forfattet af Hypocriter, hvilke ere de eeneste lastværdige Comoedianter; Thi en Øyenskalk spiller de hæsligste Comoedier. Den Forskiel imellem ham og en anden Acteur er denne, at skiønt begge agere forstilte Personer, saa forstiller den første sig, for at bedrage Verden, og den sidste, for at legge Bedragerie og falske Dyder for Lyset. Pave Sixtus Qvintus og Moliere have begge været store Acteurs: men man kunde ikke tage i Betænkning at excommunicere den første, og at sætte den sidste udi Classe med de største Philosophis. Jeg forbliver 2c.

EPI-

Epistola CLXXX.

Til * *

Jeg mældte udi min forrige Skrivelse om tvende nyttige og tilligemed fornøyelige Stiftelser; nemlig det Musicalske Collegio, og de Danske Skuespill, hvilke jeg ønskede, at maatte blive vedligeholdne. Saadant kand dog ikke skee uden ved tvende Midler; nemlig ved Hielp af Publico, og ved Forbud paa fremmede Spectaclers Indførsel. Jeg siger først ved Heelp af Publico, saasom Erfarenhed lærede, at deslige Societeter ikke længe kand staae ved Magt, med mindre de have nogle aarlige visse Indkomster. Det er kun alleene udi de allerstørste Stæder, der vrimle af fremmede reysende Personer, som Paris og London, hvor saadanne Stiftelser kand føde sig selv, og underholdes af Tilhørere og Tilskuere. Det er alleene fremmede reysende Personer, som holde de Franske og Engelske Theatra ved lige, thi, om Paris og London vare end engang saa store som de ere, vilde og Stiftelserne ingen lang Bestandighed have; thi Stædernes egne Indbyggere kiedes ved det, som de daglig kand faae at see og høre, hvorved foraarsages, at, naar den første Curiositet er stilled, Auditoria og Theatra blive tomme. Det andet Middel, hvilket man kand recommendere, som fornødent til

oven-

ovenmeldte Selskabers Vedligeholdelse, er Forbud paa Indførsel af fremmed Galskab, som den gemeene Almue, der haver en fordærved Smag, meest efterløber. De u-rimeligste Spectacler som fordum her forestilledes, havde altid meere Forraad paa saadanne Tilskuere end det Danske Theatrum, saasom mange finde meer Smag udi Armidæ Trolldom, udi forhexede Skaale, udi Oracler &c. end udi Molieres Misantrope, meer udi ublue Stykker, som enhver Machine-Mester kand giøre, end udi moralske Skuespill. Det er derfore fornødent at forbyde saadanne fremmede Spectaclers Indførsel, endeel, saasom de andre ziirlige og nyttige Stiftelser derved lide Afbræk, endeel ogsaa, efterdi Nationens Smag derved fordærves, og Anledning derforuden gives til Folk af en qvintessentiered Devotion at igiennemheigle alle Slags Tidsfordrive, at skiære alting over en Kam, og at sværte det eene med det andet. Naar Skuespill befatte intet uden uskyldigt Skiemt og Morale, bindes Munden til paa disse hidsige Declamateurs, og det, som ellers kunde udtydes til Nidkierhed, faaer Navn af Misanthropie, eller af anden beqvemmere Character. Naar jeg siger, at Skuespill maa intet befatte uden uskyldigt Skiemt, meener jeg dog ikke derved at man skal rette sig efter visse Puristers og peene Folks Smag, udi hvis Øren alt hvad som er lystigt, skurrer, helst naar det er paa Dansk, og som heftigen declamere mod de Stykker, som nu forestilles, da de dog ere de selv samme, som tilforn her ere spillede, og som uden nogens Forargelse ere hørte, og endnu høres

paa

paa alle udenlandske Steder. Jeg meener derfore alleene saadanne Spectacler, som forhen ere omtalte: Og er det fornemmeligen i den sidste Henseende, at jeg haver talet mod dem, der søge at fylde Staden op med Marionetter, Liniedantzere og allehaande Slags fremmed Goglerie, hvorved sommelig Tidsfordriv underkastes Eftertale, og andre uskyldige og nyttige Stiftelser ødelegges. Alt hvad, som jeg herudi taler, reyser sig af en Patriotisk Iver: thi jeg selv er ikke stor Elsker af Divertissemens; Men saasom jeg holder Recreation at være fornøden, helst udi disse Nordiske Lande, hvor ingen Svaghed er meer gangbar end Tungsindighed, understøtter jeg alle saadanne Stiftelser, hvorudi uskyldigt Skiemt er blandet med Nytte, og hvorved Dørre og Porte lukkes for all anden usommelig Tids-Spilde. Det er alleene Hiulet, hvoraf jeg drives: thi de, som indbilde sig at Musik og Skuespill er min Hoved-Passion, efterdi jeg er en Befordrer deraf, kiende mig aldeeles ikke. Jeg bivaaner det eene med det andet, efterdi det er mig en Fornøyelse, at see mine Landsmænds Fremgang og Capacitet udi deslige Øvelser; Thi, hvis Musiken blev forestilled af fremmede Personer, og Skuespillene bleve agerede af udenlandske Acteurs paa fremmed Sprog, lod jeg mig paa ingen af Stederne indfinde. Saadan bør være alles Motif til at bivaane disse Danske Spectacler og at understøtte disse Stiftelser, paa det at vi ikke skal beskyldes for selv at vrage de Stykker, som Fremmede have beæret med Oversættelser og regnet vor Fæderneland til Berømmelse.

Folk som kiende mig, ere forsikkrede om, at jeg i anden Henseende ikke plaiderer for Skuespill. Jeg haver denne heele Vinter ikke meere end to Gange bivaaned den Danske Comoedie, saa at derfore paa mig kand appliceres det som den gamle Klokker haver satt for paa sin Regnebog; nemlig en Klokke med det Overskrift: Non sibi sonet. Jeg forbliver &c.

Epistola CLXXXI.

Til * *

Den Berømmelse, som min Herre haver lagt paa mig udi sit Skrift, kand jeg ikke ansee andet end som et Venskabs Tegn. Men jeg maa derhos sige, at mig ingen Tieneste derved er skeed, havde derfore ønsket, at min Herre, enten gandske havde holdet inde med samme Lovsang, eller i det ringeste modereret den: thi Lovsange ere ligesom den Sæd, Poeterne omtale, hvoraf opvoxe bevæbnede Fiender.

- - Seges clypeata virorum

Saadant haver jeg merket udi min egen, saadant haver jeg og merket udi andres Historier. Folk kand nogenledes taale, at en søger at distingvere sig ved Meriter, men de kand ingenlunde taale, at han af saadant offentligen berømmes. Homines, siger Plinius, cum rem destruere non possunt, jactationem ejus incessunt. Det er i den Henseende, at jeg haver hindret Publication af adskillige Berømmelser, som mig ere tillagde; og kand jeg helligen vidne at intet saadant, hverken af Fremmede, eller Indlændske er kommet for Lyset med min Villie og

Vidende. Man siger vel ud. Ordsproget, at det er bedre at være misundet end ynked; Men, som Erfarenhed viser, at ingen Passion er stærkere end Jalousie, saa er der ingen mod hvilken man maa meer bevæbne sig. Jeg haver haft adskillige Omverlinger udi mit Levnet. Nu haver jeg været i en Slags Anseelse, nu udi Foragt, nu igien udi Anseelse. Udi min Fornedrelses Stand haver jeg efterhaanden erhvervet eens og andens Yndest, hos hvilken jeg tilforn ikke havde fundet uden Kaaldsindighed, og udi min Anseelse haver jeg ofte tabt en Ven efter en anden. Disse Omverlinger derfor, og de Følger, som deraf flyde, foraarsage, at jeg ikke letteligen nedslaaes af Modgang, og hofmodes af Medgang: thi jeg haver lært, at efter Regn følger Soelskin; og efter Soelskin igien Regn; Og er jeg derfor aldrig frygtsommere end naar mindst Aarsag synes at frygte. Disse Regler, som mit eget Levnets Løb fornemmeligen haver lært mig, raader jeg enhver at i Agt tage, i sær dem, som stunde til Verden, for hvilke denne Lærdom kand være tienligere end for mig og andre af min Alder, der mestendeels have fuldendet deres Levnets Løb. Jeg haver om mine Omverlinger intet ville indføre udi mine Latinske Epistler, som befatte mit Liv og Levnet, skiøndt intet kunde interessere meer end saadan Læsning. Dette vil jeg overlade andre, om nogen finder for got, saadant efter min Død at lade indrykke. Min Herre seer heraf, hvorpaa jeg grunder den Erindring, som jeg gior mod Lovsange og Berømmelser, efterdi de

gemeen-

gemeenligen tilveyebringe omtalte Frugte, nemlig Kaaldsindighed og Avind. Dette havde af Erfarenhed udstuderet en Philosophus; hvorudover, da en udi et Skrift opløftede ham til Skyerne, sagde han: **Hvad Ont haver jeg dog giort dig?** Jeg forbliver etc.

EPISTOLA CLXXXII.

Til * *

En fremmed Journalist haver nyligen criticeret min Oversættelse af Herodiano, som andre holde for at være vel gelinget; han siger, at den er ikke efter den Græske Original, hvorom dog ingen, som haver læset min Oversættelse, kand tvivle: Thi man finder fast paa hver Pagina citerede Ord af den Græske Text, hvilken haver været mig ligesaa let at forstaae som den latinske Version, til hvilken jeg derfore ey haver kunnet trænge: Jeg maatte derfore forundre mig over saadan Censure: Men min Forundring ophørede, da jeg siden fornam, at den Tydske Oversættelse er Oversætterens egen Version; saa at derfore Journalistens Critiqve er mig aldeeles u-vedkommende. Jeg forbliver ꝛc.

Epistola CLXXXIII.

Til * *

Du skriver, at en reysende Person, som nyeligen kom fra Kiøbenhavn, haver fortaalt, at han for Slots-Porten ikke saae de sædvanlige Liv-Gvarder til Hæst, endskiønt det Høye Herskab var hiemme. Du forlanger af mig at vide Aarsagen dertil: Aarsagen dertil er den samme, som til adskillige andre Ting af lige Natur, hvorved Hans Majestet lader see Omhed mod sine Undersaatter, og tilligemed viser, at han grunder det Kongel. Huuses Styrke og Sikkerhed paa sit Folks Kiærlighed, som han ogsaa fuldkommeligen haver vundet. Naar du engang kommer hid til Staden, skal jeg vise dig en heel Liste paa deslige glimrende Actioner, saa at du med mig skal tilstaae, at vi leve under et Herskab, hvilket vi maa ansee som Himmelens store Gave: Og hvad vor Regierende Dronning angaaer, da haaber jeg, at din Frue ved sin Hiemkomst haver fortaalt dig saa meget derom, som du af Glæde kand taale at bære. Du maa derfore ikke forundre dig over at høre, at jeg nu paa min gamle Alder iblant kommer til Hove. Det skeer ikke af nogen Forfængelighed: Men jeg finder intet behageligere Sted end for en Philosopho; thi her kand man bivaane en høy Forsamling uden Masqve, uden Sminke, uden afpassede Skridt, og uden paa Skruer sätte Ord; saa at man udi et Kongeligt Hof seer den naturlige Stands Simplicitet forestillet

let. Jeg vilde derfor ønske, at jeg kunde komme der oftere; men om Vinteren udi de koldeste Maaneder tillader min Helbred mig ikke saadant. Jeg haaber, kiære Broder, at dette mit Vidnesbyrd vil opvække hos dig en inderlig Fornøyelse, helst, saasom du veed, at jeg kand regnes blant de faa Mennesker, der ikke rose uden Aarsag, og at jeg aldrig haver distingveret mig ved Hyklerie. Allermindst kunde jeg forfalde til saadant i denne min Tilstand og Alder, da jeg stunder fra Verden, og derfor af ingen verdslig Motif dertil kand drives: Men ligesom jeg holder for, at en ugrunded Lov-Sang er skadelig og lastværdig, saa meener jeg, at en velgrundet Berømmelse er fornøden og nyttig. Honeste laudat, siger Plinius, qui causas laudandi affert. Hvis nogen ikke skiønner paa de Herligheder, som GUD haver kronet Rigerne med, saa kand man sige, at de have en fordervet Smag, og at de laborere af Sygdomme, som intet Apothek kand curere; dem lader man mette sig med Ting; hvorudi de selv alleene og ingen anden finde Fornøyelse, og siger med Poëten.

His mane edictum, post prandia Callirohem do.

Ende paa den anden Part.

